UNIVERSITY OF MISKOLC
FACULTY OF LAW

Vestigia institutionum

Historical Perspectives on Legal Traditions

Historische Perspektiven der Rechtstraditionen

A jogi tradíciók történeti horizontjai

Edited by

KONCZ, Ibolya Katalin,
PETRASOVSZKY, Anna

MISKOLC
2026

University of Miskolc
Faculty of Law

Vestigia institutionum

Historical Perspectives on Legal Traditions

Historische Perspektiven der Rechtstraditionen

A jogi tradíciók történeti horizontjai

Editors:
KONCZ, Ibolya Katalin
PETRASOVSZKY, Anna

Technical editor:
SEBŐK, Melinda

Miskolc, 2026.

University of Miskolc
Faculty of Law

Vestigia institutionum

Historical Perspectives on Legal Traditions

Historische Perspektiven der Rechtstraditionen

A jogi tradíciók történeti horizontjai

Editors:
KONCZ, Ibolya Katalin
PETRASOVSZKY, Anna

Technical editor:
SEBŐK, Melinda

University of Miskolc
Faculty of Law

Bruckner Győző
College for Advanced Studies

Miskolc, 2026

Published with the support of the University of Miskolc, Faculty of Law, and the Constitutional History Research Group and the Legal History Research Group of the Bruckner Győző College for Advanced Studies

Editors:
KONCZ, Ibolya Katalin
PETRASOVSZKY, Anna

Technical editor:
SEBŐK, Melinda

ISBN 978-963-358-440-8

© Authors, Editors. Technical Editor 2026

Kiadja: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

TABLE OF CONTENTS

PETRASOVSZKY Anna
READING THE PAST THROUGH LEGAL INSTITUTIONS 7

KONCZ Ibolya Katalin
ZUR HISTORISCHEN BEDINGTHEIT RECHTLICHER INSTITUTIONEN 28

KONCZ Ibolya Katalin és PETRASOVSZKY Anna
JOG, TÁRSADALOM ÉS INTÉZMÉNYI ÖRÖKSÉG 52

VRANA Vladimír
ROMAN-LAW UNDERSTANDING OF LEGAL RULES AND THEIR LEGACY IN MODERN EUROPEAN LEGAL SCHOLARSHIP 76

ŠTENPIEN Erik
WERBŐCZY TRIPARTITUMÁNAK BÜNTETŐJOGA..... 92

PETRASOVSZKY Anna
CONSTITUTIONAL REMEDIES AGAINST PUBLIC POWER IN EIGHTEENTH- AND NINETEENTH-CENTURY HUNGARIAN NATURAL LAW 110

KONCZ Ibolya Katalin
DIE RECHTSFORTBILDENDE ROLLE DER KÚRIA IM FAMILIENRECHT DER JAHRHUNDERTWENDE AM BEISPIEL DES FRAUENUNTERHALTS140

SZABÓ Szilárd
DIE RECHTSSTELLUNG, ORGANISATION UND KOMPETENZEN DES GENERALSTABES IN DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN MONARCHIE 173

SZÉKELY György László
HISTORICAL DEVELOPMENT OF INDIAN CRIMINAL PROCEDURAL LAW: THE EVOLUTION OF THE INVESTIGATION STAGE AND THE ROLE OF THE PUBLIC PROSECUTOR 186

VÖLGYESI Levente
THE SITUATION OF THE LAND REGISTER IN THE LIGHT OF THE CONSTITUTIONAL REVISION OF 1972 219

BÁLINT Anita
EGY SORSFORDÍTÓ VITA: A NŐK OKTATÁSHOZ VALÓ JOGÁNAK KÉRDÉSE A 19. SZÁZADBAN 231

CSEH Gabriella
A FAJOKON ÁTÍVELŐ GONDOSKODÁS ÉS AZ ÁLLATGYŰJTÖGETÉS MINT A GONDOSKODÁSI KÖTELEZETTSÉG KUDARCA 259

HARSÁNYI Vivien
LEGAL REGULATION OF WOMEN'S EMPLOYMENT: HISTORY, DEVELOPMENT, AND CHALLENGES 282

KÁLLAI Erika
THE CONNECTION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S RIGHTS AND ANIMAL PROTECTION 304

RÉVÁSZ Dániel Péter – LINDT Roland
GENDER DIMENSIONS OF CHILDHOOD DEVIANCY: CHARACTERISTICS OF FEMALE CRIMINOLOGY AND QUESTIONS OF THE MINIMUM AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY IN THE DIGITAL ERA 336

SEBŐK Melinda
CARE, VULNERABILITY AND THE BOUNDARIES OF LEGAL PROTECTION: LEGAL HISTORICAL AND ETHICAL PERSPECTIVES 353

SZATMÁRI Anna
THE ROLE OF SÁMI WOMEN IN REINDEER HERDING IN SWEDEN 388

Reading the Past Through Legal Institutions

PETRASOVSZKY Anna

Legal institutions have histories that remain relevant long after the circumstances of their emergence have changed. Their vocabulary, structures and procedures carry the traces of earlier responses to social needs. Understanding those traces helps explain why a legal order allocates authority in particular ways, recognises some interests as deserving protection and gives certain claims an enforceable form. Legal history therefore addresses questions that extend beyond the origin of a rule. It investigates the purposes assigned to that rule, the conditions of its operation and the changing relationships through which it acquires practical meaning. In doing so, it contributes to the legal profession's understanding of its own intellectual and institutional foundations.

Vestigia institutionum — Historical Perspectives on Legal Traditions brings together studies concerned with these enduring and changing foundations. The term vestigia draws attention to what institutions leave behind: textual records, patterns of organisation, habits of interpretation and expectations about lawful conduct. Legislation and collections of customary law preserve some of these traces; judgments, scholarly writing, administrative regulations and social practices preserve others. An institution may retain its name while taking on substantially different responsibilities. Conversely, a legal arrangement may survive under a new designation or within a different organisational setting. The relationship between persistence and transformation is thus central to the questions explored in this volume.

Institutional heritage requires several kinds of historical connection to be distinguished. Continuous operation differs from the revival of a neglected arrangement, just as the reception of an intellectual principle

differs from the survival of an organisation. Even where a common origin can be established, the function of the inherited form may change. Economic conditions, constitutional structures and professional conventions in the receiving environment can redirect its use. The history of transmission consequently includes the work of adaptation and selection. A surviving text does not necessarily demonstrate the continued operation of the arrangement it describes. This distinction becomes especially significant when later generations turn to earlier legal materials to justify their own institutional choices.

The record of an institution also contains omissions. It may disclose whose contribution went unrecognised, whose participation was excluded or which forms of dependence remained outside the regulatory framework. Unacknowledged economic activity and care treated as a private responsibility can shape institutional development as decisively as expressly defined entitlements. Such absences must be interpreted carefully. Silence in a legal source cannot, by itself, establish that a practice lacked social importance. The experiences behind the recorded rules may have to be reconstructed from other kinds of evidence. The studies collected here invite attention to the relationship between the legal visibility of an activity and its significance in the lives of those concerned.

The volume contains written studies arising from an international scholarly conference organised by the Department of Legal History at the Faculty of Law of the University of Miskolc, with the involvement of the Constitutional History and Legal History workshops of the Bruckner Győző College for Advanced Studies. The conference created a forum in which legal and constitutional history could engage with research in private law, criminal law and animal protection. Publication allows the questions raised in the presentations to be developed through fuller discussion of sources and more sustained argument. It also opens that discussion to readers who did not attend the event and who approach the contributions from their own disciplinary perspectives.

Preparing a study for publication introduces demands that differ from those of oral presentation. Background knowledge shared by an audience may need to be made explicit for an unfamiliar reader. An objection raised in discussion may require a research question to be narrowed or a conclusion to be qualified. The published argument must make its evidential foundations accessible to independent examination. For early-career authors, this process provides an opportunity to experience the transition from an area of interest to a defined investigation. The involvement of experienced researchers and younger contributors places scholarly training within actual research practice. The work of the workshops can be reflected in increasingly precise arguments, careful references and conclusions proportionate to the evidence.

The international character of the collection is expressed both in its Hungarian, English and German contributions and in its geographical range. Alongside Hungarian legal development, the studies address Roman legal thought, the institutions of Austria-Hungary, criminal procedure in India and the position of Sámi women in Sweden. Multilingual publication also makes the task of conceptual mediation visible. Historical legal terms rarely admit an entirely straightforward correspondence between languages. Expressions concerning authority, maintenance, membership or rights may belong to different doctrinal traditions. Reading the contributions in their original languages preserves aspects of the authors' reasoning that might otherwise be obscured and encourages attention to the historical meanings behind familiar terminology.

The discussion that follows approaches the contributions through four thematic perspectives: legal thought and public institutions; criminal law, criminal procedure and criminology; women's legal position, education and employment; and animal protection. These perspectives provide a guide to interpretation rather than exclusive disciplinary compartments. Several studies contribute to more than one discussion. Their individual subjects are therefore presented with attention to the connections that make

the collection meaningful as a whole, while retaining the distinctions required by their historical and legal settings.

Legal Thought and Public Institutions

The contributions considered in this group examine how legal ideas and institutional arrangements shape one another. Principles supply a language in which authority can be justified and limited; organisational practice determines how those principles operate. The range extends from Roman approaches to legal interpretation to Hungarian natural-law scholarship, military administration in Austria-Hungary and twentieth-century land registration. This broad chronology permits recurring questions to be identified without assuming that their meaning remained constant. It also brings together intellectual history and the study of the machinery through which legal decisions are prepared, recorded and implemented.

In Roman-law Understanding of Legal Rules and Their Legacy in Modern European Legal Scholarship, Vladimír Vrana considers the values and interpretative practices associated with Roman law and their subsequent place in European legal scholarship. His account presents Roman legal experience as a setting in which practical problem-solving and evaluative reasoning developed together. Legal rules appear within a culture of argument about their purposes and appropriate application. The study consequently directs attention beyond the wording of a provision 10ot he judgments required when general formulations encounter particular circumstances. Its wider significance lies in the ways later legal traditions drew upon, reformulated and systematised this experience.

The discussion of aequitas and boni mores highlights the relationship between consistent application and a just resolution of an individual case. The causa Curiana provides a particularly revealing example. The interpretation of a testamentary disposition raises the question of how its language should be understood in relation 10ot he intention attributed 10ot he testator. Choosing between possible readings requires a reasoned

account of their legal consequences. Through this example, interpretation becomes visible as a decision-making activity. The jurist must explain why one meaning is preferable in the circumstances rather than treating the existence of a text as sufficient to settle its application.

Vrana also places Roman principles within the subsequent development of continental legal learning. The formation of a general proposition from particular legal experience must be distinguished from its later incorporation into a doctrinal system. The discussion of the nineteenth-century organisation of Roman legal materials helps identify this difference. What later scholarship presents as a coherent set of legal maxims may be the product of successive stages of intellectual work. The contribution thus provides a way of examining inheritance through the transformation of concepts and arguments. Connections with modern legal systems are approached through the historical processes that mediated their reception.

Anna Petrasovszky's Constitutional Remedies Against Public Power in Eighteenth- and Nineteenth-Century Hungarian Natural Law examines the protection available against unlawful exercises of political authority. Its starting point is the relationship between rights, obligations and legal enforcement. In the natural-law writings under consideration, protection forms part of the purpose of the legal order. The relationship between ruler and subjects can accordingly be understood in terms of reciprocal legal commitments. Once authority is conceived within such a relationship, arguments about its limitations and the redress of grievances acquire a systematic foundation.

The distinctive contribution of the study is to locate the ius resistendi within a graduated structure of protection. Complaints, petitions and constitutional representations, demands for explanation and compliance, and the refusal to obey unlawful commands occupy different positions within that structure. Collective non-obedience marks a further threshold. Armed resistance appears at its outer limit, justified only under exceptional

conditions involving the inadequacy of less disruptive remedies and the seriousness of the threat 12ot he political community. The author's treatment therefore makes the ordinary avenues of redress indispensable to an understanding of resistance. Necessity and progression between remedies are central to the argument.

Mihály Szibenliszt's scholarship has a particularly important place in this reconstruction. The protection of rights is connected with the purposes of political association and the preservation of the common good. The stages of enforcement also disclose different ways in which a political conflict can be expressed in legal terms. Reporting an injury, requiring an answer and declining to carry out an order affect the relationship with authority in distinct ways. Petrasovszky follows the classifications of the historical writers to identify when action seeks the restoration of lawful government and when it reaches the basis of legitimacy itself. This reading illuminates political obedience through reciprocal obligations without equating the historical arguments with contemporary constitutional adjudication.

Szilárd Szabó's Die Rechtsstellung, Organisation und Kompetenzen des Generalstabes in der österreichisch-ungarischen Monarchie examines the legal position, organisation and powers of the General Staff of Austria-Hungary. The constitutional framework of common military affairs created a particular relationship between the sovereign, the common Ministry of War and the military leadership. The study reconstructs that relationship through successive organisational provisions. It complements an account of the constitutional settlement with an examination of the practical arrangements through which military decisions were prepared and carried into effect.

The regulations of 1871, 1875, 1883, 1907 and 1913 allow changes in subordination, direct communication and access to the sovereign to be traced in detail. The scope available to the General Staff and its chief expanded over time. Its work could extend beyond the common army to

the armed forces of the monarchy more broadly. These developments raise questions about the relationship between organisational practice and the constitutional purposes of the Compromise. A body formally designated as auxiliary could nevertheless acquire substantial influence through its position within the preparation of decisions and the circulation of military information.

The account of the Staff's offices brings this influence into sharper focus. Military geography, intelligence, transport and mobilisation required specialised knowledge and coordinated preparation. Railway and communications matters show how strategic choices depended upon logistical possibilities. The concentration of expertise could therefore become a source of institutional power. Szabó's analysis connects the history of constitutional competences with the development of specialised administration: the practical significance of a formally defined responsibility depended upon the information and preparatory work available to those exercising it.

In The situation of the land register in the light of the constitutional revision of 1972, Levente Völgyesi places the reorganisation of land registration within its constitutional and administrative environment. The historical relationship between land books and state land records connects property rights with the changing tasks of administration and the guarantees supplied by judicial protection. Reliable registration affects the security of acquiring rights. The study accordingly treats public authenticity as the outcome of an institutional framework whose organisation and procedures require historical explanation.

Völgyesi considers the changing responsibilities of land offices, the integration of factual information and registered rights, and the relationship between administrative and judicial remedies. Correcting an inconsistency in recorded data and resolving a dispute about a right could call for different procedures. The available forum mattered directly to the person affected. The contribution shows how a technical administrative

task became intertwined with the protection of private-law positions. The organisation of the record and the routes for challenging decisions are examined as parts of the same institutional problem.

The structure of the property sheet and the principles governing registration give the technical details independent legal significance. The usefulness of publicity depends upon how information is arranged and made accessible. Integrating land-book and land-record data required a usable account of both the physical characteristics and legal status of an immovable property. Völgyesi also considers the durability of the reorganised system, which, in his assessment, remained capable of handling later changes in ownership. This introduces a further basis for historical evaluation: an institution's significance may emerge through its capacity to address tasks that were not identical to those surrounding its establishment.

Criminal Law Criminal Procedure and Criminolog

The criminal-law contributions concern different stages in the definition and exercise of public responses to wrongdoing. Customary classifications identify the interests that an earlier legal order sought to protect; procedural histories examine the allocation and control of investigative and prosecutorial power; criminological analysis addresses the circumstances in which responsibility is attributed. Their juxtaposition draws attention to the changing relationship between sanction, institutional authority and the situation of the individual. Each study approaches that relationship through materials appropriate to its own subject.

Erik Štenpien's Werbőczy Tripartitumának büntetőjoga explores the capital offences and associated punishments contained in the Tripartitum. Whereas the collection has often been approached through its private-law institutions, the criminal provisions require examination in their own right. The study organises its account around treason, acts of violence classified as hatalmaskodás, and other offences carrying the death penalty. These

categories disclose a legal environment in which the assessment of wrongdoing was closely connected with estate-based status and structures of power.

The comparison with Roman and feudal forms of punishment situates the Hungarian material within a wider historical discussion. The analysis then turns to the relationship between customary and legislative provisions, the imposition and execution of punishment, the position of the injured party and the possibility of clemency. The distinction between treason and hatalmaskodás is particularly instructive. The nature of the injured relationship affected the consequences of the act and the scope for resolving the conflict with the injured party. The classifications must therefore be understood through the institutional relations they protected.

Offences involving royal authority, adjudication, possession and the defence of the realm reveal the interests to which the historical legal order attached particular importance. Provisions concerning obstruction of proceedings and attacks on office-holders also show the protection afforded to the authority of legal institutions. The criminal-law material can, in this sense, be read as evidence of how institutional order was maintained. Štenpien's approach requires attention to the period's own terminology: modern offence categories cannot simply be projected backwards onto treason or hatalmaskodás. Their historical content is part of the explanation of the system in which they operated.

György László Székely's Historical Development of Indian Criminal Procedural Law: The Evolution of the Investigation Stage and the Role of the Public Prosecutor follows a long trajectory from ancient normative traditions through Mughal administration and British colonial codification to the reforms of independent India. The relationship between police investigation, prosecutorial responsibilities and judicial supervision provides the organising thread. The breadth of the study allows successive institutional arrangements to be considered in relation to the purposes assigned to criminal justice.

The colonial material is especially significant for the relationship between procedural form and political authority. Codified frameworks could coexist with arrangements that attached the presentation of the prosecution closely to police administration. Subsequent reform discussions therefore addressed both prosecutorial autonomy and the character of the prosecutor's judicial role. Székely brings legislation, law-reform commission work and judicial decisions into the same account. He shows how criticism of an inherited practice could be developed into proposals concerning qualifications, professional organisation and career structures. The division of legal work within criminal proceedings emerges as an institutional achievement with its own history.

A further strand concerns the documentation of investigations and the use of statements. Information received by the police, a statement recorded during an inquiry and evidence capable of assessment at trial occupy different procedural positions. Requirements to record and report investigative activity made the exercise of authority subject to examination. The discussion of contemporary reform extends this question to digital recording and scientific methods of proof. These developments are presented as modernising initiatives whose effects require further experience. Their evaluation must ultimately consider efficiency, the possibility of checking evidence and the protection afforded within proceedings. The historical narrative thus identifies a continuing question about how procedural innovation changes the accountability of the institutions involved.

Dániel Péter Révász and Roland Lindt approach childhood and juvenile deviance through the relationship between girls' positions as offenders and victims. Their Gender Dimensions of Childhood Deviancy: Characteristics of Female Criminology and Questions of the Minimum Age of Criminal Responsibility in the Digital Era places the age of criminal responsibility within a discussion of development, family circumstances, social responsibility and digital communication. A principal concern is how a

legally defined age threshold relates to actual maturity, previous injury and the protection available to a child.

The authors distinguish the legal concepts associated with childhood, adolescence and criminal responsibility, whose boundaries need not coincide. Their account of European approaches makes legislative choices available for comparison. The criminological discussion then considers abuse, neglect and online harassment as possible elements in the background of deviant conduct. Statistical material is supplemented by an interview with a law-enforcement practitioner. These sources provide different forms of insight: recorded distributions and professional observations cannot be treated as interchangeable, but together they help bring the circumstances behind legal classifications into view.

The analysis of relational aggression gives particular attention to the altered reach of harm in digital environments. A conflict originating at school can acquire a distant audience through online circulation; humiliating material may remain accessible beyond the original encounter. Recognising such harm requires sensitivity to indications that differ from those of physical violence. The authors' discussion of prevention and child protection therefore concerns the cooperation of educational, protective and law-enforcement institutions. Changing an age threshold alone offers a limited response to problems with family and social antecedents. Responsibility is considered alongside the conditions for supporting the child and preventing further injury.

Women's Legal Position Education and Employment

The studies in this group examine the legal conditions of women's participation across several areas of life. Access to learning, paid work, family-law protection and community decisions involves different entitlements and institutional arrangements. Their relationship cannot be captured through a single measure of equality. The contributions instead make it possible to examine how opportunities became legally recognised,

how economic dependence was addressed and how participation was distributed within particular social settings. Their geographical and chronological differences are integral to this discussion.

Anita Bálint's Egy sorsfordító vita: a nők oktatáshoz való jogának kérdése a 19. században considers nineteenth-century debates about women's education alongside the establishment of educational opportunities. Arguments of the Hungarian Reform Era, institutional initiatives, changing forms of publicity and later legislative developments are brought into a connected account. The study follows the relationship between understandings of education grounded in family roles and arguments for wider social participation. Women's learning is consequently situated within debates over national culture, social expectations and legal access.

The work of Blanka Teleki and Teréz Karacs illustrates the intellectual and organisational activity that could precede legislative change. Private educational initiatives created experiences through which demands concerning regulation might be articulated. The author also examines writing, the women's press and associations as channels through which women could communicate their own interests. Debate over the purposes of education therefore involved the authority to speak about those purposes. Questions about the desired content of women's knowledge were connected with questions about who could define it.

Bálint extends the account to participation during 1848–1849 and to the experience gained in exceptional historical circumstances. The history of education becomes connected with the possibilities of social action. At the same time, the desirability of women's cultivation must be distinguished from the legal assurance of educational access. Recognising that distinction permits the period's arguments to be assessed in relation to subsequent institutional developments. The study thus addresses both the formation of demands and the steps through which an educational aspiration could acquire a more definite public and legal position.

Vivien Harsányi's Legal Regulation of Women's Employment: History, Development, and Challenges examines the changing legal frameworks of women's work and their contemporary implications. Agricultural and household labour, industrial employment and protection associated with motherhood form part of the historical discussion. The contribution relates these frameworks to forms of employment, family responsibilities and social expectations. Protective rules are considered alongside the circumstances that affect the practical availability of work.

Domestic workers and teachers illustrate different employment settings. The workplace, qualifications and relationship with an employer could affect independence and the possibilities of collective representation in distinct ways. The treatment of political rights further raises the question of how women's employment interests became matters for public decision. The historical account therefore connects the organisation of labour with the channels through which workers could articulate their demands. It also shows why the legal position of women in employment cannot be separated from the particular occupation and institutional environment under examination.

The present-day discussion focuses on reconciling employment and family responsibilities. Part-time work, flexible organisation, work from home and childcare provision can influence opportunities for labour-market participation. Attention to fathers' caring roles extends the issue beyond an examination of women's choices alone. The distribution of domestic tasks and the organisation of working time become part of the explanation. Harsányi's contribution consequently distinguishes formal entitlements from the practical options available to those who hold them. Time, care and workplace arrangements require consideration alongside the rules governing access to employment.

Ibolya Katalin Koncz's German-language contribution, Die rechtsfortbildende Rolle der Kúria im Familienrecht der Jahrhundertwende am Beispiel des Frauenunterhalts, examines the Kúria's development of

family law through the historical institution of maintenance for wives. In the private law of the Dualist period, nőtartás connected marital relations, economic circumstances and family responsibility. Statutory provisions, customary law, legal scholarship and judicial practice all contributed to its content. The study explains how the institution's operation depended upon both general norms and the criteria developed through individual decisions.

Need, the circumstances in which marital cohabitation ended, the parties' conduct and their social position feature among the considerations explored. The study addresses the doctrinal content of maintenance and the history of judicial reasoning together. It discusses decision examples partly through the author's earlier research and identifies avenues for a broader investigation of the sources. The protective purpose of the obligation is assessed within the marital and social relationships to which it belonged. Assistance in a situation of economic vulnerability coexisted with expectations that assigned different positions to the spouses.

The distinction between interim and final maintenance introduces an additional temporal dimension. Protection during divorce proceedings arose in a different decision-making situation from support following the dissolution of the marriage. The facts available at a particular procedural stage and the consequences they could justify mattered to adjudication. The general obligation accordingly appeared through distinguishable claims with their own conditions of existence and termination. Koncz's analysis shows how judicial development could give a more precise legal form to these differences. It also makes family-law institutions available for studying the interaction between social relationships and the reasons supplied for their legal treatment.

Anna Szatmári's The Role of Sámi Women in Reindeer Herding in Sweden examines the intersection of women's equality and the legal position of an Indigenous community. Historical developments, collective economic activity and state regulation provide the setting for the analysis.

The author asks how participation in work becomes a legally acknowledged position, with particular attention to membership, decision-making and the visibility of women's contributions. The relationship between collective and individual entitlements is essential to understanding the subject.

The historical discussion of the 1886 and 1928 regulations shows how marriage could alter access to reindeer herding. Changes in a woman's family relationship could affect her economic rights through the criteria governing participation in the community. In discussing the framework associated with the 1971 legislation, Szatmári turns to membership and voting arrangements within the sameby. The study thereby separates two levels of enquiry: the community's relationship with the state and women's position within the community. Protecting a collective activity also raises questions about the distribution of individual decision-making opportunities.

The contribution identifies a possible discrepancy between women's economic work and its institutional recognition. Administrative, domestic and income-generating activities can be important to the functioning of a herding household, while participation rights are associated with a narrower understanding of the activity. The legal definition of relevant work consequently affects whose contribution carries decision-making significance. Read alongside the other studies in this group, Szatmári's account makes the limits of a single narrative of emancipation particularly clear. Increased participation in paid activity need not remove family dependence, and ownership need not ensure influence over collective management. Evaluating women's legal position requires the entitlement, social group and institutional setting to be specified.

Animal Protection Care and the Reach of Law

The animal-protection contributions examine how matters enter the field of legal concern. Care, suffering and the limits of human control raise

questions about the relationship between ethical expectations and enforceable duties. The three studies follow different approaches: a doctrinal comparison of obligations, an account of movements and public participation, and an analysis of ethical arguments. Their place in the collection rests on this enquiry into the changing scope of regulation. They show how the language of protection can develop and how difficult it may be to give an emerging concern a determinate legal form.

Gabriella Cseh's A fajokon átívelő gondoskodás és az állatgyűjtögetés mint a gondoskodási kötelezettség kudarca explores the relationship between caring for companion animals and caring for human family members. The changing place of companion animals in family life provides the starting point. The author compares the legal bases, content, creation and termination of maintenance and care obligations, together with enforcement and sanctions. Functional similarities are considered without eliminating doctrinal distinctions between the relationships concerned.

Need, personal responsibility for one's circumstances and unworthiness are particularly revealing points of comparison. Considerations relevant to a maintenance claim between family members cannot simply be transferred to the duty to care for a companion animal. The study then examines animal hoarding, especially situations in which it accompanies the neglect of a dependent family member. The intention to provide care may become detached from the actual quality of provision. The consequences of accumulation can threaten both animals and people, bringing several protective needs together within one household.

This situation presents a complex problem for intervention. The condition of the person providing care, the needs of family members and the welfare of the animals may all require attention. The study demonstrates why more than one field of law or support system can be relevant to an apparently individual household problem. Its use of international literature also responds to the limited empirical knowledge

available about the phenomenon in Hungary. That limitation identifies a defined task for further research. The doctrinal comparison and the discussion of hoarding together connect the structure of obligations with the circumstances in which their performance becomes inadequate.

Erika Kállai's The Connection Between the Development of Women's Rights and Animal Protection investigates points of contact between women's emancipation and the history of animal-protection initiatives. The contribution considers intellectual arguments involving sympathy, social responsibility and attention to vulnerability, with particular emphasis on nineteenth-century movements and women's public activity. Connections are examined through participants, forms of argument and organised initiatives. Their interpretation also requires the distinct legal aims of the movements to be preserved.

Frances Power Cobbe's activity offers an example of different reform concerns meeting through a shared participant. Work for women's rights and efforts to restrict animal experimentation could become associated within public advocacy. Shelters and voluntary associations represent another form of action: creating an institution for assistance and sustaining its operation. These examples place animal protection within the history of civil society. They invite investigation of how demands were organised, how they were expressed and through which channels they could influence legal debate.

Kállai also discusses professional education and scholarly publication. These activities reveal a stage of institutional development in which commitment to protection is accompanied by organised legal and specialist knowledge. The study thus extends from the history of movements to the transmission of expertise. Understanding this connection requires cooperation between legal and social history. It concerns both the formulation of a protective purpose and the capacity to act upon it through institutions, professional preparation and sustained discussion.

Melinda Sebők's Care, Vulnerability and the Boundaries of Legal Protection: Legal Historical and Ethical Perspectives addresses the historical and ethical grounds on which protection is justified. Legal classification, property-based thinking and moral responsibility are brought into relation. Examples from different periods are used to consider the significance attached to dependence, vulnerability and suffering. The central question concerns the arguments by which a situation becomes a distinct subject of regulation and protection.

Peter Singer's utilitarian approach and Carol J. Adams' ecofeminist thought provide different grounds for examining an extension of protection. One directs attention to the moral significance of suffering; the other considers connections between social and cultural patterns of subordination. Their discussion also requires historical evidence to be distinguished from contemporary normative argument. Similarities between situations can support enquiry only when the precise object of comparison is identified. Historical restrictions on women's status, the classification of animals as property and ethical assessments of their treatment belong to different institutional contexts.

Sebők's contribution brings these methodological demands into the discussion of the limits of disposal, caring responsibilities and the social acceptance of protective arguments. Its ethical position remains an independent contribution to the volume rather than a conclusion that all its authors must share. The study opens a discussion about how historical experiences can be used in arguments for changing the reach of legal protection. That discussion is most productive when the distinctions between legal positions and the conceptual language of each period remain available for examination.

Shared Questions and Further Enquiry

Taken together, the contributions make several conditions of institutionalised protection distinguishable. Recognising an injury socially,

expressing it as a legal concern and enabling it to be brought before a forum are separate developments. An expectation of protection becomes a defined legal relationship when its basis, the person or body responsible and its consequences can be specified. This provides an analytical perspective across the volume without imposing a uniform sequence upon its subjects. The reader can ask how law gives social experience a particular conceptual form and which aspects of that experience remain outside the resulting definition.

The distance between a rule and its operation forms a related field of enquiry. Exercising a competence may depend upon access to information; pursuing a claim upon the cost of proceedings; participating in decisions upon the conditions of membership or qualification. Assessing an institution therefore requires knowledge of the circumstances of its officials and those affected by it. The timing of change also matters. Organisational adjustment, professional habits and awareness of new opportunities may develop at a different pace from legislation. A reform continues to have a history after its enactment, through institutional learning and the experience of application.

Different sources disclose different parts of these processes. A natural-law textbook gives access to conceptual relationships and the structure of an argument. Organisational regulations prescribe a division of work, while a judgment records reasons for resolving a particular dispute. Statistics reflect the conventions under which events were recorded; an interview communicates a participant’s experience and interpretation. Conclusions drawn from these materials depend upon their selection and circumstances of production. A normative document cannot, on its own, establish consistent implementation. Nor can a single decision or professional account substitute for an investigation of wider practice. Combining methods adds value when the role of each kind of evidence is made explicit.

Comparison across legal traditions introduces further distinctions. Tracing the transmission of an idea differs from comparing the functions of institutions or examining how two periods recognised a problem. Similar wording does not establish a common origin, and different terminology does not rule out a related purpose. Defining the object of comparison protects the enquiry from treating one society's categories as a universal measure. Clarifying historical meanings is consequently part of the preparation for comparison. It is through this attention to mediation, context and scope that the Roman, Hungarian, Indian and Sámi subjects can contribute to a shared scholarly conversation.

The volume also identifies questions that remain open. Research on judicial development can be deepened through a broader body of decisions; studies of competences through comparison between regulations and surviving records of institutional activity. Investigating care and employment may require sources that disclose everyday divisions of work and the experiences of those concerned. Contributions discussing contemporary procedural reforms invite subsequent assessment of their enduring effects. Published findings and defined research problems thus stand together. Locating an unexplored source base or specifying the limits of a proposition constitutes a scholarly contribution in its own right.

For teaching, the studies offer access to the successive operations of research. Readers can examine how an author separates a source's statement from an interpretation, defines the terms of enquiry and connects a conclusion with evidence. The multilingual material and range of legal subjects provide opportunities to compare terminology, recognise the differing roles of sources and formulate independent questions. Learning can therefore concern both the findings and the way they were reached. Historical judgement develops through assessing a legal arrangement in relation to the conditions that produced it and through distinguishing the lessons of historical experience from a present-day normative position.

We thank the conference participants and the authors for making their research available to this exchange. Our thanks also go to everyone who contributed to organising the event, supporting the scholarly workshops and preparing the manuscripts for publication. The collection brings diverse legal traditions into conversation through questions that remain open to careful examination. We hope it will assist researchers, teachers, students and other readers interested in the historical dimensions of law, encouraging renewed engagement with sources and further discussion of the institutions through which legal life is organised.

Zur historischen Bedingtheit rechtlicher Institutionen

KONCZ Ibolya Katalin

Zum Erkenntnisinteresse des Bandes

Wer nach der Geschichte rechtlicher Institutionen fragt, untersucht zugleich die Voraussetzungen, unter denen gesellschaftliche Erfahrungen eine rechtlich verbindliche Gestalt erhalten. Zuständigkeiten, Rechtsbegriffe und Verfahren verdanken ihre Ausprägung bestimmten historischen Konstellationen. Dennoch endet ihre Bedeutung keineswegs mit dem Verschwinden dieser Konstellationen. Sie können weiterwirken, neue Aufgaben übernehmen oder später erneut aufgegriffen werden. Rechtshistorische Forschung erschließt damit einen Zusammenhang zwischen den Entstehungsbedingungen einer Ordnung und den Möglichkeiten ihrer weiteren Verwendung. Für das Verständnis des Rechts ist entscheidend, welche Zwecke eine Regelung erfüllen sollte, wie ihre Anwendung organisiert war und welche Veränderungen ihren Bedeutungsgehalt beeinflussten.

Der vorliegende Sammelband Vestigia institutionum — Historical Perspectives on Legal Traditions nimmt solche Zusammenhänge aus unterschiedlichen fachlichen und zeitlichen Perspektiven in den Blick. Sein Titel verweist auf die Spuren, die Institutionen hinterlassen. Diese finden sich in Gesetzen und Sammlungen des Gewohnheitsrechts ebenso wie in gerichtlichen Entscheidungen, wissenschaftlichen Abhandlungen, organisatorischen Vorschriften und gesellschaftlichen Praktiken. Überlieferung bedeutet dabei nicht notwendig unveränderte Fortgeltung. Hinter einer fortbestehenden Bezeichnung kann sich ein gewandelter Aufgabenbereich verbergen; eine frühere Lösung kann unter anderem Namen in einem neuen institutionellen Rahmen erscheinen. Die Beiträge

untersuchen verschiedene Formen dieses Verhältnisses von Bewahrung und Umgestaltung.

Der Begriff des institutionellen Erbes verlangt deshalb eine genaue Unterscheidung der zeitlichen Beziehungen. Die ununterbrochene Tätigkeit einer Einrichtung, die Wiederaufnahme eines zeitweilig zurückgedrängten Modells und die Rezeption eines juristischen Gedankens sind verschiedene historische Vorgänge. Auch eine nachweisbare gemeinsame Herkunft gewährleistet keine Identität der Funktionen. Die wirtschaftlichen Verhältnisse, der Staatsaufbau und die Auslegungsgewohnheiten eines aufnehmenden Umfelds können einer übernommenen Konstruktion eine andere Richtung geben. Zur Untersuchung ihrer Weitergabe gehört daher die Frage, welche Elemente ausgewählt, angepasst oder aufgegeben wurden. Besonders deutlich wird dies, wenn spätere Akteure ältere Rechtsquellen zur Begründung eigener Vorhaben heranziehen. Der Fortbestand eines Textes und das Weiterwirken der darin beschriebenen Ordnung müssen dann gesondert geprüft werden.

Eine institutionelle Geschichte wird außerdem durch Erfahrungen geprägt, die in den rechtlichen Quellen nur eingeschränkt sichtbar sind. Die fehlende Anerkennung einer wirtschaftlichen Leistung, der Ausschluss von einer Entscheidung oder die Zuordnung von Sorgearbeit zum privaten Bereich können rechtliche Verhältnisse dauerhaft strukturieren. Quellen erlauben deshalb auch Fragen nach den Grenzen der rechtlichen Wahrnehmung. Ihr Schweigen beweist allerdings weder die gesellschaftliche Bedeutungslosigkeit einer Tätigkeit noch das Fehlen eines Schutzbedürfnisses. Um solche Erfahrungen zu erschließen, kann es erforderlich sein, weitere Quellengattungen einzubeziehen. Die Aufmerksamkeit für das rechtlich nicht oder nur teilweise Erfasste ergänzt die Untersuchung ausdrücklich gewährter Befugnisse und Ansprüche.

Die Studien gehen auf eine internationale wissenschaftliche Konferenz zurück, die vom Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Juristischen Fakultät der Universität Miskolc unter Mitwirkung der verfassungs- und

rechtshistorischen Fachwerkstätten des Bruckner Győző Tehetséggondozó Szakkollégium veranstaltet wurde. Das Zusammentreffen eröffnete einen gemeinsamen Diskussionsraum für rechtsgeschichtliche und verfassungshistorische Forschung sowie für Fragen des Privat-, Straf- und Tierschutzrechts. Die schriftliche Ausarbeitung ermöglicht eine eingehendere Darlegung der Quellen und eine Vertiefung der im Vortrag entwickelten Argumente. Zugleich macht sie die Untersuchungen einem Leserkreis zugänglich, der an der Konferenz nicht teilgenommen hat und mit eigenen fachlichen Voraussetzungen an die Texte herantritt.

Die Überführung eines Vortrags in einen wissenschaftlichen Beitrag stellt besondere Anforderungen an die Darstellung. Ein Hintergrund, der im Gespräch als bekannt vorausgesetzt werden konnte, bedarf für die Veröffentlichung möglicherweise einer Erläuterung. Ein während der Diskussion erhobener Einwand kann zur Präzisierung der Fragestellung oder zur Begrenzung einer Schlussfolgerung führen. Die schriftliche Argumentation muss auch unabhängig vom Veranstaltungskontext überprüfbar sein. Für Nachwuchswissenschaftlerinnen und Nachwuchswissenschaftler liegt darin eine wichtige Erfahrung: Aus einem thematischen Interesse wird eine abgegrenzte, durch Quellen gestützte Untersuchung. Die gemeinsame Arbeit mit erfahrenen Forschenden verbindet wissenschaftliche Ausbildung mit der tatsächlichen Praxis des Forschens. Ihr Ertrag zeigt sich in der Genauigkeit der Begründung, der Sorgfalt der Nachweise und der Angemessenheit der Aussagen.

Internationalität kennzeichnet den Band sowohl sprachlich als auch hinsichtlich seiner Untersuchungsgegenstände. Die ungarischen, englischen und deutschen Beiträge behandeln neben der ungarischen Rechtsentwicklung das römische Recht, Einrichtungen der Habsburgermonarchie, die Geschichte des indischen Strafverfahrens und die Stellung samischer Frauen in Schweden. Die Mehrsprachigkeit macht zugleich die Aufgabe begrifflicher Vermittlung sichtbar. Historische juristische Ausdrücke lassen sich nicht durchgängig mit einem einzigen

Äquivalent in eine andere Sprache übertragen. Hinter Begriffen der Herrschaft, des Unterhalts, der Mitgliedschaft oder der Berechtigung stehen jeweils bestimmte dogmatische Traditionen. Die Beibehaltung der Originalsprachen eröffnet einen Zugang zu solchen Eigenheiten und verlangt, neben der Übersetzbarkeit auch den zeitgenössischen Bedeutungsgehalt zu berücksichtigen.

Für die nachfolgende Würdigung werden vier thematische Zugänge gewählt. Zunächst stehen juristisches Denken und staatliche Einrichtungen im Mittelpunkt. Daran schließen sich Strafrecht, Strafverfahren und Kriminologie sowie Untersuchungen zur Rechtsstellung, Bildung und Erwerbstätigkeit von Frauen an. Den vierten Zugang bilden die tierschutzbezogenen Beiträge. Diese Gliederung dient der Orientierung innerhalb des Vorworts. Sie wahrt die Eigenständigkeit der Studien und macht zugleich Beziehungen zwischen ihnen erkennbar. Da einzelne Texte mehrere Fragekreise berühren, bleiben die Grenzen der Gruppen durchlässig. Ihre Verbindung ergibt sich aus gemeinsamen Untersuchungsproblemen, deren jeweilige historische Ausprägung gesondert zu bestimmen ist.

Normative Maßstäbe und die Organisation öffentlicher Gewalt

Rechtliche Vorstellungen und institutionelle Organisation stehen in einem wechselseitigen Verhältnis. Begriffe und Prinzipien eröffnen Möglichkeiten, Herrschaft zu begründen oder zu begrenzen; die Tätigkeit von Einrichtungen zeigt, welchen praktischen Inhalt diese Vorstellungen gewinnen. Die hier behandelten Studien reichen von der römischen Rechtskultur über die ungarische Naturrechtslehre und die militärische Verwaltung Österreich-Ungarns bis zur Umgestaltung der Grundstücksregistrierung im zwanzigsten Jahrhundert. Die zeitliche Spannweite erlaubt es, verwandte Fragen in unterschiedlichen Ordnungen aufzusuchen. Gerade der Abstand zwischen den Gegenständen erfordert

jedoch, die Besonderheiten ihres Entstehungs- und Wirkungszusammenhangs zu beachten.

Anna Petrasovszky untersucht in Constitutional Remedies Against Public Power in Eighteenth- and Nineteenth-Century Hungarian Natural Law die naturrechtliche Ordnung des Schutzes gegen rechtswidrige Ausübung öffentlicher Gewalt. Ausgangspunkt ist die Verbindung von Rechten, Pflichten und Rechtsdurchsetzung. Die Gewährleistung von Schutz erscheint in den untersuchten Schriften als Bestandteil des rechtlichen Ordnungszwecks. Das Verhältnis von Herrscher und Untertanen lässt sich dementsprechend als Beziehung wechselseitiger rechtlicher Bindungen beschreiben. Auf dieser Grundlage können sowohl die Grenzen politischer Gewalt als auch die Möglichkeiten zur Abhilfe bei einer Rechtsverletzung systematisch erörtert werden.

Der Beitrag ordnet das ius resistendi in ein weiter gefasstes Gefüge von Schutzmitteln ein. Beschwerden, Eingaben und verfassungsbezogene Vorstellungen, das Verlangen nach Erklärung und rechtmäßiger Pflichterfüllung sowie die Verweigerung des Gehorsams gegenüber rechtswidrigen Anordnungen bilden unterscheidbare Stufen. Kollektive Nichtbefolgung bezeichnet eine weitere Schwelle. Bewaffneter Widerstand steht am äußersten Rand dieses Systems und setzt eine außergewöhnliche Lage voraus. Seine Rechtfertigung hängt von der Unzulänglichkeit milderer Möglichkeiten und vom Gewicht der Gefährdung der politischen Gemeinschaft ab. Für das Verständnis des Widerstandsrechts sind daher die gewöhnlichen Wege des Rechtsschutzes unverzichtbar. Maßgeblich ist die Abstufung der Reaktionen und die Prüfung ihrer Notwendigkeit.

Besonderes Gewicht erhält in der Untersuchung das Werk Mihály Szibenliszts. Der Schutz der Rechte wird mit dem Zweck politischer Gemeinschaft und der Bewahrung des Gemeinwohls verknüpft. Die verschiedenen Schutzstufen zeigen zugleich, wie ein politischer Konflikt rechtlich bearbeitet werden kann. Eine Verletzung anzuzeigen, eine

Antwort einzufordern oder eine Anordnung nicht auszuführen, verändert die Beziehung zur Herrschaft auf jeweils andere Weise. Petrasovszky folgt den Systematisierungen der historischen Autoren und verdeutlicht, wann eine Maßnahme auf Wiederherstellung der bestehenden rechtmäßigen Ordnung zielt und wann sie die Grundlage der Legitimität berührt. Die naturrechtliche Argumentation wird damit in ihrer eigenen Begriffsstruktur erschlossen, ohne sie mit den Kategorien heutiger Verfassungsgerichtsbarkeit gleichzusetzen.

Szilárd Szabós Beitrag Die Rechtsstellung, Organisation und Kompetenzen des Generalstabes in der österreichisch-ungarischen Monarchie erschließt die institutionellen Beziehungen innerhalb des gemeinsamen Militärwesens. Die verfassungsrechtlichen Grundlagen verbanden die Befugnisse des Monarchen mit den Aufgaben des gemeinsamen Kriegsministeriums und der militärischen Führung. Durch die Untersuchung der Organisationsvorschriften wird sichtbar, wie Entscheidungen vorbereitet und umgesetzt werden konnten. Der Beitrag ergänzt damit die verfassungsrechtliche Beschreibung der gemeinsamen Angelegenheiten um die konkreten Arbeits- und Kommunikationsverhältnisse innerhalb der militärischen Verwaltung.

Die Bestimmungen von 1871, 1875, 1883, 1907 und 1913 ermöglichen einen Vergleich der dienstlichen Unterordnung, der unmittelbaren Kontaktaufnahme und der Vortragsmöglichkeiten beim Monarchen. Der Handlungsspielraum des Generalstabes und seines Chefs erweiterte sich schrittweise. Seine Aufgaben konnten über das gemeinsame Heer hinaus die gesamte bewaffnete Macht betreffen. Die Bewertung dieser Entwicklung erfolgt vor dem Hintergrund des verfassungsrechtlichen Rahmens des Ausgleichs. Ein als Hilfsorgan eingeordneter Apparat konnte durch seine organisatorische Stellung und seine Beteiligung am Informationsfluss erheblichen tatsächlichen Einfluss gewinnen. Die rechtliche Zuordnung einer Einrichtung und ihr Gewicht in der Entscheidungsvorbereitung sind deshalb zusammen zu untersuchen.

Die Darstellung der einzelnen Büros führt diesen Zusammenhang an besonderen Aufgabenfeldern vor Augen. Militärgeographie, Nachrichtengewinnung, Verkehr und Mobilmachung verlangten spezialisiertes Wissen und abgestimmte Vorarbeiten. Gerade die Eisenbahn- und Kommunikationsangelegenheiten zeigen, dass strategische Überlegungen durch die Möglichkeiten ihrer Durchführung begrenzt wurden. Die Bündelung fachlicher Kenntnisse konnte eine eigenständige Quelle institutioneller Macht darstellen. Szabó verbindet somit Kompetenzgeschichte mit der Geschichte der Fachverwaltung. Verfassungsrechtliche Befugnisse erhielten ihre praktische Bedeutung auch dadurch, dass bestimmte Stellen über die erforderlichen Informationen und Planungsgrundlagen verfügten.

Levente Völgyesi behandelt in The Situation of the Land Register in the Light of the Constitutional Revision of 1972 die Neuordnung der Grundstücksregistrierung im Zusammenhang mit Verfassung und Verwaltungsorganisation. Die Vorgeschichte von Grundbuch und staatlicher Bodenregistrierung führt zu den Veränderungen der Eigentumsverhältnisse, der Verwaltungsaufgaben und der gerichtlichen Sicherungen. Die Zuverlässigkeit der Register berührt unmittelbar die Sicherheit des Rechtserwerbs. Der öffentliche Glaube setzt daher ein Zusammenwirken rechtlicher Grundsätze, organisatorischer Zuständigkeiten und geeigneter Verfahren voraus. Deren historische Ausgestaltung bildet den Gegenstand der Untersuchung.

Der Beitrag analysiert die veränderten Aufgaben der Grundbehörden, die Zusammenführung von Grundstücksdaten und eingetragenen Rechten sowie das Verhältnis von verwaltungsbehördlichem und gerichtlichem Rechtsschutz. Die Berichtigung von Daten und die Entscheidung über einen Rechtsstreit konnten unterschiedliche Verfahrenslösungen erfordern. Für die betroffene Person war wesentlich, welche Stelle angerufen werden konnte. Die technische Aufgabe der Registrierung erweist sich dadurch als eng mit dem Schutz privatrechtlicher Positionen verbunden. Die

institutionelle Zuordnung der Entscheidungen beeinflusste zugleich die Möglichkeiten ihrer Überprüfung.

Auch der Aufbau des Registers besitzt in dieser Darstellung rechtliche Bedeutung. Die Orientierung am Grundstück, der Inhalt des Eigentumsblatts und die Eintragungsgrundsätze bestimmen, wie Informationen zugänglich und für den Rechtsverkehr nutzbar werden. Die Vereinheitlichung zuvor getrennter Datenbestände musste sowohl die tatsächliche Beschaffenheit als auch die rechtliche Situation eines Grundstücks abbilden. Völgyesi bezieht darüber hinaus die spätere Tragfähigkeit des Systems ein, das nach seiner Bewertung weitere Veränderungen der Eigentumsverhältnisse bewältigen konnte. Institutionelle Beständigkeit wird damit auch anhand nachfolgender Aufgaben untersucht. Die Fähigkeit einer Ordnung zur Anpassung kann ihre historische Beurteilung über die Umstände ihrer Errichtung hinaus erweitern.

Vladimír Vrana richtet in Roman-Law Understanding of Legal Rules and Their Legacy in Modern European Legal Scholarship die Aufmerksamkeit auf die Wertgrundlagen römischer Rechtsregeln und ihre europäische Wirkungsgeschichte. Juristisches Denken erscheint als praktische Tätigkeit, in der gesellschaftliche Veränderungen, rechtliche Problemlösung und wertende Begründung zusammenwirken. Der Beitrag fragt nach den Gesichtspunkten, die die Anwendung allgemeiner Regeln auf konkrete Lebensverhältnisse leiten. Damit werden neben der sprachlichen Formulierung einer Norm auch deren Zweck und die für ihre Anwendung erforderliche Urteilskraft zum Gegenstand der Untersuchung.

Die Erörterung von aequitas und boni mores erschließt das Verhältnis zwischen regelgebundener Entscheidung und angemessener Lösung des Einzelfalls. Besonders anschaulich wird dies an der causa Curiana. Der Streit um eine testamentarische Verfügung verlangt, ihren Wortlaut auf die dem Erblasser zugeschriebene Absicht zu beziehen. Die Entscheidung zwischen möglichen Lesarten bedarf einer Begründung, die ihre

rechtlichen Folgen berücksichtigt. Das Beispiel lässt juristische Auslegung als eine Tätigkeit erkennen, in der der Text allein die Entscheidung nicht abschließend vorgibt. Der Rechtsanwender muss darlegen, weshalb eine bestimmte Bedeutung gegenüber einer anderen vorzugswürdig ist.

Die spätere Einordnung römischer Grundsätze in die kontinentale Rechtswissenschaft eröffnet eine weitere historische Ebene. Aus einer konkreten Fallbearbeitung eine allgemeine Aussage zu gewinnen, ist ein anderer Vorgang als diese Aussage in ein dogmatisches System aufzunehmen. Vranas Darstellung der späteren wissenschaftlichen Bearbeitung verdeutlicht diese Differenz. Die heutige Gestalt juristischer Maximen kann auf mehreren Stufen der Überlieferung und Systematisierung beruhen. Ihre Wirkungsgeschichte betrifft daher Begriffsstrukturen, institutionelle Lösungen und Begründungsweisen in ihrem veränderten Gebrauch. Die Verbindung zum modernen Recht wird über vermittelnde historische Prozesse hergestellt.

Devianz und Sanktion im Zusammenhang rechtlicher Zurechnung

Die strafrechtlichen und kriminologischen Untersuchungen setzen an unterschiedlichen Punkten des Umgangs mit rechtswidrigem Verhalten an. Die Einordnung einer Tat, die Verteilung von Ermittlungs- und Anklageaufgaben und die Berücksichtigung der Situation eines Kindes stellen jeweils eigene rechtliche Probleme dar. In ihrer Zusammenschau eröffnen die Beiträge einen Zugang zum Verhältnis von Sanktion, institutioneller Befugnis und Schutzbedarf. Dabei bleiben die Unterschiede zwischen einer historischen Normensammlung, einer langfristigen Verfahrensgeschichte und der Analyse gegenwärtiger Erscheinungen ausdrücklich erhalten.

Dániel Péter Révász und Roland Lindt widmen ihre gemeinsame Studie Gender Dimensions of Childhood Deviancy: Characteristics of Female Criminology and Questions of the Minimum Age of Criminal Responsibility in the Digital Era der Abweichung im Kindes- und

Jugendalter. Im Mittelpunkt stehen die Beziehungen zwischen der Stellung von Mädchen als Tatbeteiligte und als Opfer. Die Strafmündigkeitsgrenze wird im Zusammenhang mit Entwicklung, familiären Verhältnissen, gesellschaftlicher Verantwortung und digitaler Kommunikation betrachtet. Entscheidend ist, in welchem Verhältnis die gesetzlich festgelegte Altersgrenze zur tatsächlichen Reife, zu früheren Verletzungen und zu vorhandenen Schutzmöglichkeiten steht.

Die Unterscheidung zwischen Kindheit, Adoleszenz und strafrechtlich relevanten Altersabschnitten gehört zu den vorbereitenden Schritten der Untersuchung. Ihre Grenzen müssen nicht übereinstimmen. Die Darstellung europäischer Regelungsansätze macht unterschiedliche gesetzgeberische Entscheidungen vergleichbar. Misshandlung, Vernachlässigung und digitale Belästigung werden anschließend als mögliche Hintergründe abweichenden Verhaltens berücksichtigt. Die Autoren ergänzen rechtliche und kriminologische Überlegungen durch statistisches Material und ein Interview mit einem Praktiker der Polizei. Beide Quellenarten eröffnen unterschiedliche Erkenntnismöglichkeiten: Daten über registrierte Erscheinungen und berufliche Wahrnehmungen beleuchten verschiedene Seiten der Lebenssituationen hinter den rechtlichen Kategorien.

Die digitale Beziehungsaggression verändert nach der Analyse die räumliche und zeitliche Reichweite einer Verletzung. Ein in der Schule begonnener Konflikt kann durch Verbreitung im Internet ein entferntes Publikum erreichen; herabwürdigende Inhalte können über die ursprüngliche Begegnung hinaus verfügbar bleiben. Eine solche Belastung verlangt andere Formen der Wahrnehmung als unmittelbar sichtbare körperliche Gewalt. Die Untersuchung verbindet deshalb die Verantwortlichkeitsfrage mit Prävention und Kinderschutz. Nach Auffassung der Autoren bietet eine Veränderung der Altersgrenze allein nur eine begrenzte Antwort auf Probleme mit familiären und sozialen Vorbedingungen. Die Zusammenarbeit von Polizei, Schule und

schützenden Einrichtungen wird als eigenständige Voraussetzung angemessener Reaktionen erkennbar.

Erik Štenpien untersucht in Werbőczy Tripartitumának büntetőjoga die mit dem Tod bedrohten Straftaten und die zugehörigen Sanktionen des Tripartitum. Die gesonderte Betrachtung dieser Vorschriften ergänzt die traditionell stärkere Aufmerksamkeit für die privatrechtlichen Bestandteile der Sammlung. Die Untersuchung folgt den Gruppen der Untreue im Sinne der nota infidelitatis, der als hatalmaskodás bezeichneten Gewalttaten und weiterer Kapitaldelikte. Die Kategorien lassen eine Rechtsordnung erkennen, in der die strafrechtliche Bewertung eng an ständische Positionen und Herrschaftsbeziehungen gebunden war.

Der Beitrag vergleicht römische und feudale Strafformen und behandelt anschließend das Zusammenwirken ungarischer gewohnheitsrechtlicher und gesetzlicher Regelungen. Strafverhängung und Vollstreckung, die Lage der verletzten Partei und die Möglichkeit der Begnadigung werden in ihren jeweiligen Zusammenhängen betrachtet. Die unterschiedliche Behandlung von nota infidelitatis und hatalmaskodás zeigt, dass die Art des beeinträchtigten Verhältnisses für die Rechtsfolgen erheblich war. Auch die Möglichkeit einer Verständigung mit dem Geschädigten gehörte zu diesen Unterschieden. Die strafrechtliche Ordnung erschließt sich somit über die Beziehungen, deren Erhaltung sie dienen sollte.

Die erfassten Handlungen betrafen unter anderem königliche Gewalt, Rechtsprechung, Besitz und Landesverteidigung. Ihre Zusammenstellung macht sichtbar, welche Interessen besonders geschützt wurden. Bestimmungen über die Behinderung eines Verfahrens oder Angriffe auf Amtsträger verweisen auf die Sicherung der Autorität rechtlicher Einrichtungen. Das strafrechtliche Material kann insofern als Quelle für die Aufrechterhaltung institutioneller Ordnung gelesen werden. Seine Begriffe müssen jedoch im zeitgenössischen Zusammenhang bestimmt werden. Eine unmittelbare Zuordnung zu heutigen Deliktstypen würde die

historischen Funktionen verdecken, die Štenpien mit seiner Systematisierung erschließt.

György László Székely zeichnet in Historical Development of Indian Criminal Procedural Law: The Evolution of the Investigation Stage and the Role of the Public Prosecutor die Entwicklung des indischen Strafverfahrens nach. Der Untersuchungsbogen reicht von antiken normativen Traditionen über die Verwaltung der Mogulzeit und britische Kolonialkodifikationen bis zu den Reformen des unabhängigen Indien. Als Leitfrage dient das Verhältnis zwischen polizeilicher Ermittlung, staatsanwaltlichen Aufgaben und richterlicher Kontrolle. Die große zeitliche Spannweite wird dadurch auf eine bestimmte institutionelle Beziehung bezogen und für einen strukturierten Vergleich nutzbar gemacht.

Für die Kolonialzeit tritt das Verhältnis zwischen kodifizierter Verfahrensform und den Zwecken der Herrschaft hervor. Die Ausbildung rechtlicher Rahmen konnte mit einer engen Bindung der Anklagevertretung an die Polizeiverwaltung einhergehen. Nach der Unabhängigkeit erhielten daher die Selbstständigkeit der Staatsanwaltschaft und die Bestimmung ihrer Rolle im Rechtspflegesystem besonderes Gewicht. Székely verbindet die Gesetzgebung mit Reformkommissionen und gerichtlichen Stellungnahmen. Die Kritik an älteren Praktiken konnte dabei in Vorschläge zu Qualifikation, Organisation und beruflichem Fortkommen überführt werden. Die Professionalisierung der Anklagevertretung erscheint als Teil der Sicherungen für eine sachgerechte Aufgabenerfüllung.

Eine weitere Untersuchungslinie betrifft die Dokumentation der Ermittlung und die Verwertbarkeit von Aussagen. Polizeiliche Informationen, im Ermittlungsverfahren festgehaltene Erklärungen und vor Gericht zu würdigende Beweismittel nehmen unterschiedliche Positionen ein. Aufzeichnungs- und Berichtspflichten berühren deshalb

die Überprüfbarkeit behördlichen Wissens. Die Darstellung gegenwärtiger Reformen führt diese Frage bei digitaler Dokumentation und wissenschaftlicher Beweisgewinnung weiter. Deren Wirkungen bedürfen nach der historischen Analyse zusätzlicher Anwendungserfahrungen. Effizienz, Nachprüfbarkeit und Rechtsschutz bilden Kriterien einer späteren Bewertung. So verbindet der Beitrag die Geschichte institutioneller Arbeitsteilung mit der Frage nach den Folgen neuer Verfahrensinstrumente.

Weibliche Handlungsspielräume zwischen Zugangsbeschränkung und rechtlicher Anerkennung

Die Beiträge zur Stellung von Frauen behandeln unterschiedliche Voraussetzungen rechtlich anerkannter Selbstständigkeit. Zugang zu Bildung, Möglichkeiten des Erwerbs, familienrechtlicher Schutz und Mitwirkung an gemeinschaftlichen Entscheidungen hängen zusammen, werden aber durch verschiedene Institutionen gestaltet. Ihre Veränderungen müssen daher für die einzelnen Bereiche bestimmt werden. Die Untersuchungen führen weder sämtliche Entwicklungen auf einen einzigen Ausgangspunkt zurück noch setzen sie unterschiedliche soziale Gruppen gleich. Sie erschließen vielmehr konkrete Beziehungen zwischen Berechtigung, wirtschaftlicher Lage und gesellschaftlicher Rollenerwartung.

Anita Bálints Egy sorsfordító vita: a nők oktatáshoz való jogának kérdése a 19. században verbindet die Ideengeschichte der Frauenbildung mit der Entstehung institutioneller Zugangsmöglichkeiten. Reformzeitliche Argumente, private Initiativen, veränderte Formen der Öffentlichkeit und spätere gesetzgeberische Lösungen bilden den Untersuchungszusammenhang. Die Autorin verfolgt, wie neben Vorstellungen, die weibliche Bildung über familiäre Aufgaben begründeten, die Möglichkeit weitergehender gesellschaftlicher

Beteiligung hervortrat. Bildung erhält so Bedeutung im Verhältnis zwischen sozialen Rollen, nationaler Kultur und rechtlichem Zugang.

Die Tätigkeit von Blanka Teleki und Teréz Karacs macht die geistige und organisatorische Arbeit sichtbar, die einer gesetzlichen Veränderung vorausgehen konnte. Private Einrichtungen schufen neue Erfahrungen und beeinflussten Erwartungen an die Regulierung. Schriftstellerische Tätigkeit, Frauenpresse und Vereinsarbeit eröffneten darüber hinaus Gelegenheiten, eigene Bedürfnisse und Auffassungen öffentlich zu vertreten. Die Diskussion über Frauenbildung berührte damit die Frage, wer deren Ziele und Inhalte bestimmen durfte. Das Recht auf Zugang und die Möglichkeit, über diesen Zugang selbst zu sprechen, werden als miteinander verbundene, aber unterscheidbare Entwicklungen erkennbar.

Bálint berücksichtigt ferner die Beteiligung von Frauen in den Jahren 1848–1849 und die Erfahrungen außerordentlicher historischer Situationen. Die Bildungsfrage wird dadurch mit den Möglichkeiten gesellschaftlichen Handelns verknüpft. Für die historische Einordnung bleibt wesentlich, zwischen der Anerkennung der Wünschbarkeit weiblicher Bildung und der rechtlichen Sicherung ihres Zugangs zu unterscheiden. Erst diese Differenz erlaubt es, damalige Argumente auf spätere institutionelle Veränderungen zu beziehen. Die Untersuchung geht deshalb über die Geschichte von Lehrplänen und Schulen hinaus und erschließt die Frauenbildung als Bestandteil einer breiteren Auseinandersetzung um gesellschaftliche Teilnahme.

Vivien Harsányis Legal Regulation of Women's Employment: History, Development, and Challenges behandelt die historische Entwicklung der rechtlichen Regelung weiblicher Erwerbstätigkeit und ihre gegenwärtigen Herausforderungen. Landwirtschaftliche und häusliche Arbeit, industrielle Beschäftigung sowie verschiedene Formen des Mutterschutzes gehören zum historischen Teil. Rechtliche Schutzvorkehrungen werden im Zusammenhang mit Beschäftigungsformen, Familienpflichten und sozialen Erwartungen betrachtet. Der Beitrag fragt zugleich nach den

Umständen, die beeinflussen, ob eine Tätigkeit tatsächlich aufgenommen oder fortgesetzt werden kann.

Hausangestellte und Lehrerinnen verdeutlichen unterschiedliche Arbeitsverhältnisse. Arbeitsort, fachliche Qualifikation und Bindung an einen Arbeitgeber konnten die Selbstständigkeit und die Möglichkeiten der Interessenvertretung auf verschiedene Weise bestimmen. Die Erörterung politischer Rechte ergänzt diese Betrachtung um die Frage, durch welche Wege Beschäftigungsinteressen in öffentliche Entscheidungen eingehen konnten. Die Untersuchung verbindet somit die Geschichte der Arbeitsbedingungen mit den Voraussetzungen ihrer kollektiven Artikulation. Sie macht auch deutlich, dass eine Aussage über die rechtliche Lage erwerbstätiger Frauen jeweils den konkreten Beruf und sein institutionelles Umfeld berücksichtigen muss.

Die Verbindung zur Gegenwart wird über die Vereinbarkeit von Erwerbsarbeit und familiären Aufgaben hergestellt. Teilzeit, flexible Arbeitsorganisation, Arbeit von zu Hause und Kinderbetreuungsangebote können den Zugang zum Arbeitsmarkt beeinflussen. Die Berücksichtigung väterlicher Sorgeaufgaben erweitert den Blick auf die Verteilung der Verantwortung innerhalb der Familie. Zeitverwendung und Arbeitsgestaltung werden damit neben den Beschäftigungsrechten selbst zu Untersuchungsgesichtspunkten. Harsányi unterscheidet zwischen vorhandenen Berechtigungen und tatsächlichen Wahlmöglichkeiten. Diese hängen auch davon ab, wie Betreuung, häusliche Aufgaben und berufliche Anforderungen organisatorisch aufeinander bezogen sind.

Ibolya Katalin Koncz stellt in Die rechtsfortbildende Rolle der Kúria im Familienrecht der Jahrhundertwende am Beispiel des Frauenunterhalts die richterliche Ausgestaltung eines familienrechtlichen Instituts in den Mittelpunkt. Der nőtartás verband im Privatrecht der dualistischen Epoche das Eheverhältnis mit wirtschaftlicher Lage und familiärer Verantwortung. Sein Inhalt ergab sich aus dem Zusammenwirken gesetzlicher Regelungen, des Gewohnheitsrechts, der Rechtsliteratur und der Rechtsprechung. Die

Untersuchung zeigt, wie allgemeine Normen durch Kriterien konkretisiert wurden, die bei der Entscheidung einzelner Fälle hervortraten.

Bedürftigkeit, Umstände der Aufhebung der ehelichen Lebensgemeinschaft, Verhalten der Beteiligten und gesellschaftliche Stellung gehören zu den berücksichtigten Gesichtspunkten. Die dogmatische Bestimmung des Anspruchs wird mit der Geschichte richterlicher Begründung verbunden. Entscheidungsbeispiele werden teilweise über frühere Forschungen der Autorin erschlossen; zugleich werden weitere Wege der Quellenarbeit benannt. Der Schutz vor wirtschaftlicher Unsicherheit stand innerhalb einer Ordnung, die den Ehegatten unterschiedliche Positionen zuwies. Die Untersuchung berücksichtigt deshalb sowohl die entlastende Funktion der Unterhaltspflicht als auch die zeitgenössischen Vorstellungen von Ehe und Verantwortung.

Die Unterscheidung zwischen vorläufigem und endgültigem Unterhalt führt eine zeitliche Dimension ein. Schutz während eines Scheidungsverfahrens erforderte andere Überlegungen als eine Versorgung nach Auflösung des Ehebandes. Die in einem bestimmten Verfahrensabschnitt verfügbaren Tatsachen und die daraus ableitbaren Folgen beeinflussten die richterliche Entscheidung. Eine allgemeine Unterhaltspflicht konnte daher in mehreren voneinander abzugrenzenden Ansprüchen hervortreten. Entstehung, Dauer und Wegfall dieser Ansprüche bildeten eigene Fragen der Rechtsfortbildung. Koncz macht hieran sichtbar, wie die Rechtsprechung gesellschaftliche Verhältnisse in genauer bestimmte rechtliche Voraussetzungen überführte und dem Familienrecht einen differenzierteren Inhalt verlieh.

Anna Szatmári untersucht in The Role of Sámi Women in Reindeer Herding in Sweden die Stellung samischer Frauen in der schwedischen Rentierwirtschaft. Die Analyse liegt am Schnittpunkt von Geschlechtergleichheit und den rechtlichen Verhältnissen einer indigenen Gemeinschaft. Historischer Hintergrund, gemeinschaftliche

Wirtschaftsweise und staatliche Regelung bestimmen, unter welchen Bedingungen eine tatsächliche Mitarbeit zu einer anerkannten Position wird. Die Autorin richtet ihren Blick insbesondere auf Mitgliedschaft, Entscheidungsteilnahme und die Sichtbarkeit wirtschaftlicher Leistungen. Individuelle und gemeinschaftliche Berechtigungen sind dafür in ihrem Verhältnis zueinander zu untersuchen.

Die Darstellung der Regelungen von 1886 und 1928 verdeutlicht, wie eine Eheschließung die Berechtigung zur Rentierhaltung verändern konnte. Die wirtschaftliche Stellung einer Frau war auf diese Weise mit familienbezogenen Voraussetzungen der Gemeinschaftszugehörigkeit verbunden. Bei der Erörterung des Systems von 1971 treten die Mitgliedschafts- und Stimmrechtsverhältnisse der sameby hervor. Die Untersuchung unterscheidet damit zwei Ebenen: die Stellung der Gemeinschaft gegenüber dem Staat und diejenige der Frauen innerhalb der Gemeinschaft. Eine Regelung, die der Erhaltung einer kollektiven Wirtschafts- und Lebensform dienen soll, wirft zugleich Fragen nach der Verteilung persönlicher Mitwirkung auf.

Der Beitrag macht eine mögliche Differenz zwischen wirtschaftlichem Anteil und institutioneller Anerkennung sichtbar. Verwaltungsarbeit, Haushaltstätigkeit und weitere Beiträge zum Einkommen können für eine Rentierhalterfamilie wesentlich sein, während Entscheidungsbefugnisse an enger umschriebene Tätigkeiten gebunden werden. Die rechtliche Definition der berücksichtigten Arbeit beeinflusst daher, wessen Leistung zu einer Mitwirkungsposition führt. Zusammen mit den anderen Untersuchungen dieses Themenkreises wird deutlich, dass die Bedingungen weiblicher Selbstständigkeit nicht gleichzeitig und gleichförmig entstehen. Erwerbsmöglichkeiten beseitigen familiäre Abhängigkeit nicht notwendig; Eigentum garantiert noch keine Beteiligung an gemeinschaftlicher Wirtschaftsführung. Die jeweilige Berechtigung, Personengruppe und institutionelle Umgebung müssen in jeder Bewertung ausgewiesen werden.

Fürsorgepflichten und die Erweiterung rechtlicher Schutzbelange

Die tierschutzbezogenen Studien fragen danach, wie sich der Gegenstandsbereich rechtlicher Aufmerksamkeit verändert. Sorge, Leiden und die Grenzen menschlicher Verfügung berühren das Verhältnis zwischen moralischer Erwartung und rechtlich bestimmter Pflicht. Die drei Beiträge wählen unterschiedliche Zugänge: den dogmatischen Vergleich von Verpflichtungen, die Geschichte gesellschaftlicher Bewegungen und eine ethische Untersuchung der Schutzbegründung. Sie ergänzen die Geschichte bereits ausgebildeter Einrichtungen um die Frage, wie Schutzbedürfnisse überhaupt in eine rechtliche Sprache gelangen. Dabei tritt auch die Schwierigkeit hervor, eine zunächst moralisch formulierte Forderung mit einem bestimmten rechtlichen Inhalt zu versehen.

Gabriella Cseh behandelt in A fajokon átívelő gondoskodás és az állatgyűjtögetés mint a gondoskodási kötelezettség kudarca die Beziehung zwischen der Sorge für Heimtiere und Verpflichtungen gegenüber menschlichen Familienangehörigen. Ausgangspunkt ist die veränderte Stellung von Heimtieren im familiären Leben. Die Autorin vergleicht Rechtsgrundlagen, Inhalt, Entstehung und Beendigung von Unterhalts- und Versorgungspflichten sowie die Möglichkeiten ihrer Durchsetzung und Sanktionierung. Funktionale Ähnlichkeiten werden erfasst, zugleich bleiben die dogmatischen Unterschiede zwischen den betroffenen Beziehungen erhalten.

Besonders aufschlussreich sind Bedürftigkeit, Eigenverantwortlichkeit und Unwürdigkeit als Kriterien des Vergleichs. Gesichtspunkte, die bei einem familienrechtlichen Unterhaltsanspruch erheblich sein können, lassen sich nicht ohne Weiteres auf die Versorgung eines Heimtiers übertragen. Die Untersuchung verbindet diese Unterscheidungen mit dem Phänomen des Animal Hoarding. Im Mittelpunkt stehen Fälle, in denen die übermäßige Ansammlung von Tieren mit der Vernachlässigung eines versorgungsbedürftigen Familienmitglieds zusammentrifft. Die Absicht,

Sorge zu leisten, kann sich von der tatsächlichen Qualität der Versorgung lösen. Daraus können Gefährdungen für Tiere und Menschen innerhalb derselben Lebenssituation entstehen.

Ein Eingreifen muss dann mehrere Bedürfnisse berücksichtigen. Der Zustand der sorgenden Person, die Lage menschlicher Angehöriger und die Versorgung der Tiere verlangen möglicherweise die Mitwirkung verschiedener Rechtsgebiete und Hilfesysteme. Csehs Analyse macht damit die institutionellen Anforderungen sichtbar, die sich hinter einem einzelnen Haushaltsproblem verbergen können. Die Heranziehung internationaler Erfahrungen ergänzt die nach Darstellung der Autorin begrenzten empirischen Kenntnisse über das Phänomen in Ungarn. Dieser Befund benennt zugleich eine konkrete Aufgabe für weitere Forschung. Die Studie verbindet so die Systematik rechtlicher Verpflichtungen mit den Bedingungen ihres tatsächlichen Scheiterns.

Erika Kállai erörtert in The Connection Between the Development of Women's Rights and Animal Protection die Beziehungen zwischen der Entwicklung von Frauenrechten und tierschutzbezogenen Bestrebungen. Im Vordergrund stehen ideengeschichtliche Verbindungen von Mitgefühl, gesellschaftlicher Verantwortung und Aufmerksamkeit für Abhängigkeit. Die Untersuchung behandelt innerhalb eines längeren historischen Überblicks besonders die Bewegungen des neunzehnten Jahrhunderts und Formen weiblicher Beteiligung am öffentlichen Leben. Verbindungen können auf der Ebene einzelner Akteure, der Argumentation und der Organisation entstehen. Ihre Erklärung setzt voraus, die spezifischen rechtlichen Ziele der jeweiligen Bewegung auseinanderzuhalten.

Die Tätigkeit Frances Power Cobbes veranschaulicht, wie verschiedene Reformanliegen bei derselben Person zusammentreffen konnten. Ihr Engagement für Frauenrechte und für Beschränkungen von Tierversuchen eröffnet eine Untersuchung gemeinsamer Formen öffentlicher Interessenvertretung. Tierheime und Vereine machen einen weiteren Handlungsweg sichtbar: die Errichtung und dauerhafte Unterhaltung einer

Einrichtung zur Hilfeleistung. Tierschutzinitiativen werden dadurch als Teil der Geschichte der Zivilgesellschaft lesbar. Die Forschungsfrage betrifft nicht allein die Entstehung einer Vorschrift, sondern auch die Organisation von Forderungen und die Wege ihrer Vermittlung in rechtspolitische Debatten.

Der Beitrag bezieht außerdem fachliche Ausbildung und wissenschaftliche Publikation ein. Diese Bereiche verweisen auf einen Abschnitt institutioneller Entwicklung, in dem der Einsatz für Schutz mit systematisch vermitteltem juristischem und fachlichem Wissen verbunden wird. Die Geschichte der Bewegungen geht damit in eine Untersuchung der Wissensweitergabe und professionellen Vorbereitung über. Für ihr Verständnis ist die Zusammenarbeit von Rechts- und Sozialgeschichte erforderlich. Zu erklären sind sowohl die Formulierung eines Anliegens als auch die Fähigkeiten und Einrichtungen, durch die es dauerhaft bearbeitet werden kann.

Melinda Sebők widmet Care, Vulnerability and the Boundaries of Legal Protection: Legal Historical and Ethical Perspectives den historischen und ethischen Begründungen rechtlichen Schutzes. Rechtliche Einordnung, eigentumsbezogenes Denken und moralische Verantwortung werden aufeinander bezogen. Beispiele verschiedener Epochen erschließen die Bedeutung, die Abhängigkeit, Verletzlichkeit und Leiden innerhalb solcher Begründungen gewinnen konnten. Die Untersuchung führt damit zu einer Grenzfrage juristischen Denkens: Welche Erwägungen rechtfertigen es, eine Lebenslage zum eigenständigen Gegenstand von Regulierung und Schutz zu machen?

Peter Singers utilitaristischer Ansatz und Carol J. Adams' ökofeministische Überlegungen eröffnen dafür unterschiedliche Argumentationswege. Während der eine das moralische Gewicht des Leidens hervorhebt, richtet der andere den Blick auf Verbindungen gesellschaftlicher und kultureller Muster der Unterordnung. Ihre Einbeziehung verlangt eine klare Unterscheidung zwischen historischem

Material und gegenwärtigem normativem Urteil. Die Einschränkung weiblicher Rechtspositionen, die eigentumsrechtliche Zuordnung von Tieren und die ethische Beurteilung ihrer Behandlung gehören jeweils in eigene institutionelle Zusammenhänge. Eine Analogie ist nur dann erkenntnisfördernd, wenn der genaue Gegenstand der Ähnlichkeit angegeben wird.

Seböks Beitrag stellt diese Anforderungen im Zusammenhang mit Verfügungsgrenzen, Sorgepflichten und der gesellschaftlichen Anerkennung von Schutzargumenten zur Diskussion. Die ethische Antwort der Autorin erscheint als eigenständige Position innerhalb des Bandes. Sie ist damit Gegenstand fachlicher Auseinandersetzung und keine Voraussetzung, die sämtliche Beiträge teilen müssten. Für den gemeinsamen Untersuchungsrahmen liegt ihre Bedeutung in der Frage, wie historische Erfahrungen bei einer Neubestimmung rechtlicher Schutzbereiche verwendet werden können. Die Unterscheidung der Rechtsstellungen und die Rekonstruktion der jeweils zeitgenössischen Begriffe bleiben auch in dieser Diskussion erforderlich.

Quellenvielfalt als Ausgangspunkt rechtshistorischer Erkenntnis

Die Zusammenschau der Beiträge erlaubt es, mehrere Voraussetzungen der Institutionalisierung von Schutz zu unterscheiden. Gesellschaftliche Wahrnehmung einer Verletzung, ihre rechtliche Formulierung und die Möglichkeit, sie einer zuständigen Stelle vorzulegen, sind eigenständige Vorgänge. Eine bestimmte Rechtsbeziehung entsteht, wenn Grund, Verpflichteter und Folgen eines Schutzbegehrens geklärt werden können. Diese Sichtweise bietet einen gemeinsamen Untersuchungsmaßstab, ohne den historischen Gegenständen eine einheitliche Entwicklungsabfolge aufzuerlegen. Sie macht vielmehr die Übersetzung gesellschaftlicher Erfahrungen in rechtliche Begriffe selbst zum Problem. Dabei bleibt zu fragen, welche Einzelheiten eine rechtliche Bestimmung erfasst und welche außerhalb ihres Inhalts verbleiben.

Die tatsächliche Handhabung verlangt eine weitere Betrachtung. Eine Zuständigkeit kann nur wirksam ausgeübt werden, wenn Informationen verfügbar sind; ein Anspruch kann an den Kosten seiner Durchsetzung scheitern; eine Mitwirkungsbefugnis kann von Ausbildung oder Mitgliedschaft abhängen. Die Bewertung einer Einrichtung erfordert deshalb Kenntnisse über ihre Träger und die Lage der Betroffenen. Auch der zeitliche Verlauf ist bedeutsam. Organisatorische Umstellung, veränderte fachliche Gewohnheiten und die Kenntnis neuer Handlungsmöglichkeiten folgen einer gesetzgeberischen Entscheidung nicht zwangsläufig unmittelbar. Die Geschichte einer Reform setzt sich nach ihrer Verkündung in Anwendungserfahrungen und institutionellen Lernprozessen fort.

Die Vielfalt der Quellen eröffnet hierfür unterschiedliche Zugänge. Ein naturrechtliches Lehrbuch erschließt begriffliche Beziehungen und den Aufbau einer Begründung. Eine Organisationsvorschrift bezeichnet die vorgesehene Arbeitsteilung; eine gerichtliche Entscheidung erläutert die Lösung eines bestimmten Falles. Statistische Angaben beruhen auf festgelegten Formen der Erfassung, während ein Interview Erfahrungen und Deutungen einer beteiligten Person vermittelt. Die Tragfähigkeit einer Schlussfolgerung hängt somit auch von Entstehung und Auswahl des Materials ab. Die vorgeschriebene Ordnung beweist nicht schon ihre gleichmäßige Durchführung; ein einzelnes Urteil oder eine berufliche Wahrnehmung ersetzt keine umfassende Untersuchung der Praxis. Unterschiedliche Methoden ergänzen einander, wenn ihre jeweilige Beweisfunktion erkennbar bleibt.

Für den Vergleich sind weitere Unterscheidungen erforderlich. Die Vermittlung eines Gedankens nachzuweisen, zwei Einrichtungen nach ihren Aufgaben zu betrachten und die Problemerkennung verschiedener Epochen gegenüberzustellen, sind verschiedene Forschungsoperationen. Ähnliche Formulierungen belegen keine gemeinsame Herkunft, unterschiedliche Namen schließen verwandte Funktionen nicht aus. Der

Gegenstand des Vergleichs muss deshalb vorab festgelegt werden. Diese Genauigkeit verhindert, dass die Ordnung einer Gesellschaft ungeprüft zum Maßstab für eine andere wird. Die Klärung historischer Begriffe bildet eine Voraussetzung für den Austausch zwischen den römischen, ungarischen, indischen und samischen Untersuchungsfeldern des Bandes.

Die offenen Fragen der Studien bezeichnen zugleich Möglichkeiten einer Fortführung. Die Erforschung richterlicher Rechtsfortbildung kann durch die Auswertung eines breiteren Entscheidungsbestandes vertieft werden. Kompetenzgeschichtliche Arbeiten gewinnen durch die Gegenüberstellung von Regelungen und erhaltenen Unterlagen der tatsächlichen Tätigkeit. Untersuchungen zu Versorgung und Beschäftigung benötigen gegebenenfalls Quellen, die alltägliche Aufgabenverteilung und Erfahrungen der Beteiligten dokumentieren. Gegenwartsbezogene Reformanalysen verlangen spätere Beobachtungen, um dauerhafte Wirkungen neuer Verfahren beurteilen zu können. Wissenschaftlicher Ertrag liegt deshalb sowohl in belegten Ergebnissen als auch in der präzisen Bestimmung noch offener Fragen und unerschlossener Materialien.

In der Lehre können die Beiträge die einzelnen Schritte wissenschaftlicher Arbeit zugänglich machen. An ihnen lässt sich prüfen, wie eine Quellenäußerung von der Deutung des Verfassers getrennt wird, welche Begriffe einer Bestimmung bedürfen und auf welche Belege sich ein Ergebnis stützt. Die Mehrsprachigkeit und die verschiedenen Rechtsgebiete bieten Gelegenheiten zur terminologischen Gegenüberstellung und zur Untersuchung unterschiedlicher Quellenfunktionen. Studierende können daraus eigene Fragestellungen entwickeln. Rechtshistorisches Lernen betrifft damit auch die Art des Erkenntnisgewinns. Es fördert die Fähigkeit, eine rechtliche Lösung mit ihren Entstehungsbedingungen zu beurteilen und historische Erfahrung von der eigenen normativen Stellungnahme zu unterscheiden.

Unser Dank gilt den Teilnehmenden der Konferenz und den Autorinnen und Autoren, die ihre Forschungen dem fachlichen Austausch zur Verfügung gestellt haben. Wir danken ebenso allen, die an der Organisation der Veranstaltung, der Arbeit der wissenschaftlichen Werkstätten und der Vorbereitung der Manuskripte mitgewirkt haben. Der Band eröffnet gemeinsame Fragen aus unterschiedlichen rechtlichen Traditionen heraus und lädt zur weiteren Prüfung seiner Gegenstände ein. Wir hoffen, dass Forschende, Lehrende, Studierende und rechtsgeschichtlich interessierte Leserinnen und Leser darin Anregungen finden, Quellen erneut zu befragen und die wissenschaftliche Diskussion über rechtliche Institutionen fortzuführen.

Jog, társadalom és intézményi örökség

KONCZ Ibolya Katalin és PETRASOVSZKY Anna*

A jogintézmények történetének kutatása a jogi gondolkodás egyik alapvető önismereti feladata. A hatályos szabályok mögött olyan fogalmak, értékválasztások és intézményi megoldások húzódnak meg, amelyek különböző korszakok tapasztalatait őrzik. E történeti rétegek feltárása lehetővé teszi annak megértését, hogy a jog miért éppen meghatározott formákban rendezi az emberi együttélés viszonyait, milyen társadalmi szükségletekre válaszol, és milyen következményekkel jár, amikor korábbi megoldásait új körülmények között alkalmazza. A jogtörténeti vizsgálat ebben az értelemben a jog működésére irányuló kérdésfeltevés: a szabályozás eredete mellett annak célját, alkalmazási feltételeit és változó jelentését is keresi.

A Vestigia institutionum – Historical Perspectives on Legal Traditions című tanulmánykötet e megközelítés jegyében kapcsolja össze a jogi hagyományok feltárását a jelen számára is jelentős kutatási problémákkal. Címében a vestigia az intézmények nyomaira, fennmaradó lenyomataira utal. E nyomok törvényekben és szokásjogi gyűjteményekben, bírói döntésekben és tudományos művekben, szervezeti szabályzatokban és társadalmi gyakorlatokban egyaránt felismerhetők. Az intézményi folytonosság azonban eltérő tartalmakat fedhet. A változatlan elnevezés mögött új feladatkör jelenhet meg, míg a korábbi jogi megoldás más néven, átalakult környezetben is tovább élhet. A kötet egyik közös kérdése éppen az, miként tárható fel e fennmaradás és átalakulás összefüggése.

Az örökség fogalmában ezért többféle időbeli kapcsolatot érdemes megkülönböztetni. Más vizsgálatot kíván egy intézmény megszakítás nélküli működése, egy korábban háttérbe szorult megoldás újbóli

*Bruckner Győz Tehetséggondozó Szakkollégium Műhelyvezetők

felhasználása és egy jogászi gondolat későbbi recepciója. A történeti eredet azonossága sem teszi szükségképpen azonossá a jogi funkciót: a befogadó közeg gazdasági viszonyai, államszervezete és értelmezési szokásai módosíthatják az átvett konstrukció rendeltetését. A címben megjelenő intézményi nyomok kutatása így az átadás és a befogadás körülményeinek feltárását is magában foglalja. A fennmaradó szöveg és a ténylegesen tovább működő megoldás közötti különbség különösen fontos ott, ahol egy későbbi korszak saját céljaihoz keres igazolást a múltban.

Az intézményi emlékezethez a jog által háttérbe szorított tapasztalatok is hozzátartoznak. A forrásokból nemcsak az állapítható meg, milyen jogosultságot biztosítottak, hanem az is, milyen részvételt nem tekintettek jogilag jelentősnek, vagy mely élethelyzet maradt a szabályozás látókörén kívül. Egy gazdasági hozzájárulás elismerésének hiánya, a döntéshozatalból való kizárás vagy a gondozási munka magánügyként kezelése ugyancsak alakíthatja az intézmények történetét. E hiányok értelmezése körültekintést kíván: a hallgatás önmagában nem bizonyítja valamely tevékenység vagy igény társadalmi jelentéktelenségét. Az előírások mögött húzódó emberi tapasztalatok megismeréséhez ezért a kutatónak olykor a jogi dokumentumok körén túl kell keresnie a megfelelő forrásokat.

A kötet a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Jogtörténeti Tanszéke által, a Bruckner Győző Tehetséggondozó Szakkollégium Alkotmánytörténeti és Jogtörténeti szakmai műhelyeinek bevonásával megrendezett nemzetközi tudományos konferencián előadott kutatások írásos feldolgozásait tartalmazza. A kiemelkedő szakmai színvonalú rendezvény olyan tudományos találkozási lehetőséget teremtett, amelyben a jogtörténet, az alkotmánytörténet, a magánjog, a büntetőjog és az állatvédelem kérdései közös vizsgálati térben jelenhettek meg. A tanulmányok a konferencia gondolatmeneteit őrzik, egyúttal alkalmat adnak arra, hogy az előadásban felvetett problémák részletesebb forrásbemutatással és elmélyült érveléssel váljanak hozzáférhetővé.

A nemzetközi jelleg a kötet magyar, angol és német nyelvű tanulmányaiban, továbbá a vizsgálatok földrajzi és jogi horizontjában is megmutatkozik. A magyar jogfejlődés mellett a római jogi hagyomány, az Osztrák–Magyar Monarchia intézményrendszere, az indiai büntetőeljárás története és a svédországi számi közösségek jogi helyzete is önálló figyelmet kap. E különböző tárgyak találkozása összehasonlításra ösztönöz, ugyanakkor megköveteli a történeti és kulturális sajátosságok tiszteletben tartását. Az összevetés szakmai értékét az adja, ha az eltérő intézményi környezetek között a kutató azonosítható problémákat vizsgál, és pontosan megjelöli, meddig terjedhet következtetéseinek érvényessége.

A többnyelvű közlés a fogalmi közvetítés feladatát is az olvasó elé állítja. A különböző nyelvek jogi szókészlete nem minden esetben rendelhető egymáshoz egyetlen megfelelővel, különösen akkor, ha történeti intézményekről van szó. A hatalom, a jogosultság, a tartás vagy a közösségi tagság kifejezése mögött eltérő dogmatikai hagyomány állhat. A tanulmányok eredeti nyelvének megőrzése hozzáférést biztosít a szerzők érvelésének e sajátosságaihoz, és a terminológiai különbségeket is láthatóvá teszi. Az idegen nyelvű címek és fogalmak így a megértés kiindulópontjai: arra ösztönöznek, hogy az olvasó a fordíthatóság mellett a korabeli jogi jelentést is mérlegelje. A kötet nemzetközi horizontja ebben az értelemben a tudományos kommunikáció módszertani kérdését is felveti.

A Bruckner Győző Tehetséggondozó Szakkollégium szakmai műhelyeinek közreműködése a rendezvény tudományos és oktatási jelentőségét egyaránt erősíti. A kutatói utánpótlás nevelése akkor válhat eredményessé, ha a hallgatók és a pályájuk elején álló kutatók megtapasztalhatják a problémafelvetés, a forráskritika és az érvelés összefüggő munkafolyamatát. A tudományos előadás és az annak alapján készülő tanulmány ilyen lehetőséget kínál: a kérdés pontos megfogalmazásától az állítások ellenőrizhetőségén át a következtetések vállalásáig vezet. A tapasztalt kutatók és a fiatal szerzők közös részvétele

e folyamatnak olyan intézményi keretet ad, amelyben a szakmai követelmények elsajátítása a kutatás tényleges gyakorlatához kapcsolódik.

Egy konferencia tanulmánykötetté formálása külön tudományos munkát jelent. A szóbeli előadásban a hallgatóság számára magától értetődő háttér a kéziratban kifejtést igényelhet; a vita során megfogalmazott ellenvetés pedig az eredeti kérdés pontosításához vezethet. A közreadott szöveg már olyan olvasókhoz is eljut, akik a rendezvényen nem voltak jelen, és az állításokat önállóan kívánják ellenőrizni. A publikálás ezért a kutatói felelősség új helyzetét teremti meg. A pályakezdő szerző számára különösen értékes tapasztalat, hogy a szakmai érdeklődésből megfogalmazott téma miként válik körülhatárolt, forrásokkal alátámasztott vizsgálattá. A műhelymunka eredménye e folyamatban az érvelés pontosabbá válásán, a hivatkozások gondosságán és a következtetések arányosságán keresztül is megmutatkozhat.

A tanulmányok áttekintéséhez négy tematikus nézőpontot kínálunk. Először a jogi gondolkodás és az állami intézmények fejlődésének kérdéseit emeljük ki, majd a büntetőjog, a büntetőeljárás és a kriminológia tárgykörét tekintjük át. Ezt a nők jogállásával, oktatásával és munkavállalásával foglalkozó írások bemutatása követi, végül az állatvédelemhez kapcsolódó kutatások kerülnek előtérbe. Az előszóban alkalmazott csoportosítás az olvasás értelmezési kerete: a tanulmányok önálló tárgyát megőrizve jelöli ki azokat a kapcsolódásokat, amelyek a kötet egészének megértését segíthetik. Egy-egy írás több kérdéskörhöz is hozzájárulhat, ezért a tematikus határok átjárhatók.

Jogi gondolkodás és az állami intézmények fejlődése

Az első tematikus egységben a jogi értékek, a közhatalom korlátai és az intézményi működés szervezeti feltételei kerülnek előtérbe. A tanulmányok közötti kapcsolatot a jog és az intézmény kölcsönhatása adja: az elméleti fogalmak értelmezési keretet teremtenek a hatalom számára, az intézmények működése pedig megmutatja, milyen tartalommal telítődnek

ezek a fogalmak. E rész ezért a római jogi gondolkodástól a természetjogi államtanon és a monarchikus katonai igazgatáson át az ingatlan-nyilvántartás huszadik századi átalakulásáig terjedő vizsgálatokat fog össze. A tág időbeli horizont közös kérdések megfogalmazására ad lehetőséget a történeti különbségek megőrzése mellett.

Petrasovszky Anna Constitutional Remedies Against Public Power in Eighteenth- and Nineteenth-Century Hungarian Natural Law című tanulmánya a közhatalom jogellenes gyakorlásával szembeni védelem természetjogi rendszerét vizsgálja. Kiindulópontja a jogosultságok és kötelezettségek összetartozása, valamint az a gondolat, hogy a jogi rendhez a jogok érvényesítésének lehetősége is hozzátartozik. A szerző a tizennyolcadik és tizenkilencedik századi magyar természetjogi irodalmat olyan elméleti közegként tárgyalja, amelyben az uralkodó és az alattvalók viszonya kölcsönös jogokkal és kötelezettségekkel meghatározott kapcsolatként is értelmezhető. E kapcsolat jogi jellege teremti meg a hatalom korlátozására és a sérelmek orvoslására irányuló érvelés alapját.

A vizsgálat figyelemre méltó eleme az ellenállási jog tágabb összefüggésbe helyezése. Az ius resistendi a bemutatott gondolati rendszerben a jogvédelem rendkívüli határpontjaként jelenik meg. A panaszok, kérelmek és előterjesztések, az indokolás és a fundamentális megállapodás teljesítésének követelése, továbbá a jogellenes rendelkezésekkel szembeni engedelmesség megtagadása egymással összefüggő eszközöket alkotnak. A közhatalommal szembeni fellépés megítélésében a fokozatosság és a szükségesség kap meghatározó szerepet. A fegyveres ellenállás legitimációja csak az enyhébb jogvédelmi lehetőségek elégtelenségének, valamint a politikai közösséget fenyegető sérelem súlyának mérlegelésével vizsgálható.

A természetjogi vizsgálatban Szibenliszt Mihály munkássága különös jelentőséget kap. Rendszerében a jogok védelme a politikai közösség céljához és a közjó megőrzéséhez kapcsolódik. A tanulmány az ellenállási

jogot e célhoz rendelt eszközként értelmezi, és elhelyezi a természetjogi államtan belső fogalmi összefüggéseiben.

A tanulmányban a jogérvényesítés fokozatainak elválasztása egyúttal a politikai konfliktus jogi feldolgozásának módját mutatja meg. A sérelem jelzése, a hatalom válaszának követelése és a parancs teljesítésének megtagadása eltérő helyzetet teremt a közösség és az uralkodó viszonyában. E különbségek alapján vizsgálható, mikor marad a fellépés a fennálló rend helyreállítására irányuló igény, és milyen feltételek mellett érinti már a hatalom legitimációját. Petrasovszky elemzése a természetjogi szerzők belső rendszerezését követve teszi láthatóvá ezt a határvonalat. Az elméleti irodalom ilyen olvasata arra is alkalmat ad, hogy a politikai engedelmességet a jogi felelősség és a kölcsönös kötelezettségvállalás fogalmai felől közelítsük meg, anélkül, hogy a korabeli érveket a mai alkotmánybíráskodás kategóriáival azonosítanánk.

Szabó Szilárd Die Rechtsstellung, Organisation und Kompetenzen des Generalstabes in der österreichisch-ungarischen Monarchie című írása az Osztrák–Magyar Monarchia vezérkarának jogállását, szervezetét és hatásköreit elemzi. A közös hadügy alkotmányos keretei olyan intézményi viszonyrendszert hoztak létre, amelyben az uralkodói jogosítványok, a közös hadügyminisztérium és a katonai vezetés feladatkörei sajátos módon kapcsolódtak egymáshoz. A szerző e kapcsolatokat a vezérkar szervezeti szabályozásának változásain keresztül tárja fel. Vizsgálata lehetővé teszi, hogy a közös ügyek alkotmányjogi leírása mellett a döntések előkészítésének és végrehajtásának intézményi feltételei is láthatóvá váljanak.

A tanulmányból kirajzolódik a vezérkar és vezetője mozgásterének fokozatos bővülése. A szervezeti elhelyezkedés, a szolgálati kapcsolatok és a katonai információáramlás meghatározták, milyen tényleges befolyást gyakorolhatott egy formálisan segédszervként működő intézmény. A szerző külön figyelmet fordít arra, hogy a vezérkari feladatok a közös hadsereg körén túl az egész monarchikus haderőre is kiterjedhettek. E

fejlemény megítélését a tanulmány a kiegyezés alkotmányos keretével veti össze. Az elemzés egyik fontos kérdése, miként viszonyult a szervezeti gyakorlat a jogszabályok által kijelölt határokhoz és az alkotmányos megállapodás rendeltetéséhez.

Szabó vizsgálatának részletgazdagságát az egymást követő szervezeti rendelkezések összevetése adja. Az 1871., 1875., 1883., 1907. és 1913. évi szabályozások révén követhetővé válik a szolgálati alárendeltség, a közvetlen kapcsolattartás és az uralkodó elé terjesztés lehetőségének változása. Az egyes irodák feladatkörei a hadsereg működésének olyan területeit is megmutatják, mint a katonai földrajz, a hírszerzés, a szállítás vagy a mozgósítás előkészítése. A vasúti és kommunikációs ügyek bemutatása különösen érzékelteti, hogy a katonai döntéshez szükséges tudás szervezeti összpontosítása önálló befolyás forrásává válhatott. Az alkotmányos hatáskörök története e részleteken keresztül kapcsolódik a szakigazgatás történetéhez: a stratégiai elképzelések megvalósíthatóságát az információfeldolgozás és az előkészítő munka rendje is meghatározta.

Völgyesi Levente The situation of the land register in the light of the constitutional revision of 1972 című tanulmánya az ingatlan-nyilvántartás átalakulását helyezi alkotmányos és szervezeti összefüggésbe. A telekkönyv és az állami földnyilvántartás történeti előzményeinek bemutatása azt érzékelteti, hogy az ingatlanokhoz kapcsolódó jogok nyilvántartása a tulajdoni viszonyok, az igazgatási feladatok és az igazságszolgáltatási garanciák változásával együtt fejlődött. A nyilvántartás megbízhatósága közvetlenül befolyásolja a jogszerzés biztonságát. A közhitelesség ezért a jogi és intézményi feltételek egész rendszerét feltételezi, amelynek működése a történeti átalakulások során is vizsgálható.

A szerző a hetvenes évek elején kialakított szabályozást az államszervezeti környezet és a jogorvoslati lehetőségek felől közelíti meg. A földhivatali szervezet feladatainak változása, az ingatlanadatok és a jogok nyilvántartásának egységesítése, valamint a közigazgatási és bírói

jogvédelem viszonya egyaránt szerepet kap az elemzésben. A tanulmány bemutatja, hogy az adateltérések kezelése és a jogviták eldöntése különböző eljárási megoldásokat igényelt. E különbségek feltárása megmutatja, miként fonódik össze az állami igazgatás technikai feladata a magánjogi jogosultságok védelmével, és milyen jelentősége van annak, hogy a döntéssel érintett személy milyen fórumhoz fordulhat.

Az ingatlan-nyilvántartási vizsgálat az intézményi tartósság kérdését is felveti. Völgyesi értékelése szerint az átalakított rendszer a későbbi tulajdoni változások kezelésében is működőképesnek bizonyult. E megállapítás arra ösztönöz, hogy az intézményeket létrehozásuk körülményei és későbbi alkalmazásuk tapasztalatai alapján egyaránt vizsgáljuk. A jogi megoldás történeti értékét így az új feladatokhoz való alkalmazkodás képessége is árnyalhatja.

Az ingatlan-nyilvántartás technikai megoldásai ebben az összefüggésben önálló jogi jelentést nyernek. A tanulmány az ingatlanhoz kötött nyilvántartási szerkezetet, a tulajdoni lap tartalmát és a jogok bejegyzésének alapelveit is tárgyalja. E részletek megmutatják, hogy a nyilvánosság és a közhitelesség gyakorlati érvényesülése a rögzített adatok elrendezésétől és hozzáférhetőségétől sem független. A telekkönyvi és földnyilvántartási adatok egységesítése ezért az információk összekapcsolásának jogtörténeti példájaként is olvasható. Az állami nyilvántartásnak egyszerre kellett az ingatlan fizikai jellemzőiről és jogi helyzetéről használható képet adnia. A szerző által bemutatott megoldások a tulajdoni forgalom biztonságának intézményi feltételeit bontják ki, és az adatkezelés látszólag technikai kérdéseit a jogosultságok igazolásának problémájához kapcsolják.

Vrana Vladimír Roman-law Understanding of Legal Rules and Their Legacy in Modern European Legal Scholarship című írása a római jogi szabályok értelmezésének és európai továbbélésének kérdéskörét tárgyalja. A szerző a jogot alakító értékekre, a jogászi gondolkodás gyakorlati jellegére és a szabályok alkalmazásának erkölcsi

összefüggéseire irányítja a figyelmet. A római jogi hagyományt olyan tapasztalati anyagként mutatja be, amelyben a társadalmi változásokhoz igazodó jogi megoldások és az értékelő jogászi érvelés együtt tanulmányozhatók. E nézőpont a jogszabályok nyelvi megfogalmazásán túl az alkalmazásukhoz szükséges mérlegelést is a kutatás tárgyává teszi.

Az aequitas és a boni mores szerepének bemutatása különösen alkalmas a merev szabályalkalmazás és az igazságos megoldás közötti kapcsolat vizsgálatára. A jogászi értelmezésnek egyedi életviszonyokra kell alkalmaznia általános szabályokat, ezért a szabályozási cél és az eset körülményei közötti összefüggés a jog történetének visszatérő problémája. A szerző a római tapasztalatokat a kontinentális jogfejlődés és a modern jogtudomány tágabb összefüggésébe helyezi. A hagyomány továbbélése e keretben a fogalmi struktúrák, az intézményi megoldások és az érvelési eljárások átalakuló használatát jelenti. A mai jogrendszerekhez vezető kapcsolatokat ennek megfelelően közvetítő történeti folyamatokon keresztül szükséges értelmezni.

Vrana írásában a végrendeleti értelmezés ismert példája, a causa Curiana különösen jól mutatja meg az általános jogi érvek egyedi ügyben betöltött szerepét. Az örökhagyói rendelkezés szövegének és feltételezett céljának viszonya olyan értelmezési helyzetet teremt, amelyben a jogi megoldás nem vezethető le pusztán a megfogalmazás nyelvtani követéséből. A példa révén az olvasó a jogászi gondolkodást döntési tevékenységként ismerheti meg: az alkalmazónak indokolnia kell, miért valamely jelentést fogad el a lehetséges olvasatok közül. A tanulmányban a római jogi maximák és a későbbi tudományos rendszerezés kapcsolatának bemutatása ehhez további nézőpontot ad. Az egyedi tapasztalatból kialakuló általános tétel és a későbbi dogmatikai rendszerbe illesztett elv eltérő történeti művelet eredménye.

II. Büntetőjog, büntetőeljárás és kriminológia

Révász Dániel Péter és Lindt Roland Gender Dimensions of Childhood Deviancy: Characteristics of Female Criminology and Questions of the Minimum Age of Criminal Responsibility in the Digital Era című közös tanulmánya a gyermek- és fiatalkori devianciát a lányok elkövetői és áldozati helyzetének összefüggéseiben tárgyalja. A szerzők a büntethetőségi korhatár problémáját a fejlődés, a családi környezet, a társadalmi felelősség és a digitális kommunikáció változásai felől közelítik meg. A kutatás középpontjában az a kérdés áll, hogy a jogi felelősség életkori feltételei milyen viszonyban állnak a gyermek tényleges érettségével, a korábbi sérelmekkel és a rendelkezésre álló védelmi lehetőségekkel.

A tanulmány az elkövető és az áldozat szerepének lehetséges összekapcsolódását külön figyelemmel elemzi. A bántalmazás, az elhanyagolás és a digitális térben megjelenő zaklatás olyan előzményeket jelenthet, amelyek a deviáns magatartás értelmezésében is szerepet kapnak. A szerzők jogi és kriminológiai elemzésüket statisztikai adatokkal, valamint egy rendészeti szakemberrel készített interjú tapasztalataival egészítik ki. E források eltérő jellegű ismereteket biztosítanak: a statisztika a rögzített jelenségek megoszlását, az interjú a gyakorlati észlelés egyes összefüggéseit mutathatja meg. Együtt olvasásuk a jogi kategóriák mögött húzódó élethelyzetek érzékelését segíti.

A fiatalkori deviancia elemzéséből a megelőzés és a gyermekvédelem fontossága is következik. A szerzők álláspontja szerint a felelősségi korhatár változtatása önmagában korlátozott választ adhat a családi és társadalmi előzményekkel összefüggő problémákra. A rendészeti, oktatási és védelmi intézmények együttműködése ezért önálló vizsgálatot igényel. E következtetés a büntetőjogi fellépés mellett az érintett gyermek támogatásának feltételeire irányítja a figyelmet.

Révász és Lindt közös munkájában az életkorhoz kapcsolódó jogi fogalmak elkülönítése a kutatás fontos előkészítő lépése. A gyermekkor, a

serdülőkor és a büntetőjogi felelősség szempontjából jelentős életszakasz határai nem szükségképpen esnek egybe. A különböző európai megoldások bemutatása ezért a jogalkotói választások összehasonlítását teszi lehetővé. A digitális kapcsolati agresszió elemzése emellett a sérelem térbeli és időbeli kiterjedésének változását hangsúlyozza. Egy iskolai konfliktus online terjesztése az eredeti helyzettől távoli közönséget vonhat be, és tartóssá teheti a megalázó tartalom jelenlétét. A tanulmány e sajátosságok révén a felismerés nehézségeit is bemutatja: a fizikai erőszaknál kevésbé látható bántalmazás észlelése más jelzéseket, valamint a gyermek kapcsolati környezetének alaposabb megismerését kívánja.

Štenpien Erik Werbőczy Tripartitumának büntetőjoga című tanulmánya a szokásjogi gyűjtemény főbenjáró bűncselekményeit és az azokhoz kapcsolódó büntetéseket vizsgálja. A Tripartitum kutatásában a magánjogi intézmények hagyományosan jelentős figyelmet kapnak; a büntetőjogi rendelkezések önálló elemzése ezért a mű funkcióinak teljesebb megértéséhez járul hozzá. A szerző a hűtlenség, a hatalmaskodás és a halálbüntetéssel fenyegetett egyéb cselekmények csoportjain keresztül rendezi vizsgálatát. A kategóriák történeti tartalmának feltárása olyan jogi környezetet tesz érzékelhetővé, amelyben a büntetőjogi megítélés szorosan kapcsolódott a rendi és hatalmi viszonyokhoz.

A tanulmány a római és a feudális büntetési formák összevetésével is foglalkozik, majd a magyar szokásjogi és törvényi rendelkezések összefüggéseit tárgyalja. A büntetés kiszabása és végrehajtása, a sérelmet szenvedő fél helyzete és a kegyelem lehetősége egyaránt figyelmet kap. E kérdések megmutatják, hogy a főbenjáró felelősség a korabeli jogrendben különböző jogi és társadalmi funkciókat kapcsolt össze. A mai büntetőjogi rendszerezéstől eltérő fogalomhasználat megértése különös jelentőségű: a hűtlenség vagy a hatalmaskodás tartalma a források saját intézményi környezetében határozható meg. Így válik elkerülhetővé, hogy a történeti rendelkezések pusztán modern tényállások előzményeiként jelenjenek meg.

Štenpien rendszerezésében külön figyelmet érdemel a közösségi rendet érintő sérelem és a sértett féllel rendezhető konfliktus megkülönböztetése. A hűtlenség és a hatalmaskodás eltérő megítélése azt mutatja, hogy a büntetőjogi következményt a megsértett viszony természete is alakította. A tanulmány a királyi hatalomhoz, a bírói eljáráshoz, a birtokhoz és az ország védelméhez kapcsolódó cselekményeket egyaránt bemutatja. A tényállások egymás mellé helyezése így a korabeli jogrend által különösen védett érdekek körét rajzolja ki. Az eljárás akadályozásának és a hivatalos személyek elleni fellépésnek a tárgyalása például az ítélkezés tekintélyének védelmét teszi érzékelhetővé. E nézőpontból a Tripartitum büntetőjogi anyaga az intézményi rend fenntartásának történeti forrásaként is értelmezhető.

Székely György László Historical Development of Indian Criminal Procedural Law: The Evolution of the Investigation Stage and the Role of the Public Prosecutor című tanulmánya az indiai büntetőeljárás fejlődését tekinti át, különös figyelemmel a nyomozás és a közvádlói szerep alakulására. A vizsgálat az ókori normatív hagyományoktól a mogul igazgatáson és a brit gyarmati szabályozáson át a független India reformjaiig terjed. A szerző e hosszú történeti folyamatot a rendőri nyomozás, az ügyészi feladatok és a bírói ellenőrzés kapcsolatán keresztül rendezi. A különböző korszakok összevetésében így az igazság feltárására irányuló eljárás és a hatalom ellenőrzésének intézményi rendje kerül előtérbe.

A gyarmati szabályozás bemutatása különösen alkalmas a jogi forma és a hatalmi cél közötti viszony elemzésére. A kodifikált eljárási keretek kiépülése mellett fennmaradhattak olyan szervezeti megoldások, amelyek a vád képviseletét szorosan a rendőri igazgatáshoz kötötték. A függetlenség utáni reformtörekvésekben ezért az ügyészi önállóság és az igazságszolgáltatási szerep tisztázása önálló jelentőséget kapott. A tanulmány a jogalkotás, a reformbizottsági munka és a bírói állásfoglalások összefüggéseit mutatja be. Az intézményi változás ilyen

megközelítése érzékelteti, hogy a függetlenség elvének megfogalmazása és a működési feltételek kialakítása eltérő időigényű folyamat lehet.

Az indiai büntetőeljárás jelenkori reformjainak bemutatása a digitális rögzítés és a tudományos bizonyítás kérdéseit is érinti. E megoldások a tanulmányban modernizációs törekvésekként jelennek meg, amelyek működésének értékelése további tapasztalatokat kíván. A történeti elemzés itt a jövő kutatási feladatát is megjelöli: annak vizsgálatát, hogy az új eljárási eszközök miként befolyásolják a hatékonyságot, a bizonyítékok ellenőrizhetőségét és a jogvédelmet.

Székely tanulmányában a nyomozási cselekmények dokumentálása és a vallomások felhasználhatósága külön történeti szálat alkot. A rendőri értesülés, a nyomozás során rögzített nyilatkozat és a bíróság előtt értékelhető bizonyíték elválasztása a hatósági tudás ellenőrzésének kérdését veti fel. Az eljárási reformok bemutatásakor ezért nemcsak az követhető, mely szerv járhatott el, hanem az is, milyen módon kellett számot adnia tevékenységéről. A reformbizottságok munkájának elemzése további sajátosságot tár fel: az intézményi változtatás előkészítése során a korábbi gyakorlat kritikája részletes szervezeti javaslatokká formálódhatott. A közvádlói feladat professzionalizálása, a képesítési feltételek és az előmeneteli rend így a pártatlan feladatellátás biztosítékainak körében jelennek meg. A történeti áttekintés ezzel a büntetőeljárás szakmai munkamegosztásának kialakulását is vizsgálja.

III. A nők jogállása, oktatása és munkavállalása

Bálint Anita Egy sorsfordító vita: a nők oktatáshoz való jogának kérdése a 19. században című írása a nőnevelés körüli eszmei vitákat és az oktatási lehetőségek intézményesülését kapcsolja össze. A reformkorban megfogalmazott érvek, az intézményalapítási kezdeményezések, a nyilvánosság változó formái és a későbbi jogalkotási megoldások együttesen alkotják a vizsgálat tárgyát. A szerző azt a folyamatot követi nyomon, amelyben a nők művelődését a családi szerepeken keresztül

értelmező elképzelések mellett egyre hangsúlyosabbá vált a szélesebb társadalmi részvétel lehetősége. Az oktatás kérdése így a társadalmi szerepek, a nemzeti művelődés és a jogi hozzáférés összefüggésében kap jelentést.

A tanulmány Teleki Blanka és Karacs Teréz tevékenységére, valamint a nőnevelésről folytatott reformkori vitákra is figyelmet fordít. E példák azt érzékeltetik, hogy az intézményi változás előzményei a jogalkotáson kívüli szellemi és szervező munkában is kereshetők. A magánkezdeményezések, a sajtó és a közösségi szerepvállalás olyan új tapasztalatokat hoztak létre, amelyek a szabályozással kapcsolatos igényeket is alakíthatták. A történeti értelmezésben ugyanakkor különbséget kell tenni a művelődés kívánatosságának elismerése és az oktatáshoz való hozzáférés jogi biztosítása között. E különbség feltárása segít megérteni a korabeli érvelések és a későbbi intézményi változások viszonyát.

Bálint elemzésének sajátos vonása, hogy az oktatás ügyét a nyilvánosság megszerzésének történetével kapcsolja össze. Az írói tevékenység, a női sajtó és az egyesületi szerveződés olyan alkalmakat teremtett, amelyekben a nők saját tapasztalataikat és igényeiket közvetíthették. A nevelésről szóló vita így a megszólalás jogosultságát is érintette: számított, hogy ki határozhatta meg a női műveltség kívánatos tartalmát és célját. A szerző az 1848–1849. évi szerepvállalás bemutatásával a rendkívüli történeti helyzetben szerzett tapasztalatokra is kitér. Az oktatási követelések megértéséhez ezért a tantervek és intézmények története mellett a társadalmi cselekvés lehetőségeit is vizsgálja. E megközelítés érzékelteti, hogy a nőnevelés vitája a közösségi részvételről folytatott szélesebb gondolkodás részeként bontakozott ki.

Harsányi Vivien Legal Regulation of Women’s Employment: History, Development, and Challenges című tanulmánya a női foglalkoztatás jogi szabályozásának történetét és mai kihívásait tekinti át. A történeti részek a mezőgazdasági és háztartási munkavégzés, az ipari foglalkoztatás és az anyaság védelmének különböző szabályozási megoldásait tárgyalják. A

munkához kapcsolódó jogi védelem fejlődése e keretben a foglalkoztatási formák, a családi kötelezettségek és a társadalmi elvárások változásával együtt követhető. A szerző a jogalkotásban megjelenő védelmi törekvések mellett a munkavállalási lehetőségeket befolyásoló tényezőket is elemzi.

A történeti áttekintést a munkavállalás és a családi feladatok összeegyeztetésének problémája kapcsolja a jelenhez. A részmunkaidő, a rugalmas munkaszervezés, az otthoni munkavégzés és a gyermekgondozási szolgáltatások a szerző megközelítésében olyan feltételek, amelyek a munkaerőpiaci részvételt befolyásolhatják. A tanulmány ezzel az egyenlőség több szintjét teszi vizsgálhatóvá: a munkavégzéshez kapcsolódó jogosultságok mellett a rendelkezésre álló idő, a gondozási feladatok megoszlása és a foglalkoztatás szervezeti környezete is figyelmet igényel. A jogi keretek értékelése ezért a tényleges választási lehetőségek feltárásával egészül ki.

Harsányi történeti áttekintésében a háztartási alkalmazottak és a tanítónők helyzete eltérő foglalkoztatási mintákat jelenít meg. A munkavégzés helye, a szakképzettség és a munkáltatóhoz fűződő kapcsolat különböző módon befolyásolhatta az önállóságot és az érdekvédelmet. A politikai jogok és a munkavállalási lehetőségek kapcsolatának tárgyalása azt a kérdést is felveti, milyen csatornákon keresztül válhattak a foglalkoztatott nők igényei a közösségi döntések tárgyává. A jelenkori részekben az apák gondozási szerepének megjelenése tovább tágítja a vizsgálatot. A családi feladatok összeegyeztetése a keresőtevékenységgel ebben az értelmezésben a munkaszervezés és a feladatmegosztás kérdése is. A tanulmány így a foglalkoztatási egyenlőség intézményi feltételeit a háztartáson belüli időfelhasználás összefüggéseivel kapcsolja össze.

Koncz Ibolya Katalin A Kúria családjogi jogfejlesztő szerepe a századfordulón a nőtartás példáján keresztül című, német nyelven kidolgozott tanulmánya a házastársi tartás történeti intézményét a bírói jogfejlesztés szempontjából elemzi. A nőtartás a dualizmus kori

magánjogban a házassági viszony, a gazdasági helyzet és a családi felelősség összefüggésében kapott tartalmat. A tanulmány a törvényi rendelkezések, a szokásjog, a jogirodalom és a bírói gyakorlat együttes szerepét hangsúlyozza. A jogforrási környezet bemutatása érzékelteti, hogy az intézmény tényleges működését az általános normák és az esetekben kialakított értelmezési szempontok együtt határozták meg.

A szerző a Kúria döntéseiben megjelenő mérlegelési tényezőket követi nyomon. A rászorultság, a házassági életközösség megszakadásának körülményei, a felek magatartása és társadalmi helyzete olyan szempontokként jelennek meg, amelyek a tartási igény elbírálását befolyásolták. E vizsgálat a jogintézmény dogmatikai tartalmát és a bírói érvelés történetét egyszerre érinti. A tanulmány a döntéseket részben a szerző korábbi kutatásainak közvetítésével tárgyalja, és további forrásfeltárás irányait is megjelöli. Tudományos jelentősége így a feldolgozott összefüggések mellett az újabb kutatási kérdések körülhatárolásában is felismerhető.

A nőtartás elemzése a védelem összetett természetét mutatja meg. A tartási kötelezettség a gazdasági kiszolgáltatottság mérséklését szolgálhatta, ugyanakkor olyan házassági és társadalmi viszonyokba illeszkedett, amelyek a felek helyzetét eltérően határozták meg. Az intézmény történeti értékelésében ezért együtt kell vizsgálni a védelmi funkciót és a korabeli szerepelvárásokat. Koncz tanulmánya a kötet családjogi súlypontját erősíti, és önálló példát ad arra, miként válhat a bírói döntések elemzése a társadalmi viszonyok jogi megjelenítésének kutatásává. E megközelítés a tételes normák és az alkalmazásuk során kialakított jogi tartalom közötti kapcsolatot teszi különösen érzékletessé.

A családjogi tanulmányon belül az ideiglenes és a végleges tartás eltérő rendeltetésének vizsgálata további hangsúlyt ad az időbeliségnek. A bontóper fennállása alatt nyújtott védelem más döntési helyzethez kapcsolódik, mint a házassági kötelék megszűnését követő ellátás. A jogalkalmazónak ezért azt is mérlegelnie kellett, milyen tények állnak

rendelkezésre az eljárás adott szakaszában, és milyen következményt indokolhatnak. A bemutatott döntési példák alapján az általános tartási kötelezettség több, egymástól megkülönböztethető igényként jelenik meg. A rászorultság és a felek magatartásának értékelése e különbségekhez igazodott. A tanulmány ezzel a családjogi védelem időbeli szerkezetére irányítja a figyelmet: az igény keletkezése, fennállása és megszűnése a jogfejlesztés önálló kérdéseit alkotta.

Szatmári Anna The Role of Sámi Women in Reindeer Herding in Sweden című tanulmánya a svédországi számi nők rénszarvastartásban betöltött szerepét vizsgálja. A kutatás a női egyenlőség és az őslakos közösségek jogi helyzetének találkozási pontját tárja fel. A történeti háttér, a közösségi gazdálkodás és az állami szabályozás összefüggései meghatározzák, miként válhat a gazdasági tevékenységben való részvétel jogilag elismert pozícióvá. A szerző e folyamatban a rénszarvastartó közösséghez kapcsolódó tagság, a döntéshozatal és a munkavégzés láthatóságának kérdéseire fordít figyelmet. A vizsgálat a közösségi és az egyéni jogosultságok viszonyának értelmezését is szükségessé teszi.

A tanulmány egyik fontos állítása, hogy a nők gazdasági hozzájárulása és intézményi elismertsége között eltérés alakulhat ki. Az adminisztratív, háztartási és jövedelemszerző tevékenységek a rénszarvastartó családok működésében jelentős szerepet tölthetnek be, miközben a jogi részvétel meghatározott, szűkebben értelmezett tevékenységekhez kötődik. A szerző ezt a helyzetet a történetileg kialakult állami szabályozás és a közösségi viszonyok összefüggésében elemzi. Ebből az a további kérdés következik, hogy a jog milyen munkát ismer el egy gazdasági tevékenységhez tartozó hozzájárulásként, és e minősítés hogyan befolyásolja a döntési jogosultságokat.

Szatmári az 1886. és az 1928. évi szabályozás bemutatásakor a házasság jogosultságot alakító szerepére is kitér. A rénszarvastartáshoz való hozzáférés a nő családi kapcsolatának változásával együtt módosulhatott, ami az egyéni gazdasági helyzetet közvetlenül a közösségi tagság

feltételeihez kötötte. Az 1971. évi rendszer tárgyalásakor a sameby tagsági és szavazási rendje kerül előtérbe. A tanulmány így megmutatja, hogy a közösség kulturális fennmaradását szolgáló szabályozás belső részvételi kérdéseket is felvethet. Az őslakos közösség állammal szembeni helyzete és a közösségen belüli női pozíció két külön vizsgálati szintet alkot. A szerző e kettős nézőponttal olyan jogi viszonyt tesz láthatóvá, amelyben a kollektív jogosultság biztosítása mellett az egyéni döntési lehetőségek elosztását is értékelni kell.

A női jogállásról szóló tanulmányok együttes olvasása az önállóság különböző feltételeit kapcsolja össze. Az oktatás a tudás megszerzésének lehetőségét, a foglalkoztatás a jövedelemszerzés kereteit, a családjog az együttélésből eredő gazdasági következményeket, a közösségi tagság pedig a döntésekben való részvételt rendezi. E területek kölcsönösen befolyásolhatják egymást, változásuk üteme mégis eltérhet. A keresőtevékenység bővülése nem feltétlenül szünteti meg a családi függést; a tulajdon megléte sem biztosít automatikusan beleszólást a közösen folytatott gazdálkodásba. A kötet e különbségek révén az emancipáció összetett történetét teszi olvashatóvá. A szerzők eltérő tárgyai arra figyelmeztetnek, hogy a női jogállás értékelésében mindig meg kell nevezni, mely jogosultságról, mely társadalmi csoportról és milyen intézményi környezetről beszélünk.

IV. Állatvédelem

Az állatvédelmi tárgyú írások a kötet gondolatmenetében a szabályozás tárgyává válás folyamatát helyezik előtérbe. A gondoskodás, a szenvedés és az emberi rendelkezés határa olyan problémakört alkot, amelyben az erkölcsi érvelés és a jogi kötelesség viszonya különösen közvetlenül vizsgálható. A három tanulmány eltérő utat követ: a kötelezettségek dogmatikai összevetését, a mozgalmak és közéleti szereplők történetét, illetve az etikai fogalmak elemzését. E megközelítések egymás mellett teszik érzékelhetővé, hogyan alakulhat ki egy védelmi igény megfogalmazásának nyelve, és milyen nehézséget jelent annak jogi

meghatározása. A rész jogtörténeti jelentősége ezért abban is áll, hogy a már kialakult intézmények mellett a jogi figyelem körének változását vizsgálja.

Cseh Gabriella A fajokon átívelő gondoskodás és az állatgyűjtögetés mint a gondoskodási kötelezettség kudarca című tanulmánya a társállatokkal és az emberi családtagokkal szembeni gondoskodás kapcsolatát vizsgálja. Kiindulópontja a társállatok családi életben betöltött szerepének átalakulása, amely a gondoskodási viszonyok értelmezésében is új kérdéseket vet fel. A szerző összeveti a tartási és gondozási kötelezettségek jogi alapját, tartalmát, keletkezését és megszűnését, továbbá érvényesítésük és szankcionálásuk lehetőségeit. E megközelítés a funkcionális hasonlóságok mellett a dogmatikai különbségek megőrzésére is törekszik.

A tanulmány sajátos súlypontja az állatgyűjtögetés, különösen annak olyan esetei, amelyekben a gondozásra szoruló emberi családtag elhanyagolása is megjelenik. A szerző a jelenséget a gondoskodási kötelezettség elégtelen teljesítésének összefüggésében tárgyalja, és nemzetközi szakirodalmi tapasztalatokat is bevon. Az elemzés arra irányítja a figyelmet, hogy a gondoskodás szándéka és a tényleges ellátás minősége elválhat egymástól. A túlzott állatfelhalmozás következtében kialakuló élethelyzetben az állatok és az emberek veszélyeztetése egymással összefügghet, ezért a jogi és intézményi beavatkozás többféle védelmi szükségletet érinthet.

Cseh összehasonlításában a rászorultság, az önhiba és az érdemtelenség különösen alkalmas a családjogi és állatvédelmi logika eltéréseinek bemutatására. A családtagok közötti tartási igény értékelésében jelentőséget kaphatnak olyan magatartási szempontok, amelyek a társállat ellátására vonatkozó kötelesség megítélésében másként vagy egyáltalán nem alkalmazhatók. Az állatgyűjtögetés elemzése e dogmatikai vizsgálatot a veszélyeztetés összetett élethelyzetéhez kapcsolja. A beavatkozásnak ilyenkor a gondozó személy állapotát, a családtagok szükségleteit és az

állatok ellátását is figyelembe kell vennie. A jelenség feltárása arra ad példát, hogy az egyetlen háztartáson belül kialakuló probléma több jogterület és ellátórendszer közreműködését kívánhatja. A szerző által jelzett hazai empirikus ismerethiány egyúttal a további kutatás pontosan körülhatárolható feladatát is megnevezi.

Kállai Erika The Connection Between the Development of Women's Rights and Animal Protection című tanulmánya a női jogok fejlődésének és az állatvédelmi törekvések történetének kapcsolódási pontjait mutatja be. A szerző az együttérzés, a társadalmi felelősség és a kiszolgáltatottságra irányuló figyelem eszmetörténeti összefüggéseit vizsgálja. A tanulmány hosszabb történeti áttekintésen belül külön figyelmet fordít a tizenkilencedik századi mozgalmakra és a női közéleti szerepvállalás formáira. E megközelítésben a kapcsolat a szereplők, az érvelések és a szervezeti kezdeményezések szintjén is kutathatóvá válik. A közös mozzanatok bemutatása mellett az egyes mozgalmak saját jogi céljainak megkülönböztetése is szükséges.

A tanulmány az állatvédelem történetéhez a társadalmi részvétel vizsgálatát kapcsolja. A kutatási kérdés arra is irányul, hogyan szerveződtek meg a védelmi igények, milyen nyelven fogalmazódtak meg, és milyen intézményi csatornákon keresztül válhattak jogi követeléssé. E folyamatok feltárása a jogtörténet és a társadalomtörténet együttműködését igényli.

Kállai tanulmányában Frances Power Cobbe tevékenysége a különböző reformcélok személyes és szervezeti találkozását szemlélteti. A női jogokért és az állatkísérletek korlátozásáért folytatott fellépés közös szereplője révén vizsgálható, miként kapcsolódhatott össze több ügy a nyilvános érvelésben. Az állatmenhelyek és az egyesületek bemutatása más cselekvési formát jelenít meg: a segítségnyújtás intézményének megteremtését és tartós működtetését. A tanulmány e történeti példák mellett a szakmai képzés és a tudományos közlés szerepét is tárgyalja. A témával foglalkozó oktatás és publikáció az állatvédelem

intézményesülésének olyan szakaszát mutatja meg, amelyben a cselekvési szándékhoz rendszerezett jogi és szakmai ismeret társul. A mozgalomtörténeti kérdés így a tudásközvetítés és a szakmai felkészültség történetével egészül ki.

Sebők Melinda Care, Vulnerability and the Boundaries of Legal Protection: Legal Historical and Ethical Perspectives című tanulmánya a gondoskodás, a kiszolgáltatottság és a jogi védelem határainak történeti és etikai kérdéseit állítja előtérbe. A vizsgálat a jogi minősítés, a tulajdoni gondolkodás és az erkölcsi felelősség kapcsolatára irányul. A szerző különböző korszakok példáin keresztül követi nyomon, hogy a védelem indokolásában milyen szerepet kaphatott a függőség, a sérülékenység és a szenvedésre irányuló figyelem. A tanulmány ilyen értelemben a jogi gondolkodás határkérdéseit tárgyalja: milyen megfontolások alapján válik valamely élethelyzet a szabályozás és a védelem önálló tárgyává.

A történeti anyag és a modern etikai irányok összekapcsolása a fogalmi különbségek következetes megőrzését kívánja meg. Az emberi jogállás korlátozásának különböző történeti formái, az állatok tulajdoni minősítése és a velük szembeni bánásmód erkölcsi értékelése más-más intézményi összefüggésekbe illeszkednek. Összehasonlításuk olyan kérdések körül válhat termékennyé, mint a rendelkezési lehetőségek határa, a gondoskodás kötelessége vagy a védelmi érvek társadalmi elfogadottsága. Sebők írásának bemutatása e különbségekre tekintettel a védelmi gondolkodás változásaira irányítja a figyelmet, és nyitva hagyja az egyes korszakok saját fogalmi rendszerében végzendő részletes elemzés szükségességét.

Sebők írásában Peter Singer utilitarista megközelítése és Carol J. Adams ökofeminista gondolkodása eltérő indoklási lehetőséget kínál a védelem kiterjesztéséhez. Az egyik a szenvedés erkölcsi jelentőségére, a másik az alárendeltséget fenntartó társadalmi és kulturális minták összefüggéseire irányítja a figyelmet. E nézőpontok bemutatása lehetővé teszi a történeti példák és a jelenkori normatív álláspontok különbségének mérlegelését. A

történeti analógia akkor segíti az érvelést, ha megjelöli a hasonlóság pontos tárgyát, és nem helyettesíti a vizsgált jogállás részletes feltárását. Az előszó szempontjából a tanulmány fő kapcsolódási pontja e kérdésfeltevés: hogyan igazolható a jogi védelem körének megváltoztatása? A szerző válasza önálló etikai álláspontként jelenik meg a kötetben, amely további vitára ad lehetőséget a történeti tapasztalatok felhasználásának módjáról.

A tanulmányok közös kérdései és a további kutatás lehetőségei

A kötet eltérő korszakokat és jogrendszereket vizsgáló tanulmányai alapján a jogi védelem intézményesülésének több feltétele különíthető el. Egy sérelem társadalmi felismerése, jogi megfogalmazása és valamely fórum elé terjeszthetősége egymástól elválasztható mozzanat. A védelem iránti igényből akkor lesz meghatározott jogi viszony, ha tisztázható annak alapja, címzettje és következménye. Ez az összefüggés nem kíván egységes történeti fejlődési modellt rávetíteni a tanulmányokra. Inkább olyan elemzési szempontot biztosít, amellyel a különböző intézmények létrejöttének feltételei megvizsgálhatók. Az olvasó ennek alapján azt követheti, miként fordítja le a jog a társadalmi tapasztalatot saját fogalmaira, és milyen részletek maradnak ki szükségképpen e meghatározásból.

A szabályozás és a tényleges működés távolsága e folyamat másik oldalát tárja fel. Egy hatáskör gyakorlása függhet a döntéshez szükséges információ elérhetőségétől, egy igény érvényesítése az eljárás költségétől, egy részvételi jog pedig a tagság vagy a képzettség feltételeitől. A jogintézmény értékeléséhez ezért a rendelkezés szövege mellett azt is meg kell ismerni, milyen helyzetben voltak alkalmazói és érintettjei. A változás időbelisége itt különösen fontos. A szervezeti feltételek átalakítása, a szakmai szokások módosulása és az új lehetőségek megismerése nem feltétlenül követi azonnal a jogalkotói döntést. Egy reform története így a

kihirdetést követően is folytatódik: az intézményi tanulás és az alkalmazási tapasztalatok feltárása a jogtörténeti vizsgálat részét képezheti.

A források különböző típusai e kérdésekhez eltérő hozzáférést biztosítanak. A természetjogi tankönyvben az érvelés szerkezetét és a fogalmak kapcsolatát kereshetjük; a szervezeti rendelkezésben az előírt munkamegosztást; a bírói döntésben az adott ügy elbírálásának indokait. A statisztika a rögzítés meghatározott szabályai szerint kialakított adatsort kínál, az interjú pedig egy szereplő tapasztalatait és értelmezését közvetíti. Az ezekből levont következtetés érvényessége a forrás keletkezési körülményeitől és kiválasztásától is függ. A normatív dokumentum nem bizonyítja önmagában a következetes végrehajtást, egyetlen döntés vagy szakmai tapasztalat pedig nem helyettesíti a teljes gyakorlat vizsgálatát. A módszerek találkozása akkor gazdagítja a kutatást, ha az egymást kiegészítő bizonyítékok szerepét a szerző pontosan meghatározza.

Az összehasonlítás követelményei a kötet földrajzi és időbeli távlatából egyaránt következnek. Más vizsgálati művelet egy eszme közvetítésének kimutatása, két intézményi megoldás funkcionális összevetése és két korszak eltérő problémafelismerésének elemzése. A hasonló megfogalmazásból nem következik közös eredet, ahogyan az eltérő elnevezés sem zárja ki a rokon feladatot. Az összevetés tárgyának pontos kijelölése megóv attól, hogy egyetlen mérce alapján ítéljük meg a különböző társadalmak intézményeit. A jogi fogalmak történeti jelentésének tisztázása ezért az összehasonlítást megelőző feladat. E gondosság teremtheti meg annak lehetőségét, hogy a római, a magyar, az indiai és a számi vonatkozású kutatások közös tudományos párbeszédbe lépjenek.

A kutatások nyitott kérdései a további munka számára is irányt adnak. A bírói jogfejlesztés vizsgálata szélesebb döntésanyag feltárásával, az intézményi hatáskörök története a szabályozás és a fennmaradt ügyiratok összevetésével mélyíthető el. A gondozási vagy foglalkoztatási viszonyok elemzéséhez olyan források bevonása lehet szükséges, amelyek a

mindennapi feladatmegosztást és az érintettek tapasztalatait rögzítik. A kortárs reformokat tárgyaló írások pedig későbbi utánkövetésre ösztönöznek: az új eljárási megoldások tartós hatásai csak működésük ismeretében értékelhetők. A kötet ennek megfelelően lezárt eredményeket és tovább vizsgálható problémákat egyaránt közread. A tudományos hozzájárulás körébe az is beletartozik, ha egy tanulmány pontosabban jelöli ki a még nem bizonyított állítás vagy a feltáratlan forrásanyag helyét.

Az oktatásban e tanulmányok a kutatói munka különböző lépéseinek megismerésére használhatók. Egy-egy írás alapján vizsgálható, hogyan választja el a szerző a forrás állítását saját értelmezésétől, milyen fogalmakat határoz meg, és milyen bizonyítékra építi következtetését. A többnyelvű és több jogterületet érintő anyag lehetőséget ad a terminológiai összevetésre, a jogforrások eltérő szerepének felismerésére és a kutatási kérdés önálló megfogalmazására. A hallgatói olvasás így a kész eredmény megismerésén túl a megismerés módjára is irányulhat. A jogtörténeti szemlélet e gyakorlatban azt a képességet fejleszti, hogy a jogi megoldást az őt létrehozó feltételekkel együtt értékeljük, és a jelen számára levont következtetésben világosan megkülönböztessük a történeti tapasztalatot a saját normatív álláspontunktól.

Köszönet illeti a konferencia résztvevőit és a kötet szerzőit azért, hogy kutatásaikat a szakmai párbeszéd rendelkezésére bocsátották. Köszönet illeti továbbá mindazokat, akik a rendezvény megszervezésében, a szakmai műhelyek munkájában és a kéziratok kötetbe rendezésében közreműködtek. A tanulmányok közreadásával olyan munka kerül az olvasó elé, amely a jogi hagyományok sokféleségét közös vizsgálati kérdések mentén teszi áttekinthetővé. Reméljük, hogy a kötet a kutatók, az oktatók, a hallgatók és a jog történeti összefüggései iránt érdeklődők számára egyaránt ösztönzést ad a további vizsgálódáshoz, a források újraolvasásához és a jogintézményekről folytatott tudományos párbeszédhez.

Roman-law Understanding of Legal Rules and Their Legacy in Modern European Legal Scholarship

VRANA Vladimír*

Law governs the coexistence of people who always belong to a certain group: it regulates an individual's position within the group, spheres of activity and modes of cooperation, as well as the forms of the group's conduct, including the enforcement of the legal order. Law cannot regulate individual cases casuistically; rather, it operates through the application of relatively stable principles and rules, which is why it is considered abstract and impersonal. Every legal order addresses the organization of the group and its governance, guaranteeing above all peace and order instead of violence and lawlessness, the inviolability of law, and the exclusion of arbitrariness: even the legislator must respect the law. Finally, through law, citizens also expect the realization of basic moral values - above all the "distribution" of justice[1]. Law is regarded as one of the achievements of civilization and culture, while its exercise depends on power relations, which are necessarily linked to the attained level of civilizational progress and culture. A prerequisite for a progressing society is continuity with its own historical development, with a theory of values, their nature, place, and relationships, which ensure the stability of society. From the perspective of law, this involves the enforcement of legal justice. Such enforcement is effectively possible only in a democratic state, through state institutions that apply and fully utilize the legal framework governing social relations provided by law. The foundation for the application of

* Assoc.Prof., PhD., Department of the History of the State and Law, Faculty of Law, Pavol Jozef Safarik University in Kosice, Slovakia.

[1] See also: *Bartošek*, M.: Encyclopedia of Roman Law, Prague 1981, 61. et seq.

values, both in philosophy and in law, is freedom - freedom, but not anarchy.

Ancient Rome represents one of the most significant civilizations, having profoundly influenced the development of European legal and political thought. Roman law did not emerge as an abstract philosophical system, but rather as a practical tool for resolving social issues and ensuring order and stability within the state. Closely related to this is legal ideology - a set of ideas, values, and principles that determined how law should function, what its purpose is, and what role it plays in society. The aim of this work is to present the fundamental features of legal ideology in ancient Rome, its development, and the value foundations that shaped not only Roman society but also modern continental legal systems. Legal ideology in Rome represented a combination of tradition (*mos maiorum*, *consuetudo*), practical experience, and a rational approach. Law (*ius*) was understood as a pillar of social order and the functioning of the state (*res publica*). At the same time, there existed the notion that law (*lex*) is a binding expression of the authority of the state. Roman legal ideology contained not only formalistic elements but also universalistic and moral aspects. One of its key features is rationality. The Romans sought to create logically structured legal categories with an emphasis on precise formulations and systematic dispute resolutions. This approach contributed to the emergence of extensive legal literature and scholarly commentaries.

In Roman law, *aequitas* was the most important creative principle of interpretation and formation of law itself. Its starting point was the formal equality of Roman citizens before the law and equal treatment of all under the same conditions. The immediate creative nature of *aequitas* could manifest itself only when it was necessary to “balance” the discrepancy between the established, consistent application of law and a specific case that deviated to some extent. The roots of the concepts of decent and just law (*aequitas*) can be found not only in Greek philosophy but also, to a

significant extent, in natural law (*ius naturale*)[2] and the law of nations (*ius gentium*). It was precisely natural law and the law of nations that formed the foundations upon which modern international law later emerged.

The idea of applying fairness and justice (*aequitas*) in law is a matter of long-term historical development. One of the characteristics of any civilized society is the formation of its own concept of justice and fairness, but above all how to achieve it - how to distinguish law from injustice, what law is, what it intends, and why. These concepts and their legal-logical justifications do not necessarily have to coincide with the notions, concepts, and their legal-logical "reasoning" in other communities or legal systems of other societies[3]. *Aequitas* in international law has developed over a long period, particularly since the times of Roman law; however, it gained more dynamic momentum in modern European history with the conclusion of the Peace of Westphalia in 1648 and the international agreements adopted at the Congress of Vienna in 1814 - 1815. Peter Stein, an English legal scholar specializing in Roman law, noted that at the beginning of the 3rd century AD, Roman jurists probably realized that it was no longer sufficient merely to cosmetically adjust and improve Roman law by introducing individual new types of actions reflecting *aequitas* in law. Therefore, they opted for a far more radical solution - the beginning of codification efforts[4].

Particularly important and significant in this respect in Roman law was the introduction and application of the theory of *aequitas*. In connection with the use of *aequitas*, Stroux[5] makes specific reference to the well-known *causa Curiana*. This was one of the most famous

[2] "I*us naturale id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale*" – „Natural law is that which is always just and good" - Paul. D. 1,1,11.
[3] White J.M.: *Equity - A General Principle a Law Recognised by Civilised Nations?, Queensland University 2003*, Australia, (lecture), 2003.
[4] Stein P.: *Equitable Principles in Roman Law*, Historical Essays, London 1998, 20. et seq.
[5] Stroux J.: *Summum ius summa iniuria. Ein Kapitel aus der Geschichte der interpretatio iuris*, Leipzig, 1926.

inheritance disputes in Roman law, heard before the centumviral court. The essence of the dispute concerned the interpretation of the will of the Roman citizen Coponius, who, believing that his wife was pregnant, appointed the *nasciturus* as heir and Curius as his substitute. When no child was born after ten months, the statutory heir sought to claim the inheritance, arguing that the pupillary substitution was invalid, since there had been no instituted heir at all (i.e., no child was born from the *nasciturus*). Curius, on the other hand, argued that the pupillary substitution implicitly included a vulgar substitution. Although the statutory heir was represented before the centumviral court by the prominent jurist Quintus Mucius Scaevola[6], the case was won by his opponent, the substitute, whose interests were defended by the equally outstanding orator Lucius Licinius Crassus[7].

Similarly to the case mentioned above, another classical example of the practical application of *aequitas* in Roman law, according to Stroux, was *Pro Caecina*, a speech by Marcus Tullius Cicero. Stroux's article immediately provoked long-standing polemical debates within Roman legal scholarship about the mutual interaction between Roman law and rhetoric.

Proponents of the interpolation theory - Gerhard Beseler[8] and Emilio Albertario[9] - considered all references to *aequitas* and *voluntas* in legal sources to be "additions" introduced into Roman law only during the time of Emperor Justinian I. In their view, these rhetorical concepts had nothing in common with classical Roman law.

---

[6] Quintus Mucius Scaevola Pontifex (c. 140–82 BC), consul in 95 BC, was an outstanding Roman jurist, statesman, and orator. In his work Ius Civile, he developed a complete system of civil law, which became the most important work of Republican legal scholarship and also laid the foundation for European legal science in general. Legal institutions such as cautio Muciana and praesumptio Muciana are also associated with him.

[7] Lucius Licinius Crassus (c. 141–91 BC), elected consul in 95 BC, was an excellent orator, statesman, and jurist. He himself served as a model for the equally important later Roman orator Marcus Tullius Cicero.

[8] Beseler G.: *Beiträge zur Kritik der rőmischen Rechtsquellen*, Tűbingen, 1920.

[9] Albertatio E.: *Studi di diritto romano*, Milano, 1937.

On the other hand, Stroux was supported particularly by Salvatore Riccobono[10]. According to Riccobono, the concepts of *aequitas* and *voluntas* were incorporated into Roman law in the 2nd century BC under the influence of Greek philosophy and rhetoric. His opinion was supported, among other Roman law scholars, by Leopold Wenger and Carlo Alberto Maschi. However, their view did not become the prevailing one. On the contrary, it was "confirmed" that Roman law and rhetoric were "separate worlds." A decisive role in this regard was played primarily by the historical school of law led by Friedrich Carl von Savigny[11].

Honestas - honesty and moral integrity - encompasses a number of positive character traits of an individual, above all decency, justice, fairness, modesty, temperance, prudence, humanity, kindness, propriety, and restraint; the list could certainly continue. Their range, embodied in the ideal of the *pater familias*, was grounded in core virtues such as *fides* - faithfulness to obligations and to the norms of Roman law; *prudentia* - personal discipline and obedience (*oboedientia*) to a higher public order; *moderatio* - prudence and a sense of proper measure; *virtus* - courage; *dignitas* - dignity, seriousness, and consistency of character in both private and public life; *pietas* - reverence toward the gods and the protectors of the *res publica*; and *frugalitas* - honesty in all conduct. These individual virtues had to operate as a whole - as we might say, a kind of dialectical unity. Otherwise, they could turn into vices: justice without wisdom and prudence could become cruelty, while humanity and kindness without prudence and moderation could lead to unjustified harshness.

But what precisely is meant by *praecepta iuris*? Scholars of Roman law have adopted divergent positions on this question. Winkel characterizes

[10] Riccobono S.: Annali del Seminario giuridico dell'Università di Palermo, Milan, 1938. An outstanding Italian Roman law scholar of worldwide renown and an excellent exegete of Roman law.

[11] Friedrich Carl von Savigny (1779–1861) certainly contributed decisively to the development of legal history as a true academic discipline and to the elaboration of the most sophisticated system of legal concepts and theory, but at the same time he "ensured" a considerable separation of theory from the real practice.

them as „definitions of justice"; Watson interprets them as „fundamental principles"; Thomas renders them as "precepts of law"; Spruit designates them as „basic principles of law" (*grondbeginselen van het recht*); and Sandars refers to them as „maxims of law." These formulations make it evident that *praecepta iuris* do not constitute rules of positive law or legal norms derived from legal practice, but rather embody ethical principles or moral precepts. This observation calls to mind the distinction between *praecepta iuris* and *regulae iuris* (rules of law), which are likewise prominently represented in the final title of the Digest. In the opening fragment D 50,17, Paulus characterizes *regulae iuris* as concise formulations distilled from law as applied in practice. It may thus be maintained that *praecepta iuris* provided the intuitive foundation of legal reasoning and informed the casuistic method of Roman jurists, whereas *regulae iuris* consisted of rules abstracted from the existing body of law.

It follows that *praecepta iuris* are not judicially enforceable, and that any attempt to ascertain their content must proceed from a plurality of, often competing, conceptions of justice. Notably, Ulpian enumerates only three *praecepta iuris* without offering any substantive elaboration of their content, thereby prompting subsequent scholars to reflect upon their meaning. Brief consideration may be given to the glossators, with whom the reception of Roman law commenced at the end of the eleventh century, as well as to Kant, to whom several authors refer in this connection. The Accursian gloss addresses the meaning of all three precepts only in a cursory manner. One illustrative example employed to elucidate *honeste vivere* is that of a woman who lives chastely within marriage and faithfully upholds her vows in accordance with contemporary moral standards. The glossators' interpretation of *alterum non laedere* is essentially reducible to the principle that one ought to treat others as one wishes to be treated oneself: individuals should refrain from causing harm to one another.

The content of the maxim *alterum non laedere* was also addressed by Cicero, even though the definition itself was formally adopted two

centuries later: „The first precept of justice is that one should not harm another, unless unjustly attacked." Gaius likewise stated: „No one should gain profit from another's loss[12]," or „No one should benefit from their own wrongdoing[13]"

Two millennia have passed since the formulation of Ulpian's well-known definition, during which not only jurists but also renowned philosophers have interpreted the meaning of its individual terms. Among them was Thomas Aquinas, who in his *Summa Theologiae* devoted a special section[14] to the interpretation of this principle of classical Roman law, particularly with regard to the concept of *iustitia*, explaining it exegetically in line with the principles of justice developed by Aristotle and Saint Augustine. Similarly, several centuries later, G. W. Leibniz, in his work *De notionibus juris et justitiae*, characterized Ulpian's three „precepts" as fundamental principles of law, also drawing on the writings of the foremost Dutch representative of the natural law school, Hugo Grotius, particularly in his *Epistolae ad Gallos*[15]. He placed special emphasis on *neminem laedere* as the foundation of commutative justice, *suum cuique tribuere* as the basic prerequisite of distributive justice, and *honeste vivere* as the highest principle of general justice - the supreme virtue of all.

The glossators further associate *suum cuique tribuere* with Ulpian's definition of *iustitia* in D 1,1,10 pr., maintaining that individuals should not merely abstain from harming others, but are also under a positive obligation to assist one another. This interpretation accords with the gloss „*iuris praecepta*" to D 1,1,10,1, according to which one precept imposes punishment, another prohibition, and a third permission. At the end of the eighteenth century, Kant addressed the three *praecepta*, arguing that *honeste vivere* entails not merely compliance with the law, but also the

[12] „*Nemo debet lucrari ex alieno dammo"*.
[13] „*Nemini dolus suus prodesse debet"*.
[14] II, 2,58,1.
[15] First published in 1633.

preservation of one's dignity in interpersonal relations. With regard to *alterum non laedere*, he observes that one ought not to harm others, even if this were to require the avoidance of all social interaction. For Kant, the essence of *suum cuique tribuere* lies in the necessity to „establish a condition in which each individual can secure, vis-à-vis others, that which is rightfully his. „However, some scholars contend that the classical Roman jurists were not significantly influenced by the *praecepta iuris*, and that their approach to Roman law frequently stands in tension with the spirit of these principles. Such authors typically base their arguments on instances in which Roman law appears inconsistent with the *praecepta iuris*, as well as on a number of *regulae iuris* that conflict with them.

This discrepancy is often explained by reference to the divergence between the Proculian and Sabinian schools. The former is said to have advanced a strictly institutional and formalistic legal approach, one that excluded the ethical considerations associated with the Sabinians, which were rooted in Stoic philosophy. It should be borne in mind, however, that Roman law is frequently consistent with the *praecepta iuris*, and that *praecepta* and *regulae iuris* often converge.

Roman legal justice, defined as the "constant and unchanging will to give each their due," at first glance appears to concern the distribution of subjective rights rather than goods or burdens. However, this is a quotation from a legal text in which, in a way that may now seem almost unattainable, positive law is closely intertwined with legal theory. A subjective right - that is, a legal possibility (permission) to do something - can, with some simplification, be understood as the translation of goods into the realm of law, just as a subjective duty represents the translation of burdens into law. Therefore, Ulpian's formulation ultimately concerns goods, and under a broader interpretation, also responsibilities and burdens. At the same time, through its emphasis on will, it highlights the connection between justice and the subject - the individual who is relatively just.

The importance of defining and understanding legal principles and maxims in the European legal sphere began to grow with early modern efforts to construct a unified, general legal system. These efforts were grounded in Enlightenment rationalism and relied primarily on theories developed by members of the natural law school[16]. However, no legal system regulates all social relations that exist within a given society. There is no legislator capable of foreseeing everything that may occur in the future. No considerations *de lege ferenda*, however sophisticated, can encompass all situations that may arise.

As it was already formulated in Roman law by the late classical jurist Iuventius Celsus: „Law is not established for what might happen once in a particular case." A similar assertion was made by Theophrastus of Eresus, who stated: „The legislator does not concern himself with what happens once or twice." In the broader context of the historical development of the European continental legal system[17], Roman law undoubtedly holds an exceptional position. In this regard, it is sufficient to recall that a wide range of legal institutions, which have become a fixed part of various European private law codes, not only derive in their fundamental legal construction from Roman law, but often even contain identical formulations to those found in Roman legal texts. Similarly, the vast majority of the general parts of civil law codifications bear a Roman-law character, even if they are not directly Roman.

The legal principles and maxims contained in these codes were not created directly by Roman jurists; rather, their final form was shaped by the German Pandectist school during the 19th century, within the broader framework of the historical school of law. Moreover, Roman law remained in force continuously within a single state for two millennia. This uninterrupted existence offers a unique opportunity for scholarly

[16] On some specific issues of the Hungarian criminal procedure, cf: *Tripartitum*, Slovak translation: Štenpien, E., Bratislava, 2008,, 320

[17] The French Code Civil (1804), the Austrian ABGB (1811), the German BGB (1900), the Swiss ZGB (1907), and others.

examination of the development of individual legal institutions under conditions that are almost laboratory-like. The history of no other legal system provides such an opportunity, and it is highly unlikely that any will in the future. The principles formulated by Ulpian retain their indispensable place in any modern legal system - whether in the field of obligations or criminal law. It can be stated with full seriousness that this Roman legal tradition remains, to this day, an inseparable part of the everyday lives of "ordinary" people exercising their respective rights.

The legal ideology of ancient Rome was a complex system of ideas and values that shaped the social and political life of Roman civilization. At its core was the notion that law is essential for maintaining social order and must be rational, systematic, and practically applicable. The Romans succeeded in combining tradition with pragmatism, formalism with flexibility, and legal norms with moral values. Thanks to these characteristics, Roman law became the foundation of later European legal culture. Values such as justice, good faith, and proportionality remain alive to this day, demonstrating the timelessness of Roman legal ideology. The very logical formulation of legal principles and rules is, however, tied to achieving a certain qualitative level of legal thinking within society. This became an everyday part of the lives of Roman - especially classical - jurists, who, when resolving specific cases of daily life, were able to develop general legal ideas, subsequently identify them, and precisely formulate their content.

This tendency[18] was already noted by the late classical jurist Ulpian: „Not without reason does everyone call us (jurists) the priests of the law, for we cultivate justice and profess publicly the knowledge of what is good and fair; we distinguish the just from the unjust, the lawful from the unlawful, striving to guide people toward the good not only through fear of punishment but also through the encouragement of reward; and we engage, if I am not mistaken, in true philosophy, not a pretended one.

[18] See also: *Honoré*, T.: *Emperors and Lawyers*, London 1981 , 19. et seq.

„Legal philosophy, as well as broader legal thinking, repeatedly engages with justice, thereby seemingly bypassing the purposive rationality inherent to the legal profession, which in a more sophisticated form inevitably permeates legal scholarship as well. The theme of justice connects legal philosophy with broader social philosophy and belongs to the few areas where legal philosophy not only draws on the sources of social philosophy but also offers its own reflections and solutions[19].

Roman-law justice, defined as "the constant and unchanging will to give each his due," appears at first glance to concern the distribution of subjective rights rather than goods or burdens. However, this is a quotation from a legal text in which positive law and legal theory are intertwined in a way that is perhaps no longer attainable today. A subjective right - that is, a legal possibility (permission) to do something - can, with some simplification, be understood as the translation of goods into law, just as a subjective duty represents the translation of burdens into law. Therefore, Ulpian's formulation ultimately concerns goods and, under a very broad interpretation, also responsibilities and burdens. At the same time, by emphasizing will, it highlights the connection between justice and the subject - the one who is relatively just.

The importance of defining and understanding legal principles and rules in the European legal space began to grow with early modern efforts to construct a unified, general legal system, drawing on Enlightenment rationalism and grounded primarily in the theories developed by members of the natural law school. However, no legal system regulates all social relations existing within a given society. There is no legislator capable of foreseeing everything that may occur in the future. No considerations *de lege ferenda*, however sophisticated, can encompass all possible situations. As the late classical Roman jurist Iuventius Celsus already formulated:

[19] See also: Dobrovič, Ľ.: *Societas publicanorum* as a tool for the abuse of law, in: Abuse and Other Forms of Circumvention of the Law, UPJŠ Košice, 2016.

„The law is not established with regard to what may happen in a single case".

Roman law undoubtedly holds an exceptional position in the overall context of the historical development of the European continental legal system. In this regard, it is sufficient to recall that a wide range of legal institutions that have become a permanent part of various European private law codes not only derive their fundamental legal structure from Roman law, but often even contain formulations identical to those found in Roman legal texts. Similarly, the vast majority of the general parts of civil law codifications have a Roman-law character, even if they are not directly Roman.

The legal rules and principles contained in these codes were not created directly by Roman jurists; rather, their definitive form was shaped by the German Pandectist school during the 19th century - within the broader framework of the historical school of law. Moreover, Roman law was applied continuously within the territory of a single state for two millennia. This uninterrupted existence offers scholars a unique opportunity to study the development of individual legal institutions under almost laboratory-like conditions. The history of no other legal system provides such an opportunity, and it is highly unlikely that any will in the future.

However, this is not the only distinctive feature associated with Roman law. At first glance, it might seem that certain Roman-law institutions have nothing to offer modern jurists - that they are too closely tied to the specific historical circumstances of their origin[20] and the period in which they existed and were applied, and that for this reason they resemble more archaeological artifacts than legal institutions of fundamental relevance today. Yet without understanding their foundations, roots, and subsequent legal developments, we would merely "skim the surface" of legal

[20] Compare also: *Baumann*, R.A.: *Crime and Punishment in Ancient Rome*, London-New York 1996, 98. et seq.

phenomena - we would see how they appear, but not how they function or why they exist, or more precisely, why they existed in that particular form.

Conclusions

The importance of Roman law for modern legal systems is clearly evident in the fact that the work of classical Roman jurists represents a treasury of highly sophisticated and refined legal institutions, and at the same time an almost invaluable body of practical experience in incorporating foreign institutions into the corpus Roman jurists represents a treasury of highly sophisticated and refined legal institutions, and at the same time an almost invaluable body of practical experience in incorporating foreign institutions into the corpus of Roman (public) law. It must be remembered that it was precisely practicing Roman jurists who had to confront an extraordinarily demanding task: the creation of a legal system capable of functioning within the conditions of a highly diverse Roman Empire. This empire encompassed almost the entire known world of the time and included regions that differed radically not only in terms of ethnicity, economy, or culture, but also in terms of law. As a rule, Rome allowed local legal systems to remain in force and intervened only in matters directly concerning its vital interests, for example in the field of taxation.

Roman civil procedure, much like modern civil procedure, developed and evolved in connection with changes in the socio-political environment of the respective state. It is worth considering the significant transformations that the legal regulation of judicial proceedings in the Slovak Republic has undergone since 1963 - the adoption of the last comprehensive regulation of private law. It is also worth reflecting on what these changes signify: where society is heading, what its values are, and how it responds to violations of those values. Procedural law, like substantive law, is an indicator of these values. Its proper legal regulation can significantly contribute to a value-oriented, better society. On the other

hand, morally improper application of the law can completely devalue a society's system of values.

At present, in many areas of the exercise of public power, our society is witnessing a resignation from higher justice, ethics, and morality. This is not a positive trend for a society that seeks to progress and grow stronger. A warning example may be found in the Roman Empire - its rise and fall went hand in hand with moral decline and the loss of the values upon which it had originally been built over more than a millennium.

An equally important principle in the formation of Roman law was *aequitas*[21], which served as a significant creative force and "driving engine" of Roman law. Its value foundations were "borrowed" by Roman jurists from Roman Stoic philosophy. In particular, the urban praetor and the peregrine praetor, when assessing individual cases, began to examine whether the application of the provisions of civil law in a given instance was consistent with the value principle of fairness and justice. Its fulfillment lay in the search for new approaches that not only mitigated the excessive rigidity of archaic law but at the same time complemented it.

Another issue, not unknown to Roman law, was connected with (possible) retroactivity and, by its nature, affected both private and public - criminal - law. At first glance, it might seem that ignoring the key principle *nullum crimen sine lege* was such a serious matter that, without its observance, criminal law could not function properly. Despite this, the prohibition of retroactivity in criminal law did not apply. One might logically assume that this was because Roman jurists did not devote as much attention to public law as to private law, considering it too closely tied to politics. However, this was not the core of the problem of retroactivity in criminal law.

It was once again the same supreme ethical and moral principle, supported by political considerations, that led jurists to prosecute conduct

[21] See: *Kunkel*, W.: *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*, Oxford 1966, 69. et seq.

which, at the time it was committed, had not yet been punishable. The issue of retroactivity in criminal law[22] was, to some extent, narrowed to the institution of so-called extraordinary criminal courts - *quaestiones extra ordinem* - that is, proceedings in which the methods of investigation and prosecution did not correspond to ordinary procedural rules[23]. The fiction of retroactive effect of a legal norm, at a time when it did not yet exist, did not encounter unconditional acceptance in practice. Nevertheless, the Romans generally did not perceive retroactivity as inherently wrong or inappropriate. Not only the granting of actions and procedural defenses *ad hoc*, but also the establishment of retroactive criminal liability, was rooted in the Roman understanding of justice. *Aequitas*, whether in praetorian or criminal law, was not merely a motive but also the objective toward which Roman law was directed. This is also reflected in Cicero's statement: *summum ius, summa iniuria*.

Compliance with the law - in other words, a system of norms sanctioned by the state - is based on a certain degree of apprehension among the subjects to whom it applies. It involves fear of the consequences that follow if individuals act contrary to established rules. This has always been the case and will continue to be so. *Metus* is one of the most important motivational factors employed by law. What matters is the intensity with which this fear is experienced and how it manifests itself. In this context, a highly significant element influencing the life of ancient society was always the regard for *boni mores* and the pursuit of justice, which were inseparably connected and intertwined.

List of references

BARTOŠEK M.: Encyklopedie římskeho práva, Praha 1981.
BAUMANN R.A: Crime and Punishment in Ancient Rome, London-New York 1996.

[22] See: Robinson, O.F.: *The Criminal Law of Ancient Rome*, Baltimore-London 1995.
[23] See also: Fico, M.: *Crimes against the republic in the draft of Criminal Code of 1926 and 1937*, in: Glossa Iuridica. ISSN 2064-6887, vol. 8, No. 3, Trianon (2021), 21–34.

BEDERMAN D.J: International Law in Antiquity, Cambridge, 2001.
BESELER G.: Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen, Tübingen 1920.
BLAHO P.: Justiniánske Inštitúcie, Bratislava 2000.
CICERO M.T: O povinnostech, Praha 1970.
COLLINS H.: Distributive Justice through Contracts, Oxford, 1992.
HONORÉ T.: Emperors and Lawyers, London 1981.
HONORÉ T.: Ulpian, Pioneer of Human Rights, Oxford, 2002.
KUNKEL W.: An Introduction to Roman Legal and Constitutional History, Oxford 1966.
MONTESQUIEU – CH: O duchu zákonů, Praha 2003.
OGILVIE R. M.: A Commentary on Livy. Oxford, Clarendon Press, 1965.
PHILLIPSON C.: The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome, zv.2, London, 1911.
PLATÓN: Ústava, Praha, 2017.
ROBINSON O.F: The Criminal Law of Ancient Rome, Baltimore-London 1995.
SKŘEJPEK M.: Poodkryté tváře římského práva, Praha 2006.
STEIN P.: Equitable Principles in Roman Law, Historical Essays, London 1998.
TELLENGEN-COPERS O.: Quintilian and Roman Law, Tilburg 1999.
TRIPARTITUM v slovenskom preklade: ŠTENPIEN, E., Bratislava, 2008, ISBN 978-80-89363-24-7, 320 s.
VAŇKOVÁ J.: Rímske reálie pre právnikov, Bratislava 2010.
WATSON A.: International Law in Archaic Rome, Baltimore-London, 1993.
WHITE J.M: Equity - a general principle a law recognised by civilised nations?, Queensland University 2003, (lecture), Australia.

WERBŐCZY TRIPARTITUMÁNAK BÜNTETŐJOGA[†]

ŠTENPIEN Erik[*]

1. Tripartitum és a büntető jog

Werbőczi István Tripartituma tipikusan vegyes koraújkori kódex.[1] A (nemcsak magyar) jogtörténettudomány inkább a magánjogi rendelkezéseket kutatja, azonban a szokásjogi gyűjtemény nem egy helyen büntetőjogi normákat is tartalmaz. Igaz, hogy ezek nem egy helyen, együttesen találhatók, és keresni kell őket, ezért így összegezve: részleges feudális büntetőjogi kodifikációnak is tekinthetjük őket.

Werbőczi a magyar büntetőjogi normákat büntetéseken keresztül közelíti meg. A magyar szokásjog gyűjteményében a legsúlyosabb bűncselekményekről és büntetésükről szóló cikkelyeket találhatunk. Ezeknek a büntetésük – a halál. Ezért cikkünk fejvesztő bűncselekményekre és büntetésükre irányítja figyelmét.

2. Halálbüntetés az ókori és feudális Európában

A halálbüntetés a büntetések egyik legrégebbi formája. Már az első emberi közösségek is kizárták a társadalomból azokat az egyéneket, kik súlyosan megszegték a szabályokat, ami néha számüzetéssel, sokkal gyakrabban azonban halálbüntetés végrehajtásával történt. Kisebb

[†]A tanulmány a VEGA č. 1/0610/25 „Historicko-právne východiská, vývoj a paralely restoratívnej justície a ich odkaz pre moderné trestné právo” projekt keretében készült.

[*] doc. JUDr. Erik Štenpien, PhD., habilitált egyetemi tanár, Kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem Jogi Kara, Állam- és Jogtörténeti Tanszék, e-mail: erik.stenpien@upjs.sk, ORCID ID: 0000-0002-0581-093X

[1] A Tripartitum jelentősége nem csupán a magánjogi szabályok összefoglalásában ragadható meg, hanem a magyar jogfejlődés egészére gyakorolt hatásában is. A történeti jogintézmények továbbélése és a bírói szervezetrendszer fejlődése jól nyomon követhető a későbbi magyar közjogi fejlődésben. lásd: Koncz Ibolya Katalin: A Hatásköri Bíróság Magyarországon *Jogtörténeti Szemle* 19. évf: 1–2. szám, 96–103, 2017. 96-97.

mértékben néha életfogytiglani büntetéssel is sújthatták őket. A halálbüntetéssel sújtott bűncselekmények tipikus példája a gyilkosság. A legkorai emberi társadalmak úgy értelmezték, hogy a meggyilkolt személy szelleme követeli a bűnös halálát. Ha az áldozat családja nem állt bosszút, a közösség többi tagja tette meg helyette. A halálbüntetést a legsúlyosabb bűncselekményekért járó törvényes vérbosszú helyett engedték meg[2].

Az ókor államainak büntetőjoga megtorlást vagy kárpótlást alkalmazott a legsúlyosabb büntetések esetében. Közismert, hogy az ókori Egyiptomban szinte nem létezett olyan bűncselekmény, amely elkövetéséért nem volt lehetséges halálbüntetést kiszabni. Az antik világ enyhítette ezen felfogást. Megkülönböztette a bűncselekményeket és a magánjogi deliktumokat[3]. Az államhatalom továbbra is igyekezett elfojtani a vérbosszút és igazságszolgáltatással helyettesíteni azt[4]. A büntetés és halálbüntetés kiszabásával kapcsolatos legfontosabb jogforrás a szokásjog volt. A halálbüntetést nemcsak az államok teljes jogú lakosainak, hanem gyakran a rabszolgák megbüntetésére is alkalmazták. A legkifejlettebb római jog hosszú évszázadai során a következő halálbüntetéseket különboztette meg:

1. egyszerű:

- animadversio gladio, damnatio ad gladium, a posztklasszikus időszakban decollatio – karddal való lefejezés;
- percussio securi – fejszével való lefejezés;
- strangulatio – börtönben történő megfojtás, a principátus idején megtiltották;
- deicere e saxo Tarpeio – lehajítás a Tarpeio-szikláról.

2. enyhített:

[2] Madliak J. et al: *Základy penológie*. Kassa: UPJŠ, 2010, 20.

[3] Vrana V.: Niekoľko poznámok k právnej úprave súkromných deliktov v Rímskom práve. In: Privatizácia trestného práva - ako ďalej? : 5. Košické dni trestného práva. Košice: Šafárik Press, 2021, 196.

[4] Dobrovič Ľ.: Možnosti výkonu trestu povinnej práce osobami so zdravotným (duševným) postihnutím – pracovnoprávny pohľad In: Právo - obchod - ekonomika : zborník vedeckých prác. Košice: Šafárik Press, 2021, 38.

- libera facultas mortis – a császár engedélye az elítélt öngyilkosságára.

3. élesbített:

- crematio – elégetés;
- damnatio ad bestias, obiere bestiis – halál a vadállatokkal szemben vívott harcban a cirkuszban;
- damnatio in cucem – keresztre feszítés;
- furca – villára akasztás;
- poena cullei - halálbüntetés, mely végrehajtása úgy történt, hogy az elítélt személyt szerencsétlenséget hozó állatokkal (vipera, majom, kakas és kutya) együtt bőrzsákba varták, és behasították a tengerbe;
- supplicium more maiorum – szakrális halálbüntetés[5].

A fent említett büntetéseket Rómában, különösen Sulla diktatúrája idején kezdték szélesebb körben alkalmazni. Addig a halálbüntetést főként száműzetéssel helyettesítették arra hivatkozva, hogy ez a száműzött személy polgári halálát jelenti. Sulla volt az első, aki különféle, gyakran becstelen és gyötrelmes halálbüntetéseket szabott ki. Igaz, hogy a magasabb rangú személyekre gyakran enyhébb büntetéseket alkalmaztak. A kereszténység elfogadását követő időszakban Rómában a nyilvános bűncselekmények számának gyarapodását észlelhetjük. Megjelentek a korábban ismeretlen vallásellenes bűncselekmények, melyek elkövetését az állam rendszeresen halálbüntetéssel sújtotta. A terror a rend fenntartásának eszközévé vált.

Európa feudális államai sokkal gyakrabban alkalmazták a halálbüntetést. A feudális időszak domináns jogforrása továbbra is a szokásjog maradt, a törvényi jogi szabályozás másodlagos jellegű volt. Csak az állam működésének szempontjából alapvető rendelkezések kaptak jogi formát. Annak ellenére, hogy az újonnan elfogadott jogszabályok írásos formát öltöttek, alkalmazásuk elsősorban a mágnások akaratától függött. A harmadik jogforrásként helyi statútumokat ismerjük.

[5] Bartošek M.: *Encyklopédie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, 255.

3. Halálbüntetéssel sújtott bűncselekmények a feudális Magyarországon

A Magyarországon törvényes alapon halálbüntetéssel sújtott bűncselekményeket három kategóriába soroljuk:

- feudális hűtlenség (nota infidelitatis) - halálbüntetéssel és vagyonelkobzással volt büntetetendő;
- hatalmaskodás (potentia, actus potentiae), később nagyobb hatalmaskodás (potentia maior, actus maioris potentiae) - halálbüntetéssel vagy vagyonelkobzással sújtották;
- nyilvános bűncselekmények (casus criminales) – elkövetésükért „egyszerű" halálbüntetés járt.

Figyelemre méltó, hogy a harmadik csoportot – a közbűncselekményeket – elsősorban helyi statútumok büntették. A jogbizonytalansággal tipikus középkort az jellemezte, hogy egy bizonyos cselekményt a különböző jogszabályok gyakran egymással ellenző tényalapokként ismerték. Amit egy szabály feudális hűtlenségként jelölt meg, más törvény hatalmaskodásként, vagy akár közbűncselekményként ismert.

4. Hűtlenség

A korai századokban feudális hűtlenség két tényállása létezett Magyarországon – a felségsértés (crimen laesae maiestatis) és az uralkodó elleni árulás (perduellio, crimen perduellionis). Mindkét tényállás a patrimoniális állam ősi felfogásán alapult, mely szerint a legsúlyosabb állam elleni bűncselekmények mindig közvetlenül az uralkodó személye és személyes érdekei ellen irányultak. A bűncselekményt eredetileg csak az uralkodóhoz közvetlen hűbéri függőségben álló személyek követhették el. Később, a rendi királyság időszakában az államfelfogás megváltozott, és ez a feudális hűtlenség tényállásai körének bővüléséhez vezetett.[6]

[6] Az itt tárgyalt rendi államfelfogástól elkülönítendő későbbi polgári alkotmányos berendezkedésben a bírói és végrehajtói funkciók elválasztásához vö. Koncz Ibolya

Büntetésük nem változott. A feudális hűtlenség tényállásai alá rendelt cselekmények azonban változatosak voltak.

A „hűtlenség" kifejezés első meghatározását Kálmán király második törvénykönyvében találhatjuk. A törvény halálbüntetést szab ki arra, aki hűtlenséget követett el, megkísérelte azt[7] vagy tudomása volt a cselekmény elkövetéséről, és nem jelentette a királynak[8]. Ez a rendelkezés azonban csak szó szerint ismételte meg Szent István második dekrétumának 51. cikkelyének arról szóló részét, amely értelmében az első magyar uralkodó elrendelte a hűtlenség eseteinek büntetését. E szabályzatot követően Szent István második dekretumának 53. cikkelye is elrendelte a hasonló esetek (az uralkodó rágalmazása) büntetését. I. András halálbüntetéssel és vagyonelkobzással büntette a hűtlenség hasonló eseteit, azon kívül azonban a bálványimádást, pontosabban a pogány szokások és szertartások elvégzését, valamint az Isten elleni káromlást is sújtotta[9].

Utána több mint 200 évnek kellett eltelnie, mire a magyar királyok ismét szabályozták a feudális hűtlenség büntetését. III. András uralkodása idején 1298:XII. számú törvénycikk fogalmi meghatározása közelebb hozta ezt az intézményt az idejében még nem ismert hatalmaskodás fogalmához. A szabály hűtlennek tekinti azokat, akik másoknak kárt okoztak idegen föld elfoglalásával, vagy a tulajdonjogok gyakorlásába való beleavatkozással. III. András király jogszabályai azokat is büntették – bár e cselekedeteket nem nyilvánította közvetlenül hűtlenségnek –, akik nem bontják le a közrendet veszélyeztető várakat és erődítményeket, valamint azokat, akik hamis pénzérméket vernek vagy vertek[10].

A feudális hűtlenség tényállásának további fejlődése 1342-ben folytatódott Károly Róbert dekrétumával. Az uralkodó az érvényes

Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 1. különszám, 88–94, különösen 88–90, 94.

[7] Olyan magatartásról van szó, mely az uralkodó élete vagy méltósága ellen irányult.

[8] Kálmán király rendeleteinek második könyve, 6. fejezet: A hűtlenség elítéléséről.

[9] Tóth J. Z.: A halálbüntetésre vonatkozó anyagi jogi szabályok a feudalizmus Magyarországán. In: *Jogtörténeti szemle* 5(4), 2007, 33.

[10] 1298: X. 1298:XL. tc.

pénznem védelmének érdekében ezt az esetet hűtlenségnek minősítette. A feudális hűtlenség tényállása fokozatosan más esetekkel is bővült, melyeket, bár eredetileg törvény formájúak voltak, később feudális joggyakorlat által alkalmazták, és a törvényeket kibocsátó uralkodók halála után szokásjog részévé váltak. Ezért Werbőczy István Tripartituma, az ország szokásjogának gyűjteménye, I. rész 14. cikkelyében kimerítő listát ad a feudális hűtlenség eseteiről.

Természetesen az ilyen cselekmények között elsősorban a hazaárulás, azaz az uralkodó személye elleni támadás dominál, amit Werbőczy szigorúan megkülönböztetett a hazaárulástól, azaz az államhatalom elleni támadástól[11]. A rokongyilkosság köréből származó esetek közül hűtlenségnek tekintette az apa, feleség vagy férj, testvérek vagy vérrokonok meggyilkolását vagy bántalmazását[12].

A Tripartitumban található hűtlenségi esetek köre magában foglalta az előző időszakokban publikált törvények által meghatározott összes tényállást is. Ezek az következők:

- közokiratok vagy pecsétek hamisítása és felhasználása[13];
- hamis pénz verése és tudatos felhasználása[14];
- gyújtogatás[15];
- az ország belső állapotának felforgatása[16];
- a menedékjog megsértése és a menedékjogot nyújtó okmány tiszteletben tartásának megtagadása[17];
- támadás a királyi vagy nemesi vár ellen[18];
- nyilvános eretnekségvallomás[19];

[11] Tripartitum I/14, §§ 1, 2.
[12] Tripartitum I/14, § 5.
[13] Tripartitum I/14, § 3.
[14] Tripartitum I/14, § 4.
[15] Tripartitum I/14, § 7.
[16] Tripartitum I/14, § 8.
[17] Tripartitum I/14, § 9.
[18] Tripartitum I/14, § 10.
[19] Tripartitum I/14, § 14.

- büntetések végrehajtása földbirtokosok által pallosjog nélkül[20];

A Tripartitum a feudális hűtlenség büntetésében új elemekként a következő tényeket tartalmazza:

- vérfertőzés vagy mostohaanyja megerőszakolása[21];
- az ország rendes bírái képviselőinek megölése, megverése, megsebesítése vagy elfogása[22];
- az uralkodó által összehívott közgyűlésre érkező vagy onnan visszatérő személyek megölése[23];
- hiteles hely (káptalan vagy konvent) küldötteinek megölése, megsebesítése vagy megverése[24];
- a határvárak átadása az ellenségnek[25];
- fegyverek vagy élelem juttatása az ellenség számára[26];
- az Oszmán Birodalomból Magyarországra menekült személyek zaklatása, fogva tartása és kifosztása, ha ezek a személyek Magyarországon véglegesen letelepedni kívánnak[27].

A fenti eseteken kívül a Tripartitum második része is szabályozza a feudális hűtlenség tényállásainak eseteit. Ezek a következők:

- házastárs, szülő vagy magzat rosszindulatú megölése nő által, vagy az ilyen cselekmény megrendelése[28];
- ismételt repulsió (fegyvertaszítás) az ítélettel szemben[29].

A feudális hűtlenségnek tekintett cselekmények ilyen széles skálája nem sokáig maradt fenn Magyarországon. A 18. században III. Károly 16 cselekményre csökkentette azokat[30]:

---

[20] Tripartitum I/14, § 15.
[21] Tripartitum I/14, § 6.
[22] Tripartitum I/14. § 11.
[23] Tripartitum I/14, § 12.
[24] Tripartitum I/14, § 13.
[25] Tripartitum I/14, § 16.
[26] Tripartitum I/14, § 17.
[27] Tripartitum I/14, § 18.
[28] Tripartitum II/43, § 5.
[29] Tripartitum II/73, § 5.
[30] 1723:IX. törvénycikk.

- olyanok, melyek a Tripartitum I. részének 14. cikkelye értelmében nyíltan támadták Magyarország Szent Koronáját, a királyi fenséget és az ország teljességét;

- hamis okmányok kiállítása bírák, hiteles helyek és hiteles személyek által a Tripartitum II. részének 16. cikkelye alapján;

- hamis pénz verése, valamint nagy mennyiségének forgalomba hozatala;

- az ország belső épségének megsértése külföldi fegyveres erők behozatalával vagy felvételével;

- nyilvános eretnekség, vagy inkább annak kitartó fenntartása;

- az ország vagy ahhoz tartozó részek határvárainak rosszindulatú átadása az ellenségnek;

- fegyverek eladása vagy ellenséges országok hadseregében való szolgálat;

- azon személyek zavarása, letartóztatása vagy más bántalmazása, kik eretnek vallásukat elhagyva úgy döntöttek, hogy Magyarországon vagy annak bizonyos részeiben élnek;

- a királyi bevételekhez tartozó arany és ezüst titkos külföldre exportálása.

A feudális hűtlenség eseteinek egy különleges kategóriáját alkották a feudális katonai bűncselekmények. Ezeket az eseteket nem mindig nevezték feudális hűtlenségnek, azonban mindig ugyanúgy büntették őket – halálbüntetéssel. A következő esetekről van szó:

- ha a nemes ember katonai kötelességének személyes teljesítését kizárólag pénzbeli ellenszolgáltatással akarta helyettesíteni[31];

- ha egy nemes vonakodott katonai szolgálatot teljesíteni[32];

[31] Ha egy nemes nem az uralkodó parancsára lépett katonai szolgálatra, pénzbírsággal sújtották. Aki azonban elvből megtagadta a katonai szolgálatot, és mindig pénzzel akarta „megvásárolni" azt, halálbüntetéssel volt büntetendő. Közelebb lásd a 1454:XII. törvénycikket.

[32] 1523:XLI. és 1545:V. törvénycikk.

- ha a nemes megtagadta csapatai csatába küldését vagy besorozását, vagy visszahívta őket[33];

- ha valaki titokban megszökött egy háborúból vagy hadjáratból felettese tudta és engedélye nélkül[34];

- ha egy katona megtámadta a papok vagy nemesek házait, letelepedett bennük, megzavarta uralmukat, elvitte az ott felhalmozott készleteket, vagy kifosztotta az ilyen földeket[35];

- ha valaki elvette a lovakat és a szekereket a nemesektől és az alattvalóktól[36];

- ha valaki fizetés nélkül elvett (elrabolt) ellátmányt egy olyan alattvalótól, ki azt egy katonai táborba vitte[37];

- ha valaki részt vett Dózsa György lázadásában, és annak során meggyilkolt egy nemest, vagy megerőszakolt egy nőt[38];

- ha valaki önként és kényszer nélkül vállalta, hogy Dózsa György seregének bármilyen rangú katonai parancsnoka lesz[39];

– ha valaki más szolgáit sorozásra felajánlotta saját maga helyett, vagy szolgáit e a célból másnak kölcsönözte[40];

- ha valaki, miután elkapott egy elveszett lovat egy katonai táborban, nem adta át a kapitánynak, hanem elrejtette[41];

- ha egy katona vagy hajdú kirabolt, fosztogatott, lopott és elnyomta a szegényeket[42];

---

[33] 1596:XV, 1598:VII, 1600:VIII., 1604:VI. törvénycikkek.
[34] 1514:XIII, 1545:IX, 1552:IX, 1595:XXIV, 1598:XXXI., 1601:XIV, 1662:V. törvénycikkek.
[35] 1486:LXII, 1523:XXI., 1595:XXVII, 1596:XIII., 1596:XIV, 20/1600:XX. törvénycikkek.
[36] 1595:XXIX. törvénycikk.
[37] 1595:XXIX. törvénycikk.
[38] 1514:XIV, 1514:XXXVII., 1514:XLVII. törvénycikkek.
[39] 1514:XIV, 1514:XXIX, 1514:XL, 1514:XLVII. törvénycikkek.
[40] 1545:VIII. törvénycikk.
[41] 1545:XXXIÍ törvénycikk.
[42] 1545:XLIV., 1557:XXIII., 1600:XX, 1602:XIX., 1604:XII., 1609:XIX., 1659:XIV., 1659:XVI. törvénycikkek.

- az úgynevezett szabad hajdúkat és vándor katonákat mindig megbüntették a feudális hűtlenségért, még akkor is, ha nem követtek el bűncselekményt, vagy azt nem lehetett nekik bizonyítani[43];
- ha valaki támogatta a szabad hajdúkat[44];
- ha a lovasságban szolgáló katonák 6 hónapon keresztül 6 aranynál több fizetést fogadtak el[45].

5. Hatalmaskodás

Térjünk most át a hatalmaskodásra (potentia, actus potentiae). Az 1471:XXVIII. tc. A hatalmaskodás eseteinek köréből kiemelte az úgynevezett súlyosabb hatalmaskodást (actus maioris potentiae), amelyet halálbüntetéssel vagy vagyonelkobzással rendelte el büntetni. A feudális hűtlenség és a súlyosabb hatalmaskodás büntetés közötti különbség az volt, hogy az első esetben mindig halálbüntetést és egyidejűleg vagyonelkobzást is szabtak ki, míg a súlyosabb hatalmaskodás esetében alternatívaként – halálbüntetést vagy vagyonelkobzást – alkalmaztak. Ha a sértett fél elengedte a halálbüntetést, vagy azt egy éven belül nem hajtották végre, az hatalmaskodó elkerülhette a halálbüntetés végrehajtását. Ha vagyonelkobzást szabtak ki, a sértett fél a vagyon egyharmadát, míg a bíró annak két harmadát kapta. A hatalmaskodó így elveszített vagyonát családja bármikor a sértett féltől vagy családjától, valamint a bírótól vagy rokonaitól közértékén visszavásárolhatta.

A „hatalmaskodás” kifejezéssel először III. András 1298-as dekrétumában találkozunk, azonban elbírálására vonatkozó eljárási szabályokat először 1351-ben vezették be. A 1351:IX. törvénycikk kikötötte, hogy a hatalmaskodás bűncselekménye miatt elítélt személyt az ügyben eljáró bírónak le kell tartóztatnia, és három napra őrizetbe kell

[43] 1595:XXXII., 1596:XXIII., 1597:XXIII., 1598:XXIX., 1599:III., 1600:XX, 1601: XXVII., 1602:XIX., 1609:XIX. törvénycikk.
[44] 1595:XXXI. 1598:XXIX., 1599:II., 1602:XIX., 1609:XIX., 1603:XXII. sz. törvénycikkek.
[45] 1598:VII, törvénycikk.

vennie a felek közötti megállapodás elérése érdekében. Ha ez idő alatt a felek megállapodtak abban, hogy pénzbírságot fizetnek, vagy földet ruháznak át az elkövetőről a sértett félre, a halálbüntetést érvénytelenítették. Ha ilyen megállapodás nem született, a bírónak át kellett adnia az elítélt személyt a sértett fél kezeibe a büntetés végrehajtására.

Tripartitum a hatalmaskodásokra vonatkozó összes jogi normát egyesítette. A feudális hűtlenségért és hatalmaskodásért kiszabott halálbüntetést a Tripartitum I. részének 16. cikkelye szigorúan megkülönböztette. A két cselekmény büntetése eltérő volt. A különbség a következő volt:

- a feudális hűtlenség bűncselekményét halálbüntetés minden vagyon elvesztésével együtt sújtotta, míg a hatalmaskodást ugyan halállal büntették, de a kivégzett személy vagyona örököseire szálhatott;
- a feudális hűtlenség bűncselekménye esetén nem volt lehetőség a sértettel megegyezni, míg a hatalmaskodás esetében ez a lehetőség rendelkezésre állt[46].

Továbbá a Tripartitum II. részében, a 43. cikkelyben található szabály megkülönbözteti a (nagyobb) hatalmaskodás halálbüntetésétől a kisebb hatalmaskodás elkövetéséért kiszabott váltságdíjbüntetését. Ez mindig pénzbüntetés volt[47], ami azt jelenti, hogy ha az elítélt önkéntesen nem teljesítette volna, akkor sem volna lehetséges az elítéltet halálbüntetéssel sújtani, bebörtönözni vagy letartóztatni. A Tripartitum nagyobb hatalmaskodás esetén szabályozta a fogvatartás és az őrizet végrehajtásának módját, a békemegállapodás megkötésének formáit és feltételeit[48]. Az idézett rendelkezés értelmében az elítélt személyt őrizetbe ítéletével csak a bíróság vehette. Az őrizetbevétel pedig az ítélet keltétől számított egy éven belül történhetett meg. A bíró a kibékülés megkísérlése

[46] Tripartitum, I/16.
[47] A vérdíj felének megfelelő összegben, azaz nemesember esetén 100 aranyban, nem nemesember esetén 40 aranyban.
[48] Tripartitum, II/55.

céljából köteles volt átadni az őrizetbe vett személyt a felperesnek. Ha a kibékülést három napon belül nem sikerült megkötni, a felperesnek joga volt kérni az ítélet végrehajtását. Ha ez már megtörtént, akkor a Tripartitum II. részének 57. cikkelye értelmében kibocsátott királyi kegyelem sem változtathatta meg. Az uralkodó nem kényszeríthette a felperest a kibékülés megkötésére az ellenfelével, azonban csak ezt követően kegyelmezhette meg[49].

A fenti szabályok alapján a hatalmaskodást elkövető személyek körébe a következő személyek tartoztak:

- az összes nemes és báró, ki hatalmaskodó embereket támogatott[50],
- az a bíró vagy más magas rangú tisztviselő, ki más személyt megcsonkított, kivéve, ha az uralkodó ezt kifejezetten engedélyezte[51],
- ki nem adta vissza a jogellenesen elfoglalt földet a tulajdonosának[52],
- valamint az a nemes ember, ki más nemes ember sérelmére gyilkosságot követett el[53],
- az a személy, ki ismételten repulsiót alkalmazott[54],
- ki megverte vagy megsebesítette a királyi ítélet végrehajtóit[55],
- ki a tanúk közös kihallgatását vagy szemlét olyan mértékben zavarta meg, hogy az ne történhessen meg[56],
- az a földbirtokos, ki nem adta vissza alattvalóitól illegálisan megszerzett dolgokat[57],
- végül bárki, aki (még ha maga a kormányzó volna is) megvert, megsebesített vagy elfogott egy alispánt vagy szolgabírót[58].

---

[49] Tripartitum, II/57, § 7.
[50] 1298:VIII. törvénycikk.
[51] Második 1405:III. törvénycikk.
[52] 1471:XXVII. törvénycikk.
[53] 1471:XXVIII. törvénycikk.
[54] 1486:XVI. törvénycikk.
[55] 1495:IX. törvénycikk.
[56] 1504:V. törvénycikk.
[57] 1514:LII. törvénycikk.
[58] 1547:XXXII. törvénycikk. Aki meggyilkolt egy alispánt vagy szolgát, hűtlenséget követett el.

Hatalmaskodás bűncselekményét azonban legpontosabban nem csupán eseti jellegű törvénycikkek szabályozták. Ezek körébe a szokásjogi szabályok gyűjteményei tartoznak, amelyek először Mátyás király uralkodása idején, előzetes kiválasztás után, átfogó törvénycikk formájában voltak publikálva. Hatalmaskodással foglalkozó Mátyás törvényei közül az első az 1464. évi 7. törvénycikk, mely a hatalmaskodás 4 esetét szabályozta:

- nemesek megölése;
- nemesi földek elfoglalása;
- okmányok és akták elvétele (ami lehetetlenné tette az ingatlanok tulajdonjogának bizonyítását);
- végül a nemesek állandó lakhelyéül szolgáló házak és udvarok megtámadása.

Mátyás Nagy Dekrétumának egy részét képező 1486:XV. törvénycikk 1. szakasza a következő hatalmaskodási esetet ismerte:

- nemes házának megtámadása;
- földek, szolgalmak vagy azok tartozékainak elfoglalása;
- nemesek fogva tartása valós ok nélkül;
- végül nemesek bántalmazása, megverése vagy megölése.

Látjuk tehát, hogy az iratok és akták elvonását a hatalmaskodások köréből kizárták, míg az uralkodó hatalmaskodásként kívánta büntetni a nemesek jogellenes fogva tartását vagy személyes szabadságuk korlátozását. Az 1492:LVI. törvénycikk megismételte a korábbi rendelkezéseket, melyek állapottal a Tripartitum is megelégedett[59]. A hatalmaskodás minősítésében utolsó változást a 1723:X. törvénycikk hívta életre, mely elismerte a Nagy Dekrétum által bevezetett alapvető tényállásokat, azonban újakat is vezetett be. Hatalmaskodássá a következő cselekmények is voltak minősíthetők:

[59] Tripartitum, II/42, § 5.

- hivatalos személy vagy bíró fogva tartása, bebörtönzése, megverése vagy bántalmazása[60];
- ismételt repulsió;
- bírósági vagy egyéb panaszok benyújtásának vagy kivizsgálásának megakadályozása azáltal, hogy valaki megver vagy megsebesít valakit,
- bírósági vagy egyéb panaszok benyújtásának vagy kivizsgálásának megakadályozása azáltal, ha valaki a panaszos vagy a kivizsgálást végző személy valaki megver ésére vagy megsebesítésére valaki mást utasít;
- végül testvér vagy vérrokon megsebesítése, végtagjának eltörése vagy szemének kivájása.

6. Halálbüntetéssel sújtott közbűncselekmények

A halálbüntetéssel sújtható esetek harmadik kategóriáját a közbűncselekmények (casus criminales) alkották. Magyarországon a halálbüntetést az alábbi öt bűncselekménycsoport egyikébe tartozó bűncselekményekre lehetett kiszabni:

- élet elleni bűncselekmények,
- testi épség elleni bűncselekmények,
- vagyon elleni bűncselekmények,
- hit elleni bűncselekmények,
- szexuális bűncselekmények.

A legsúlyosabb bűncselekmények az élet elleni bűncselekmények csoportjába tartoztak. Ide tartozott a gyilkosság, a szándékos emberölés és a gondatlanságból elkövetett emberölés.[61] A gyilkosság és a szándékos emberölés közötti különbség leggyakrabban az volt, hogy a gyilkosságot előre „gonosz szándékkal” vagy „rosz indulattal” követték el, míg a

[60] 1723-ig a fent említett bűncselekményt feudális hűtlenségnek minősítették.

[61] A véletlen emberölés nem volt halálbüntetéssel sújtható. Fico 2011, 102.; A szándékosság és gondatlanság későbbi, 19. századi természetjogi megkülönböztetéséhez vö. Petrasovszky Anna: Büntetőjogi alapelvek Szibenliszt Mihály Institutiones iuris naturalis című művében. In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 405–429, különösen 410.

szándékos emberölés elkövetője – az akkori felfogás szerint – az érzelmek hatása alatt cselekedett[62]. A gyilkosság és a szándékos emberölés bizonyos esetekben minősített halálbüntetéssel volt sújtható. E bűncselekmények körébe tartozott a rabló- és a bérgyilkosság is, melyek elkövetőit mindig kerékbe törték vagy karóba húzták; szintén rokon (apa, anya, férj, feleség, gyermek, magzat, újszülött) meggyilkolását halállal büntették, mely végrehajtása előtt az elkövető jobb kezét levágták. Gyermek elhagyása esetén a döntő tényező az volt, hogy az elhagyás néptelen helyen történt-e vagy sem. Ha egy anya olyan helyen hagyta újszülött gyermekét, ahol mások megtalálhatták és megmenthették, megmenthette magát. Ha azonban a gyermeket egy elhagyatott helyen hagyta, ahol a gyermek halála biztosan várható volt, nem menekülhetett a halálbüntetés elől. A mérgezést elégetéssel büntették, mivel a mérget belső tűznek tekintették.

A testi épség elleni bűncselekmények közül csak a megcsonkítást, néha halálbüntetéssel büntették. A vagyon elleni bűncselekmények esetei között a lopás áll az első helyen. Ez a nemesek körében szintén halálbüntetéssel volt sújtható, mivel a lopást elkövető nemes szégyent hozott a rendi származására. Ezért a nemes tolvajt halálra ítélték anélkül, hogy további nemesi kiváltságok védték volna őt. A rablás eseteit, amelyek mindig erőszakkal jártak, hasonlóan büntették. A rablás legsúlyosabb esete a haramiaság volt, melyet mindig halálbüntetéssel sújtották. A gyújtogatást az egyik legsúlyosabb vagyon elleni bűncselekménynek tekintették, amelyet már fenyegetés esetén is halálbüntetéssel büntették[63]. A csalást lopásnak vagy néha önálló bűncselekménynek tekintették. Ebbe a bűncselekménycsoportba tartozott az orrgazdaság is, amelyet néha ugyanúgy büntettek, mint a fő bűncselekményt, néha enyhébb módon.

[62] Király J.: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadója, 1908, 273.
[63] Ez a tükörbüntetés legszembetűnőbb példája a feudális Magyarországban.

A hit elleni bűncselekmények között a boszorkányság áll az első helyen.[64] A magyar boszorkányperek eljárásjogi sajátosságait feldolgozó kutatások azt mutatják, hogy a normatív szabályozás és a bírói gyakorlat között jelentős eltérések voltak, különösen a bizonyítás és az eljárási garanciák tekintetében.[65] Az eretnekség, a hitelhagyás és a súlyosabb formában megjelenő istenkáromlás (ha az elkövetők tömegesen követik el) szintén ebbe a csoportba tartoztak.[66] A szexuális bűncselekmények nem mindig tartoztak a főbenjáró bűncselekmények körébe. Csak a legsúlyosabb formákat büntették így, mint például a vérfertőzést, a mindkét házastárs házasságtörését és a szodómiát.[67]

Ami a halálbüntetés végrehajtását illeti, a feudális magyar törvények ritkán szabályozták. A szegényeket leggyakrabban akasztásra ítélték, a nemeseket (valamint a gyilkosokat, származásuktól függetlenül) mindig lefejezték. Ezen kivégzési módok mellett azonban gyakran alkalmaztak súlyosabb és brutálisabb büntetéseket is, például kerékbe törést vagy karóba húzást. A Tripartitum kikötötte, hogy a tolvajokat fel kell akasztani, a rablókat karóba húzni vagy kerékbe törni, másokat pedig

[64] A magyarországi boszorkányfogalom jogtörténeti értelmezéséhez lásd Koncz Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: Szabó Béla – Sáry Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238. A boszorkányüldözés igazolásában és kritikájában szerepet játszó történeti érvelésekhez lásd Koncz Ibolya Katalin: A boszorkánykutatásban megjelenő 15–18. századi történeti érvelések. In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 281–299, különösen 281–289. A későbbi viták a bűncselekmény történeti kategóriájának értelmezéséhez is fontosak.

[65] Koncz, 2003. 191-210.

[66] A vallási magatartás állami megítélésének későbbi természetjogi keretéhez vö. Petrasovszky Anna: Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint. Miskolci Jogi Szemle, 14 (2019), 1. szám, 2. kötet, 34–48, különösen 39–41, 44–47. Az elemzés elhatárolja a belső meggyőződést az állami szabályozás tárgyává tehető külső cselekményektől.

[67] A házasságtörés vádjának más jogkövetkezményeit szemlélteti a későbbi Buttler–Dőry-per: Petrasovszky Anna: Sikertelen perből „Különös házasság". Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 2. szám, 74–90, különösen 78–80. Itt a hűtlenség bizonyítása az egyházi házassági bíráskodásban, az együttélés és az asszonytartás kérdésében merült fel.

le kell fejezni[68]. Későbbi törvények kikötötték, hogy a katonai táborokba behatoló asszonyokat zsákba kell varrni és vízbe kell fojtani[69], azon kívül élve el kell égetni a gyújtogatókat[70]. Emellett Magyarországon alkalmazták a kampóra akasztás, az elevenen forralás (különösen a korai feudális időszakban), a megkövezés vagy az izzó vas trónon való elégetés büntetését is (ahogyan az például Dózsa György büntetésének legendájában ismert). A halálbüntetés végrehajtásának leggyakoribb és legszélesebb körben elterjedt módjai azonban az akasztás és a lefejezés voltak.

BIBLIOGRÁFIA

BARTOŠEK M.: Encyklopédie římského práva. Praha: Panorama. 1981.

CORPUS Iuris Hungarici szerk: Márkus Dezső Milleniumi kiadás.

DOBROVIČ Ľ: Možnosti výkonu trestu povinnej práce osobami so zdravotným (duševným) postihnutím – pracovnoprávny pohľad In: Právo - obchod - ekonomika : zborník vedeckých prác. Košice: Šafárik Press. 2021.

FICO M.: Právna úprava inštitútu sebaobrany v Tripartite. In: Historický vývoj súkromného práva v Európe : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie : 27. - 28. máj 2011, Košice. 2011.

KIRÁLY J.: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest: Grill Károly Könyvkiadója. 1908.

KONCZ Ibolya Katalin: A boszorkánykutatásban megjelenő 15–18. századi történeti érvelések. In: BÉLI Gábor – KAJTÁR István – SZEKERES Róbert (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 281–299.

KONCZ Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 1. különszám, 88–94.

KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: SZABÓ Béla – SÁRY Pál (szerk.): „Dum spiro doceo”. Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238.

[68] Tripartitum, I/15.
[69] 1595:XXXIV. törvénycikk.
[70] 1723:XI. törvénycikk §13., 1723:CIX. törvénycikk.

KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: Stipta István (szerk.): Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium. Tomus III. Miskolc, 2003. 191–210.

KONCZ Ibolya Katalin: A – Hatásköri Bíróság Magyarországon Jogtörténeti Szemle 19. évf: 1–2. szám, 96–103. 2017.

MADLIAK J. et al: Základy penológie. Kassa: UPJŠ. 2010.

PETRASOVSZKY Anna: Büntetőjogi alapelvek Szibenliszt Mihály Institutiones iuris naturalis című művében. In: BÉLI Gábor – KAJTÁR István – SZEKERES Róbert (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 405-429.

PETRASOVSZKY Anna: Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint. Miskolci Jogi Szemle, 14 (2019), 1. szám, 2. kötet, 34-48.

PETRASOWSZKY Anna: Sikertelen perből „Különös házasság”. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 2. szám, 74-90.

ŠTENPIEN E.: Tripartritum. Žilina: Eurokodex. 2008.

TÓTH J. Z.: A halálbüntetésre vonatkozó anyagi jogi szabályok a feudalizmus Magyarországán. In: Jogtörténeti szemle 5(4). 2007.

VRANA V.: Niekoľko poznámok k právnej úprave súkromných deliktov v Rímskom práve. In: Privatizácia trestného práva - ako ďalej? : 5. Košické dni trestného práva. Košice: Šafárik Press. 2021.

Constitutional Remedies Against Public Power in Eighteenth- and Nineteenth-Century Hungarian Natural Law

PETRASOVSZKY Anna*

1. Introduction

Natural law theory occupies a prominent place in the history of European constitutional thought. From the seventeenth century onwards, natural law scholars sought to explain not only the origin and legitimacy of political authority but also the legal mechanisms through which individual rights could be protected against arbitrary exercises of power. Within this intellectual tradition, the relationship between rulers and subjects came to be conceived increasingly as a legal relationship structured by reciprocal rights and obligations, implying that political authority was subject to legal and moral limitations.[1] These limitations,

* PhD, associate professor – University Miskolc, Faculty of Law

[1] The Hungarian natural-law literature of the late eighteenth and early nineteenth centuries adopted this conception through the reception of the Viennese natural-law tradition, especially the works of Karl Anton Martini, Franz von Zeiller and Franz von Egger. Within this framework, the relationship between ruler and subjects was not understood merely as a one-sided structure of command and obedience, but increasingly as a legal relationship defined by corresponding rights and obligations. The Zeiller–Egger synthesis is particularly significant in this respect, since it reformulated Martini's public-law natural law in a manner that tended towards a parallel treatment of sovereign prerogatives, sovereign duties, and the legal position of subjects; Hungarian natural-law authors subsequently developed these premises in different ways. On the Hungarian reception of the Viennese natural-law tradition, see Gyula Kornis, *A Magyar művelődés eszményei 1777-1848, vol I*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927.4., József Szabadfalvi, *A Magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei.Werbőczy Istvántól Somló ábodogig,*Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 37., Imre Szabó, *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó,1980. 94–97., 116-117. For the Viennese doctrinal background see Franz von Zeiller and Franz von Egger, *Das naturüliche offentliche Recht nach den Lehrsätzen des seligen Freyhern C. A. von Martini vom Staatsrechte, vol II.* Wien und Triest, 1810.

however, raised a further question: by what legal means could members of the political community defend their rights when political authority itself exceeded its lawful boundaries?

The Hungarian natural law literature of the eighteenth and nineteenth centuries adopted and further developed these ideas[2] through the reception of the Viennese natural law tradition represented by Karl Anton Martini, Franz von Zeiller, and Franz von Egger. The practical significance of this intellectual movement is reflected in its close connection with the codification of Austrian private law, particularly through the work of Martini and Zeiller.[3] Hungarian authors emphasised that the legitimacy of political authority depended upon the protection of fundamental rights and the observance of the fundamental laws of the state[4]. Consequently, they devoted considerable attention not only to the legitimacy of resistance in exceptional circumstances, but also to the ordinary legal means through which members of the political community might respond when these limits were violated.

Although the doctrine of the *ius resistendi* appears in the works of several Hungarian natural law authors, it has rarely received an independent and systematic treatment. Most writers addressed the problem only indirectly, in connection with obedience, coercion, sovereignty, or the constitutional limits of political authority. [5] Moreover, nineteenth-century

[2] On the intellectual background of Hungarian natural law education and the reception of Enlightenment legal thought, see Gyula Kornis, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848,* vol. I. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927, 4., József Szabadfalvi, *A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei*, Budapest, 2011, 479-480.

[3] Gábor Hamza, *Az európai magánjog fejlődése*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002, 40.

[4] „*Finis communis, ob cujus consecutionem membra societatis se univerunt, finis societatis, non impeditus progressus ad finem societatis, salus societatis, ipse autem finis, quatenus obtinetur, commune bonum appellatur.* Mihály Szibenliszt: *Institutiones juris naturalis*, Tomus II., Jaurini, 1821, Pars I. Cap. I. § 2, 2–3.; Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, Cap. I, §§ 1–2, and § 143, 176.

[5] See Csatsko Imre, *Bevezetés A' természeti jogba és a' tiszta általános természeti jog,* Győr, Streibig Lipold' Betűivel, 1839., Brezanoczy Ádám: *Explanatio Juris Naturae, Adami Brrezanóczy J. U. D. olim in Academia Regia Posoniensi Juris Naturae Publici,*

natural law literature did not present a uniform position on the legitimacy of resistance. Influenced by the conservative political climate that followed the French Revolution and the Napoleonic Wars, several authors rejected the legitimacy of armed resistance and revolution, regarding both as incompatible with the foundations of lawful political authority. Yet these debates primarily concerned the extraordinary forms of resistance and did not alter the broader assumption that the protection of rights required a graduated system of legal remedies operating before any question of active resistance could arise. Against this background, Mihály Szibenliszt occupies a distinctive position. Unlike many contemporary authors who treated the issue only briefly or incidentally, he devoted a separate chapter to the *ius resistendi* and developed one of the most detailed discussions of legal remedies, constitutional resistance, and tyranny in nineteenth-century Hungarian natural law literature. For this reason, the present study relies primarily on Szibenliszt's analysis, while situating his views within the broader context of Hungarian natural law thought and contemporary debates on the legitimacy and limits of resistance.

This study approaches the problem from a different perspective. Rather than examining the right of resistance as an isolated constitutional doctrine, it reconstructs the broader system of legal remedies and constitutional protection developed by eighteenth- and nineteenth-century Hungarian natural law scholars. The analysis argues that the *ius resistendi* was not conceived as an autonomous right of rebellion, but as the outer limit of a graduated structure of legal protection directed towards the defence of rights and the preservation of lawful government. Within this structure, complaints and petitions, constitutional representations, demands for explanation and accountability, and the refusal of obedience to unlawful commands formed successive stages of ordinary constitutional protection.

et Gentium Proffessoris Publici Ordin., Editio altera, Pestini, Typis Ludovici Landerer de Füskút, 1824.

Collective non-obedience marked the immediate threshold of extraordinary resistance, while armed resistance occupied only the final and most exceptional position within the remedial order. The aim of the study is therefore twofold. First, it seeks to reconstruct the legal logic underlying the protection of rights in Hungarian natural law thought. Second, it examines the constitutional significance of these remedies and their contribution to later concepts of limited political authority, the rule of law and constitutional protection against arbitrary power. The central argument advanced here is that eighteenth- and nineteenth-century Hungarian natural law theory developed a coherent model of legal protection against unlawful exercises of political authority, within which the *ius resistendi* functioned not as a revolutionary doctrine but as an extraordinary safeguard of constitutional order.

2. Rights, Obligations and Legal Enforcement in Hungarian Natural Law Thought

2.1. Natural Rights and Legal Obligations

The concept of natural rights occupied a central position in seventeenth- and eighteenth-century natural law theory and provided the foundation for contemporary doctrines of legal protection and constitutional resistance. According to natural law scholars, certain rights belong to human beings by virtue of their nature and therefore exist independently of positive legislation[6]. These rights do not derive from the will of the ruler or from the authority of the state; rather, they arise from the moral and rational nature of human beings and precede the establishment of political society.[7]

[6] On the conception of natural rights in early modern natural law theory, see Knud Haakonssen, Natural Rights or the Rights of Man?, in *Natural Law and Moral Philosophy*: *From Grotius to the Scottish Enlightenment* (Cambridge University Press, 1996); see also Knud Haakonssen, Early Modern Natural Law Theories, in George Duke and Robert P. George (eds), *The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence* (Cambridge University Press, 2017).

[7] „*Ius naturale est dictatum rectae rationis, indicans actui alicui, ex eius convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem aut necessitatem*

Within this framework, rights and obligations were understood as inseparable concepts. A right could not exist without a corresponding obligation, just as an obligation necessarily presupposed the existence of a right. Consequently, the legal order was conceived not merely as a collection of commands but as a normative structure designed to regulate reciprocal relationships among individuals and between the political community and its members.[8]

Hungarian natural law scholars adopted this approach and consistently emphasised the reciprocal nature of rights and duties. They regarded political authority not as an unlimited power but as a legal relationship governed by mutual obligations. The ruler was bound to respect the fundamental laws of the state and to protect the rights of the community, while subjects were required to obey lawful authority and contribute to the common good.[9]

This reciprocal structure had important constitutional implications. If political authority derived its legitimacy from the protection of rights, then the violation of those rights could not remain without legal consequences. The close connection between rights and obligations, therefore, constituted the theoretical foundation upon which later concepts of legal remedies, constitutional guarantees and ultimately the right of resistance were built.[10]

---

moralem, ac consequenter ab auctore naturae Deo talem actum aut vetari aut praecipi." Hugo Grotius, De Jure Belli ac Pacis, Book I, Chapter I, §10.

[8] Samuel Pufendorf explained the reciprocal relationship between rights (ius) and obligations (obligatio) as correlated moral qualities arising within a legal relationship. According to his theory, the obligation resting upon one person necessarily presupposes a corresponding right vested in another. See Samuel Pufendorf, De Jure Naturae et Gentium Libri Octo (Lund, 1672), Liber I, Caput VI, § 4.; see also Christian Wolff, *Institutiones juris naturae et gentium in quibus ex ipsa hominis natura continuo nexu omnes obligationes et jura omnia deducuntur*, Halae Magdeburgicae, 1750, Pars I.Cap. II. *De obligatione, jure et lege ac juris naturae principio* §§ 35–67.

[9] „*Juribus correlatae sunt obligationes, et officia […]*" Mihály, Szibenliszt: *Institutiones juri, Tomus I.-II*. Editio altera, (Pestini: Typis Trattner-Károlyianis, 1830-1831),Tomus I. Liber I. Pars I. Cap. II. §§ 55–58.;

[10] „*circa potestatem judiciariam sunt in genere: curare securam applicationem legum ad casus singulares, nullatenus partium studiosum esse; in specie circa civilem, auxilium*

2.2. The relationship between law and coercion

The reciprocal relationship between rights and obligations inevitably raised a further question: how could compliance with legal duties be secured in practice? Eighteenth- and nineteenth-century natural law scholars generally agreed that a legal order could not rely solely upon moral persuasion. If rights were to enjoy effective protection, the legal system had to possess mechanisms capable of ensuring the fulfilment of corresponding obligations.

Within natural law theory, coercion was therefore regarded as an essential attribute of law. [11] This did not mean that law was reduced to force or physical compulsion. Rather, coercion was understood as the means by which the legal order could secure obedience to lawful commands and protect rights against unlawful interference.[12] The possibility of coercion distinguished legal obligations from purely moral duties, whose fulfilment depended primarily upon individual conscience.[13] Hungarian natural law scholars adopted this general approach.

---

laesis non denegare, subditos, gravamina exponentes, aut protectionem implorantes, aditu non prohibere, jus cuique suum prompte tribuere, ne secus litis expensae ipsam excedant sortem (§. 93-96.); circa criminalem, adgratiare, poenas temperare nonnisi ex justis causis, restringere, aut tollere asyla, illudque cavere, ne veniam dando improbis, noceat probis (§.96-119. §)." Szibenliszt, 1821, Pars II. Caput XV. 173. §. 213–214. See Karl Anton Martini, *Positiones de iure civitatis* Caput VIII. CCLI. pont 87. és Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, 251. §. 295.

[11] „*Denique 5to. sub jure concipimus strictam exactionem, quam etiam coactione mediante in effectum deducere possumus.*" Szibenliszt: *Institutiones juris naturalis,* Tomus I. Introductio Secio I. 7. § 7.; „*a) jus esse necessarium attributum hominis […], b) onme jus in se contenere facultatem cogendi, h.e. violationes juris mediis etiam coactivis removeni.*" Szibenliszt: *Institutiones juris naturalis,* Tomus I. Introductio Secio I. 12. § 13.

[12] „Right is conjoined with the Title or Authority to compel" Immanuel Kant: *The Philosophy of Law. An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as a Science of Right*, trans. W. Hastie (Union, NJ: The Lawbook Exchange Ltd., 2002) 47., és vö.: Otto Friedrich von Gierke: *Natural law and the theory of society 1500 to 1800* (Cambridge, Cambridge University Press, 1950), 249.

[13] „*6to. Ethica stimulat nos ad officia observanda per interna motiva praecipiens, ut homo, qui qua sensuale ens proclivis esset aliter agere, qua rationale ens propter legem moralem moraliter agat: Jurisscientia vero obligat nos per malum, cohibens sensualem*

The distinction between lawful coercion and its abusive exercise can be illuminated by comparison with early modern criminal procedure.[14] Koncz's study of inquisitorial witch trials examines the use of coercion to obtain confessions.[15] Her analisys of the Carolina also situates criminal coercion within the interaction between imperial legislation and territorial legal traditions; statutory regulation must therefore be distinguished from the effective protection of the accused.[16]

They regarded public authority as possessing not only power to establish legal obligations but also the authority necessary to secure their observance. Consequently, the effectiveness of law depended not merely upon its normative validity but also upon the existence of institutions capable of enforcing legal duties and protecting lawful rights. The connection between law and coercion had important constitutional implications. If the primary purpose of political authority was the protection of rights, then coercive power could be justified only insofar as

inclinationem, h. e. per coactionem. Szibenliszt, *Institutiones,* 1820. Introductio Sectio I. 17. §. 20.

[14] For the conceptual legal-historical background of Hungarian witchcraft prosecutions, see Koncz Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: Szabó Béla – Sáry Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238.

[15] Koncz Ibolya Katalin: A koraújkopri német területek egyik jogi eszköze: Az inkvizitórius eljárás és a beszorkányperek kapcsolata, *Miskolci Jogi Szemle 10 (2015), no.2., 17-28. especially 20-23.*

[16] Koncz Ibolya Katalin: Boszorkányperek és a Cautio Criminalis Carolina, *Jogtörténeti Szemle 6 (2004), no.2. 17-21., especially 17-19.;* For a complementary regional investigation based on surviving Hungarian trial records, see Koncz Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: Stipta István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, Tomus 3. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003, 191–210. Procedural case studies of this kind supply evidence for distinguishing coercion in judicial practice from its justification in normative texts.; For the procedural background of inquisitorial coercion, see Székely György László: A nyomozás státusza és funkciója a büntetőeljárási rendszerben – Történeti és rendszertani háttér, szabályozási koncepciók és megoldások. Állam- és Jogtudomány, 62 (2021) 3, 74–99, especially 75–78. DOI: 10.51783/ajt.2021.3.04. Székely traces the relationship between inquisitorial procedure, preliminary investigation and the gathering of evidence; this provides a procedural comparison for the distinction between legally regulated coercion and the protection of the accused.

it served that purpose.[17] The exercise of coercion was therefore not an end but a means of preserving the legal order and securing the rights upon which political authority itself rested.[18] A later administrative example of the tension between public purposes and legal protection is provided by the 1885 Hungarian water legislation. Koncz identifies both legal security and public well-being among the interests shaping its regulation.[19]

This understanding provided the theoretical foundation for the development of legal remedies within Hungarian natural law thought. Once the protection of rights became an essential function of political authority, the question inevitably arose: what legal instruments were available when rights were violated or when public authority itself exceeded the limits imposed by law?

2.3. The Protection and Enforcement of Rights

The close connection between rights, obligations and coercion led natural law scholars to a further conclusion: the effective protection of rights required the existence of legal mechanisms capable of enforcing the law. Consequently, legal enforcement was not regarded as an external addition to the legal order but as one of its inherent elements.[20] Within

[17] Imre, Szabó: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó,1980. 34., és Pruzsinszky Sándor: *Természetjog és politika a XVIII. századi Magyarországon Batthyány Alajostól Martinovicsig*, (Budapest, Napvilág Kiadó 2001) 11.; Tim J. Hochstrasser *Natural Law Theories in the Enlightenment,* Cambridge University Press, 2002, pp 175-176.

[18] For a later Hungarian argument connecting public responsibility with the protection of individual opportunities, see Koncz Ibolya Katalin: The Standpoint of József Eötvös on Education. Journal on European History of Law, 5 (2014), 1, 151–155, especially 152–153. Eötvös's educational programme treats access to learning as a public obligation, providing a further comparison for the relationship between state purposes and individual rights.

[19] Koncz Ibolya Katalin: The development of water rights administration in Hungary, *Journal of Agricultural nad Environmental Law 14 (2019). no.27. 103-130. especially 106-108.*

[20] On the relationship between rights (ius), obligations (obligatio) and the enforceability of legal duties, see Samuel Pufendorf, De Jure Naturae et Gentium Libri Octo (Lund, 1672), Liber I, Caput VI; see also De Officio Hominis et Civis, Book I, Chapters 1–3.

eighteenth- and nineteenth-century natural law thought, law was understood as a normative system intended to regulate human conduct and secure peaceful coexistence within the political community. Such a system could fulfil its purpose only if legal rights were capable of practical protection. A legal order that lacked the means to secure compliance with its norms would remain merely theoretical and would be unable to perform its fundamental function.[21]

Hungarian natural law scholars, and particularly Mihály Szibenliszt, regarded the protection of rights as a necessary consequence of the existence of law itself. The recognition of a right necessarily implied the existence of legal means through which that right could be defended against unlawful interference. In this sense, legal remedies were not exceptional institutions but integral components of the legal order itself. [22] This approach also influenced the understanding of political authority. Since the primary purpose of the state was the protection of rights and the preservation of the legal order, public authority was expected not only to establish legal norms but also to provide mechanisms through which violations of those norms could be addressed.[23] The legitimacy of political authority was therefore closely connected to its ability to guarantee effective legal protection.[24]

---

[21] See Hugo Grotius, De Jure Belli ac Pacis, Prolegomena, §§ 6–8; Samuel Pufendorf, De Officio Hominis et Civis, Book I, Chapter I; cf. Mihály Szibenliszt, Institutiones Juris Naturalis, on the social purpose of law and the regulation of human relations.

[22] *a) jus esse necessarium attributum hominis […], b) onme jus in se contenere facultatem cogendi, h.e. violationes juris mediis etiam coactivis removeni.*" Szibenliszt, 1820. Introductio, Sectio I. 12. §. 13.

[23] „*Quamprimum enim Civitas adest, naturale immediatum consectarium est, jura omnium secura reddi, cum omnium vires ob hunc finem uniantur, et per communem voluntem eo dirigantur.*" Szibenliszt, *Institutiones,* 1821, Pars II. Caput III. 39. §. 46.

[24] „„*Recta opinio est, quae ad nexum civilem constituendum non plura, nec pauciora tribus pactis, necessaria statuit (§§. 4. et 12.), et quidem 1) pactum unionis, quo se mutuo ad securitatem jurium obligant.*" Szibenliszt, *Institutiones,* 1821. Pars II. Caput III. 47. §. 55–56. See Knud Haakonssen, Early Modern Natural Law Theories, in George Duke and Robert P. George, (eds),*The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, on the view that the legitimacy of

Within this conceptual framework, legal remedies acquired particular significance. Complaints, petitions, constitutional representations, demands for explanation, and other forms of legal protection were not regarded as challenges to political authority. On the contrary, they were understood as instruments through which the legal order could correct violations of rights and restore lawful conditions. Only when such ordinary remedies proved ineffective did more extraordinary forms of legal protection become relevant. The recognition of legal remedies, therefore, followed directly from the internal logic of natural law theory and provided the conceptual bridge between the protection of rights and the doctrine of the *ius resistendi*.[25] A later institutional comparison illustrates a different obstacle to effective protection: conflicting rules of jurisdiction could leave parties without a competent forum, Koncz's account of the Hungarian Court of Jurisdiction traces the mechanism devised to resolve such conflicts.[26]

3. Constitutional Limits on Political Power

3. 1. The Fundamental Laws and the Legitimacy of Political Authority

The concept of legal protection presupposes the existence of limits upon political authority. Within eighteenth- and nineteenth-century Hungarian natural law thought, political power was not regarded as an unlimited or arbitrary force. Rather, its legitimacy depended upon its conformity with the fundamental laws of the state and the rights of the political community.

Hungarian natural law scholars generally rejected the view that the

political authority derives from its conformity with natural law, its protection of rights, and its promotion of the common good.76-102.

[25] „*Praeterea adsunt media leniora, quibus magistratibus uti, ad jura subditorum tuenda, integrum est: nempe, repraesentationes, denegatio obedientiae, resignatio muneris.*" Szibenliszt, *Institutiones,* 1821., II. Pars II. Caput XVII. 235. §. 281–281. cf. Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 373., pp 395-396.

[26] Koncz Ibolya Katalin: A Hatásköri Bíróság Magyarországon. *Jogtörténeti Szemle 19 (2017). nos. 1-2. 90-103. especially 96 and 100-101.*

ruler could exercise authority according to personal discretion. Instead, political authority was understood as a legal relationship governed by reciprocal rights and obligations. The ruler was entrusted with the preservation of legal order, the protection of rights and the promotion of the common good, while members of the political community were expected to obey lawful authority and contribute to maintaining public order. This reciprocal structure implied that political authority itself was subject to legal limitations. The fundamental laws of the state were regarded as binding not only upon subjects but also upon those exercising public authority. Consequently, the legitimacy of political power depended upon compliance with these constitutional foundations. Authority exercised in contradiction to the fundamental laws could no longer be regarded as fully legitimate, since it departed from the very principles that justified its existence.[27]

The relationship between political authority and fundamental laws (based on *pacta socialia)*, therefore, occupied a central place within Hungarian natural law thought. It provided the theoretical basis for the protection of rights and ultimately justified the existence of legal remedies designed to address violations of constitutional order. The possibility of legal protection thus arose not from opposition to political authority as such, but from the conviction that authority itself remained subject to law. In the later constitutional monarchy, the limitation of

[27] Hungarian natural-law authors derived the legitimacy of political authority from its conformity with the end of civil society and the legal order established for its preservation. Szibenliszt, following Martini and the Zeiller–Egger tradition, expressly defined it as the ruler's duty to govern the civitas in conformity with its end and to exercise the majestatica accordingly: "ideo dicere possumus officium Imperantis esse: quantum possibile, fini conformiter Civitatem gubernare […] quoad possibile fini conforme exercitum majestaticorum esse supremum Imperantium civilium officium." Mihály Szibenliszt , *Institutiones,* 1821, Pars II, Cap. XV, § 210, 167.; cf. Karl Anton Martini, Positiones de iure civitatis, Cap. IX, CCXXXIX, 84.; Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 239, 289–290.

public power also acquired an institutional dimension through the separation of judicial and executive functions.[28]

3.2. Rights Against Political Authority

If political authority was bound by the fundamental laws of the state and by the obligation to protect rights, it followed that members of the political community could invoke legal claims against unlawful exercises of public power. Hungarian natural law authors therefore treated the rights of subjects not merely as moral expectations, but as juridically relevant correlates of the ruler's obligations.

The ruler's authority could not be separated from the duties attached to it, and the protection of rights formed an essential condition of legitimate government. Consequently, unlawful acts of public authority were not regarded merely as political problems, but as legal questions capable of generating legal consequences. This understanding constituted an important precondition for the later development of legal remedies within Hungarian natural law thought. Once rights against political authority were recognised, the question inevitably arose as to what legal means could be employed when those rights were violated. The emergence of complaints, petitions, constitutional representations, demands for explanation, and other forms of legal protection therefore followed from the internal logic of natural law theory itself. [29]

---

[28] Koncz's analysis of the Hungarian debates surrounding the 1869 reform provides a point of comparison with the normative limitations examinedhere. Koncz Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. *Miskolci Jogi Szemle 12 (2017) speial issue 1, 88-94, especially 89-93.*

[29] Hungarian natural law scholars generally treated political authority not as an unlimited or arbitrary power, but as an office normatively ordered to the end of civil society and therefore bound, in the exercise of the rights of majesty, by the purposes for which political society itself had been constituted. „*ideo dicere possumus officium Imperantis esse: quamtum possible, fini conformiter Civitatem gubernare, […] quoad possible fini conforme exercitum majestaticorum esse imperantium civilium officium"* Szibenliszt, *Institutiones,* 1821, Caput XV. §. 167. 210., cf Martini, *Positiones de jure civitatis,* Caput IX, point CCXXXIX, p 84., Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 239, 289–290.

In this sense, the doctrine of legal remedies was closely connected to the constitutional conception of political authority. Legal remedies were not conceived as instruments directed against lawful authority, but as mechanisms intended to preserve the constitutional order by ensuring that public power remained within the limits prescribed by law.[30]

4. Ordinary Means of Legal Protection

The doctrine of the *ius resistendi* occupied an important place in eighteenth- and nineteenth-century Hungarian natural law thought. Yet Hungarian natural law scholars did not reduce resistance to armed opposition against unlawful authority. Rather, they treated it as part of a broader and graduated structure of legal protection through which members of the political community could defend their rights against unlawful exercises of public power. Within this framework, the decisive question was not simply whether resistance was permissible, but what legal means were available to subjects before resistance in the stricter sense could arise.

Szibenliszt's discussion is particularly significant in this respect because it arranges the available remedies according to the principle of graduality. Less severe means had to be employed before more serious measures could be justified, and the legality of resistance depended in part on whether milder remedies remained available. Accordingly, the legal protection of rights proceeded through successive stages: complaints and petitions, constitutional representations and demands for explanation, the refusal of obedience to unlawful commands, and finally

[30] For a separate treatment of the later speparation of executive and judicial power under Act IV of 1869, Koncz's german-language contribution offers a further institutional point of comparison. Ibolya Katalin, Koncz: Exekutive und Judikative Gewaltenteilung des Act IV. des jahres 1869. Erfolg oder Misserfolg? in: Mária Homoki-Nagy and Norbert Varga (eds), Codification Achievements and Failures in the 19th–20th Century: 7th Conference on Legal History in Szeged (Szeged: University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences, 2018), 77–82.

forms of collective non-obedience that marked the threshold of extraordinary resistance. Only under exceptional circumstances did this graduated structure open the way to collective resistance and armed defence.

The *ius resistendi* should therefore be understood not as a single right, but as the outer limit of a wider system of constitutional remedies whose primary purpose was the preservation of lawful government.

4.1. Complaints, Petitions and Constitutional Representations

Within the framework of the *ius resistendi*, the mildest forms of legal protection were represented above all by complaints, petitions and constitutional representations addressed to the competent authorities[31]. Hungarian natural law scholars regarded these instruments as legitimate means through which members of the political community could draw attention to violations of rights or of the fundamental laws without challenging the constitutional order itself.

The submission of complaints and petitions reflected the assumption that unlawful acts of public authority did not necessarily result from deliberate oppression or tyranny. Errors in administration, misunderstandings concerning legal obligations or incorrect applications of law could often be remedied through ordinary legal procedures. Consequently, the first response to an alleged violation of rights was not resistance in its stricter sense but an attempt to restore legality through lawful communication with the competent authorities.[32]

---

[31] The term „constitutional representations" is used here not in the sense of political representation, but to denote formal submissions or remonstrances addressed to the ruler or the competent authorities in order to complain of alleged violations of rights or of the fundamental laws.

[32] For a later procedural example of the legally bounded correction of adjudicative error, see Székely György László: Néhány gondolat a perújítási nyomozásról. Magyar Jog, 71 (2024) 3, 134–144, especially 134–135.
https://magyarjogfolyoirat.hu/mj/article/view/mj202403-2. His account of the historical regulation of reopening criminal proceedings illustrates the distinction between ordinary remedies and exceptional correction. It serves here as a comparison, rather than as

This approach was closely connected to the principle of graduality that characterised Hungarian natural law thought. Before more serious forms of resistance could be justified, individuals were expected to make use of peaceful and legally recognised means capable of correcting unlawful conduct. Complaints and petitions, therefore, served not only as instruments of legal protection but also as mechanisms for preserving constitutional order and preventing unnecessary conflicts between public authority and the political community.

From this perspective, complaints and petitions constituted an integral part of the broader doctrine of the *ius resistendi*. They represented the first stage of a graduated system of legal protection whose ultimate purpose was the defence of rights and the maintenance of lawful government. Their significance lay not in opposition to political authority but in their capacity to restore the conformity of public action with law and constitutional principles.[33]

4.2. Explanation, Accountability and the Demand for Constitutional Compliance

Beyond the initial submission of complaints and petitions, Hungarian natural law thought recognised a further stage of legal protection: the right to demand explanation, justification and constitutional accountability from the ruler. This level of protection became relevant in situations where the alleged violation concerned not merely an isolated grievance, but a measure believed to be contrary to the fundamental laws of the state.

---

evidence of the content or reception of eighteenth- and nineteenth-century natural law doctrine.

[33] Szibenliszt explicitly lists *prepresentationes* among the milder remedies available for the protection of subjects' rights:*„Praeterea adsunt media leniora [...] nempe, repreaesentationes, denegatio obedientiae, resignatio muneris."* Szibenliszt, *Institutiones,* 1821. Pars II. Cap. XVII, § 235, 281–281.

Szibenliszt drew a distinction between cases in which the unlawfulness of a measure was still doubtful and those in which a conflict with the constitution had become sufficiently clear. As long as the alleged violation remained uncertain, subjects were still bound to obey. Yet they were not left without remedies. The people retained the right to present their objections, to explain why they considered the ruler's act contrary to the fundamental laws, and to set out the grounds on which the existence of a constitutional injury appeared probable.[34] They could also indicate alternative courses of action consistent with the fundamental laws.

Where the ruler justified a departure from the fundamental laws by invoking necessity, Szibenliszt further maintained that the people had a right to be informed of the circumstances allegedly making such a departure unavoidable. In this way, the remedial structure of Hungarian natural law did not stop at petitioning. It extended to a demand for constitutional explanation and accountability: the ruler could be called upon to explain the grounds of his conduct and to account for the non-fulfilment of the fundamental compact.[35]

This stage of legal protection is more precise than what might be described as "public criticism". It does not consist merely in expressing dissatisfaction with government, but in asserting a specifically constitutional claim: that public authority remains bound to explain itself when it appears to have acted against the legal foundations of its own legitimacy. For this reason, the right to representation and to demand

[34] On the people's right to present objections, to argue that a fundamental has been violated, and to indicate the grounds on which such a constitutional injury appears probable, see Szibenliszt, *Institutiones,* 1821, Pars II. Cap. XVII. § 237, 284.: "*populum jus judicandi habere apparet".*; cf. Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 375, 398.

[35] On the people's right to demand explanation and to require the fulfilment of the fundamental compact where the violation of a fundamental law has become clear, see Szibenlinliszt, *Institutiones,* 1821, Pars II. Cap. XVII., § 237, 284–285.: „*subditis est jus repraesetandi; et impletionem pacti fundamentalis postulandi*"; cf. Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 375, 399.

reasons occupied an intermediate position between ordinary complaint and the more serious remedy of refusing obedience.

4.3. Refusal of Obedience as a Legal Remedy

Among the ordinary means of legal protection recognised within Hungarian natural law thought, the refusal of obedience occupied a particularly significant position. Unlike complaints, petitions or constitutional representations, this remedy no longer operated merely through communication or protest but directly affected the practical implementation of an unlawful command. At the same time, Hungarian natural law scholars did not treat refusal of obedience as an act of rebellion. Rather, it was understood as a lawful response to commands that stood in clear contradiction to the fundamental laws of the state or to duties that could not be surrendered even within civil society.

Szibenliszt's analysis makes clear that refusal of obedience became relevant only after a more limited set of remedies had failed or where the conflict with the fundamental compact had become sufficiently clear. If a ruler, without any necessity justifying his conduct, persisted in maintaining a measure contrary to the fundamental laws, subjects were entitled first to demand explanation and the fulfilment of the constitutional compact. If this did not suffice, the people might lawfully refuse obedience to the measure that violated the fundamental law. In this respect, refusal of obedience represented the first remedy that directly suspended the practical effect of an illegitimate command.

The same logic appears, in a more specific form, in István Bánó's discussion of religious liberty. Bánó rejected the view that restrictions on religion automatically justified active resistance against the ruler. Yet he also insisted that obedience could be lawfully refused where the ruler commanded subjects to violate perfect religious-moral duties, such as abandoning religion altogether or renouncing their essential human dignity. His argument is significant because it shows that Hungarian natural law scholars did not reduce legal protection to a binary choice

between obedience and rebellion. Instead, they recognised a narrower but constitutionally important form of lawful non-compliance. [36]

The refusal of obedience thus occupied an intermediate position within the remedial structure of the *ius resistendi*. It went beyond complaints and representations by denying practical effect to an unlawful command, yet it remained distinct from active resistance in the stricter sense. Its function was not to overthrow political authority but to preserve lawful government by withholding cooperation from measures that were contrary to the constitutional foundations of the rule.

4.4. Collective Non-Obedience and the Threshold of Resistance

Hungarian natural law thought also recognised that the refusal of obedience might acquire a collective dimension. Once a measure contrary to the fundamental laws was no longer resisted merely by isolated individuals but rejected by the political community as a whole, the problem ceased to be one of individual non-compliance and approached the threshold of constitutional resistance.

Szibenliszt distinguished between the refusal of obedience by individual subjects and situations in which the people, or at least their greater part, collectively refused to comply with an illegitimate command. This distinction was constitutionally significant. If the ruler attempted to enforce an unlawful measure by internal force, and if the political community as a whole persisted in non-obedience, the conflict could no longer be understood simply as a matter of isolated grievance. It became a crisis concerning the constitutional foundations of political authority itself.

At the same time, collective non-obedience did not yet amount to armed resistance. It remained a remedy aimed at preventing the implementation of unconstitutional measures without immediately dissolving the legal order. For this reason, it should be treated as the final

[36] István Bánó, *Elementa jurisprudentiae Naturalis, secundum vestigia celeberrimorum Franc.nob. de Zeiller, ac de Egger aliorumque de jurisprudentia meritissimorum virorum conscripta a Stephano Bano,* Claudiopoli, Typis Lycei Regii, 1836., § 514. 516.

stage among the ordinary means of constitutional protection and as the immediate threshold of the *ius resistendi* in its extraordinary sense.[37] It marks the point at which the preservation of constitutional order can no longer be secured merely by complaint, representation or individual refusal, but before recourse is had to force.

5. The Right of Resistance as an Extraordinary Constitutional Remedy

Only when these ordinary means of legal protection no longer sufficed to preserve the constitutional order did Hungarian natural law scholarship move to the problem of resistance in the stricter sense.

5.1. Tyranny and the Loss of Legitimate Authority

The doctrine of the *ius resistendi* reached its most developed form in discussions concerning tyranny and the limits of legitimate political authority. Hungarian natural law scholars consistently maintained that not every unlawful act or political error justified resistance. The existence of legal remedies presupposed a graduated response to violations of rights, and only the most serious attacks upon the constitutional foundations of the political community could give rise to extraordinary forms of protection.

Within this framework, tyranny occupied a special position. In Szibenliszt's account, a tyrant was not simply a ruler who governed badly, exercised authority ineffectively, or even caused grave harm through error, ignorance or defective judgment. Nor did every unlawful

[37] On collective non-obedience and the distinction between the refusal of obedience by majority of the people and by a minority of subjects, see, Szibenliszt, *Institutiones,* 1821, Pars II. Cap. XVII. § 237. 286., cf, Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 375, 389–399.: „*Ibi populo adversus Monarcham resistentia uti nefas est, quia si omnes, vel saltem major pars in non obedientiam consentiant, jus resistendi est non necessarium medium ad tuendam Constitutionem, proinde injustum est; si vero tantum minor pars subditorum obedientiam deneget, tunc jus resistendi non quidem propter jus Monarchae ex pacto subjectionis, sed propter jus majoris partis convicium, est pacto unionis et constitutionis promanans, est rejiciendum.”*

or excessive use of power amount to tyranny. Rather, tyranny in the strict sense referred to a ruler who manifested, through sufficiently clear acts, a deliberate intention to bring about the ruin of the state as a whole. What distinguished the tyrant from the merely unjust or incompetent ruler was therefore not illegality alone, but the presence of a hostile political purpose directed against the very existence of the commonwealth.[38]

Hungarian natural law authors argued that the obligation of obedience could not extend indefinitely to such circumstances. Since political authority derived its legitimacy from law and from its orientation towards the preservation of the commonwealth, a ruler who revealed through his acts an intention to destroy the political community undermined not merely particular rights, but the legal basis of government itself. The problem of resistance, therefore, emerged not from disagreement with lawful authority but from the destruction of the conditions that made lawful authority possible.

This understanding explains why natural law scholars treated resistance as an extraordinary constitutional remedy rather than an ordinary political right. Its purpose was not to create a new political order but to preserve or restore the lawful order whose foundations had been fundamentally violated. Consequently, the doctrine of tyranny served as the theoretical threshold separating ordinary forms of legal protection from the exceptional measures associated with the *ius resistendi*.

5.2. Collective Resistance and the Principle of Necessity

The recognition that tyranny could undermine the legitimacy of political authority did not automatically justify active resistance. Hungarian natural law scholars generally maintained that resistance could be considered only

[38] Szibenliszt defined the *tyrannus exercitio* nota s a merely unjust or ineffective ruler, but as one who reveals through sufficiently clear acts an intention to overthrow the state as a whole: *"Tyrannus exercitio est Imperans, qui propositum evertendae totius Civitatis factis sufficientibus manifestat*." Szibenliszt, *Institutiones,* 1821. Pars II. Cap. XVII. § 241., P. 298, cf. Martini, Positiones de iure civitatis, Cap. XI. Point CCCLXXXIV., 132. and Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, §§ 384-385, pp., 407-408.

under exceptional circumstances and only after ordinary forms of legal protection had proven ineffective.[39] In this respect, it is important to distinguish between the ordinary remedies discussed above and resistance in the stricter sense. Complaints, petitions, constitutional representations, the demand for explanation, and even the refusal of obedience to unlawful commands belonged to the ordinary means of legal protection available within the constitutional order itself. The collective non-obedience discussed above still belonged to the sphere of ordinary constitutional protection; resistance in the stricter sense arose only where this final stage of ordinary protection no longer sufficed to preserve the constitutional order. Collective resistance, by contrast, belonged to the sphere of extraordinary constitutional remedies, because it arose only where the preservation of lawful government could no longer be secured by those ordinary means.

Within natural law thought, the protection of constitutional order was not regarded as a purely individual concern. Since the fundamental laws of the state and the rights of the political community formed the basis of legitimate government, their violation affected the community as a whole. Resistance, therefore, acquired a collective dimension.[40] The question was not merely whether individual rights had been violated, but whether the constitutional foundations of lawful authority had been seriously and persistently undermined. This collective character distinguished constitutional resistance from ordinary acts of

[39] Both the Viennese natural-law tradition and its Hungarian reception proceeded from the principle of graduality, according to which more severe means of constitutional protection became legitimate only where milder remedies were unavailable or incapable of securing the rights of the political community. See Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, § 371, 394., Szibenliszt, *Institutiones,* 1821, Pars II, Cap. XVII, § 234, 281.

[40] Szibenliszt distinguished carefully between isolated acts of disobedience and situations in which the whole people, or at least its greater part, acted collectively. Only the latter could raise the constitutional question of resistance, since the protection of the constitutional order belonged to the political community as a whole. See Szibenliszt, *Institutiones* 1821., Pars II. Cap. XVII. § 237, 286.

disobedience. While an individual might refuse obedience to a particular unlawful command, collective resistance presupposed a wider recognition that political authority had departed from the conditions of lawful government and that the injury in question threatened the political community as a whole. Hungarian natural law authors, therefore, associated resistance in its extraordinary sense not with isolated acts of individual opposition but with the community's defence of its own constitutional existence.

The principle of necessity occupied an equally important position within this framework. Extraordinary resistance could be justified only when less severe forms of legal protection had failed to restore lawful conditions.[41] Complaints, petitions, constitutional representations, the demand for explanation, and the refusal of obedience were expected to precede any more direct form of resistance. Only when these measures proved ineffective, and when the constitutional order itself remained under serious threat, could extraordinary remedies become legitimate. Necessity thus functioned as the decisive threshold separating ordinary constitutional protection from extraordinary constitutional defence.

In this respect, the doctrine of the *ius resistendi* reflected the broader natural law commitment to the preservation of legal order. Resistance was not intended to replace constitutional government but to protect it against its own destruction. The principle of necessity, therefore, ensured that extraordinary measures remained strictly subordinate to the ultimate objective of restoring lawful authority and safeguarding the rights of the political community.

[41] Where the ruler invoked necessity as the justification for departing from the fundamental laws, subjects were entitled to require disclosure of the circumstances giving rise to that necessity. Only where this explanation proved insufficient could the refusal of obedience become legitimate. See Szibenliszt, *Institutiones* 1821, Pars II., Cap. XVII. § 237, 284–285.

5.3. Armed Resistance as the Ultimate Constitutional Safeguard

Within Hungarian natural law thought, armed resistance represented the most exceptional manifestation of the *ius resistendi*. Contrary to later revolutionary interpretations, natural law scholars did not regard the use of force as the primary or defining element of resistance. Rather, armed resistance appeared only at the end of a graduated system of constitutional protection whose principal objective was the preservation of lawful order and the protection of rights.

The possibility of armed resistance arose only under extraordinary circumstances. It presupposed not merely isolated violations of law but a fundamental and persistent attack upon the constitutional foundations of the political community. The ruler had to be understood as acting in a manner incompatible with the essential purposes of political authority, thereby undermining the legal basis of legitimate government itself. Even under such circumstances, armed resistance remained subject to strict limitations. Hungarian natural law scholars consistently maintained that force could be justified only after all ordinary means of constitutional protection had been exhausted and no other effective means of preserving or restoring lawful government remained available. Even then, they continued to favour less severe measures whenever these were sufficient to remove the danger.[42] Armed resistance thus remained subordinate to the principles of graduality and necessity, functioning only as the ultima ratio within the broader system of constitutional remedies.

This understanding distinguished the natural law doctrine of resistance not only from theories that treated revolution as an

[42] Even in cases of tyranny, the Viennese natural-law tradition continued to prefer milder remedies, such as the secure custody or removal of the ruler from public life, whenever these were sufficient to eliminate tyranny, thereby confirming that armed resistance constituted only the ultima ratio within the remedial order. Szibenliszt, *Institutiones*, 1821, Pars II. Cap. XVII, §§ 241-243, 289–292., Martini, *Positiones de iure civitatis,* Caput XI. point CCCLXXXIX, 133. Zeiller and Egger, *Das natürliche öffentliche Recht*, vol. II, §§ 386-389, 409–411.

independent source of political legitimacy, but also from rebellion in its ordinary political sense. Hungarian natural law scholars did not regard armed resistance as a challenge to law itself. On the contrary, resistance was justified precisely because political authority had departed from the legal and constitutional foundations upon which its legitimacy rested. While rebellion sought to overthrow existing authority from outside the legal order, the *ius resistendi* was conceived as a defence of a higher legal order against a ruler who had violated its fundamental principles.

The purpose of armed resistance was therefore not the creation of a new constitutional order but the protection or restoration of an existing lawful order that had been fundamentally violated. Consequently, force was justified not because it expressed political will or revolutionary aspirations, but because it served the defence of law itself. In the logic of natural law theory, the ruler who persistently and deliberately violated the fundamental laws of the state placed himself outside the conditions of legitimate government. Resistance was thus directed not against law, but against unlawful power.

The exceptional nature of armed resistance reveals the broader constitutional logic of the *ius resistendi*. Far from constituting a general right to rebellion, resistance formed part of a comprehensive system of legal protection directed towards the preservation of rights, the maintenance of constitutional order and the limitation of arbitrary power. Armed resistance represented the final safeguard within this structure, applicable only when every other means of protecting the legal order had become ineffective.

The natural law doctrine of the *ius resistendi* should therefore be understood not as a theory of revolution, but as a comprehensive system of legal remedies and constitutional protection whose ultimate purpose was the preservation and restoration of lawful government. Within this system, armed resistance occupied only the final and most exceptional

position, becoming legitimate solely when the constitutional order could no longer be defended through ordinary legal means.

Even in cases of tyranny, Hungarian natural law did not automatically privilege the use of force. Szibenliszt expressly maintained that milder means should still be preferred whenever they were sufficient to secure the community and remove unlawful rule. For this reason, the secure custody of the ruler or his removal from public life could appear as a preferable alternative to direct armed violence. Armed resistance, therefore, remained not merely exceptional in relation to ordinary remedies, but exceptional even within the law of resistance itself.

6. Conclusion

The analysis undertaken in this study demonstrates that eighteenth- and nineteenth-century Hungarian natural law thought did not reduce the problem of legal protection to a simple opposition between obedience and rebellion. Rather, Hungarian natural law scholars developed a more differentiated model of constitutional protection in which the defence of rights was embedded in a graduated structure of legal remedies directed towards the preservation of lawful government. Within this framework, the *ius resistendi* did not appear as an autonomous right of revolution, but as the outer limit of a broader system of legal and constitutional protection.

This structure rested on the assumption that not every unlawful act of political authority justified resistance in the strict sense. The first response to violations of rights or of the fundamental laws was expected to take the form of ordinary legal remedies operating within the constitutional order itself. Complaints and petitions, constitutional representations, demands for explanation and accountability, and the refusal of obedience to unlawful commands formed successive stages of ordinary constitutional protection. Collective non-obedience marked the

final threshold of this ordinary remedial structure and at the same time the point of transition towards extraordinary resistance. Only where these means proved insufficient, and where the constitutional order itself remained under serious threat, could resistance in the stricter sense become conceivable.

From this perspective, the doctrine of the *ius resistendi* must be interpreted not as a general licence to oppose political authority, but as an extraordinary safeguard of constitutional order. Its function was not to dissolve lawful government, but to preserve or restore it where the ordinary means of legal protection had failed. Armed resistance, therefore, occupied only the final and most exceptional place within the remedial structure, and even then, remained subject to the principles of necessity, graduality and the protection of the political community as a whole.

In this context, Mihály Szibenliszt occupies a particularly important place within nineteenth-century Hungarian natural law literature. Although the legitimacy of resistance was not treated uniformly by Hungarian natural law authors, Szibenliszt's discussion is exceptional in the clarity with which it integrates ordinary remedies, collective non-obedience, tyranny and armed resistance into a single constitutional framework. His analysis reveals that the protection of rights in Hungarian natural law thought cannot be understood solely through the doctrine of resistance itself, but only within the broader legal structure that connected constitutional limitation, legal remedies and the preservation of the commonwealth.

The significance of this tradition lies not merely in the historical doctrine of the *ius resistendi*, but in the broader constitutional model of legal protection that underlay it. Hungarian natural law thought treated public power as normatively limited by law, by the fundamental compact of the political community and by the obligation to preserve the common good. The remedies available against unlawful exercises of authority reflected this understanding. They show that eighteenth- and nineteenth-

century Hungarian natural law developed a coherent conception of constitutional protection in which the defence of rights, the limitation of arbitrary power and the preservation of lawful government formed part of a single normative order.

Bibliography

BÁNÓ István: Elementa jurisprudentiae naturalis, secundum vestigia celeberrimorum Franc. nob. de Zeiller, ac de Egger aliorumque de jurisprudentia meritissimorum virorum conscripta. Claudiopoli: Typis Lycei Regii, 1836.

BREZANÓCZY Ádám: Explanatio juris naturae. Editio altera. Pestini: Typis Ludovici Landerer de Füskút, 1824.

CSATSKO Imre: Bevezetés a' természeti jogba és a' tiszta általános természeti jog. Győr: Streibig Lipold' betűivel, 1839.

GIERKE Otto von: Natural Law and the Theory of Society 1500 to 1800. Cambridge: Cambridge University Press, 1950.

GROTIUS Hugo: De iure belli ac pacis. First published 1625. Edition used in the manuscript not specified; references are by book, chapter and section.

HAAKONSSEN Knud: Natural Law and Moral Philosophy: From Grotius to the Scottish Enlightenment. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. https://doi.org/10.1017/CBO9781139172905.

HAAKONSSEN Knud: "Early Modern Natural Law Theories". In George DUKE and Robert P. GEORGE (eds), The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, 76–102.

HAMZA Gábor: Az európai magánjog fejlődése. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.

HOCHSTRASSER T. J.: Natural Law Theories in the Early Enlightenment. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. https://doi.org/10.1017/CBO9780511490552.

KANT Immanuel: The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as a Science of Right. Translated by W. Hastie. Union, NJ: The Lawbook Exchange, 2002.

KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: SZABÓ Béla – SÁRY Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238.

KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: STIPTA István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, Tomus 3. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003, 191–210.

KONCZ Ibolya Katalin: "Boszorkányperek és a Constitutio Criminalis Carolina". Jogtörténeti Szemle 6 (2004), no. 2, 17–21. https://jogineprajz.hu/wp-content/uploads/2013/03/2004_2.pdf. MTMT: 1992451.

KONCZ Ibolya Katalin: "A koraújkori német területek egyik jogi eszköze: az inkvizitórius eljárás és a boszorkányperek kapcsolata". Miskolci Jogi Szemle 10 (2015), no. 2, 17–28.

KONCZ Ibolya Katalin: "A Hatásköri Bíróság Magyarországon". Jogtörténeti Szemle 19 (2017), nos. 1–2, 96–103.

KONCZ Ibolya Katalin: "A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon". Miskolci Jogi Szemle 12 (2017), special issue 1, 88–94.

KONCZ Ibolya Katalin: "Exekutive und Judikative Gewaltenteilung des Act IV. des jahres 1869. Erfolg oder Misserfolg?" In Mária HOMOKI-NAGY and Norbert VARGA (eds), Codification Achievements and Failures in the 19th–20th Century: 7th Conference on Legal History in Szeged. Szeged: University of Szeged, Faculty of Law and Political Sciences, 2018, 77–82.

KONCZ Ibolya Katalin: "The development of water rights administration in Hungary = A vízügyi igazgatás kialakulása Magyarországon". Journal of Agricultural and Environmental Law / Agrár- és Környezetjog 14 (2019), no. 27, 103–130.

KONCZ Ibolya Katalin: The Standpoint of József Eötvös on Education. Journal on European History of Law, 5 (2014), 1, 151–155.

KORNIS Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. Vol. I. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927.

MARTINI Karl Anton von: Positiones de iure civitatis in usum auditorii Vindobonensis. Edition used in the manuscript not specified; the edition must be established before its page references can be conclusively verified.

PRUZSINSZKY Sándor: Természetjog és politika a XVIII. századi Magyarországon. Batthyány Alajostól Martinovicsig. Budapest: Napvilág Kiadó, 2001.

PUFENDORF Samuel: De iure naturae et gentium libri octo. Lund, 1672.

PUFENDORF Samuel: De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo. First published 1673. Edition used in the manuscript not specified; references are by book and chapter.

SZABÓ Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980.

SZABADFALVI József: A magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. Werbőczy Istvántól Somló Bódogig. Budapest: Gondolat Kiadó, 2011.

SZÉKELY György László: A nyomozás státusza és funkciója a büntetőeljárási rendszerben – Történeti és rendszertani háttér, szabályozási koncepciók és megoldások. Állam- és Jogtudomány, 62 (2021) 3, 74–99.

SZÉKELY György László: Néhány gondolat a perújítási nyomozásról. Magyar Jog, 71 (2024) 3, 134–144.

SZIBENLISZT Mihály: Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaelem Szibenliszt. Tomus I: Jus naturae extrasociale complectens. Jaurini: Typis Leopoldi Streibig, 1820.

SZIBENLISZT Mihály: Institutiones juris naturalis conscriptae per Michaelem Szibenliszt. Tomus II: Jus naturae sociale complectens. Jaurini: Typis Leopoldi Streibig, 1821.

SZIBENLISZT Mihály: Institutiones juris naturalis. Tomus I–II. Editio altera. Pestini: Typis Trattner-Károlyianis, 1830–1831. The manuscript also cites this later edition; its references must remain distinct from those to 1820–1821.

WOLFF Christian: Institutiones juris naturae et gentium, in quibus ex ipsa hominis natura continuo nexu omnes obligationes et jura omnia deducuntur. Halae Magdeburgicae, 1750.

ZEILLER Franz von – EGGER Franz von: Das natürliche öffentliche Recht nach den Lehrsätzen des seligen Freyhern C. A. von Martini vom Staatsrechte. Vol. II. Wien und Triest, 1810.

Die rechtsfortbildende Rolle der Kúria im Familienrecht der Jahrhundertwende am Beispiel des Frauenunterhalts

KONCZ Ibolya Katalin*

1. Einleitung

Die Epoche des österreichisch-ungarischen Dualismus gehört zu den bedeutendsten Entwicklungsphasen des ungarischen Privat- und Familienrechts.[1] In den Jahrzehnten zwischen 1867 und 1918 übten die wirtschaftliche Modernisierung, die Entfaltung der bürgerlichen Gesellschaft und der Wandel der staatlichen Institutionen einen erheblichen Einfluss auf die Entwicklung der Rechtsordnung aus. Im Familienrecht war insbesondere die zunehmende staatliche Regelung der ehelichen Verhältnisse von Bedeutung; mit der Verabschiedung des Gesetzesartikels XXXI von 1894 trat diese Entwicklung in eine neue Phase.[2] Die Eheschließung, das Getrenntleben, die Ehescheidung sowie die Rechte und Pflichten der Ehegatten wurden zunehmend detailliert gesetzlich geregelt. Gleichwohl warf die Rechtsanwendung zahlreiche Fragen auf, deren Lösung der Rechtsprechung überlassen blieb.[3]

Die Untersuchung der familienrechtlichen Verhältnisse dieser Zeit ist nicht allein aus rechtshistorischer Sicht von Bedeutung.[4] Die familienrechtlichen Institutionen geben zugleich Aufschluss über die Struktur der damaligen Gesellschaft, die Geschlechterrollen, die

* PhD, LL.M, tanszékvezető egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék ibolya.koncz@uni-miskolc.hu

1 Homoki-Nagy (2004), 10.

2 Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 29, 75–80, 90–92.

3 Herger (2011), 70–71.

4 Herger (2011), 70–71.

wirtschaftlichen Abhängigkeitsverhältnisse und die normativen Vorstellungen von der Ehe. Dies gilt insbesondere für das Rechtsinstitut des Ehefrauenunterhalts, im ungarischen Recht als nőtartás bezeichnet, das soziale, moralische und rechtliche Funktionen miteinander verband.[5] Nach der Beendigung oder Zerrüttung der ehelichen Lebensgemeinschaft diente die Unterhaltspflicht nicht lediglich der Regelung der Vermögensverhältnisse der Beteiligten. Sie brachte zugleich die zeitgenössischen Vorstellungen von familiärer Verantwortung, ehelichen Pflichten und sozialer Gerechtigkeit zum Ausdruck.[6] Die Bedeutung des Ehefrauenunterhalts stand in engem Zusammenhang mit dem zeitgenössischen Leitbild der wirtschaftlich abhängigen Ehefrau.[7] Raffay begründete die Unterhaltspflicht damit, dass die Frau üblicherweise den Haushalt führe und häufig keine eigene Erwerbsgrundlage besitze.[8] Die Unterhaltsregeln reagierten damit auf ein rechtlich vorausgesetzes Abhängigkeitsverhältnis. Aussagen über die tatsächliche Verbreitung dieses Familienmodells erfordern daneben sozialhistorische Untersuchungen.[9]

In der Rechtsentwicklung dieser Epoche nahm die Königlich Ungarische Kúria (Magyar Királyi Kúria) eine herausragende Stellung ein. Ihre Tätigkeit als oberstes Gericht ging weit über die Entscheidung konkreter Rechtsstreitigkeiten hinaus.[10] Ihre Entscheidungen trugen wesentlich zur einheitlichen Auslegung familienrechtlicher Vorschriften, zur Schließung von Gesetzeslücken und zur Herausbildung einer modernen

[5] Sztehlo (1885), 78; Zur sozialgeschichtlichen Einordnung des Familienwandels vgl. Nagy Janka Teodóra: „A családról jogi néprajzi megközelítésben: típus-, funkció- és szabályozóváltás a 19–20. század fordulóján“. In: Farkas Éva (Hrsg.): A családról múlt és jelen időben. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2019, 23–37. Hier 23–26 und 32.

[6] Herger (2012), 138–139.

[7] Herger (2012), 138–139.

[8] Raffay (1909), Bd. I, 443–444.

[9] Herger (2011), 70–71.; Zur ergänzenden Untersuchung gelebter Rechtsverhältnisse vgl. methodisch Nagy Janka Teodóra: „A népi jogéletkutatás történeti, jogtörténeti forrásai a Dél-Alföldön“. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica 75 (2013), 505–511. Hier 505–506.

[10] Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.

Privatrechtsdogmatik bei.[11] Die gesetzlichen Bestimmungen legten vielfach lediglich einen allgemeinen Rahmen fest. Die Präzisierung ihres Inhalts, die Gewährleistung ihrer praktischen Anwendbarkeit und die systematische Einordnung einzelner Rechtsinstitute wurden damit zu Aufgaben der Rechtsprechung. Die Rechtsprechung der Kúria ist folglich als einer der maßgeblichen Faktoren der damaligen Rechtsentwicklung zu bewerten.[12]

Der vorliegende Beitrag untersucht, wie die Kúria zur Entwicklung des Ehefrauenunterhalts im Familienrecht um 1900 beitrug.[13] Er beansprucht keine umfassende Darstellung der Geschichte dieses Rechtsinstituts. Im Mittelpunkt steht vielmehr die Frage, auf welche Weise die Entscheidungen des obersten Gerichts dessen Inhalt prägten, welche Auslegungsgesichtspunkte sie hervorhoben und wie sie zur Vereinheitlichung der familienrechtlichen Praxis beitrugen.[14] Der Beitrag stellt erste Ergebnisse eines laufenden Forschungsvorhabens vor und zeigt zugleich mögliche Perspektiven für weitere Untersuchungen auf.[15]

Die Quellenbasis bilden die historischen gesetzlichen Regelungen sowie zeitgenössische Fachliteratur zum Ehefrauenunterhalt.[16] Die Rechtsprechung wird anhand der bei Sztehlo, Raffay, Alföldy und Mandel überlieferten Entscheidungen und ergänzend anhand der wissenschaftlichen Aufarbeitung durch Herger untersucht. Wo kein selbständig eingesehener Entscheidungstext vorliegt, benennt die Fußnote den jeweiligen Überlieferungsträger; eine eigenständige Archivauswertung wird nicht beansprucht.[17] Die deutschen Rechtsquellen

[11] Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
[12] Mandel (1905), 208.
[13] Herger (2011), 70–83.
[14] Raffay (1909), Bd. I, 444–452.
[15] Mandel (1905), 208–210.
[16] Gesetzesartikel Xxxi Von 1894, §§ 90–92, 102.
[17] Raffay (1909), Bd. I, 444–452. Alföldy (1905), 152–154. Mandel (1905), 208–210. Herger (2011), 80.

dienen als rechtsvergleichender oder methodischer Hintergrund. Für sich genommen belegen sie keine Rezeption deutscher Lösungen in Ungarn.[18]

Methodisch verbindet der Beitrag rechtsgeschichtliche und dogmengeschichtliche Ansätze.[19] Einerseits untersucht er den historischen und gesellschaftlichen Kontext des Ehefrauenunterhalts, andererseits analysiert er die Argumentationsmuster und Auslegungsansätze in den Entscheidungen der Kúria. Besonderes Augenmerk gilt dabei den wiederkehrenden Gesichtspunkten, die für die Beurteilung der Unterhaltsansprüche maßgeblich waren.[20] Ziel ist somit nicht lediglich die Darstellung einzelner Fälle, sondern die Erschließung ihrer Zusammenhänge und die Einordnung ihrer Bedeutung für die damalige Entwicklung des Familienrechts.[21]

Die Untersuchung des Ehefrauenunterhalts ermöglicht damit ein vertieftes Verständnis der Funktionsweise des Familienrechts in der dualistischen Epoche[22] und eine differenzierte Bewertung der rechtsfortbildenden Rolle der Kúria. Die Analyse ihrer Rechtsprechung kann dazu beitragen, aufzuzeigen,[23] wie das ungarische Familienrecht um 1900 auf gesellschaftliche Veränderungen reagierte und das juristische Verständnis des Inhalts ehelicher Pflichten prägte.[24]

---

[18] Zum Vergleich: BGB (1896), ursprüngliche Fassung, §§ 1360–1361, 1578–1583

[19] Herger (2011), 70–71, 80.; Als quellenkritischen Vergleich zum Umgang mit unterschiedlichen Fassungen historischer Rechtstexte vgl. Štenpien Erik: „Niekoľko poznámok k najstarším prekladom Tripartita“. Človek a spoločnosť / Individual and Society 13 (2010), Nr. 3, Onlinebeitrag, PDF-1–6. Insbesondere PDF-3–5: Unterschiede zwischen den ungarischen Tripartitum-Fassungen von Weres und Heltai, ihren Ergänzungen und ihrer Terminologie. Der Beitrag betrifft frühneuzeitliche Überlieferung, nicht die Unterhaltsentscheidungen der Kúria um 1900.

[20] Als methodischer Vergleich, ohne Rezeptionsnachweis: Savigny (1840), Bd. I, § 33, 212–215.

[21] Als methodischer Vergleich, ohne Rezeptionsnachweis: Savigny (1840), Bd. I, § 46, 290–296.

[22] Herger (2012), 138–139.

[23] Mandel (1905), 208–210.

[24] Herger (2011), 70–83.

2. Die Rechtsquellen der familienrechtlichen Rechtsprechung um 1900

2.1. Das Rechtsquellensystem des ungarischen Privatrecht

Eine Besonderheit des ungarischen Privatrechts der dualistischen Epoche bestand darin, dass am Ende des 19. Jahrhunderts noch kein einheitliches, umfassendes Zivilgesetzbuch vorlag.[25] Seine Entwicklung speiste sich aus unterschiedlichen historischen Wurzeln. In der Rechtsanwendung wirkten daher historisch gewachsene gewohnheitsrechtliche Normen, von der Rechtsprechung entwickelte Grundsätze und gesetzliche Bestimmungen für einzelne Bereiche des Privatrechts nebeneinander.[26] Die zeitgenössischen Juristen betonten deshalb häufig, dass das ungarische Privatrecht nicht als ein auf einer einzigen Rechtsquelle beruhendes System, sondern als Gesamtheit miteinander interagierender Normen funktionierte.[27]

Im Bereich der familienrechtlichen Beziehungen spielte das Gewohnheitsrecht eine besonders wichtige Rolle.[28] Das eheliche Güterrecht, die wechselseitigen Rechte und Pflichten der Ehegatten sowie zahlreiche Fragen des familiären Zusammenlebens beruhten über

---

[25] Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.

[26] Homoki-Nagy (2004), 10.; Zum historischen Zusammenwirken der ungarischen Privatrechtsquellen vgl. auch Štenpien Erik: Dejiny súkromného práva v Uhorsku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. ISBN 978-80-7097-875-7. Insbesondere 12–15 zum Gewohnheitsrecht und 20–22 zu Gerichtsentscheidungen als Rechtsquelle, zur Kúria und zum Planum Tabulare. Herangezogen wird die vom Autor öffentlich bereitgestellte Textfassung.

[27] Herger (2011), 70–71.; Zur wissenschaftlichen Verarbeitung historischer und moderner Privatrechtsnormen vgl. ergänzend Balogh Judit: „Grosschmid Béni »szövőszékén«. Történeti és modern, törzsökös és idegen szabályokból »időn kívüli« rendszeres magyar magánjog“. Erdélyi Jogélet 4 (2023), Nr. 3, 17–30. DOI: 10.47745/ERJOG.2023.03.02. Hier 19–22.

[28] Eckhart (2000), 303–309.; Zum älteren gewohnheitsrechtlichen Hintergrund vgl. Štenpien Erik (Übersetzung und Einleitung): Tripartitum [von Štefan Werbőczy]. Bratislava: Eurokódex, 2008. ISBN 978-80-89363-24-7. Herangezogen: Štenpiens eigene Einleitung „Štefan Werbőczy – život a dielo“, besonders 16–19 der öffentlich bereitgestellten Autorenfassung zur Entstehung, Verbreitung und späteren Verwendung des Tripartitum.

Jahrhunderte hinweg vornehmlich auf gewohnheitsrechtlichen Grundlagen. Die historischen Sonderrechte der Frauen und ältere Rechtsgewohnheiten gehörten zum Hintergrund privatrechtlichen Denkens. Ihr Einfluss auf einzelne Entscheidungen zum Ehefrauenunterhalt bedarf jedoch jeweils einer gesonderten Quellenuntersuchung.[29] Da die familiären Beziehungen traditionell auch durch moralische und gesellschaftliche Normen bestimmt wurden, hatten die Richter häufig Fragen zu entscheiden, auf die das positive Recht keine eindeutige Antwort gab.[30]

Neben dem Gewohnheitsrecht gewann die Rechtsprechung zunehmend an Bedeutung.[31] In der Entwicklung des ungarischen Privatrechts erfüllten die Gerichte, insbesondere die Königlich Ungarische Kúria, nicht nur eine rechtsanwendende, sondern in gewissem Sinne auch eine rechtsgestaltende Funktion. Die in ihren Entscheidungen entwickelten Grundsätze, Auslegungsansätze und konsequent angewandten Kriterien trugen wesentlich zur Stärkung der Rechtssicherheit bei.[32] Die regelmäßige Veröffentlichung der Entscheidungen ermöglichte es den Gerichten der unteren Instanzen und der Rechtswissenschaft, die Auffassung des obersten Gerichts zur Kenntnis zu nehmen und zu berücksichtigen.[33]

Die dritte maßgebliche Rechtsquelle des Privatrechts um 1900 bildete die Gesetzgebung.[34] Mit dem Ausbau des modernen bürgerlichen Staates wurden immer mehr privatrechtliche Fragen gesetzlich geregelt.[35] Im

[29] Raffay (1909), Bd. I, 443–445.
[30] Sztehlo (1885), 78–79.
[31] Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.
[32] Mandel (1905), 208.
[33] Vgl. als rechtstheoretische Parallele; kein Nachweis einer ungarischen Rezeption: Ehrlich (1903), 37.
[34] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 29, 75, 90–92.
[35] Zur ideengeschichtlichen Einordnung der Grenzen staatlicher Eingriffe in die Privatsphäre bei Eötvös vgl. Petrasovszky Anna: „Polgárisodás a míveltség magasabb fokán" – Eötvös József integrációs gondolata. Publicationes Universitatis Miskolcinensis. Sectio Juridica et Politica, 32 (2014), 97–102, insbesondere 101–102.

Familienrecht war das 1894 verabschiedete Ehegesetz von besonderer Bedeutung: Es schuf erstmals eine einheitliche staatliche Regelung für einen wesentlichen Teil der ehelichen Rechtsverhältnisse.[36] Da die Gesetze jedoch vielfach nur einen allgemeinen Rahmen vorgaben, blieb der Rechtsprechung bei der Konkretisierung ihres praktischen Gehalts weiterhin eine maßgebliche Rolle vorbehalten.[37]

Die familienrechtliche Rechtsprechung bewegte sich somit in einem normativen Umfeld,[38] in dem Gewohnheitsrecht,[39] gesetzliche Regelungen und gerichtliche Praxis die Rechtsentwicklung im Zusammenwirken prägten. Dieser spezifische Rechtsquellenpluralismus zeigt sich besonders deutlich bei den ehelichen Unterhaltspflichten. Hier mussten die Rechtsanwender häufig einen Ausgleich zwischen traditionellen Vorstellungen familiärer Rollen, gesetzlichen Vorgaben und den Anforderungen gesellschaftlicher Veränderungen finden.[40]

2.2. Die Bedeutung des Gesetzesartikels XXXI von 1894

Die Verabschiedung des Gesetzesartikels XXXI von 1894 markierte einen Wendepunkt in der Geschichte des ungarischen Familienrechts.[41] Das Gesetz über das Eherecht gehörte zu den bedeutendsten gesetzgeberischen Leistungen des bürgerlichen Staates und bestimmte die Entwicklung des ungarischen Eherechts auf lange Zeit.[42] Es ist nicht lediglich als rechtstechnische Regelung zu verstehen, sondern als

---

36 Homoki-Nagy (2004), 10.
37 Herger (2011), 70–71.
38 Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
39 Raffay (1909), Bd. I, 444–450.
40 Zum deutschen rechtsmethodischen Hintergrund: Savigny (1840), I. Kapitel IV: Auslegung der Gesetze, 206–330.
41 Homoki-Nagy (2004), 10.
42 Herger (2011), 70–71.; Zur längerfristigen Wirkung des Ehegesetzes vgl. Nagy Péter: „A magyar házassági törvény az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban“. Jogelméleti Szemle 2024, Nr. 2, 48–69.

normativer Rahmen, der die damaligen staatlichen Vorstellungen von Ehe, Familie und gegenseitiger Verantwortung der Ehegatten widerspiegelte.[43]

Zu den wichtigsten Neuerungen des Gesetzes gehörte die Einführung der obligatorischen Zivilehe.[44] Die Bestimmung der staatlich anerkannten Rechtswirkungen der Ehe und die zivile Eheschließung wurden dadurch in die staatliche Rechtsordnung eingebunden. Gegenüber dem zuvor konfessionell geprägten System bedeutete dies einen erheblichen Wandel.[45] Der rechtliche Charakter der Ehe trat stärker hervor, wodurch zugleich die Bedeutung der staatlichen Gerichtsbarkeit für familienrechtliche Streitigkeiten zunahm.[46]

Das Gesetz regelte die Eheschließung, die Ungültigkeit der Ehe und die Ehescheidung, kodifizierte jedoch nicht das gesamte Familienrecht.[47] Es bestimmte einzelne Fälle des Getrenntlebens, regelte die Rechtsfolgen der Unterbrechung der ehelichen Lebensgemeinschaft und legte die Voraussetzungen der Ehescheidung fest.[48] Die gesetzliche Regelung der Scheidung brachte einen besonders bedeutsamen Wandel mit sich, da sie

---

[43] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 29, 75.

[44] Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 29.

[45] Homoki-Nagy (2004), 10.; Zum ideengeschichtlichen Hintergrund staatlicher Zuständigkeiten in religiös geprägten Eheangelegenheiten vgl. Petrasovszky Anna: „Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint". Miskolci Jogi Szemle 14 (2019), Nr. 1, Bd. 2, 34–48. Insbesondere 46–47: staatliche Prüfung religiös geprägter Verträge, darunter Eheschließungen, und Grenzen staatlicher Eingriffe. Der Beitrag behandelt naturrechtliche Begründungen, nicht die konkrete Anwendung des Ehegesetzes von 1894. Zur naturrechtlichen Deutung der Ehe als auf gemeinsamen Zwecken und wechselseitigen Rechten und Pflichten beruhender Gemeinschaft vgl. Petrasovszky Anna: „Matrimony as a Basic Point for Substaining the State by the Doctrine of Reason". European Integration Studies 12 (2016), Nr. 1, 29–34. Insbesondere 30–32. Die Untersuchung bietet einen ideengeschichtlichen Hintergrund; sie ist kein unmittelbarer Nachweis der späteren Unterhaltsrechtsprechung der Kúria. Die Schreibweise „Substaining" entspricht dem Originaltitel.

[46] Herger (2012), 138–139.; Zu den konfessionellen Zuständigkeitsverhältnissen und ihrem Wandel vgl. NAGY Péter: „A házassági bíráskodás szervezeti kereteinek változásai a 19. századi erdélyi református egyházban". Glossa Iuridica 6 (2019), Nr. 1–2, 85–106.

[47] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 75–80.

[48] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 98–107.

die Auflösung der Ehe nunmehr innerhalb eines einheitlichen staatlichen Verfahrens ermöglichte.[49]

Zwar regelte das Gesetz die eheliche Unterhaltspflicht nicht in sämtlichen Einzelheiten, doch enthielt es mehrere Bestimmungen, die der späteren Rechtsprechung als Grundlage dienten.[50] Das Getrenntleben, die Ehescheidung und die wechselseitigen Verpflichtungen der Ehegatten standen in engem Zusammenhang mit der Beurteilung der Unterhaltsansprüche.[51] Die vom Gesetzgeber formulierten allgemeinen Grundsätze mit praktischem Gehalt auszufüllen, oblag daher weitgehend den Gerichten.[52]

Die Bedeutung des Gesetzes liegt somit nicht nur in seinen materiellen Neuerungen. Es schuf zugleich einen rechtlichen Rahmen, innerhalb dessen die richterliche Rechtsfortbildung besonderes Gewicht erlangte.[53] Bei der Entscheidung von Streitigkeiten über den Ehefrauenunterhalt mussten die Gerichte die gesetzlichen Bestimmungen regelmäßig auslegen und auf konkrete Lebenssachverhalte beziehen.[54] Dieser Prozess trug erheblich zur Entwicklung der Familienrechtsdogmatik bei.[55]

2.3. Die Stellung der Kúria im ungarischen Justizsystem

An der Spitze der ungarischen Justiz der dualistischen Epoche stand die Königlich Ungarische Kúria,[56] die als oberstes Gericht die Rechtsprechung maßgeblich prägte. Ihre Zuständigkeit erstreckte sich auf einen wesentlichen Teil der bedeutenden Zivil- und Strafsachen;[57] ihre

[49] Knorr (1899), 107–108; Raffay (1909), Bd. I, 444–445, 449–450.
[50] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90–92.
[51] Raffay (1909), Bd. I, 445–450.
[52] Zum Vergleich: BGB (1896), ursprüngliche Fassung, §§ 1361, 1578.
[53] Raffay (1909), Bd. I, 445–451.
[54] Herger (2011), 72–80.
[55] Vgl. als rechtstheoretische Parallele; kein Nachweis einer ungarischen Rezeption: Ehrlich (1903), 37.
[56] Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2-3.
[57] Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.

Entscheidungen dienten den Gerichten der unteren Instanzen als Orientierung.[58]

Die Bedeutung der Kúria ging weit über die Entscheidung konkreter Rechtsstreitigkeiten hinaus.[59] Eine Besonderheit der damaligen Rechtsordnung bestand darin, dass zahlreiche privatrechtliche Fragen nicht abschließend gesetzlich geregelt waren. Die Entscheidungen des obersten Gerichts wurden deshalb zu einem zentralen Instrument der Vereinheitlichung der Rechtsanwendung.[60] Die Urteile der Kúria erschienen regelmäßig in Entscheidungssammlungen und juristischen Fachzeitschriften. Dadurch beeinflussten sie nicht nur die gerichtliche Praxis, sondern auch die Entwicklung der Rechtswissenschaft erheblich.[61]

Im Familienrecht trat diese Funktion besonders deutlich hervor.[62] Fragen der Ehe, der Scheidung, der elterlichen Sorge und der Unterhaltspflichten warfen zahlreiche Auslegungsprobleme auf, die das Gesetz nicht erschöpfend beantwortete.[63] Die Kúria entwickelte in ihrer Rechtsprechung daher schrittweise Grundsätze, die auch für die spätere Rechtsanwendung maßgeblich wurden.[64]

---

[58] Gesetzesartikel LIX von 1881, § 3.; Zur Einordnung in die Gerichtsorganisation und zur Aufnahme höchstrichterlicher Entscheidungen auf regionaler Ebene vgl. Balogh Judit: „A felsőbíráskodás megszervezése Debrecenben“. Jogtörténeti Szemle 2017, Nr. 1–2, 57–63.

[59] Gesetzesartikel LIX von 1881, § 4.

[60] Mandel (1905), 208.; Zur institutionellen Sicherung der Rechtseinheit vgl. Varga Norbert: „A Kúria döntvényalkotási joga 1912 és 1930 között“. In: Schweitzer Gábor – Szabó István (Hrsg.): A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése. Bd. I. Budapest: Pázmány Press, 2016, 171–190. Hier 171–173.

[61] Hajnal (1936), 283–284; Alföldy (1905), 152–154. Ein späteres Vergleichsbeispiel für die Bedeutung veröffentlichter Entscheidungssammlungen bietet Štenpien Erik: „Adalékok a Bohuslav-féle döntvénytár történetéhez“. Jogtörténeti Szemle 2016, Nr. 4, 36–42. Insbesondere 38 zur systematischen Veröffentlichung der Rechtsauffassungen des tschechoslowakischen Obersten Verwaltungsgerichts und ihrem Einfluss auf die Verwaltungspraxis. Der Beitrag behandelt die Bohuslav-Sammlung für 1918–1948; er ist kein Beleg für die familienrechtliche Praxis der ungarischen Kúria. Vollständiges Heft im Archiv unter „2016/4“.

[62] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90–105.

[63] Herger (2011), 72–80.

[64] Knorr (1899), 107–108; Raffay (1909), Bd. I, 445–451.

Die Verfahren über den Ehefrauenunterhalt veranschaulichen diesen Prozess.[65] Die Kúria beschränkte sich in ihren Entscheidungen nicht auf eine mechanische Anwendung der gesetzlichen Bestimmungen, sondern berücksichtigte auch die gesellschaftlichen, moralischen und wirtschaftlichen Umstände des jeweiligen Falles.[66] Dadurch bildeten sich in der Rechtsprechung regelmäßig wiederkehrende Auslegungskriterien heraus, die wesentlich zur Entwicklung des Familienrechts beitrugen.[67]

Eine Untersuchung des Familienrechts um 1900 ist daher ohne eine Analyse der Rolle der Kúria kaum denkbar. Ihre Entscheidungen prägten nicht nur die alltägliche Rechtsanwendung,[68,69] sondern übten langfristig auch einen nachhaltigen Einfluss auf die Entwicklung des ungarischen familienrechtlichen Denkens aus.[70]

3. Der Ehefrauenunterhalt im ungarischen Familienrecht um 1900

3.1. Begriff des Ehefrauenunterhalts

Der Ehefrauenunterhalt war ein spezifisches Rechtsinstitut des ungarischen Familienrechts der dualistischen Epoche. Er bezeichnete die auf die Ehefrau bezogene Seite der aus dem Eheband folgenden Unterhaltspflicht.[71] Seine historischen Vorläufer lassen sich im Bereich der Sonderrechte der Frauen und der konfessionellen Eherechte untersuchen; die genaue Rekonstruktion römischrechtlicher und kanonistischer Einflüsse erfordert eigenständige Forschungen.[72] Die Ehe wurde traditionell als Lebensgemeinschaft verstanden, in der die Beteiligten nicht nur eine moralische, sondern auch eine wirtschaftliche Gemeinschaft

65 Raffay (1909), Bd. I, 445–447.
66 Alföldy (1905), 152–153.
67 Mandel (1905), 208–210.
68 Mandel (1905), 208.
69 Herger (2011), 72–80.
70 Gesetzesartikel LIX Von 1881, §§ 2–4.
71 Herger (2011), 70–71.
72 Herger (2012), 138-139.

bildeten und daher einander zu gegenseitigem Beistand verpflichtet waren.[73]

In der ungarischen Rechtsentwicklung war die Unterhaltspflicht lange Zeit nicht einheitlich kodifiziert.[74] In der Praxis wurden Fragen des ehelichen Unterhalts durch das Zusammenwirken von Gewohnheitsrecht, Rechtsprechung und verschiedenen privatrechtlichen Grundsätzen geprägt.[75] Gegen Ende des 19. Jahrhunderts trat der Ehefrauenunterhalt allmählich als eigenständiges familienrechtliches Problem hervor, insbesondere im Zusammenhang mit dem Getrenntleben und der Scheidung.[76]

Das Rechtsinstitut bezweckte grundsätzlich die Sicherung des Lebensunterhalts der Frau in Situationen, in denen ihre eigene Existenzgrundlage nicht ausreichend gewährleistet war.[77] Der Umfang des Unterhalts beschränkte sich nicht auf das Existenzminimum: Beim nachehelichen, in der zeitgenössischen ungarischen Terminologie „endgültigen“ Unterhalt stellte das Gesetz auf die Vermögensverhältnisse und die gesellschaftliche Stellung des Ehemannes sowie auf die Unzulänglichkeit der Einkünfte der Frau ab.[78] Nach dem damaligen Rechtsverständnis durfte die Beendigung oder Zerrüttung der Ehe nicht ohne Weiteres zur vollständigen wirtschaftlichen Existenzgefährdung des schwächeren Teils führen.[79]

Seiner Funktion nach diente der Ehefrauenunterhalt sowohl der sozialen Sicherung als auch dem Schutz der Familie.[80] Seine soziale Funktion bestand darin, der bedürftigen Frau eine an den Verhältnissen der Beteiligten ausgerichtete Sicherung ihres Lebensunterhalts zu gewähren.

---

73 Sztehlo (1885), 78.
74 Herger (2011), 70-71.
75 Magyar Jogi Lexikon. IV. (1903), 119.
76 Sztehlo (1885), 78–79.
77 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.
78 Magyar Jogi Lexikon. VI. (1907), 491–492.
79 Herger (2011), 77–79.
80 Herger (2012), 138–139.

Seine Funktion zum Schutz der Familie lag darin, dass das Recht die aus dem Eheband folgende Verantwortung auch nach der Unterbrechung der ehelichen Lebensgemeinschaft nicht als vollständig erloschen betrachtete.[81] Die Unterhaltspflicht lässt sich damit als Fortwirkung des ehelichen Rechtsverhältnisses verstehen.[82]

3.2. Der gesellschaftliche Hintergrund des Ehefrauenunterhalts

Für das Verständnis des Ehefrauenunterhalts ist das normative Familienbild der Epoche von Bedeutung. Die zeitgenössische Privatrechtslehre verband die Stellung der Ehefrau insbesondere mit der Haushaltsführung.[83] Raffay stellte dieser häuslichen Tätigkeit die grundsätzlich vom Ehemann zu tragenden Kosten des Haushalts gegenüber.[84] Dieses Leitbild ist von Aussagen über die tatsächliche Erwerbstätigkeit aller verheirateten Frauen zu unterscheiden; die rechtshistorische Forschung untersucht gerade auch die sozialen Folgen der Scheidung für Frauen.[85]

Die Hausarbeit begründete eine besondere Konstellation: Sie stellte eine wirtschaftlich bedeutsame Tätigkeit dar, brachte jedoch kein eigenständiges Markteinkommen hervor.[86] Die Haushaltsführung, die Organisation der Versorgung, die Betreuung der Kinder und die Sicherstellung des familiären Alltags waren Tätigkeiten, ohne die der Haushalt als wirtschaftliche Einheit nicht hätte funktionieren können.[87] Das damalige Recht behandelte diese Arbeit jedoch nicht als Erwerbstätigkeit im modernen Sinne, was zur wirtschaftlichen Abhängigkeit und Schutzbedürftigkeit der Frauen beitrug.[88]

---

[81] Kolosváry (1911), Bd. II, 435.
[82] Zum Vergleich: BGB (1896), ursprüngliche Fassung, §§ 1360–1361.
[83] Kolosváry (1911), Bd. II, 435.
[84] Raffay (1909), Bd. I, 444.
[85] Szladits (1933), Teil II, 341–343.; Herger (2012), 138–139.
[86] Raffay (1909), Bd. I, 443-444.
[87] Kolosváry (1911), Bd. II, 435.
[88] Vgl. zum deutschen ehelichen Rollenmodell: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. § 1356.

Die Auflösung der Ehe oder das Getrenntleben konnte für Frauen ohne ausreichende eigene Einkünfte die wirtschaftliche Existenz gefährden.[89] Für den endgültigen Unterhalt nach der Scheidung machte § 90 des Ehegesetzes die Unzulänglichkeit der Einkünfte der Frau ausdrücklich zur Anspruchsvoraussetzung.[90] Diese normative Regelung erklärt den Schutzbedarf, erlaubt für sich genommen jedoch keine Aussage über die Häufigkeit entsprechender Ansprüche in der Bevölkerung.[91]

Der Ehefrauenunterhalt lässt sich folglich als eine rechtliche Konsequenz der patriarchalischen Struktur der damaligen Gesellschaft verstehen.[92] Das Recht reagierte einerseits auf die wirtschaftliche Abhängigkeit von Frauen, hielt andererseits aber selbst an einem Familienmodell fest, in dem der Ehemann als hauptsächlicher Ernährer und die Ehefrau als für den Haushalt verantwortliche Person erschien.[93] Die Unterhaltspflicht erfüllte damit eine doppelte Funktion: Sie schützte die bedürftige Frau und bekräftigte zugleich das traditionelle Verständnis familiärer Rollen.[94]

3.3. Die rechtlichen Grundlagen der Unterhaltspflicht

Die rechtliche Grundlage des Ehefrauenunterhalts bildete in erster Linie das Eheband.[95] Das damalige Familienrecht ging davon aus, dass die Ehe eine dauerhafte persönliche und vermögensrechtliche Beziehung zwischen den Beteiligten begründete, aus der gegenseitige Beistandspflichten folgten.[96] Der eheliche Unterhalt gehörte deshalb zu den wesentlichen Elementen des ehelichen Rechtsverhältnisses.[97]

---

89 Sztehlo (1885), 78.
90 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.
91 Herger (2012), 138–139.
92 Kolosváry (1911), Bd. II, 435.
93 Raffay (1909), Bd. I, 444.
94 Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. §§ 1354, 1356, 1360.
95 Sztehlo (1885), 78.
96 Sztehlo (1890), 114.
97 Magyar Jogi Lexikon. IV. (1903), 119.

Besondere Bedeutung gewann die Unterhaltspflicht im Falle des Getrenntlebens.[98] Wurde die eheliche Lebensgemeinschaft unterbrochen, stellte sich die Frage, ob der wirtschaftlich schwächere Teil weiterhin Unterstützung beanspruchen konnte.[99] Da das Getrenntleben das Eheband nicht ohne Weiteres auflöste, hatten die Gerichte häufig zu bestimmen, unter welchen Voraussetzungen die Unterhaltspflicht fortbestand.[100]

Die Ehescheidung erhöhte die Komplexität dieses Regelungsgefüges.[101] Mit ihr endete das eheliche Rechtsverhältnis formal; gleichwohl ließ das damalige Recht unter bestimmten Voraussetzungen weiterhin die Geltendmachung von Unterhaltsansprüchen zu.[102] In Scheidungsverfahren stellte sich daher regelmäßig die Frage, unter welchen Umständen eine Unterhaltspflicht nach der Scheidung fortbestehen konnte und welche Bedeutung dem Verhalten und den Vermögensverhältnissen der Beteiligten zukam.[103]

Die rechtlichen Grundlagen bildeten somit ein mehrschichtiges Gefüge: Es umfasste die allgemeine, aus dem Eheband folgende Unterhaltspflicht, die besonderen Rechtsfolgen des Getrenntlebens und die Unterhaltsansprüche nach der Scheidung.[104] Den praktischen Gehalt dieses komplexen Systems prägte wesentlich die Rechtsprechung. Durch die Auslegung und Konkretisierung der gesetzlichen Bestimmungen trug sie maßgeblich zur Entwicklung des Ehefrauenunterhalts bei.[105] Dieser

[98] Raffay (1909), Bd. I, 444-447.; Als früheres Beispiel zum Zusammenhang zwischen Getrenntleben und Ehefrauenunterhalt vgl. Petrasovszky Anna [im Original: Petrasowszky Anna]: „Sikertelen perből Különös házasság“. Miskolci Jogi Szemle 12 (2017), Nr. 2, 74–90. Insbesondere 78–80 zum Verfahren zwischen János Buttler und Katalin Dőry: kirchliche Gerichte verbanden die Trennung von Tisch und Bett mit Unterhaltsentscheidungen. Es handelt sich um einen zeitlich vorausgehenden Fall, nicht um eine Entscheidung der Kúria aus der dualistischen Epoche.

[99] Malonyai (1917), 5, 17.

[100] Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. § 1361.

[101] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90–92.

[102] Raffay (1909), Bd. I, 449–451.

[103] Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. §§ 1578–1583.

[104] Raffay (1909), Bd. I, 444–451.

[105] Almási (1940), 238–242.

Prozess lässt sich besonders deutlich in der Rechtsprechung der Kúria beobachten, die im Mittelpunkt des folgenden Abschnitts steht.[106]

4. Die Rechtsfortbildung durch die Kúria in Verfahren über den Ehefrauenunterhalt

4.1. Die Bedeutung richterlicher Würdigu

Ein wesentliches Merkmal der Entwicklung des ungarischen Familienrechts in der dualistischen Epoche bestand darin, dass zwischen gesetzlicher Regelung und Rechtsanwendung ein beträchtlicher Spielraum für die richterliche Würdigung verblieb.[107] Obwohl der Gesetzesartikel XXXI von 1894 einen grundlegenden Rahmen für die Regelung ehelicher Rechtsverhältnisse vorgab, blieben zahlreiche Fragen offen, deren praktische Lösung den Gerichten oblag.[108] Dies galt insbesondere für Verfahren über den Ehefrauenunterhalt, in denen die allgemein gehaltenen gesetzlichen Bestimmungen eine auf den Einzelfall bezogene Auslegung erforderlich machten.[109]

Die zeitgenössischen Darstellungen behandeln unterschiedliche Lebenssachverhalte, die eine Prüfung der Umstände des Einzelfalls verlangten.[110] Dazu gehörten die Vermögensverhältnisse, die Ursachen des Getrenntlebens und das spätere Verhalten der Beteiligten.[111] Besonders die Debatte über Unterhaltsvereinbarungen zeigt, dass die rechtliche Einordnung und die Bewertung des Zwecks ehelicher Pflichten umstritten bleiben konnten.[112]

---

106 Magyar Jogi Lexikon. IV. (1903), 119.
107 Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90–92.
108 Raffay (1909), Bd. I, 445–450.
109 Zum deutschen rechtsmethodischen Hintergrund: Savigny (1840), I. Kapitel IV: Auslegung der Gesetze, 206–330.
110 Raffay (1909), Bd. I, 445–447.
111 Raffay (1909), Bd. I, 446–447.
112 Mandel (1905), 208–210.; Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. §§ 1361, 1579.

Die Rechtsprechung der Kúria zeigt, dass die richterliche Würdigung zu einem der wichtigsten Instrumente bei der Entscheidung familienrechtlicher Streitigkeiten wurde.[113] Das oberste Gericht legte in seinen Entscheidungen regelmäßig die vom Gesetz verwendeten allgemeinen Begriffe aus und entwickelte dadurch Kriterien, die später auch für die Gerichte der unteren Instanzen richtungsweisend wurden.[114] Im Zuge der Rechtsanwendung beantwortete die Kúria nicht selten auch Fragen, für die das Gesetz keine unmittelbare Regelung enthielt.[115]

Besonders deutlich trat dieser Prozess bei der Schließung von Gesetzeslücken hervor.[116] Die Eigenart des Familienrechts brachte zahlreiche Konfliktlagen mit sich, die der Gesetzgeber im Voraus nicht im Einzelnen geregelt hatte. In diesen Fällen bildete die Kúria ihre Rechtsauffassung auf der Grundlage allgemeiner privatrechtlicher Grundsätze, der gefestigten Rechtsprechung und der Anforderungen der Billigkeit.[117] Dadurch erhielt der Ehefrauenunterhalt allmählich einen Gehalt, der über eine enge Auslegung des Gesetzeswortlauts hinausging.[118]

Die richterliche Würdigung bedeutete gleichwohl keine unbeschränkte Entscheidungsfreiheit.[119] Die Kúria bemühte sich, ihre Entscheidungen mit den gesetzgeberischen Intentionen und den grundlegenden Institutionen des Familienrechts in Einklang zu halten.[120] Die Rechtsfortbildung äußerte sich daher vornehmlich in einer Auslegung innerhalb des gesetzlichen Rahmens und nicht in der Schaffung neuer Rechtsinstitute.[121]

---

113 Raffay (1909), Bd. I, 445–451.
114 Koncz (2013), 51.
115 Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.
116 Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
117 Koncz (2013), 51–52.; ALFÖLDY (1905), 152–154.
118 Als methodischer Vergleich, ohne Rezeptionsnachweis: Savigny (1840), Bd. I, § 46, 290-296.
119 Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
120 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.
121 Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.

4.2. Die von der Kúria entwickelten Entscheidungskriterien

Die Analyse der Verfahren über den Ehefrauenunterhalt lässt erkennen,[122] dass bestimmte wiederkehrende Gesichtspunkte in den Entscheidungen der Kúria regelmäßig hervortraten. Diese Faktoren waren nicht durchweg ausdrücklich gesetzlich geregelt;[123] die Rechtsprechung maß ihnen jedoch allmählich entscheidende Bedeutung bei.[124]

Zu den wichtigsten Gesichtspunkten gehörte die Prüfung der Bedürftigkeit.[125] Die Gerichte untersuchten regelmäßig, ob die Unterhalt beanspruchende Frau über Einkünfte oder Vermögen verfügte, die eine selbstständige Sicherung ihres Lebensunterhalts ermöglichten.[126] Dabei sind jedoch die Voraussetzungen des vorläufigen und des endgültigen Unterhalts voneinander zu unterscheiden: Für den Anspruch nach der Scheidung war die Unzulänglichkeit der Einkünfte der Frau eine gesetzliche Voraussetzung, während die rechtliche Beurteilung des Unterhalts während des Getrenntlebens in der Fachliteratur stärker umstritten war.[127]

Eine erhebliche Rolle spielte auch die Bewertung des ehelichen Verhaltens.[128] In der Rechtsprechung der Kúria war die Beurteilung der Unterhaltsansprüche häufig mit den Ursachen des Zerfalls der ehelichen Lebensgemeinschaft verknüpft. Die Richter untersuchten die Umstände des Getrenntlebens oder der Scheidung und die Frage, wessen Verhalten zur Unterbrechung der ehelichen Beziehung beigetragen hatte.[129] Moralische Gesichtspunkte und rechtliche Erwägungen waren in familienrechtlichen Streitigkeiten somit eng miteinander verbunden.[130]

---

122 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.
123 Koncz (2012), Ideiglenes nőtartás, 41–43.
124 Raffay (1909), Bd. I, 444–450.
125 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.
126 Raffay (1909), Bd. I, 445.
127 Raffay (1909), Bd. I, 445–447.
128 Jancsó (1901), 586.
129 Kolosváry (1911), Bd. II, 437.
130 Mandel (1905), 208–210.

Die familiären Verhältnisse waren auch für die Ermittlung des wirtschaftlichen Hintergrunds des Unterhalts von Bedeutung.[131] Besondere Fragen warf eine Tätigkeit des Ehemannes im landwirtschaftlichen Betrieb oder im Geschäft seiner Eltern auf, die ihm kein eigenständiges Einkommen verschaffte. Die Kúria knüpfte die Haftung des Schwiegervaters an bestimmte Voraussetzungen; eine allgemeine Einstandspflicht der Familie des Ehemannes lässt sich daraus nicht ableiten.[132] Die Regelungen über den Kindesunterhalt sind ebenfalls von der Rechtsgrundlage des Ehefrauenunterhalts zu unterscheiden.[133]

Von herausragender Bedeutung war ferner die Untersuchung der Vermögensverhältnisse.[134] Die Gerichte prüften nicht nur die wirtschaftliche Situation der anspruchstellenden Partei, sondern auch die Leistungsfähigkeit des Unterhaltspflichtigen.[135] Bei der Bestimmung des Unterhaltsumfangs hatten sie die Vermögensverhältnisse und die gesellschaftliche Stellung des Ehemannes sowie die Einkünfte der Frau zu würdigen. Die Bedeutung weiterer Faktoren lässt sich jeweils aus den Quellen des konkreten Falles ermitteln.[136]

Die gemeinsame Betrachtung dieser Gesichtspunkte trug dazu bei,[137] dass die Rechtsprechung der Kúria allmählich einheitlicher und vorhersehbarer wurde. Obwohl ihre Entscheidungen stets auf den Besonderheiten des Einzelfalles beruhten,[138] sind in den Begründungen wiederkehrende Elemente erkennbar, welche die Rechtsprechung zum Ehefrauenunterhalt langfristig prägten.[139]

4.3. Exemplarische Entscheidungen der Kúri

131 Alföldy (1905), 152–153.
132 Raffay (1909), Bd. I, 448.
133 Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 93–95.
134 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.
135 Raffay (1909), Bd. I, 444–445, 450.
136 Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. § 1579.
137 Raffay (1909), Bd. I, 447.
138 Alföldy (1905), 152–154. Mandel (1905), 208–210.; Koncz (2012), 42–43.
139 Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.

Die nachstehenden Beispiele beruhen auf den von Raffay, Alföldy und Mandel berichteten Entscheidungen der Kúria.[140] Ein weiteres Beispiel wird über Hergers wissenschaftliche Darstellung nachgewiesen; ein Originalurteil wird damit nicht als selbständig eingesehen ausgegeben.[141] Die Beispiele betreffen die Änderung vorläufigen Unterhalts, vertragliche Unterhaltszusagen, die Haftung des Schwiegervaters und die spätere Anpassung endgültiger Unterhaltsleistungen. Sie ersetzen keine vollständige Auswertung des Entscheidungskorpus.[142]

Eine Anpassung vorläufigen Unterhalts an veränderte Verhältnisse belegen die von Raffay angeführten Entscheidungen I. G. 701/1903 und I. G. 299/1905.[143] Nach seiner Darstellung ließ die neuere Rechtsprechung eine Erhöhung bei veränderten Vermögensverhältnissen zu, während die frühere Praxis dies abgelehnt hatte.[144] Das Beispiel zeigt eine Entwicklung der gerichtlichen Lösung. Für den endgültigen Unterhalt enthielt demgegenüber bereits § 91 des Ehegesetzes eine Regelung über die Erhöhung; beide Anspruchsarten sind auseinanderzuhalten.[145]

Die Bedeutung vertraglicher Abreden verdeutlicht die von Mandel behandelte Entscheidung I. G. 392/1903.[146] Nach seinem Bericht wandte die Kúria bei einer bloßen Festsetzung der Unterhaltshöhe grundsätzlich die allgemeinen Regeln an, erkannte jedoch eine ausdrücklich bedingungslose Unterhaltszusage auch bei einem ohne rechtfertigenden Grund erfolgten Weggang der Frau an.[147] Mandel widersprach dieser Lösung aus sittlichen und familienrechtlichen Gründen. Seine Kritik ist von der von ihm referierten Auffassung des Gerichts zu unterscheiden;

---

140 Raffay (1909), Bd. I, 447. Alföldy (1905), 152–154.
141 Herger (2011), 80, 83, Fn. 137.
142 Mandel (1905), 208–210.
143 Kúria I. G. 701/1903 und I. G. 299/1905, referiert bei Raffay (1909), Bd. I, 447, Fußnote zur Änderung des vorläufigen Unterhalts.
144 Raffay (1909), Bd. I, 447.
145 Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 91.
146 Kúria I. G. 392/1903, referiert und erörtert bei Mandel (1905), 208–210.
147 Mandel (1905), 208–209.

gerade diese Kontroverse macht die Grenzen vermeintlich einheitlicher moralischer Entscheidungskriterien sichtbar.[148]

Die Haftung des Schwiegervaters erörtert Alföldy anhand der Entscheidungen I. G. 499/1900 und I. G. 302/1902.[149] In den wiedergegebenen Begründungen waren insbesondere die Vermögenslosigkeit des Sohnes, seine Tätigkeit im väterlichen Vermögen und die Lage der getrennt lebenden Frau von Bedeutung. Die Entscheidung I. G. 302/1902 begrenzte die Verpflichtung auf die Dauer der Tätigkeit des Sohnes im väterlichen Betrieb.[150] Eine allgemeine Haftung aller Angehörigen lässt sich daraus nicht ableiten. Alföldy hielt vielmehr die dogmatische Herleitung der Verpflichtung für klärungsbedürftig und diskutierte unter anderem vertrags- und schenkungsrechtliche Erklärungen.[151]

Die spätere Anpassung endgültigen Unterhalts veranschaulicht die Entscheidung P. III. 2666/1916, die Herger unter Verweis auf Malonyais zeitgenössische Besprechung behandelt.[152] Während § 91 des Ehegesetzes ausdrücklich eine Erhöhung vorsah, ermöglichte § 413 der Zivilprozessordnung eine Änderung wiederkehrender Leistungen bei wesentlicher Veränderung der maßgeblichen Verhältnisse.[153] Nach Hergers Darstellung ließ die Kúria auf dieser Grundlage auch eine Herabsetzung oder Beendigung endgültigen Unterhalts zu. Das Beispiel betrifft das Zusammenwirken materiellen Unterhaltsrechts und prozessualer Änderungsregeln; es belegt keine allgemeine Pflicht,

---

148 Mandel (1905), 208–209.

149 Kúria I. G. 499/1900 und I. G. 302/1902, auszugsweise wiedergegeben bei Alföldy (1905), 152.

150 Alföldy (1905), 152.

151 Alföldy (1905), 153–154.

152 Kúria P. III. 2666/1916, mittelbar nachgewiesen bei Herger (2011), 80 und 83, Fn. 137; dort nach Malonyai Béla, „Végleges nőtartás felemelése és leszállítása“, Jogtudományi Közlöny 53 (1918), Nr. 16, 125–127. Malonyais Beitrag und der Urteilsvolltext wurden nicht selbständig eingesehen.

153 Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 91. Gesetzesartikel I von 1911, § 413.

sämtliche Unterhaltsansprüche ausschließlich im Scheidungsprozess geltend zu machen.[154]

4.4. Die Grenzen der Rechtsfortbildun

Zwar beeinflusste die rechtsfortbildende Tätigkeit der Kúria die Entwicklung des Familienrechts erheblich,[155] doch waren ihr klare Grenzen gesetzt. Die vorrangige Aufgabe des obersten Gerichts blieb die Anwendung des geltenden Rechts;[156] die Auslegung durfte daher nicht zu einer offenkundigen Außerkraftsetzung gesetzlicher Bestimmungen führen.[157]

Die gesetzlichen Unterhaltsvorschriften und die bei Raffay beschriebenen Fallgruppen eröffneten Fragen nach dem Verhältnis von Wortlaut, Zweck und Systematik.[158] Die Diskussion um die Haftung des Schwiegervaters zeigt zugleich, dass die dogmatische Grundlage richterlicher Lösungen in der Fachliteratur umstritten war.[159] Savignys Auslegungslehre kann hierfür einen methodischen Vergleichshorizont

---

[154] Herger (2011), 80; Als verfahrensrechtlicher Vergleich zur nachträglichen Änderung gerichtlicher Entscheidungen vgl. Székely György László: Néhány gondolat a perújítási nyomozásról. Magyar Jog, 71 (2024) 3, 134–144, insbesondere 134–135. https://magyarjogfolyoirat.hu/mj/article/view/mj202403-2. Székely behandelt die Wiederaufnahme im Strafverfahren als gesetzlich begrenzte Korrektur rechtskräftiger Entscheidungen. Die hier untersuchte Anpassung wiederkehrender Unterhaltsleistungen bei veränderten Verhältnissen ist davon dogmatisch zu unterscheiden; der Vergleich verdeutlicht die unterschiedlichen Gründe und Grenzen nachträglicher Entscheidungskorrektur.

[155] Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.

[156] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90–92.

[157] Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.; Zur Bindung richterlicher Rechtsauslegung an gesetzliche Verfahrensgrenzen vgl. als strafprozessualen Vergleich Székely György László: A vádelv eróziójának veszélye a legújabb bírói gyakorlat fényében. Magyar Jog, 69 (2022) 9, 523–530, insbesondere 523–524. Am Beispiel einer neueren Entscheidung der Kúria untersucht Székely das Spannungsverhältnis zwischen Rechtsprechungsentwicklung und Anklagebindung. Die Untersuchung betrifft einen anderen Rechtsbereich und Zeitraum, bietet jedoch einen methodischen Vergleich für die Frage nach den gesetzlichen Grenzen richterlicher Gestaltung.

[158] Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90–92. Raffay (1909), Bd. I, 445–450.

[159] Alföldy (1905), 152–154.

bieten. Eine tatsächliche Übernahme seiner Methode durch die Kúria ist damit nicht nachgewiesen.[160]

Die Wahrung des Gleichgewichts zwischen Rechtsfortbildung und Rechtssicherheit gehörte zu den wesentlichen Herausforderungen dieser Epoche.[161] Ein zu weit gehender richterlicher Entscheidungsspielraum hätte die Vorhersehbarkeit der Rechtsanwendung gefährden können; eine starre Gesetzesauslegung hätte hingegen die Anpassung an gesellschaftliche Veränderungen erschwert.[162] Die Rechtsprechung der Kúria war bestrebt, zwischen diesen beiden Anliegen einen Ausgleich herzustellen.[163]

Die Verfahren über den Ehefrauenunterhalt veranschaulichen diesen Prozess besonders deutlich.[164] Die Gerichte verfolgten zugleich das Ziel, die aus dem ehelichen Rechtsverhältnis folgende Verantwortung durchzusetzen, die bedürftige Partei zu schützen und die Kohärenz der Rechtsordnung zu wahren.[165] Aus diesen Bestrebungen entwickelte sich jene familienrechtliche Praxis, die den maßgeblichen Gehalt des Ehefrauenunterhalts im Ungarn der Jahrhundertwende bestimmte.[166]

5. Der Ehefrauenunterhalt als Spiegel der familienrechtlichen Entwicklung

Die Untersuchung des Ehefrauenunterhalts geht über die Analyse eines eng umrissenen familienrechtlichen Rechtsinstituts hinaus.[167] Die

---

[160] Als methodischer Vergleich, ohne Rezeptionsnachweis: Savigny (1840), Bd. I, § 33, 212–215.
[161] Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.
[162] Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
[163] Vgl. als rechtstheoretische Parallele; kein Nachweis einer ungarischen Rezeption: Ehrlich (1903), 37.
[164] Raffay (1909), Bd. I, 444–450.
[165] Koncz (2012), Ideiglenes nőtartás, 41–43.
[166] Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. §§ 1578–1579.
[167] Koncz (2013), 44–46.

Streitigkeiten über die Unterhaltspflicht und die darauf gegebenen richterlichen Antworten spiegeln zahlreiche grundlegende Merkmale der ungarischen Gesellschaft um 1900 wider.[168] Die Rechtsprechung der Kúria dokumentiert nicht nur die Anwendung gesetzlicher Bestimmungen, sondern vermittelt zugleich ein Bild der damaligen Vorstellungen von Familie, Ehe, gesellschaftlicher Stellung der Frau und der Rolle des Rechts.[169]

Aus der Analyse der Entscheidungen wird das besondere Gesellschaftsverständnis der Kúria erkennbar.[170] Das oberste Gericht betrachtete die Familie als grundlegende Institution der gesellschaftlichen Ordnung, deren stabiles Funktionieren nicht lediglich im privaten, sondern auch im öffentlichen Interesse lag. Es verstand die Ehe als rechtliche und moralische Gemeinschaft, die für die Beteiligten gegenseitige Rechte und Pflichten begründete.[171] Nach dieser Auffassung war die Familie nicht ausschließlich eine emotionale Beziehung, sondern zugleich eine wirtschaftliche und gesellschaftliche Einheit, zu deren Bestand das Recht beitragen sollte.[172]

Das zeitgenössische Leitbild der Stellung der Frau lässt sich zunächst aus der Privatrechtslehre erschließen: Raffay verband ihre familiäre Aufgabe insbesondere mit der Haushaltsführung.[173] Er leitete daraus einen wirtschaftlichen Schutzbedarf ab. Dies erlaubt eine Interpretation des rechtlichen Familienmodells, ersetzt aber keinen Nachweis darüber, wie häufig einzelne Formulierungen in sämtlichen Urteilen der Kúria vorkamen.[174] Eine vergleichbare normative Aufgabenverteilung findet

168 Herger (2012), 138–139.
169 Kolosváry (1911), Bd. Ii, 435; Raffay (1909), Bd. I, 443–444.
170 Staud (1913), 59; Mandel (1905), 209–210.
171 Sztehlo (1885), 78.
172 Magyar Jogi Lexikon. IV. (1903), 119.
173 Raffay (1909), Bd. I, 443–444.
174 Raffay (1909), Bd. I, 444.

sich im ursprünglichen deutschen BGB; dieser Vergleich belegt keine unmittelbare Rezeption in Ungarn.[175]

Sztehlo begründete den Unterhalt mit der aus dem Eheband folgenden rechtlichen und sittlichen Verantwortung.[176] Für den nachehelichen Anspruch knüpfte das Ehegesetz den Schutz dagegen an besondere gesetzliche Voraussetzungen.[177] Die Verbindung von wirtschaftlichem Schutz und überliefertem Familienbild lässt sich daraus als rechtshistorische Deutung entwickeln; sie ist nicht als allgemeine Aussage über die Motive aller Richter zu verstehen.[178]

In den Verfahren über den Ehefrauenunterhalt kam moralischen Gesichtspunkten besondere Bedeutung zu.[179] Das damalige Familienrecht war noch eng mit gesellschaftlichen Normen verbunden, welche die eheliche Treue, die Pflicht zum Zusammenleben und die angemessene Erfüllung familiärer Rollen betonten. In den Entscheidungen der Kúria waren rechtliche und moralische Erwägungen häufig miteinander verflochten.[180] Die Richter prüften nicht ausschließlich das Vorliegen der gesetzlich bestimmten Voraussetzungen, sondern auch, inwieweit das Verhalten der Beteiligten den von der damaligen Gesellschaft anerkannten moralischen Normen entsprach.[181]

Die Bedeutung ehelichen Verhaltens zeigt sich in Raffays Darstellung der gewohnheitsrechtlichen Unterhaltsklage bei Getrenntleben.[182] Bei vertraglichen Unterhaltszusagen war hingegen umstritten, ob und wie die sittliche Bewertung des Verhaltens die Bindung an die Vereinbarung begrenzen sollte.[183] Mandels Kritik an der Entscheidung I. G. 392/1903

175 Zum Vergleich: BGB (1896), ursprüngliche Fassung, §§ 1356, 1360.
176 Sztehlo (1885), 78.
177 Gesetzesartikel XXXI von 1894, §§ 90.
178 Herger (2012), 138–139.
179 Jancsó (1901), 586; Raffay (1909), Bd. I, 445–447.
180 Koncz (2012), 42–43.
181 Mandel (1905), 208–210.
182 Raffay (1909), Bd. I, 445–447.
183 Mandel (1905), 208–210.

verdeutlicht, dass die moralische Bewertung des Autors und die rechtliche Lösung des Gerichts auseinanderfallen konnten.[184]

Die Rechtsprechung der Kúria beruhte gleichwohl nicht ausschließlich auf moralischen Erwägungen.[185] Aus den Entscheidungen ist auch das Streben nach Rechtssicherheit deutlich erkennbar. Das Gericht bemühte sich, in vergleichbaren Fällen vergleichbare Grundsätze anzuwenden und die Vorhersehbarkeit der Rechtsanwendung zu wahren.[186] Angesichts der besonderen Sensibilität familienrechtlicher Beziehungen war dies von erheblicher Bedeutung, da die gerichtlichen Entscheidungen unmittelbar in den Alltag und die wirtschaftlichen Verhältnisse der Beteiligten eingriffen.[187]

Zwischen dem Schutz der Familie und der Rechtssicherheit lässt sich zugleich eine fortwährende Suche nach einem Ausgleich beobachten.[188] Eine zu starre Rechtsanwendung hätte die Berücksichtigung individueller Lebenssachverhalte verhindert; ein zu weiter richterlicher Beurteilungsspielraum hätte dagegen die Vorhersehbarkeit der Rechtsprechung gefährdet.[189] Die Kúria bemühte sich um die Abstimmung dieser beiden Anforderungen. Wie erfolgreich dies gelang, ließe sich auf der Grundlage eines breiteren Entscheidungskorpus genauer beurteilen.[190]

Die untersuchten Entscheidungsbeispiele und Darstellungen enthalten wiederkehrende Prüfungsgesichtspunkte, insbesondere Vermögenslage und eheliches Verhalten.[191] Zugleich dokumentieren sie Änderungen der Praxis und Streit über die dogmatische Begründung einzelner Lösungen.[192]

---

184 Mandel (1905), 208–210.
185 Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.
186 Mandel (1905), 208.
187 Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
188 Gesetzesartikel LIX von 1881, §§ 2–4.
189 Vgl. als rechtstheoretische Parallele; kein Nachweis einer ungarischen Rezeption: Ehrlich (1903), 37.
190 Als methodischer Vergleich, ohne Rezeptionsnachweis: Savigny (1840), Bd. I, § 46, 290–296.
191 Raffay (1909), Bd. I, 445–450.
192 Raffay (1909), Bd. I, 447. Alföldy (1905), 152–154.

Sie bieten damit Anhaltspunkte für eine fallübergreifende Entwicklung des Unterhaltsrechts. Wie einheitlich und vorhersehbar die gesamte Praxis war, bedarf einer breiteren Untersuchung.[193]

Der Ehefrauenunterhalt lässt sich daher als spezifischer Ausdruck der familienrechtlichen Entwicklung verstehen.[194] Er spiegelt zugleich die gesellschaftlichen Verhältnisse der Epoche, die normativen Vorstellungen von der Familie, die rechtliche Bewertung der Stellung der Frau sowie die Möglichkeiten und Grenzen richterlicher Rechtsfortbildung wider.[195] Die Rechtsprechung der Kúria beschränkte sich in diesem Bereich somit nicht auf die Anwendung bestehender Regeln, sondern leistete einen aktiven Beitrag zur Entwicklung des ungarischen Familienrechts.[196]

6. Schlussbetrachtung

Die Untersuchung des ungarischen Familienrechts der dualistischen Epoche zeigt, dass die Frage der ehelichen Unterhaltspflicht weit über den Rahmen eines eng verstandenen privatrechtlichen Rechtsinstituts hinausging.[197] Sowohl die Regelung als auch die gerichtliche Beurteilung des Ehefrauenunterhalts waren mit den gesellschaftlichen Verhältnissen der Zeit, den normativen Vorstellungen von der Familie und dem Verständnis der Rechte und Pflichten der Ehegatten verflochten.[198] Aus den untersuchten Quellen und Entscheidungen der Kúria ergibt sich, dass der Ehefrauenunterhalt einen maßgeblichen Bereich des ungarischen Familienrechts um 1900 bildete, in dem rechtliche, moralische und

193 Mandel (1905), 208–210.
194 Raffay (1909), Bd. I, 444–451.
195 Herger (2011), 70–83.
196 Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. §§ 1360–1361, 1578–1583.
197 Sztehlo (1885), 78–79.
198 Kolosváry (1911), Bd. II, 435.

gesellschaftliche Gesichtspunkte in spezifischer Weise zusammenwirkten.[199]

Das im Rahmen der Untersuchung erschlossene Rechtsquellengefüge verdeutlicht, dass das damalige Familienrecht nicht ausschließlich auf gesetzlichen Regelungen beruhte.[200] Das Gewohnheitsrecht, die Fachliteratur und vor allem die Rechtsprechung spielten eine wesentliche Rolle bei der Ausgestaltung des tatsächlichen Gehalts der Rechtsinstitute.[201] Dies gilt insbesondere für den Ehefrauenunterhalt, bei dem die allgemein gehaltenen gesetzlichen Bestimmungen der Rechtsanwendung besondere Bedeutung verliehen.[202]

Die institutionelle Stellung der Königlich Ungarischen Kúria und die gesetzlich vorgesehene Vereinheitlichung ihrer Rechtsprechung bildeten wichtige Voraussetzungen familienrechtlicher Rechtsentwicklung.[203] Die bei Raffay berichtete Anpassung vorläufiger Unterhaltsleistungen und die von Mandel erörterten Unterhaltsvereinbarungen zeigen konkrete Beiträge der gerichtlichen Praxis.[204] Die zeitgenössische Kritik macht jedoch deutlich, dass die dogmatische Tragfähigkeit und Vorhersehbarkeit einzelner Lösungen nicht als bereits gesichert vorausgesetzt werden können.[205]

Die Analyse der Unterhaltsverfahren zeigt zugleich, dass die Rechtsprechung der Kúria sensibel auf die Herausforderungen der gesellschaftlichen Wirklichkeit reagierte. In ihren Entscheidungen verbanden sich das Anliegen, die bedürftige Partei zu schützen, die Betonung ehelicher Verantwortung und das Bestreben, die Stabilität der familiären Verhältnisse zu erhalten.[206] Rechtsanwendung bedeutete somit

---

199 Raffay (1909), Bd. I, 444.
200 Gesetzesartikel IV von 1869, § 19.
201 Raffay (1909), Bd. I, 445–451.
202 Homoki-Nagy (2004), 10.
203 Gesetzesartikel LIX von 1881, § 4.
204 Raffay (1909), Bd. I, 447. Mandel (1905), 208–210.
205 Alföldy (1905), 152–154.
206 Gesetzesartikel XXXI von 1894, § 90.

nicht lediglich die mechanische Durchsetzung von Normen, sondern schloss die Berücksichtigung gesellschaftlicher und moralischer Gesichtspunkte ein.[207]

Die ausgewertete Fachliteratur und die Entscheidungsbeispiele eröffnen einen Zugang zu den Zusammenhängen familienrechtlicher Entwicklung. Wiederkehrende Kriterien und Veränderungen der Praxis lassen sich nebeneinander beobachten.[208] Eine abschließende Aussage über eine fortschreitende Vereinheitlichung setzt weitere Quellenforschung und eine breiter angelegte Fallanalyse voraus.[209]

Der vorliegende Beitrag ist daher in erster Linie als vorbereitende Phase eines größeren Forschungsvorhabens zu verstehen. Eine mögliche Richtung weiterer Untersuchungen bildet die umfassendere Auswertung der Entscheidungen der Kúria, insbesondere jener Fälle, welche die Voraussetzungen, Grenzen und praktische Durchsetzung der Unterhaltspflicht betrafen.[210] Darüber hinaus erscheinen eine vergleichende Analyse der zeitgenössischen Fachliteratur und Rechtsprechung sowie die Einordnung der ungarischen Regelungen und gerichtlichen Praxis in einen internationalen Kontext sachgerecht.[211]

Weitere Forschungsperspektiven eröffnet die Frage, wie der Ehefrauenunterhalt mit anderen familien- und vermögensrechtlichen Institutionen verbunden war. Das Getrenntleben, die Ehescheidung, das eheliche Güterrecht und die Möglichkeiten des Vermögenserwerbs von Frauen sind Bereiche, die in engem Zusammenhang mit der Unterhaltspflicht standen.[212] Ihre gemeinsame Untersuchung kann ein

[207] Mandel (1905), 208–210.; Koncz (2012), 3–4.
[208] Raffay (1909), Bd. I, 447. Alföldy (1905), 152–154.
[209] Herger (2011), 70–80.
[210] Herger (2011), 72–80.
[211] Vgl. zum deutschen Vergleichsrecht: BGB (1896), ursprüngliche Fassung. §§ 1360–1361, 1578–1583.
[212] Herger (2011), 70-83.

differenzierteres Bild der Funktionsweise des ungarischen Familienrechts um 1900 vermitteln.[213]

Der Ehefrauenunterhalt bildete einen Schnittpunkt zwischen ehelichen Pflichten, wirtschaftlichem Schutz und richterlicher Konkretisierung des Privatrechts. Die untersuchten Texte zeigen sowohl wiederkehrende Kriterien als auch umstrittene Rechtsbegründungen.[214] Die institutionellen Möglichkeiten der Kúria zur Vereinheitlichung der Rechtsprechung erklären ihren Einfluss; der tatsächliche Grad der Einheitlichkeit bleibt anhand eines umfassenderen Entscheidungskorpus zu prüfen.[215]

Die historische Untersuchung des Ehefrauenunterhalts dient daher nicht nur der Erschließung eines vergangenen Rechtsinstituts, sondern trägt auch zu einem besseren Verständnis der Modernisierung des ungarischen Familienrechts bei.[216] Die Analyse dieses Bereichs der Rechtsentwicklung ermöglicht es, die vermittelnde Rolle der Rechtsprechung zwischen traditionellen gesellschaftlichen Normen und den Anforderungen einer modernen bürgerlichen Rechtsordnung aufzuzeigen.[217]

Literatur und Quellenverzeichnis

Wissenschaftliche Literatur

ALFÖLDY, Ede: „A munka nem lehet ajándék? (A kir. Curia I. G. 554/904. számú határozatáról.)“ Jogtudományi Közlöny 40 (1905), Nr. 18, 152–154.

BALOGH, Judit: „A felsőbíráskodás megszervezése Debrecenben“. Jogtörténeti Szemle 2017, Nr. 1–2, 57–63.

BALOGH, Judit: „Grosschmid Béni »szövőszékén«. Történeti és modern, törzsökös és idegen szabályokból »időn kívüli« rendszeres magyar magánjog“. Erdélyi Jogélet 4 (2023), Nr. 3, 17–30. DOI: 10.47745/ERJOG.2023.03.02.

213 Knorr (1899), 123; RAFFAY (1909), Bd. I, 449-452.
214 Raffay (1909), Bd. I, 445–451. Alföldy (1905), 152-154.
215 Gesetzesartikel LIX von 1881, § 4.
216 Herger (2011), 70-80.
217 Mandel (1905), 208-210.; Vgl. als rechtstheoretische Parallele; kein Nachweis einer ungarischen Rezeption: Ehrlich (1903), 37.

HERGER, Csabáné: „A nőtartás a Magánjogi Törvénykönyvben: a 19. századi előzmények tükrében“. Jura 17 (2011), Nr. 2, 70–83. 1928.

HERGER , Eszter Cs: „The Introduction of Secular Divorce Law in Hungary, 1895–1918: Social and Legal Consequences for Women“. Journal on European History of Law 3 (2012), Nr. 2, 138–148.

HOMOKI-NAGY, Mária: Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert. Rechtsgeschichtliche Vorträge 25. Budapest, 2004, 3–10.

KNORR, Alajos: Házassági perek. Budapest, Athenaeum, 1899.

KOLOSVÁRY, Bálint: A magyar magánjog tankönyve. Bd. II. Budapest, Grill Károly, 1911.

KONCZ, Ibolya Katalin: Az ideiglenes nőtartás történeti megítélésének problematikája bontóper során. Miskolci Jogi Szemle, 7 (2012) 1, 38–46.

MALONYAI, Béla: „Végleges nőtartás felemelése – leszállítása“. Jogtudományi Közlöny 53: , Nr. 16, 125–127. 1918.

MANDEL, Pál: „Nőtartás“. Jogtudományi Közlöny 40: , Nr. 25, 208–210. 1905.

MÁRKUS, Dezső (szerk): Magyar Jogi Lexikon Bd. I-IV.

NAGY, Janka Teodóra: „A népi jogéletkutatás történeti, jogtörténeti forrásai a Dél-Alföldön“. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica 75 (2013), 505–511.

NAGY, Janka Teodóra: „A családról jogi néprajzi megközelítésben: típus-, funkció- és szabályozóváltás a 19–20. század fordulóján“. In: Farkas Éva (Hrsg.): A családról múlt és jelen időben. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2019, 23–37.

NAGY, Péter: „A házassági bíráskodás szervezeti kereteinek változásai a 19. századi erdélyi református egyházban“. Glossa Iuridica 6 (2019), Nr. 1–2, 85–106.

NAGY, Péter: „A magyar házassági törvény az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban“. Jogelméleti Szemle 2024, Nr. 2, 48–69. DOI: 10.59558/jesz.2024.2.48.

PETRASOVSZKY, Anna: „Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint“. Miskolci Jogi Szemle 14 (2019), Nr. 1, Bd. 2, 34–48.

PETRASOVSZKY, Anna: „Matrimony as a Basic Point for Substaining the State by the Doctrine of Reason“. European Integration Studies 12 (2016), Nr. 1, 29–34.

PETRASOVSZKY, Anna: „Polgárisodás a míveltség magasabb fokán” – Eötvös József integrációs gondolata. Publicationes Universitatis Miskolcinensis. Sectio Juridica et Politica, 32 (2014), 97–102

PETRASOVSZKY, Anna: „Sikertelen perből Különös házasság“. Miskolci Jogi Szemle 12 (2017), Nr. 2, 74–90.

RAFFAY, Ferencz: A magyar magánjog kézikönyve. Bd. I: Általános rész, személyjog és családjog. 3., bedeutend erweiterte und verbesserte Auflage. Győr: Pannonia, 1909.

SAVIGNY, Friedrich Carl von: System des heutigen Römischen Rechts. Bd. I. Berlin: Veit, 1840. Erstes Buch, Kapitel IV, §§ 32–51, 206–330; insbesondere §§ 33 und 46.

ŠTENPIEN, Erik (Übersetzung und Einleitung): Tripartitum [von Štefan Werbőczy]. Bratislava: Eurokódex, 2008. ISBN 978-80-89363-24-7.

ŠTENPIEN, Erik: „Niekoľko poznámok k najstarším prekladom Tripartita“. Človek a spoločnosť / Individual and Society 13 (2010), Nr. 3,.

ŠTENPIEN, Erik: Dejiny súkromného práva v Uhorsku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. ISBN 978-80-7097-875-7.

ŠTENPIEN, Erik: „Adalékok a Bohuslav-féle döntvénytár történetéhez“. Jogtörténeti Szemle 2016, Nr. 4, 36–42.

SZÉKELY György László: A vádelv eróziójának veszélye a legújabb bírói gyakorlat fényében. Magyar Jog, 69 (2022) 9, 523–530

SZÉKELY György László: Néhány gondolat a perújítási nyomozásról. Magyar Jog, 71 (2024) 3, 134–144.

SZTEHLO, Kornél: „A nőtartási igények“. Jogtudományi Közlöny 20: , Nr. 10, 78–79. 1885.

VARGA, Norbert: „A Kúria döntvényalkotási joga 1912 és 1930 között“. In: SCHWEITZER Gábor – SZABÓ István (Hrsg.): A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése. Bd. I. Budapest: Pázmány Press, 2016, 171–190.

VARGA, Norbert: „AZ I. világháború hatása a kartelljog kodifikációjára“. FORVM: Acta Juridica et Politica 9: , Nr. 1, 165–177. 2019.

Gesetzliche Rechtsquellen

Bürgerliches Gesetzbuch vom 18. August 1896. Reichsgesetzblatt 1896, 195–603. Ursprüngliche Fassung, Viertes Buch.

Gesetzesartikel IV von 1869 über die Ausübung der richterlichen Gewalt (1869. évi IV. törvénycikk a birói hatalom gyakorlásáról), insbesondere § 19.

Gesetzesartikel LIX von 1881 zur Änderung des Gesetzesartikels LIV von 1868 über die Zivilprozessordnung, insbesondere §§ 2–4.

Gesetzesartikel XXXI von 1894 über das Eherecht (1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról).

Gesetzesartikel I von 1911 über die Zivilprozessordnung (1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról),

Im Text behandelte Entscheidungen der Kúria

I. G. 499/1900 und I. G. 302/1902: ALFÖLDY (1905), 152–154, besonders 152

I. G. 392/1903: MANDEL (1905), 208–210 (Referat der Entscheidung und abweichende Stellungnahme des Autors).

I. G. 701/1903 und I. G. 299/1905: RAFFAY (1909), Bd. I, 447,

P. III. 2666/1916: mittelbar nach HERGER (2011), 80 und 83, Fn. 137, dort nach MALONYAI (1918), 125–127.

sgeschichtliche Vorträge. Budapest, 2004. Herangezogene Stelle: 10.

Die Rechtsstellung, Organisation und Kompetenzen des Generalstabes in der österreichisch-ungarischen Monarchie

SZABÓ Szilárd*[1]

Nach der ungarischen Pragmatischen Sanktion, die die Grundlage bildete, auf der der österreichisch-ungarische Ausgleich aufgebaut wurde, ist das Kriegswesen eines der Mittel der gemeinsamen Verteidigung. Aufgrund der §§ 9 und 11 des ungarischen Ausgleichsgesetzes, des Gesetzartikels XII. vom Jahre 1867 wird kraft der in den Bereich des Kriegswesens gehörigen konstitutionellen fürstlichen Rechte Seiner Majestät alles, was die einheitliche Leitung, Befehligung und innere Organisation des gesamten Heeres betrifft, als von Seiner Majestät zu verfügen anerkannt. Das Gesetz enthält nicht einmal eine Erwähnung eines gemeinsamen Kriegsministers, sondern ordnet lediglich die Errichtung eines gemeinsamen Ministerrates an.[2]

Das österreichische Gesetz vom 21. Dezember 1867, Reichsgesetzblatt Nummer 146, betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung enthält dagegen keine explizite Berufung auf die Pragmatische Sanktion, sondern erklärt es das Kriegswesen zur gemeinsamen Angelegenheit. Nach § 5. des Gesetzes vom 21. Dezember 1867, Reichsgesetzblatt Nummer 145, über

* PhD. egyetemi adjunktus Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Politikatudományi Tanszék

[2] Márkus D. (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvényczikkek. Milleniumi emlékkiadás*, Budapest, Franklin, 1896, 334–337. Polner Ö.: *Közös ügyek. Különlenyomat a Jogi Lexikon IV. kötetéből*, Budapest, Singer és Wolfner, 1901, 101.

die Ausübung der Regierungs- und Vollzugsgewalt wird der Oberbefehl über die bewaffnete Macht durch den Kaiser geführt.[3]

In diesem Sinn fielen demnach alle organisatorischen Fragen der Armee in den dem Monarchen vorbehaltenen Kompetenzbereich. Die Organisation der gesamten Militärverwaltung wurde von einem gemeinsamen oder Reichskriegsminister geführt, der für die Delegationen verantwortlich war. Das gemeinsame Kriegsministerium war das Organ Seiner Majestät und hat als oberste Militärbehörde funktioniert.[4]

Der Generalstab wurde seit 1871 aufgrund der Organischen Bestimmungen als Hilfsorgan des Ministeriums erklärt. Sein Vorgänger war das durch Prinzen Eugen von Savoyen errichtete Generalquartiermeisteramt, das schließlich um Mitte des 18. Jahrhunderts in den Generalquartiermeisterstab überging. Auf diese Instruktion wurde das im Jahr 1769 erlassene Generalsreglement gebaut. Dieses Reglement war die erste Dienstvorschrift des Generalstabes.[5]

---

[3] Bernatzik E. (szerk.): *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*, Wien, Manz, 1911, 435–439.

[4] Olechowski-Hrdlicka K.: *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Vorgeschichte – Ausgleich 1867 – Staatsrechtliche Kontroversen*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 2001, 266–269.

[5] Zeinar H.: *Geschichte des österreichischen Generalstabes*, WienKölnWeimar, Böhlau Verlag, 2006, 615. „Doch erst mit dem Aufkommen der Massenheere und der immer komplexer werdenden Führung militärischer Verbände wurde im 19. Jahrhundert in vielen europäischen Armeen bereits im Frieden ein besonders ausgebildtes Planungs- und Führungsorgan eingerichtet, das häufig den Namen ’Generalstab’ erhielt. Die relative kleinen Institutionen sollten die ’Gehirnfunktionen’ des Heeres übernehmen: die Kriegs- und Aufmarschplanung, die Beobachtung möglicher Kontrahenten, die Beratung der Staats-/Armeeführung in militärischen Fragensowie die Ausbildung der Generalstabsoffiziere gehörte Anfang des 20. Jahrhunderts zu den Aufgaben der meisten Generalstäbe. (…) [S]o zeichnet sich ein Generalstab durch elf maßgebliche Charakteristika aus: Er verfügt zunächst über eine eigenständige bürokratische Organisation und über eigene Ausbildungs- und Aufnahmeanforderungen. Des Weiteren durchzieht er ’die Armee wie ein Nervensystem’, kann sich auf einen eigenen Dienstweg stützen, ist allein dem Monarchen oder dem Kriegsministerium unterstellt und zeichnet sich durch sein professionelles Generalistentum aus. Ein weiteres wesentliches Merkmal ist sein permanentes Bestehen, schließlich soll ein Generalstab bereits in Friedenszeiten den Krieg vorbereiten. Er ’bildet das zentrale Koordination-, Kontroll-, und Aufsichtsorgan’ ohne tatsächliche Befehlsbefugnisse zu besitzen”. David Kahn hat drei Voraussetzungen für das Entstehen von Generalstäbesn herausgearbeitet: Säkularisation,

Am 1. September 1805. erließ Erzherzog Karl von Habsburg-Lothringen in seiner Eigenschaft als Präsident des Hofkriegsrates eine Dienstvorschrift für den Generalquartiermeisterstab der italienischen Armee, die aber bald massgeblich für die gesamte Armee wurde. Von diesem Zeitpunkt an wurde der Generalquartiermeisterstab – seit 1865 nur Generalstab – zum Hilfsorgan des Hofkriegsrates und nach 1848 zum Hilfsorgan des Kriegsministeriums.[6]

Die Rechtsstellung des Generalstabes und seines Chefs sowie Organisation, Tätigkeit und Kompetenzen des Generalstabes wurden durch Organische Bestimmungen festgelegt. Insgesamt sind fünf solche Bestimmungen bekannt: Das erste wurde 1871 erlassen, weitere folgten 1875, 1883 und 1907; das letzte wurde 1913 herausgegeben.[7]

Bürokratisierung und Management. „Während das Zeitalter der Säkularisation das philosophische Fundament für Generalstäbe legte, da diese ihre Arbeiten fortan auf einer logischen, überprüfbaren Grundlage aufbauen konnten, mündete die zunehmende Bürokratisierung der europäischen Staatswesen in einem gestiegenen Verlangen nach Informationen – nicht zuletzt auch im militärischen Bereich. Gerade das Wachstum der Heere stellte die verantwortlichen Offiziere vor große Herausforderungen: Sie mussten die Bewegungen der Armeen ebenso akribisch planen und miteinander abstimmen wie deren Versorgung. Gesammelte Informationen über Infrastruktur, Terrain, das eigene Leistungsvermögen und das Gegners wurden so zur Voraussetzung für eine erfolgreiche logistische und militärische Planung. (…) Als letzten Faktor führt Kahn das professioneller werdende Management an: Mit der technischen Weiterentwicklung der Schusswaffen und den daraus resultierenden taktischen Neuerungen mussten Soldaten zunehmend in der Lage sein, Arbeitsanweisungen, Sicherheitswarnungen und Organisationsanweisungen zu lesen; sie mussten den Bedarf an Treibstoff und Rohstoffen sowie die Erwartungen an die Arbeitskräfte berechnen können. Neue Spezialisten wie Eisenbahningenieure, Signaloffiziere, Versorgungsoffiziere, Nachrichtenoffiziere oder Festungskonstrukteure mussten ihre unterschiedlichen Fachkenntnisse auf ein einziges Problem konzentrieren". Grawe L.: Generalstäbe im Zeitalter der Weltkriege – Einleitung, in: Grawe (ed.) Gehirne der Armeen? Die Generalstäbe der europäischen Mächte im Vorfeld der Weltkriege, Brill Schöningh, Berlin, IX–XXXIII. https://doi.org/10.30965/9783657791958_017, 2023.XI–XII. sowie XIX.

[6] Zeinar: i.m. 240.

[7] Allerhöchste Entschliessung vom 6. März 1871. Circular-Verordnung vom 14. März 1871, Praes. Nr. 708. *Verordnungsblatt für das k. k. Heer*. 13. Stück. vom 15. März 1871. 1–8. Allerhöchste Entschliessung vom 23. December 1875. Circular-Verordnung vom 24. December 1875, Praes. Nr. 5413. *Verordnungsblatt für das k. k. Heer*. 49. Stück. vom 27. December 1875. 1–7. Allerhöchste Entschliessung vom 24. Februar 1883. Circular-Verordnung vom 28. Februar 1883, Praes. Nr. 1003. *Verordnungsblatt für das k. k. Heer*.

An der Spitze des Generalstabes stand der Chef des Generalstabes, der weder vor der österreichischen noch vor der ungarischen Gesetzgebung beziehungsweise vor den aus Mitgliedern der beiden gesetzgebenden Körperschaften gebildeten Delegationen erscheinen durfte und darüber hinaus weder an den Sitzungen der österreichischen noch der ungarischen Regierung teilnehmen konnte. Der Chef des Generalstabes durfte weder mit dem Ministerpräsidenten einer der beiden Regierungen noch mit dem gemeinsamen Außenminister unmittelbar in Verbindung treten, obwohl er an den Sitzungen des Gemeinsamen Ministerrates teilnehmen konnte.[8]

Die Ernennungen der Chefs des Bureaus des Generalstabes, der Generalstabschefs der General- und selbständigen Militärkommanden, des Direktors des Militärgeographischen Institutes und des Kommandanten der Kriegsschule erfolgten auf Antrag des Generalstabschefs an den gemeinsamen Kriegsminister durch den Monarchen. Der Monarch konnte sich selbstverständlich auch unmittelbar an den Chef des Generalstabes wenden.[9] Im Herbst 1876 wurde durch den Chef des Generalstabes Feldmarschalleutnant Anton Freiherr von Schönfeld eine allgemeine Dienstvorschrift für die Generalstabsbureaus erlassen. Dieser Dienstvorschrift zufolge wurde dem Stellvertreter des Chefs die Dienst– und Fachaufsicht über einzelnen Büros übertragen, wodurch die einzelnen Büroleiter direkt an die Stellvertreter gewiesen waren und nur in bestimmten wichtigen Angelegenheiten oder über Befehl war direkt dem Chef Vortrag zu halten.[10]

Im März 1881 ernannte der Herrscher Feldzeugmeister Friedrich Beck–Rzikowsky, den früheren Leiter seiner Militärkanzlei, zum Chef des

14. Stück. vom 10. März 1883. 1–8. Allerhöchste Entschliessung vom 4. Oktober 1907. Zirkularverordnung vom 28. Oktober 1907, Praes. Nr. 7347. *Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer*. 34. Stück. vom 2. November 1907. 1–10. Allerhöchste Entschliessung vom 14. November 1912. Zirkularverordnung vom 1. Februar 1913, Abt. 5, Nr. 6841 (von 1912). *Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer*. 8. Stück. vom 8. Februar 1913. 1–8.

[8] Zeinar: i.m. 546.

[9] Allerhöchste Entschließung 1871, X. 5.

[10] Zeinar: i.m. 392.

Generalstabes. Feldzeugmeister Beck hielt die Stellung des Chefs für ungeklärt und war der Ansicht, dass er nicht über die zur Erfüllung seiner Aufgaben erforderliche Selbständigkeit verfüge. In einer Denkschrift legte Beck seine Ansichten über den Wirkungskreis des Chefs des Generalstabes ausführlich dar. Er schrieb „Der Generalstab bezeichnet das was im Krieg absolut erforderlich und was im Frieden wünschenswert, der Kriegsministerium bezeichnet die Grenzen des Gewährbaren über welche eben nicht hinausgegangen werden kann". Obwohl der Monarch Feldzeugmeister Becks Ansichten im Prinzip zustimmte und sie durchaus gern genehmigt hätte, konnte die Erweiterung der Befugnisse des Chefs des Generalstabes jedoch erst unter Feldmarschalleutnant Franz Conrad von Hötzendorf erreicht werden.[11]

Gemäss den Organischen Bestimmungen von 1907 führte der Chef des Generalstabes den Titel „Chef des Generalstabes für die gesamte bewaffnete Macht" und stand persönlich unter den unmittelbaren Befehlen des Monarchen. Der Chef des Generalstabes konnte in operativen, auf die konkreten Kriegsvorbereitungen Bezug habenden Angelegenheiten außer mit den beiden Landesverteidigungsministern, mit dem Marinekommandanten und mit den Korpskommandanten direkt verkehren sowie ebenso in informatorischer Absicht sich mit den Militärbevollmächtigten und Militärattachés in Verbindung treten.[12]

Gemäss den Organischen Bestimmungen von 1913 verfügte der Chef des Generalstabes bereits über die Befugnis, dem Monarchen wichtige in sein Ressort gehörende Angelegenheiten direkt mündlich oder schriftlich vorzutragen und ebensolche Anträge zu unterbreiten. Mit den Armeeinspektoren und den Korpskommandanten konnte der Chef des Generalstabes bezüglich der konkreten Vorarbeiten für die Bereitstellung und Verwendung der bewaffneten Macht im Krieg direkt verkehren, jedoch war er verpflichtet, dem gemeinsamen Kriegsministerium von allen

[11] Wagner W.: *Geschichte des k. k*. Kriegsministeriums II. Band 1866–1888. Hermann Böhlaus Nachf. WienKölnGraz, 1971, 202–204.
[12] Allerhöchste Entschließung 1907, III. 1. IV. 2. sowie IX. 4.

direkten Korrespondenzen grundsätzlich vor der Absendung im Einsichtsweg Mitteilung zu machen.[13]

Nach den organischen Bestimmungen von 1871 erstreckte sich die Tätigkeit des Generalstabes auf alle Angelegenheiten, welche den militärischen Dienstbetrieb, die Organisation, Dislokation, Bewaffnung, Ausrüstung und Ausbildung des Heeres betrafen sowie alle Fragen der Befestigungen und das gesamte militärische Kommunikationswesen.[14] Seit 1875 oblagen dem Chef des Generalstabes alle operativen Arbeiten und Vorarbeiten für den Krieg, er nahm daher Einfluss auf alle militärpolitischen Fragen, auf die ordre de bataille (das heisst Kriegsgliederung der Armee), die Mobilisierung, die Befestigungen, das Eisenbahn- und militärische Kommunikationswesen sowie auf jene Angelegenheiten, die sich auf die Kriegstüchtigkeit des Heeres bezogen, insbesondere auf alle organisatorischen Fragen und auf die grösseren Waffenübungen.[15]

Der gemeinsame Kriegsminister brachte 1878 im Einvernehmen mit dem Chef des Generalstabes einen Ausschuss mit Vertretern des Ministeriums und des Generalstabes zur Ausarbeitung des Mobilisierungsplans ins Leben. Man muss unbedingt festgestellt werden, dass der Geschäftsvorgang der Ausarbeitung der Mobilisierungspläne übermässig kompliziert und ausserordentlich umständlich, also ein Administrationsalptraum war.[16] Erst nachdem Feldmarschalleutnant Conrad von Hötzendorf Chef des Generalstabes geworden war, wurde das frühere, ziemlich komplizierte und bürokratische Mobilisierungsvorgang durch ein neues ersetzt, das als effizienter angesehen wurde und an dessen Ausarbeitung der Generalstab eine wesentlich bedeutendere Rolle spielte.[17]

[13] Allerhöchste Entschließung 1913, III–IV. 1–2.
[14] Allerhöchste Entschließung 1871, VII. 3.
[15] Allerhöchste Entschließung 1875, VII. 2–3.
[16] Wagner: i.m. 171–172.
[17] Zeinar: i.m. 466.

Diese Arbeiten mussten jährlich im Herbst fertiggestellt sein, um dem Herrscher vom Generalstabschef persönlich zur Sanktionierung vorgelegt zu werden. Waren diese Pläne durch den Monarchen genehmigt worden, dann kamen die Ergebnisse als „Instruktionen für die Alarmierung", als „Kriegsgliederung" und als „Aufmarschelaborat" für jeden der vorgesehenen Kriegsfälle zum Ausdruck und wurden auf dem entsprechenden farbigen Papier abgedruckt.[18]

Seit 1913 wurden die Budgetentwürfe für alle Teile der bewaffneten Macht vor ihrer Festsetzung sowie bei wesentlichen Änderungen dem Chef des Generalstabes zur Abgabe seiner Wohlmeinung zugestellt.[19]

Der Generalstab war in Büros gegliedert, die dem Chef des Generalstabes unmittelbar unterstellt waren. Nach den organischen Bestimmungen von 1871 war das Direktionsbüro für die Personalangelegenheiten und die Leitung des inneren Dienstes im Generalstab für den schriftlichen Verkehr des Chefs des Generalstabes mit dem gemeinsamen Kriegsministerium, den Behörden und Aemtern, der Kriegschule, dem Kriegsarchiv und dem militärgeographischen Institut zuständig.

Die militärische Beschreibung des Inlandes oblag einem Büro, jene des Auslandes einem anderen. Ein anderes Büro war für Eisenbahn-, Dampffschiffarts- Post und Telegraphenwesen im In- und Ausland, zugleich Zentralleitung bei Waffenauftransporten auf Eisenbahnen oder mittelst Dampffschiffe betraut. In gewisser Hinsicht galt das Eisenbahnbüro des Generalstabes im Vergleich zu den übrigen Büros des Generalstabes als außergewöhnlich und besonders, und zwar insofern, als das 1865 errichtete Eisenbahnbüro seit 1889 zugleich die Abteilung 5/EB des Gemeinsamen Kriegsministeriums bildete. Die Verkehrsmöglichkeiten übten auf die Ausarbeitung der Aufmarschpläne mindestens ebenso großen Einfluss aus wie die operativ-strategischen

[18] Wagner: i.m. 171–172.
[19] Allerhöchste Entschließung 1913, IV. 2.

Ziele und Vorstellungen. Da die Mobilmachung und der Aufmarsch der Streitkräfte das Eisenbahnnetz in erheblichem Maße in Anspruch nahmen, verfügte das Eisenbahnbüro über eine beträchtliche Selbstständigkeit, und die dort dienenden Offiziere mussten über spezielle Fachkenntnisse verfügen.[20]

Es war ein Büro für Kriegsgeschichte und ein anderes für Evidenthaltung fremder Heere. Das Evidenzbüro führte eine umfassende Erfassung über die Organisation, Dislokation, Aufmärsche, Bewaffnung, angewandte Gefechtsverfahren, Ausbildung, materielle Versorgung, Stärke sowie alle sonstigen relevanten Aspekte fremder Streitkräfte, die im Falle eines möglichen Krieges von Bedeutung sein konnten. Zur Sammlung der Daten konnten sogar wissenschaftliche Hilfsmittel herangezogen werden. Es waren Aufzeichnungen über wesentliche Veränderungen in der Organisation fremder Streitkräfte anzufertigen, ebenso über die Kriegsbereitschaft einzelner Truppenteile sowie über die Vorbereitung, militärische Fähigkeiten und sonstigen Eigenschaften höherer militärischer Befehlshaber.

Über jede wichtigere Veränderung war unverzüglich dem gemeinsamen Kriegsminister Bericht zu erstatten, und allen betroffenen militärischen sowie zivilen Behörden waren entsprechende Auskünfte zu erteilen. Darüber hinaus mussten über einzelne bedeutendere Veränderungen ausführlichere und gründlichere Analysen in Form von Studien sowie zusammenfassende Übersichten erstellt werden. Neben den fremden Streitkräften war auch über fremde Befestigungsanlagen mit ähnlicher Detailgenauigkeit Evident zu halten.[21] Nach der organischen Bestimmungen von 1871 waren also im Generalstab sechs Büros.[22]

---

[20] Wandruszka A. – Urbanitsch P.: Die bewaffnete Macht, in: Wandruszka A & Urbanitsch P (eds.), Die Habsburgermonarchie 18481918. Band V. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien. I–XII. sowie 1–868, 1987, 557.

[21] Szabó Sz: *Az Osztrák–Magyar Monarchia központi katonai és polgári hírszerző és elhárító szervezete 1850–1918*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019, 41–43.

[22] Allerhöchste Entschließung 1871, VIII. 3–4.

Nach der Organischen Bestimmungen von 1875 besorgte das Direktionsbüro alle Personal- und ökonomischen Angelegenheiten, dann den Dienstverkehr innerhalb des Generalstabes und nach aussen. In diesen Bestimmungen wurde ein Büro für operative und besondere Generalstabsangelegenheiten errichtet, das alle operativen Angelegenheiten und die damit im Zusammenhang stehenden Materien bearbeitete, darunter Kriegsgliederung, Mobilmachung, Entwürfe für strategische Aufmärsche sowie Gutachten und Anträge betreffend Befestigungen. Ferner bearbeitete es Angelegenheiten der Organisation und Ausbildung des Heeres, Reglements und Instruktionen taktischen und operativen Inhalts, Entwürfe zu Generalstabsreisen und größeren Waffenübungen sowie die darauf bezüglichen Hauptberichte. Das Operationsbüro gliederte 3 Gruppen, nämlich Russland, Italien und Balkangruppen. Die Landesbeschreibungsbureaus wurden vereinigt, hingegen wurde das für Eisenbahn-, Dampffschiffahrts- und Postangelegenheiten zuständige Büro vom Telegrafenbüro abgetrennt. Nach den Organisationsbestimmungen von 1875 bestand der Generalstab somit weiterhin aus sechs Büros, jedoch in anderer Einteilung.[23]

Nach den Organischen Bestimmungen von 1883 sind dem Chef des Generalstabes das militärgeographische Institut in dienstlicher, wissenschaftlicher und technischer Beziehung, ferner rücksichtlich der Militär–Aufnahme und des Kartenwesens, das Pionnier-, Eisenbahn- und Telegraphen-Regiment in militärischer und technischer Beziehung, die Kriegsschule sowie das Kriegsarchiv in wissenschaftlicher Beziehung untergeordnet.[24]

Im Jahr 1889 wurde das Evidenzbüro mit der Abwehr feindlicher Spionagetätigkeit betraut, womit das Evidenzbüro fortan auch die zentrale Leitung der militärischen Abwehr übernahm. Es lässt sich somit

[23] Allerhöchste Entschließung 1875, VII. 3.
[24] Allerhöchste Entschließung 1883, IV. 3. Die Organische Bestimmungen von 1907 entzog diese Einrichtungen dem Kompetenzbereich des Generalstabes. Allerhöchste Entschließung 1907, V. 2–3.

feststellen, dass sich der Zuständigkeitsbereich des Evidenzbüros des Generalstabes zu Beginn der 1890er Jahre auf die Sammlung und Evidenthaltung von Informationen über fremde Streitkräfte sowie auf die sowohl in Friedens- als auch in Kriegszeiten betriebene militärische Aufklärung erstreckte, deren zentrales Leitungsorgan das Evidenzbüro des Generalstabes war, ferner auf die Aufdeckung und Verhinderung von gegen die Österreichisch-Ungarische Monarchie gerichteter Spionagetätigkeit.[25]

In den organischen Bestimmungen von 1907 wurde ein weiteres Büro eingerichtet. Das Instruktionsbüro war beauftragt mit der Weiterbildung der Generalstabsoffiziere, der Ansetzung von Kriegsspielen, der Abhaltung von Generalstabsreisen sowie der Durchführung der Stabsprüfung. Dieses Büro stellte – gemeinsam mit dem Operationsbüro – die zur Erledigung des Stabsdienstes notwendigen Hilfsmittel her.[26] In den organischen Bestimmungen von 1913 wurde wieder ein weiteres Büro eingerichtet. Das Etappenbüro traf im engsten Einvernehmen mit dem Operationsbüro alle mit dem Etappendienst im Zusammenhang stehenden Vorsorgen. Das Büro bearbeitete alle auf die Versorgung der Armee im Feld Bezug habenden Angelegenheiten, organisatorischen Fragen, Vorschriften und Behelfe, ferner das Sanitäts-, Verpflegungs-, Kraftfahrwesen.[27]

Der Zusammenhang zwischen dem Generalstab und dem gemeinsamen Kriegsminister blieb während der gesamten Zeit problematisch. Innerhalb der Organisationsstruktur des gemeinsamen Kriegsministeriums gab es Einheiten, deren Zuständigkeitsbereiche sich teilweise mit denen einzelner Büros des Generalstabs überschnitten. Diese gerieten häufig in Kompetenzstreitigkeiten miteinander und versuchten, einander zu übergehen.

[25] Szabó: i.m. 43–45.
[26] Allerhöchste Entschließung 1907, V. 2–3.
[27] Allerhöchste Entschließung 1913, V. 3.

Auch hinsichtlich der rechtlichen Stellung des Generalstabs entstanden erhebliche Auseinandersetzungen: Wer wem Bericht zu erstatten hatte, wer wem unmittelbar Informationen übermitteln durfte und wer wann Einsicht in die von der jeweils anderen Seite erstellten Akten nehmen konnte. Der Einfluss des Generalstabs wurde dadurch erheblich verstärkt, dass Generalstabsoffiziere auch im gemeinsamen Kriegsministerium Dienst taten. Dies ermöglichte es ihnen, bereits in der Phase der Vorbereitung von Vorschriften und Instruktionen die Interessen des Generalstabs durchzusetzen, und zwar auch in solchen Bereichen, die eigentlich in den Verantwortungsbereich des gemeinsamen Kriegsministers fielen. Im Zusammenhang mit dem gemeinsamen Kriegsminister musste der Generalstab zudem berücksichtigen, dass dieser in Haushaltsfragen, die das Heer betrafen, in hohem Maße vom gemeinsamen Finanzminister sowie von den beiden Landesregierungen und den beiden Gesetzgebungen abhängig war.

In dieser Hinsicht ließ sich ein deutlicher Unterschied im Verhalten von Beck und Conrad von Hötzendorf beobachten. Beck bemühte sich stets, die verfassungsrechtliche Verantwortung des gemeinsamen Kriegsministers zu berücksichtigen, während sein Nachfolger nicht das im jeweiligen Moment erreichbare Maximale, sondern stets die möglichst ideale Lösung anstrebte.[28]

Günther Kronenbitter betont, dass der Generalstab noch unmittelbar vor dem Ersten Weltkrieg lediglich ein Instrument und nicht ein Gestalter der österreichisch-ungarischen Sicherheitspolitik war. Dies wird eindeutig dadurch belegt, dass der Generalstab weder an der Ausarbeitung des an Serbien gerichteten Ultimatums noch an der Vorbereitung der zum Krieg führenden diplomatischen Schritte beteiligt war.[29]

---

[28] Zeinar: i.m. 560–561.

[29] Kronenbitter G.: Den Krieg fordern und vorbereiten Der österreichisch-ungarische Generalstab 1906 bis 1914. in: Grawe L (ed.): Gehirne der Armeen? Die Generalstäbe der europäischen Mächte im Vorfeld der Weltkriege, Brill Schöningh, Berlin https://doi.org/10.30965/9783657791958_017, 2023, 11. sowie 25–27.

Zusammenfassung

Der Generalstab verbesserte nach anfänglichen Schwierigkeiten kontinuierlich seine Rechtsstellung innerhalb des institutionellen Rahmens des gemeinsamen österreichisch-ungarischen Militärwesens. Dem Chef des Generalstabs gelang es, eine unmittelbare Verbindung zu den Korpskommandanten herzustellen. Dies war wichtig, da sie die Befehle ausführten; daher war eine Art Rückmeldung erforderlich, wie die im Generalstab ausgearbeiteten Vorschriften, Anweisungen und Befehle in der Praxis angewendet werden konnten.

Der Kompetenzbereich des Generalstabes und seines Chefs wurde fortlaufend erweitert; in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg erstreckte er sich nicht mehr nur auf die gemeinsame Armee, sondern auf die gesamten Streitkräfte der Monarchie. Dies bedeutet, dass ein an sich gemeinsames Organ, der Generalstab und sein Chef, seine Zuständigkeit nicht nur auf die gemeinsamen, sondern auch auf die österreichischen und ungarischen Landes- sowie auf die militärischen Organe der Provinz Bosnien und Herzegowina ausdehnte – dies widersprach jedenfalls dem Geist des Gesetzesartikel XII von 1867, auch wenn kein einziger konkreter Paragraph dieses Gesetzes verletzt wurde.

Literaturverzeichnis

Allerhöchste Entschliessung vom 6. März 1871. Circular-Verordnung vom 14. März 1871, Praes. Nr. 708. Verordnungsblatt für das k. k. Heer. 13. Stück. vom 15. März 1871. 18.–

Allerhöchste Entschliessung vom 23. December 1875. Circular-Verordnung vom 24. December 1875, Praes. Nr. 5413. Verordnungsblatt für das k. k. Heer. 49. Stück. vom 27. December 1875. 17.–

Allerhöchste Entschliessung vom 24. Februar 1883. Circular-Verordnung vom 28. Februar 1883, Praes. Nr. 1003. Verordnungsblatt für das k. k. Heer. 14. Stück. vom 10. März 1883. 18.–

Allerhöchste Entschliessung vom 4. Oktober 1907. Zirkularverordnung vom 28. Oktober 1907, Praes. Nr. 7347. Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. 34. Stück. vom 2. November 1907. 110.–

Allerhöchste Entschliessung vom 14. November 1912. Zirkularverordnung vom 1. Februar 1913, Abt. 5, Nr. 6841 (von 1912). Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer. 8. Stück. vom 8. Februar 1913. 18.–

BERNATZIK E. (ed.): Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen, Manz, Wien. 1911.

GRAWE L.: Generalstäbe im Zeitalter der Weltkriege – Einleitung, in: Grawe (ed.) Gehirne der Armeen? Die Generalstäbe der europäischen Mächte im Vorfeld der Weltkriege, Brill Schöningh, Berlin, IX–XXXIII. https://doi.org/10.30965/9783657791958_017. 2023.

KRONENBITTER G.: Den Krieg fordern und vorbereiten Der österreichisch-ungarische Generalstab 1906 bis 1914. in: Grawe L (ed.): Gehirne der Armeen? Die Generalstäbe der europäischen Mächte im Vorfeld der Weltkriege, Brill Schöningh, Berlin, 5–31. https://doi.org/10.30965/9783657791958_017. 2023.–

MÁRKUS D. (ed.): Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895. Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvényczikkek. Milleniumi emlékkiadás, Franklin, Budapest. 1896.

OLECHOWSKI-HRDLICKA K.: Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Vorgeschichte – Ausgleich 1867 – Staatsrechtliche Kontroversen, Peter Lang, Frankfurt am Main. 2001.

POLNER Ö.: Közös ügyek. Különlenyomat a Jogi Lexikon IV. kötetéből, Singer és Wolfner, Budapest. 1901.

SZABÓ Sz: Az Osztrák–Magyar Monarchia központi katonai és polgári hírszerző és elhárító szervezete 1850–1918, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 2019.

WAGNER W.: Geschichte des k. k. Kriegsministeriums II. Band 1866–1888. Hermann Böhlaus Nachf. WienKölnGraz. 1971.––

WANDRUSZKA A. – URBANITSCH P.: Die bewaffnete Macht, in: Wandruszka A & Urbanitsch P (eds.), Die Habsburgermonarchie 18481918. Band V. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien. I–XII. sowie 1–868. 1987.–

ZEINAR H.: Geschichte des österreichischen Generalstabes, Böhlau Verlag, WienKölnWeimar. 2006.––

Historical Development of Indian Criminal Procedural Law: The Evolution of the Investigation Stage and the Role of the Public Prosecutor

SZÉKELY György László*

1. Introduction

The history of Indian criminal justice is not merely a sequence of legislative acts but a highly complex synthesis of civilizational layers, imperial ambitions, and modern democratic aspirations. This study aims to explore the development of Indian criminal procedure, with a specific focus on the investigation stage and the institutionalization of the prosecutorial role. The scope of this inquiry spans from the sacred, ontological legal concepts of the Vedic era, through the centralized policing network of the medieval Mughal administration, and the strict legal positivism of British colonial codifications, all the way to the reform efforts of independent India and the recent enactment of the *Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita* (BNSS) in 2023.

Particular attention is paid to the distinct dynamic between police investigative power and prosecutorial oversight. In India, this relationship is historically fraught: during the colonial era, police dominance and the absorption of prosecutorial functions into the executive police apparatus served the primary goal of maintaining imperial order. In contrast, the constitutional development of independent India has continuously sought to establish the absolute separation of powers and genuine prosecutorial autonomy.

* Dr. Székely, György László PhD, LL.M, leader prosecutor, lecturer

2. Ancient India: Dharma and secret intelligence as the archetype of investigation

In Ancient India, the concept of law (*Vyavahara*) was not sharply distinguished from the broader system of religious, social, and moral duties known as Dharma. The fundamental purpose of criminal justice was not merely the penal punishment of the offender (*Danda*), but the ultimate restoration of the disrupted cosmic and social order.[1]

In this era, investigation as a formalized, state-driven procedural stage did not exist in the modern sense.[2] The detection of crimes – as was common in ancient times – was primarily based on the principle of community responsibility, therefore investigation was the duty of local leaders, village assemblies, or the whole community.[3] The *Dharmasastra* literature, especially the *Manusmriti* (Laws of Manu), designated the King as the ultimate apex of penal power.[4] The King's primary duty was the "removal of thorns" (*Kantakasodhana*), which meant the elimination of criminal and anti-social elements from the body of society.[5] The procedure

[1] Jany J (2016) Jogi kultúrák Ázsiában, Typotex, Budapest, 296-299., 302-309.; Sondhi S (2024) Hindu Law in Greater India. 2-3. https://hal.science/hal-04680701v1**;** Singh A & Akshay G (2024) The Chronicle of Indian Criminal Justice System, *International Journal of Law and Social Sciences*, vol 10, issue 1. 17-18. DOI: https://doi.org/10.60143/ijls.v10.i1.2024.101; For a comparative example of the historical study of a legal category in a different religious and legal tradition, see KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: SZABÓ Béla – SÁRY Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238. The reference concerns Hungarian witchcraft terminology, rather than the content of Dharma.

[2] Singh & Akshay 2024, 19.

[3] See more about the community responsibility: Greif A (2006) The Birth of Impersonal Exchange: The Community Responsibility System and Impartial Justice, *Journal of Economic Perspectives* vol 20, No. 2, 221-236.

[4] Laws of Manu: Chapter VII, verses 14, 35, 144. See: Bühler G (tr.) (1886) The Laws of Manu, Oxford, 218., 221., 238.

[5] Laws of Manu: Chapter I, verse 115, Chapter IX. verses 252-253. Laws of Manu: Chapter Vii, verses 14, 35, 144. See: Bühler G (tr.): *The Laws of Manu, Oxford, 218*., 238, 221., 1886, 28., 386. The text refers to harmful ("nocuous") individuals as thorns.

was highly inquisitorial in nature: [6] the King or his appointed delegate[7] acting as the supreme judge participated actively in fact-finding (e.g. hearing witnesses)[8], and the common crimes were theft, adultery, forgery, and treason.[9] Therefore, according to traditional texts, investigation and examination hold a highly significant position within the proceedings.[10]

One of the most interesting documents in the history of criminal investigation and statecraft is Kautilya's *Arthashastra*, written around the 4th century BCE. Serving as the administrative and strategic manual of the Mauryan Empire, the text is a monumental work divided into 15 books, 150 chapters, and 180 topics.[11] It heavily emphasizes national security, which constitutes nearly 70% of its entire text.[12]

The Arthashastra outlined a highly sophisticated investigation and surveillance system based on intelligence gathering, where a vast network of spies (*Gudhapurushas*) fulfilled the roles of modern detectives and internal security services. The foundation of the intelligence and investigation system was formed by agents infiltrating various groups of society.[13] This espionage system was divided into two broad categories:

---

[6] For example Chapter VIII, verse 1, uses the phrase investigation of cases by the king. Bühler: i.m. 253.

[7] "But if the king does not personally investigate the suits, then let him appoint a learned Brahmana to try them. " Laws of Manu Chapter VIII, verse 9. Bühler: i.m. 254.

[8] One of the best example of this is Chapter VIII, verse 45: "When engaged in judicial proceedings he must pay full attention to the truth, to the object (of the dispute), (and) to himself, next to the witnesses, to the place, to the time, and to the aspect." Bühler: i.m. 261.

[9] See the whole Chapter VIII, e.g. verse 72.

[10] According to Sondhi, the Manusmriti suggests that punishment should be imposed based on a proper investigation, which makes everyone disciplined and happy; however, if imposed without due inquiry, it destroys everything. Sondhi S (2025) Dandaniti In The Indian Tradition, Indira Gandhi National Center for the Arts, New Delhi. https://hal.science/hal-05320608v1/document

[11] See: Olivelle P (2013) King, Governance and Law in Ancient India, Oxford University Press.

[12] Saad M & Wenxiang L (2020) National Security in Kautilya's Arthashastra: a Content Analysis, Journal of Humanities and Education, vol 2, issue 2, 129.

[13] Arthashastra Book 1, Chapter 11. See: Olivelle P.: King, Oxford University Press, Governance and Law in Ancient India, 2013, 76–77.

the *Sanstha* (stationary agents, clandestine establishment) and the *Sancara* (wandering or mobile agents). The Sanstha was staffed by five kinds of agents: crafty students, apostate recluses, agents working undercover as householders, merchants, and ascetics. There were four kinds of mobile agents, who spread incognito throughout the kingdom: secret agents, assassins, poisoners, and female wandering ascetics. The agents would normally adopt various roles and guises, appearing as householders, ascetics, doctors, astrologers, thieves, cooks etc. Some of the agents were members of these professions recruited into the secret service, while others simply assumed these roles. The secret service was used internally to spy on the population, to test the integrity of government officials, and to get rid of troublesome people who were too powerful to be dealt with openly. Externally, much like modern spy agencies, it was employed to spy on neighboring kingdoms and to destabilize them by fomenting dissent and carrying out assassinations.[14]

Kautilya's system explicitly recognized the critical importance of proactive and covert investigation. Agents did not merely wait for a crime to be committed; they acted to test the loyalty of government officials and the intentions of criminal groups through rigorous character tests, such as the test of virtue or *dharma* (righteousness). This model is universally acknowledged as an ancient precursor to modern undercover operations, secret service, and intelligence-led policing.[15]

In addition to the specialized intelligence and reconnaissance activities of the agent network, the Arthasastra also addresses the issues of investigation and inquiry in several chapters. For example, the text includs early forms of forensic science, such as protocols for examining poisonings and suspicious deaths. The seventh chapter of the fourth book suggests almost modern forensic methods and investigative techniques for the inquiry of sudden and suspicious deaths. For instance, it draws

[14] Olivelle: i.m. 42–43., Arthashastra Book 1, Chapter 11-12., Olivelle: i.m. 76–78.
[15] Olivelle: i.m. 43.

conclusions about the cause of death from the state of the body (e.g., if the abdomen is distended, hands and feet are swollen, and the throat is injured, the person has died of strangulation or suffocation) and formulates tactical recommendations for the investigator (such as questioning the family and neighbors of the deceased, or inquiring about their last meal and illnesses).[16] Since the text mentions a kind of "examining judge" (*pradestr*)[17] and the "removal of thorns" (i.e., the elimination of the perpetrator from society) appears as a quasi-punishment resulting from the investigation, we may assume that this procedure was also inquisitorial in nature.

The eighth chapter of the fourth book details the interrogation of suspects. It describes what may constitute the grounds for suspicion (e.g., possession of the instrument of the crime) and what questions are advisable to put to the suspect (e.g., where they were at the time of the commission of the crime). Furthermore, the chapter permits the use of torture (*karma*) to extort a confession, but it also details its procedures and conditions.[18] This section further reinforces the characteristics of the procedural system, as it refers to the application of punishment (by the king or his officials) alongside the investigation.

3. Medieval india: the Mughal police state and the influence of Sharia

During the medieval period in India, particularly under the Delhi Sultanate and the Mughal Empire, the fundamental law governing the administration of criminal justice shifted to Islamic law (*Sharia*). However, this was often heavily modified by local customs and supreme imperial decrees issued by the Mughal Emperors. In Mughal India, justice was administered by three main authorities: the Imperial Courts, where cases were decided based on Islamic law (Sharia), the Governor's courts

[16] Uo. 237–239.
[17] Uo. 41.
[18] Uo. 239–241.

(secular courts) where executive officials such as governors, other officers, and fortress commanders presided, and the folk courts (Panchayats), which operated according to local customs and traditions. The Emperor was the supreme judge of the empire, the source of all justice, and the highest forum for appeal. The Emperor and his delegates like the provincial Governor, the *Faujdar,* and the *Kotwal* usually judged political cases, furthermore, they presided over cases dangerous to public security, such as bands of robbers and rebels. The *Qazi* was responsible for the administration of Sharia, or sacred law, with a jurisdiction strictly limited to religious matters. His authority primarily covered the resolution of disputes related to family law, marriage, and inheritance (including *waqf* endowments), as well as the adjudication of criminal cases.[19] For Hindus and rural populations, justice was administered by the courts of Brahmin Pandits and caste elders. These bodies applied common (unwritten) law and the specific codes of tribal traditions. They operated independently of the *Qazi*'s authority and had no connection to the application of Sharia law.[20]

The Emperor's personal adjudication was inquisitorial in nature. Through the examination of witnesses and other evidentiary methods, the adjudicator himself investigated the case before rendering a verdict.[21] The *Faujdar* was responsible for maintaining law and order within the district. He implemented measures to protect the roads from the activities of robbers. It was his duty to patrol the countryside with his armed guards and hunt down perpetrators. Whenever a robbery occurred within his jurisdiction, he was required to track down the robbers, recover the stolen

[19] For a comparison from the distinct Hungarian legal tradition, see Petrasovszky Anna: Sikertelen perből „Különös házasság". Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 2. szám, 74–90, especially 78–80: the Buttler–Dőry litigation illustrates ecclesiastical adjudication of marital cohabitation and maintenance claims.

[20] Sangar S P (1998) Crime and Punishment in Mughal India, Reliance Publishing House, New Delhi, 20-24.

[21] Sangar S P.: *Crime and Punishment in Mughal India, Reliance Publishing House*, 20-24, New Delhi, 1998, 21–22.

property, or compensate the victim. He then sent the captives to the governor for investigation and sentencing.[22]

The *Kotwal* played the most significant and distinctive role regarding criminal investigation and policing activities. This powerful office uniquely combined the functions of a modern police chief, the head of criminal investigation, and a municipal Magistrate (judge) all at once. Originally, the *Kotwal* was the head of the city police, but he also played a vital role in the overall administration of justice and criminal procedure. Contemporary sources reveal that his duties were immensely diverse. Regarding investigations, a key responsibility was that whenever his men captured a suspect and brought him before the *Kotwal*, the *Kotwal* was required to personally investigate the case. His duties were closely intertwined with the judicial functions of the *Qazi*. If an individual brought a charge against an offender, the *Kotwal* was to direct that person to seek redress in court against the alleged perpetrator. When the *Qazi* remanded a suspect into his custody for detention, the *Kotwal* was duty-bound to carry out the judge's orders and keep the individual in prison. He was required to send the detainee to the *Qazi's* court daily to ensure the case was resolved expeditiously.[23] At the same time, the *Kotwal* also held certain judicial powers in specific matters (smaller cases); indeed, some authors define the *Kotwal* as the chief magistrate (judge) having jurisdiction over the entire city.[24]

The investigative duties during this period were extensive and deeply intrusive. The Mughals had an organised system of intelligence and espionage, heavily relying on news reporting connected with postal communication to convey rapid information across the vast empire.[25] The Mughal system utilized a brutal incentive to ensure investigative

[22] Uo. 23.
[23] Uo. 23–24.
[24] Manucci N (1907) Mogul India 1653–1708, vol I., John Murray, London, 197-198.
[25] Sah, R S (2020) Mughal State and the Information System: 1556-1707. *Indian Historical Review* vol 46, no. 2., 292. DOI: 10.1177/0376983619889517

efficiency: whenever a robbery took place, the *Faujdar* or *Kotwal* was tasked with tracing the robbers and recovering the lost goods; if they failed, they had to personally compensate the sufferer.[26] While this ensured a high degree of order, it frequently led to coercive investigative methods, as there was no system to monitor or advise the King's despotic functions, making the administration flawed.[27] During Emperor Aurangzeb's reign, strict adherence to islamic law was deemed necessary; a *Qazi* (judge) had to be a Muslim of sound character, and the testimony of Hindus as witnesses was often not accepted. Nevertheless, arrests required a *prima facie* case.

Investigation and criminal procedure under the Mughals were meticulously organised around four main categories of crimes:

Mughal criminal law recognized four primary categories of offenses, each with distinct punitive principles. *Hadd* crimes were viewed as violations against God, carrying fixed and unchangeable penalties such as those for theft or adultery. *Qisas* represented the principle of retaliation (*lex talionis*), allowing for equal retribution in cases of homicide or physical injury. *Diya* served as a complementary system of financial restitution, where blood money could be paid to the victim's family to waive the right to physical retaliation. Finally, *Tazir* encompassed all other offenses, granting the ruler or judge discretionary power to impose corrective sanctions based on public interest and rehabilitation.[28]

The procedure depended on this classification. For instance, the whole criminal procedure including the investigation phase was strict in the case of *Hadd,* and the most flexible was at *Tazir*. Because the evidentiary requirements for *Hadd* were rigid (e.g., the determination of the number of witnesses, and the irrevocability of confessions), many criminal

[26] Sen S (ed.) (1949) Indian Travels of Thevenot and Careri: Being the Third Part of the Travels of M. de Thevenot Into the Levant and the Third Part of a Voyage Round the World by Dr. John Francis Gemelli Careri. National Archives of India, New Delhi, 27., 35.
[27] Kabeer M (2024) Law and Order in the Mughal Empire: Insight into Justice Administration, Indian Journal of Integrated Research in Law vol 4, issue 5, 1035.
[28] Sangar: i.m. 33–36.

investigations and subsequent punishments were conducted flexibly under the *Tazir* jurisdiction. A primary function of *Tazir* was to provide a legal basis for punishing those who committed *Hadd* offenses or crimes against persons but could not be sentenced to the prescribed (fixed) penalties due to procedural reasons. Such reasons might include the presence of doubt, a pardon granted to the offender by the victim's heirs, or a lack of the evidence strictly required by law. Furthermore, it served as a means to penalize acts that resembled these crimes but did not meet their precise legal definitions. Examples of such acts include illicit sexual contact not amounting to full intercourse; the unlawful appropriation of property not meeting the definition of theft, such as embezzlement. Additionally, discretionary punishment could be imposed on individuals who refused to fulfill religious obligations, such as ritual prayer or fasting. The authorities enforcing these penalties were subject to very few procedural constraints; they enjoyed significant latitude, particularly regarding the admissibility of evidence.[29]

4. British colonial transformation: legal transplantations and codifications

Colonial rule fundamentally restructured India's legal landscape, replacing legal traditions defined by fluidity and diversity with rigid, codified systems. This departure from centuries-old traditions occurred relatively abruptly and was driven primarily by imperial interests and motives. The advent of British power initiated a fundamental shift in the legal paradigm. Faced with the necessity of administering justice in an unfamiliar and alien context, the British sought to replicate the established principles prevalent in England. These instincts largely drove the processes of standardization and codification, which aimed to establish a more uniform and predictable legal framework across Indian territories. In the

[29] Peters R (2005) Crime and Punishment in Islamic Law, Cambridge University Press, 12-18., 65-68.

eyes of the British, the legal system at the beginning of the East India Company's rule appeared chaotic and largely unregulated; furthermore, the prevailing law was still Islamic law. The British found that there were irregularities in the prevailing Muslim laws that needed amendments, viewing them as illogical, irrational, and even inhumane.[30]

The primary objective of criminal justice administration must be the prevention and detection of illicit activities, alongside the apprehension of offenders; tasks that necessitate an efficient and integrity-driven police system for any government. However, prior to the British arrival in India, and for a significant period following the onset of colonial rule, the concept of a dedicated, regular police force exclusively tasked with these functions remained unexplored. It was not until 1774, under the administration of Warren Hastings, that the first series of police reforms were introduced during the Company's tenure. These measures initiated a progression of structural changes that culminated in the Police Act of 1861 (Act V), which eventually provided the Bengal police with a modern organizational framework. However, during the initial phase of the colonial period, criminal procedural law was characterized by a chaotic duality for a considerable time: major cities used English procedural law, while rural areas applied local laws that were slowly modified by British officials. During this transitional period, criminal investigation in rural areas was left in the hands of the local police chiefs, a system that became widely notorious for extreme corruption and the routine use of torture.[31]

Hastings sought to remedy the policing crisis by partially restoring and strengthening the former Mughal structure, known as the *Faujdari* system. A primary objective was to ensure a continuous flow of intelligence to the central government. By returning the *chakeran* (service) lands, he aimed

[30] Das M (2025) The Transformation of Legal Structures in Colonial India: From Pre-British Fluidity to British Codification, *South Asian Research Journal of Humanities and Social Sciences* vol 7, issue 5, 252-253. DOI: https://doi.org/10.36346/sarjhss.2025.v07i05.007

[31] Banerjee T K (1990) Background to Indian Criminal Law, R. Cambray & Co. Private Ltd, Calcutta, 188-189., 193-194.

to restore the financial independence and motivation of the law enforcement officers. Hastings mandated that officials across different districts strictly cooperate and assist one another in law enforcement efforts. A dedicated office was established to organize and register reports, ensuring a direct line of communication and control between local executors and the British Presidency. However, due to personnel changes in the administration in 1775, a form of dual authority emerged: control over the police fluctuated between British-appointed officials (*Faujdars*) and traditional local forces (*Zemindars*), with direct state (British-supervised) law enforcement existing only in certain priority districts. The plan proposed by the new Deputy Governor, Muhammad Reza Khan, was adopted in January 1776 and remained in effect until April 6, 1781. This proposal was essentially an extension of the plan previously approved by Hastings in April 1774. It mandated the establishment of a *Faujdari thana* (Faujdari police station) in the primary town of every major district. For districts with more extensive jurisdictions, a specific number of *chowkies* – lower-tier police outposts – were designated to assist in administration.[32]

The next significant reform is attributed to Lord Cornwallis. Regarding our subject, it is important to highlight only that this reform abolished the 'private' police authorities of the landowners and placed the police forces under state authorities (the Magistrates).[33]

Another prominent figure of the era was the *Daroga*. While the *Faujdar* – a legacy of the Mughal system – was the military and police leader of a larger administrative unit (*Faujdari*) responsible for public safety, the *Daroga* became a subordinate official within the hierarchy following colonization. While during the Hastings era the *Darogas* were still subordinate to the *Faujdars*, following the Cornwallis reforms, they became the direct subordinates of the British Magistrates (who served as both judges and administrative heads). The Magistrate was responsible for

[32] Banerjee T K.: *Background to Indian Criminal Law, R. Cambray & Co. Private Ltd, Calcutta*, 193-194, 188-189., 1990, 193–196.
[33] Uo. 200–201.

appointing and supervising the *Daroga*'s work; furthermore, the *Daroga* was required to present all cases involving apprehended criminals before the Magistrate. The *Daroga* functioned as a state official – essentially a local police chief – who played a significant role during criminal investigations. The *Daroga* is frequently referred to as an inspector, from whom it was expected that he personally investigate virtually every minor offense committed within his territory.[34] Originally the investigation of serious crimes fell under the jurisdiction of the *Faujdars*. Later, due to changes in the system, *Darogas* were authorized to investigate serious crimes (e.g., robbery with murder); however, they were no longer permitted to take cognizance of minor offenses. In the case of the latter (minor offenses) the victim had to assert their claim before the Magistrate, acting essentially as a private prosecutor.[35] Alongside these duties, he also held a wide array of primary peacekeeping and law enforcement responsibilities. At the same time, his duties were so diverse and ultimately covered such an expansive territory that, as a consequence, investigations were very often significantly delayed.[36]

A Regulation of 1793 detailed the investigative procedures of the *Darogas*. The decree stipulated, for instance, that upon apprehending an offender, the *Daroga* was required to examine them; in cases where the detainee made a voluntary confession, they had to be questioned in detail regarding all circumstances of the crime. (The *Daroga* was strictly cautioned against extorting confessions.)[37] Upon receiving information

[34] Village watchmen were placed under the *Darogas* to perform policing duties and assist in their work, such as by apprehending criminals and handing them over to the *Daroga*. See: Banerjee: i.m. 201–202.

[35] Banerjee: i.m. 198., 212.; Arnold D (1986) Police Power and Colinial Rule. Oxford University Press, Delhi, 18.

[36] Banerjee: i.m. 200–202., 232–234. Griffiths P (1971) The History of the Indian Police. Ernest Benn Ltd, Bombay, 61.

[37] For a comparison of procedural questions arising in a different legal and geographical setting, see the Hungarian witch-trial case study in Koncz Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: Stipta István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, Tomus 3.

about a robbery or other violent crime, police officers were mandated by the same regulation to personally visit the scene to clarify the facts and circumstances. This investigation had to be recorded in writing on the spot, attested by at least three reliable persons, and then forwarded to the Magistrate (as *Darogas* were not authorized to pass judgment in such matters).[38] A Regulation of 1797 detailed the rules for inquests (post-mortem examinations), while in 1807, the procedures for summonses and arrest warrants were streamlined. Subsequently, in 1817 – as previously noted – the *Darogas* were stripped of their investigative jurisdiction regarding minor, private offenses (such as calumny or slight assault); in these cases, the victim could apply directly to the court. The latter Regulation contained numerous provisions regarding evidence as well. The *Daroga* was required to conduct an investigation that was as extensive yet as swift as possible: they had to examine all witnesses to the fact (in cases of homicide or grievous bodily harm, they were mandated to visit the scene in person and question all relatives and neighbors), of which a concise, summary report had to be transmitted to the judge. House searches, however, could generally only be conducted on the basis of a judicial warrant.[39]

A distinctive procedural rule regarding police investigations – which persisted into later eras – was already beginning to take shape: for certain crimes that typically disturbed public order (such as homicide, robbery, or counterfeiting), the police were authorized to initiate an investigation ex officio (*cognizable offences*). In contrast, for minor or private offences (*non-cognizable offences*), the *Daroga* could only commence an

Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003, 191–210. The comparison concerns the historical study of evidence and procedure, rather than the provenance of the Indian regulation.

[38] For a separate Hungarian mechanism addressing the allocation of jurisdiction between public authorities, see Koncz Ibolya Katalin: A Hatásköri Bíróság Magyarországon. Jogtörténeti Szemle, 19 (2017), 1–2, 96–103, especially 96–97. This offers an institutional comparison with the distinction between investigative and adjudicative competence.

[39] Banerjee: i.m. 200–202., 232–234. Griffiths P (1971) The History of the Indian Police. Ernest Benn Ltd, Bombay, 61. 233–235.

investigation if the aggrieved party submitted a petition to the Magistrate, who then issued a specific warrant (a writ) for the commencement of the inquiry.[40]

However, the system remained deficient and opaque for a long time regarding all phases of criminal proceedings, with jurisdictions very frequently overlapping.[41] In the 1850s, numerous reform proposals emerged. One such proposal suggested dividing the police into two separate sections: a preventive and a detective branch. The latter [the detective branch] would exercise only those judicial powers absolutely necessary for the investigation and detection of crimes, while the former [the preventive branch] would exercise no judicial powers at all. However, these proposed changes failed to materialize until the outbreak of the Revolution [the Uprising of 1857].[42]

It must also be noted that during this period, an independent prosecution authority or public prosecutor's office did not yet exist. At the court, the charges were represented either by mainly the victims themselves or rarely the state (by police officers). Throughout the period under review, the burden of conducting the prosecution – even in cases later identified as 'cognizable' (offences investigated *ex officio*) – generally rested on the shoulders of the complainant or the aggrieved party, rather than the State. From 1791 onwards, however, it became possible for the victim to be represented by an authorized agent or a lawyer known as a vakeel. In 1817, it was decided that there was no objection to employing the Superintendent of Police, or any other officer appointed by the Government, to conduct the prosecution before the sessions court. From the 1820s onwards, several laws were enacted that increasingly pointed toward the establishment of state prosecution. Although a formal public prosecutor's organization had

[40] Uo. 236–237.
[41] In Madras, for instance, the *Daroga* system was abolished in 1816 due to its abuses and lack of efficiency, whereas in other regions (such as Bengal), it persisted until the reforms of 1861. See: Banerjee 1990, 198., 212.; Arnold D.: *Police Power and Colinial Rule. Oxford University Press*, 18, Delhi, 1986, 18–19.
[42] Banerjee: i.m. 221.

not yet been established, the appointment of a government pleader (prosecutor) to conduct the prosecution occurred on an increasingly broader scale. Initially, the presiding judge was authorized to make this appointment; however, from 1861, it became a general rule that in the absence of a private prosecutor or private legal representation, the task of prosecution was to be handled by a permanent government counsel.[43]

The massive 1857 Indian Rebellion served as a profound catalyst for change. The British Crown abolished the East India Company, took direct control over India, and realized that the unification of criminal justice was urgently required to suppress anarchy. Following the drafting of the Indian Penal Code (IPC) in 1860, the British enacted the Code of Criminal Procedure (CrPC) and the Police Act in 1861.[44] This monumental wave of legislation formally laid the structural foundations for modern Indian criminal investigation:

The Police Act of 1861 established the formal enrollment and constitution of the police force under the State Government.[45] Technically, the police as an organised and unified institution in India came into existence with this act.[46] So the entire police establishment under the State Government is deemed a single, formally enrolled force. Supreme superintendence is vested in the State Government, which exercises control over all police functions. The administration of this force is headed by the Inspector-General of Police.[47] At the local level, the administration vests in a District Superintendent, who operates under the general control and direction of the District Magistrate.[48] Every police officer is duty-bound to prevent offences and public nuisances, prevent and detect crimes,

[43] Uo. 237–241.
[44] Singh & Akhsay 2024, 21-22.; Siddharth P K (2025) Police Accountability, Motivation and Control, National Police Research Repository vol III, New Delhi, 37.
[45] The Police Act, 1861 (5 of 1861).
https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2264/1/AApolice1861___05.pdf
[46] Singh – Akhsay 2024, 21-22.; Siddharth P K.: *Police Accountability, Motivation and Control, National Police Research Repository vol III*, 37, New Delhi, 2025, 37.
[47] Section 5
[48] Section 44

and bring offenders to justice.[49] To facilitate this, officers must collect and communicate intelligence affecting the public peace.[50] Furthermore, the law grants them the authority to enter and inspect drinking-shops, gaming-houses, or other places of resort for disorderly characters without a warrant.[51] Police officers have a legal mandate to apprehend all persons whom they are authorized to arrest and for whom sufficient grounds exist.[52] To ensure transparency during these processes, officers in charge of stations must maintain a general diary recording all complaints, arrests, seized property, and the names of examined witnesses.[53] It is important to highlight that in certain states, the police were legally granted the power to lay information in minor cases; furthermore – although this provision was subsequently repealed – they could also represent the charge before the Magistrate's court.[54]

From the perspective of criminal investigation and prosecutorial duties, however, the Code of Criminal Procedure, also issued in 1861, was of greater importance.[55] The Code functioned as the essential procedural manual that translated the organizational structure of the police into a functional justice system. Central to this transformation was the legal distinction between cognizable and non-cognizable offenses, a classification that dictated the scope of police autonomy.[56] In cases of cognizable crimes – typically serious offenses such as murder or robbery – the police were granted the significant power to arrest a suspect without a warrant.[57] The investigative process generally commenced upon the receipt of a complaint or information, which the officer in charge was

[49] Preamble
[50] Section 23
[51] Section 23
[52] Section 23
[53] Section 44
[54] Section 24
[55] Prinsep H T (1869) The Code of Criminal Procedure (Act XXV of 1861), Thacker, Spink & Co., Calcutta.
[56] Section 100, 133, Table "B".
[57] Section 100-103

mandated to reduce to writing. If the officer found reasonable grounds to suspect a crime, the officer had to proceed to the scene personally or dispatch a subordinate to investigate the facts and apprehend the offender.[58]

Once an investigation was underway, the Code imposed rigorous documentation standards to prevent the abuse of power. The Code introduced the mandatory Case Diary, requiring investigators to record their daily progress, including the specific times they began and closed their inquiries and the circumstances discovered.[59] To gather evidence, officers could summon witnesses, though a critical safeguard was maintained: statements made to the police were not required to be signed by the witnesses and carried limited evidentiary weight in court to discourage the use of coercion.[60] The investigative phase concluded with a filtering mechanism overseen by the judiciary. If the evidence was found to be deficient, the police were required to release the suspect on bail and report the matter to the Magistrate.[61] Conversely, if the evidence was sufficient, the police submitted a formal charge sheet, effectively transferring the case to the Magistrate, who held the ultimate authority to decide whether the matter would proceed to a formal trial.[62]

Under the Code, non-cognizable offenses were lower-level crimes where police authority was strictly limited to ensure judicial oversight. In these cases, police officers were prohibited from arresting any individual without a formal warrant issued by a Magistrate. If a person reported a non-cognizable offense at a police station, the officer's primary duty was to refer the complainant directly to the Magistrate, as the police lacked the independent power to launch an investigation.[63] Consequently, in the non-cognizable process, the police functioned merely as an executive arm of

[58] Section 133-135
[59] Section 154
[60] Section 144-145
[61] Section 151
[62] Section 155
[63] Section 133

the court rather than an independent investigative body, acting only upon specific written instructions from the Magistrate.

The aforementioned duality also persisted regarding prosecutorial functions. Concerning the initiation of charges, the police essentially acted as the prosecuting authority in cases of cognizable crimes, whereas in non-cognizable cases, the victim party functioned as a private prosecutor. The issue of legal representation of the charge during trial (conduct of the prosecution) proved more problematic, as it appears to have remained largely unregulated. In non-cognizable cases, the victim or their legal representative performed this duty. In the cognizable category, however, there was either no official prosecutor present at the trial (the police officer was present, but not as a prosecutor; rather, he appeared primarily as a witness), or – in serious cases – the previously mentioned government lawyer presented the charge.

Barely a decade after the 1861 Act, the British issued a new Code of Criminal Procedure in India in 1872. The Code of Criminal Procedure of 1872 (Act X of 1872)[64] introduced a more sophisticated legal framework that significantly refined the investigative and prosecutorial functions of the colonial state. While the Police Act of 1861 continued to govern the internal discipline and enrollment of the force, the 1872 Code shifted the focus toward procedural accountability. Regarding investigations, the Code solidified the concept of cognizable offenses, providing much greater clarity on the scope of police authority to act without a warrant.[65] To ensure accountability, the reporting requirements were made more stringent through the introduction of a rigorous Daily Diary system, which mandated that officers document every hour and every step taken during an inquiry.[66] Furthermore, in response to numerous complaints of police brutality, the 1872 Act – in alignment with the concurrent Evidence Act –

[64] Prinsep H T (1875) The Code of Criminal Procedure (Act X of 1872). Thacker, Spink & Co., Calcutta.
[65] Section 92
[66] Section 126

also stipulated that a confession made before the police was insufficient for a conviction on its own and strictly prohibited the use of coercion to extract statements.[67] In terms of the initiation of proceedings, the reform reinforced the Magistrate's role as a vital procedural filter; it was reaffirmed that the police could only propose charges via a Charge Sheet, while the formal commencement of a criminal trial remained the exclusive prerogative of the Magistrate.[68] The Code also clarified the separation of non-cognizable proceedings, explicitly stating that the police could only intervene in such matters upon a specific directive from the Magistrate.[69]

Finally, the 1872 Code marked the beginning of the separation between the police and the conduct of prosecution. Although Section 24 of the Police Act of 1861 formally allowed for police-led prosecution, the new CrPC began to scale back this practice. As a precursor to the modern public prosecutor, the law empowered local governments to appoint permanent prosecutors to specific courts, representing the first step toward ensuring that legally trained professionals, rather than investigating officers, argued the state's case.[70] In summary, the 1872 reform transformed the police into a more professional investigative body through stricter logging and documentation, while simultaneously beginning to displace them from the courtroom to pave the way for a professional prosecutorial organization.

Once again, a decade later, another Code of Criminal Procedure was enacted in 1882.[71] The Code of Criminal Procedure of 1882 (Act X of 1882) further refined the procedural landscape of British India, introducing critical safeguards and organizational clarity. Under Chapter XIV, the investigation process was strictly codified to ensure transparency. The Code established the foundations of the First Information Report (FIR), requiring that all information regarding cognizable offenses be reduced to

[67] Section 118-119
[68] Section 127, 141
[69] Section 110-111
[70] Section 58-59. The very title of Chapter V of the Act is 'Of the Public Prosecutor'
[71] Prinsep H T (1892) The Code of Criminal Procedure (Act X of 1882). Thacker, Spink & Co., Calcutta.

writing and read back to the informant.[72] In these cases the Code empowered the police to investigate without a Magistrate's warrant,[73] and detailed the formal examination of witnesses.[74] This latter provision rendered it an absolute rule – in contrast to the frequently bypassed phrasing of earlier codes – that a witness's investigative statement could not be used directly as evidence, serving instead merely as a form of memorandum.[75] The initiation of proceedings, governed by Chapters XV and XVI, solidified the judiciary's role as the ultimate arbiter of the legal process. Upon concluding an investigation, the police were mandated to submit a Final Report to the Magistrate.[76] The Code mandated a crucial "prosecutorial filter," defining the three ways a Magistrate could take cognizance of an offense: through a private complaint, a police report, or their own suspicion/knowledge.[77] This framework reaffirmed that the Magistrate, rather than the police, remained the master of the proceedings.

The most significant departure from the 1861 and 1872 acts occurred in the realm of the conduct of prosecution, addressed in Chapter XXXVIII. The Code authorized the government to appoint generally, or in any case, or for any specified class of cases Public Prosecutors.[78] However, the statutory phrasing remained problematic and allowed for a broad interpretation. It stated that 'any officer' could be appointed as a Public Prosecutor, a category that effectively encompassed police officers as well. Although a Magistrate could authorize various individuals to conduct a prosecution, the law explicitly prohibited any police officer who had

[72] Section 154
[73] Section 156
[74] Section 161
[75] Section 172, however, continued to mandate the meticulous maintenance of police diaries, which the court could summon for inspection in any case.
[76] Section 173
[77] Section 191
[78] Section 492. the term "Public Prosecutor" was used for the first time. See: Diljeet T & Khullar M (2024) Role of Public Prosecutor in the Indian Legal System. DPCE Online 1/2024. 452.

participated in the investigation of a case from acting as the prosecutor in that same matter.[79]

Finally, the legislative process of the late 19th century was concluded by a new code in 1898 (which, unlike its predecessors, remained in force for a long period, until 1973). The Code of Criminal Procedure of 1898 (Act V of 1898) was designed to close the loopholes of previous codes and establish even more precise boundaries between authorities. In reality, the Act was more of a revision of the 1882 Code, as in most cases, both the chapter and section numbers remained identical. While the general structure remained, the rules governing investigation under Chapter XIV became significantly more stringent. The Code finally and irrevocably decreed that statements made to the police were not to be signed and could not be used for any purpose during a trial, except for the defense to contradict the witness's credibility.[80] Furthermore, it placed great emphasis on confessions, stipulating they should preferably be made before a Magistrate, who was required to ensure the statement was voluntary.[81] The Code also refined the conclusion of investigations, mandating that the police hand over all relevant documents and evidence to the Magistrate along with their final report, known as the Charge Sheet.[82] But it clearly established that a Magistrate could take cognizance of an offense not only based on a police report or private complaint but also upon their own "information" or personal knowledge, thereby reducing judicial dependence on the police.[83]

The most significant shift occurred in the conduct of prosecution under Chapter XXXVIII, addressing the problematic phrasing of earlier years. While the Code maintained the government's power to appoint Public Prosecutors,[84] this era saw the beginning of the widespread employment

[79] Section 495
[80] Section 162
[81] Section 164
[82] Section 173
[83] Section 190. Rendered the procedure increasingly inquisitorial in nature.
[84] Section 492

of professional lawyers. The 1898 Act explicitly stated that no police officer could conduct a prosecution if they had participated in the investigation of that specific case, or if their rank was below a certain level, typically that of an inspector.[85] This period saw the emergence of the prosecution inspector (or "police prosecutor"): officers who, though remaining within the police department, were dedicated solely to representing the state in court rather than conducting investigations.[86] However, one of the most fundamental problems persisted: a legal qualification was not required for prosecutorial duties, and police Public Prosecutors continued to work essentially under the control and direction of the police hierarchy.[87]

5. Post-Independence reforms: separation of powers

The next significant milestone following the 1898 Code was the Code of Criminal Procedure, 1973 (Act No. 2 of 1974). Although the 1898 Act proved to be remarkably enduring, the emergence of independent India in 1947 created an increasingly urgent need for a code that no longer served colonial interests, but instead reflected the fundamental principles of a democratic state governed by the rule of law. Before reviewing the 1973 Code, it is necessary to briefly examine the proposals aimed at improving the criminal justice system. From the perspective of our subject, these include, among others, the adequate legal oversight of investigations and the establishment of an independent prosecution service capable of supervising the investigative process.

Following the attainment of independence, the Government of India established the first independent Law Commission of India in 1955. The

[85] Section 495. See: Section 492. the term "Public Prosecutor" was used for the first time. See: Diljeet T. – Khullar M.: *Role of Public Prosecutor in the Indian Legal System*. DPCE Online 1/2024. 452, 452.
[86] Jain C, Ranjan A & Parmar J (2022) Quest for Prosecutorial Independence. JALDI, VIDH. 10.
[87] Bhardwaj R (2017) A critical study of the role of prosecutor in criminal law. *International Journal of Law*, vol 3 issue 4, 1.

Commission was a permanent, yet periodically reconstituted expert body – typically composed of retired Supreme Court judges, legal practitioners, and professors of law – entrusted with the task of reviewing existing legislation, repealing obsolete laws, and modernizing the legal system. From the perspective of criminal procedure, two reports are of paramount importance: the 14th Report (1958) and the 41st Report (1969).

Thus the intellectual framework for overhauling the criminal procedure was provided by the First Law Commission of India, chaired by the eminent jurist M. C. Setalvad, which published its monumental 14th Report titled *Reform of Judicial Administration* in 1958. The Report was an authoritative review, running into 1282 pages and 57 chapters. Chapters 34 and 35 of the Report address the issues concerning the Public Prosecutor, as well as the police and the investigation process. The Commission leveled a devastating critique against the colonial "police prosecutor" model: "It is obvious that by the very fact of their being members of the police force and the nature of the duties they have to discharge in bringing a case in Court, it is not possible for them to exhibit that degree of detachment which is necessary in a prosecutor." The Report noted that a belief prevailed among police officers that their promotion depended upon the number of convictions they were able to obtain. To remedy this, the 14th Report recommended that the prosecuting agency should be completely separated from the Police Department. It proposed the creation of a separate Prosecution Department in every district, placed under a 'Director of Public Prosecutors' directly responsible to the State Government.[88] The most significant recommendations of the Report from the perspective of our subject can be summarized as follows:

Complete separation of agencies: The prosecuting agency should be completely separated from the police department. To ensure impartiality, a prosecutor should not be a part of the investigative machinery.

[88] Law Commission of India, 14th Report: Reform of Judicial Administration, Vol. 1, 1958. 747. https://lawcommissionofindia.nic.in/report_first/

Establishment of a prosecution department: A separate 'Directorate of Prosecution' should be established in each state to exercise administrative and functional control over all Public Prosecutors.

Legal qualifications as a prerequisite: No person should be appointed as a Public Prosecutor or Assistant Public Prosecutor unless they possess a professional degree in law and a minimum period of practice at the Bar.

Statutory bar on police officers: The Code of Criminal Procedure should be amended to strictly prohibit police officers from conducting prosecutions, particularly in cases where they have had any connection with the investigation.

Independent career cadre: A regular cadre of prosecuting officers should be created, offering adequate salary scales and promotion prospects to attract talented legal practitioners, thereby reducing the reliance on police personnel.

Magisterial oversight: While the prosecutor should be independent of the police, they must remain an officer of the court, assisting the Magistrate in the objective discovery of truth rather than seeking convictions at any cost.[89]

Although the 14th Report formulated an extremely sharp critique, the Code of Criminal Procedure of 1898 was not amended based on its recommendations, as the Commission proposed such profound structural changes (e.g., the complete separation of prosecution and investigation) that the government and the legislature deemed them unfeasible. Consequently, a decade later, the government requested the Law Commission to undertake a comprehensive and systematic review of the Code. This led to the 41st Report of 1969, which already contained concrete legislative proposals based on the principles established in the 14th Report.[90] The task of the new commission, chaired by J. L. Kapur,

[89] 14th Report 758-759., 780-781.

[90] For a comparative Hungarian account of separating judicial and executive functions, see Koncz Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 1. különszám, 88–94, especially 88–90, 94. The

was essentially to draft a new code that would ensure more expeditious proceedings, safeguard the fundamental rights of the accused, and establish a judiciary independent of the executive power.

Chapters 14 through 16 of the 41st report deal with specific issues of investigation, while the principles concerning the prosecution are established in Chapter 38.[91] Regarding the investigation, the report confirmed, for instance, that statements made during the investigative stage remain inadmissible as evidence at trial. While they recommended enhancing the efficiency of investigations, they emphasized that the police must not exert any pressure on witnesses.[92] Regarding the initiation of prosecution, certain safeguards were established to ensure that the Magistrate exercises independent oversight over the police report (charge sheet).[93] Furthermore, the Commission's report brought the long-standing debate over the 'police prosecutor' to a definitive end. It was declared that the very credibility of the administration of justice demands complete organizational separation. The Commission proposed a statutory bar on police officers from holding the office of Assistant Public Prosecutor. They argued that a prosecutor must act as an 'officer of the court' rather than an agent of the police, ensuring that decisions regarding the pursuit of legal proceedings are based on legal merits rather than investigative bias. They recommended the introduction of the office of the Assistant Public Prosecutor, who would be a legal professional and not a member of the police force. They emphasized that the duty of a prosecutor is not to increase the number of convictions, but to represent the public interest and the cause of justice on behalf of the State.[94]

Hungarian reform of 1869 offers a distinct institutional example; it is not evidence of the origins of the Indian proposals.

[91] Law Commission of India, 41st Report: The Code of Criminal Procedure, 1898. 1969., vol 1. https://lawcommissionofindia.nic.in/report_fifth/

[92] 41st Report: 100-120.

[93] 41st Report: 121-135.

[94] 41st Report: 300-305.

Acting on decades of reformist pressure, the Indian Parliament enacted the comprehensive Code of Criminal Procedure, 1973, which repealed the 1898 Code. A massive structural shift achieved by the 1973 Code was the final, statutory separation of functions. The new Code successfully enacted the earlier recommendations of the Commissions into law.

The most pivotal change was embodied in Sections 24 and 25, which mandated the professionalization of the prosecution. Based on the recommendations of the Law Commission, sections 24 and 25 were incorporated in the 1973 CrPC, mandating independent prosecution. By providing for the appointment of Assistant Public Prosecutors who are independent of the police force, the 1973 Code effectively dissolved the colonial nexus between the investigator and the prosecutor. This structural shift ensured that the prosecution functions as an independent arm of the justice system, upholding the constitutional principle of the separation of the judiciary from the executive. Section 24 provides for the office of Public Prosecutors (PP), who are the prosecutors appointed to the High Courts and Session Courts (i.e., the higher courts). It mandates that a minimum of seven years of legal practice is required to hold these positions.[95] Section 25, meanwhile, introduces the office of the Assistant Public Prosecutor (APP). This section dealt the final blow to the colonial model, as it stipulated that the Government is obligated to appoint an Assistant Public Prosecutor for every Magistrate's Court (i.e., the lower-level courts). One of the most significant provisions here (Section 25, Subsection 2) is that no police officer shall be appointed as an Assistant Public Prosecutor.

A famous case related to the 'new' Code and our subject is *S. B. Shahane v. State of Maharashtra (1995)*, which settled the disputes surrounding the

[95] The Public Prosecutors are advocates enrolled with their respective State Bar Councils and have obtained a Certificate of Practice from the Bar Council of India to practice the profession of law in India. Their practice is governed by the Advocates Act, 1961, and the Rules framed by the Bar Council of India, including Rules on Professional Standards. See: Diljeet – Khullar: i.m. 453.

practical application of the 1973 Code (CrPC). This decision compelled the realization of theoretical independence in practice. Although Section 25 of the 1973 Code prohibited the appointment of police officers as prosecutors, many states (including Maharashtra) attempted to circumvent this rule. While they established Directorates of Prosecution, these remained within the police hierarchy, under the supervision of the Director General of Police. The Supreme Court's judgment was landmark: the Court ruled that the prosecution service cannot be a sub-department of the police. The spirit of the 1973 Code demands complete functional and administrative separation. It was declared that the Directorate of Prosecution must be established entirely independently of the police, and prosecutors must fall directly under the jurisdiction of the State Government (either the Ministry of Home Affairs or the Ministry of Law).[96]

The next step regarding the independence of the prosecution service was the 2005 amendment to the Code of Criminal Procedure. To permanently codify the Supreme Court's directives and the further recommendations of the 154th Law Commission Report (1996),[97] the Parliament passed amendments to introduce Section 25A into the CrPC. This section formally institutionalized the Directorate of Prosecution. By ensuring that the prosecution service is structurally independent, Section 25A effectively finalized the century-long quest for prosecutorial autonomy, ensuring coordination while respecting the separation of powers. According to the text of the law, every State Government may establish a Directorate of Prosecution, headed by a Director of Prosecution. Deputy Directors of

[96] S.B. Shahane and Others v. State of Maharashtra and Another, 1995 Supp (3) SCC 37.
[97] In the 154th Report, the Commission recommended the establishment of a uniform and independent Directorate of Prosecution in every state, headed by a Director of Prosecution. The objective was to ensure that the prosecution service possesses its own administration, budget, and disciplinary powers, thereby ending its dependence on the infrastructure of the police force. See: Law Commission of India, 154th Report: The Code of Criminal Procedure, 1973. 1996. Chapter II., 7-13. https://lawcommissionofindia.nic.in/report_fourteenth/

Prosecution may also be appointed to assist. The Director and their deputies must be individuals who have been in practice as advocates for not less than ten years, and such appointments shall be made only with the concurrence of the Chief Justice of the High Court. The Directorate shall function under the administrative control of the Head of the Home Department in the State. Every Public Prosecutor and Additional Public Prosecutor appointed to conduct cases in the High Court or District Courts shall be subordinate to the Director. Every Assistant Public Prosecutor shall be under the professional supervision of the Director (or their Deputy). (An exception is made for the Advocate General, over whom the Directorate shall not exercise control when they are acting as a Public Prosecutor.)

Regarding the character of the criminal justice system, and thereby the status of the investigation, we must mention an additional position taken by a law commission. In 2003, the Government of India established the Committee on Reforms of the Criminal Justice System, chaired by Justice V. S. Malimath, to address the systemic crisis of immense case backlogs and alarmingly low conviction rates. The Malimath Committee Report concluded that the traditional Anglo-Saxon "Adversarial System has failed" in the Indian context. The Committee argued that the adversarial model lacked dynamism, imposed no positive duty on the judge to discover the truth, and made the judge a passive spectator even when police investigations were perfunctory. To rectify this, the Committee controversially recommended injecting "inquisitorial" features borrowed from Continental European systems, asserting that the system's main objective should be the "quest for truth". Regarding the investigation, the Committee strongly advocated for a functional separation of the investigation wing from the law-and-order duties of the police. Crucially, it emphasized the need for better coordination between the investigator and the prosecutor, recommending that prosecutors provide legal guidance

during the investigative stage to improve the quality of prosecutions and the overall conviction rate.[98]

Finally, as the endpoint of this developmental process – moving beyond the legal-historical narrative to glimpse the law currently in force – it is necessary to briefly mention that in 2023, India enacted a new code of criminal procedure.[99] Alongside numerous technical, IT, and modernization reforms, the code also affected, to a lesser extent, the previously analyzed relationship between the prosecution and the investigative authorities. It is important to emphasize here that the new law strengthened the offices of the Directorate of Prosecution, and terminology has become more uniform (Sections 18–20). While the structural independence of the prosecution remains preserved (Section 20), the prosecutor's role has become more active at the conclusion of the investigation: under the new code, the prosecutor must, in certain cases, provide an opinion on the results of the investigation before the police submit the final report (charge sheet). Although investigation remains a police function, the prosecution now has greater oversight over the process of obtaining scientific evidence, ensuring that the indictment does not fail in court due to formal errors. The system has thus shifted toward the 'more active' model advocated by the Malimath Committee. The prosecutor is no longer merely a passive recipient of police materials but, by enforcing technological and scientific standards, has become an indirect overseer of the quality of the investigation.

---

[98] Committee on Reforms of Criminal Justice System. Government of India, Ministry of Home Affairs, 2003. 25-36., 79-85., 101-103. https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2022-08/criminal_justice_system%5B1%5D.pdf. These proposals triggered massive backlash. Amnesty International and various Indian human rights organizations vehemently opposed the report, warning that it failed to take into account international human rights standards. Critics warned that weakening safeguards could inevitably resurrect the horrific colonial-era practices of custodial torture and coercion, severely jeopardizing the fundamental rights of the accused. See: Amnesty International, AI Index: ASA 20/025/2003, 11-15.

[99] Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita (BNSS) 2023 (effective 2024). https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2024-04/250884_2_english_01042024.pdf

Conclusion

The historical evolution of the Indian criminal justice system reflects a persistent struggle to balance the efficiency of police investigation with the imperative of independent, rights-protecting prosecutorial and judicial oversight. The journey began with the community-based and sacral dispute resolution of the Vedic period and the highly sophisticated espionage networks of the Arthashastra. It transitioned into the centralized policing of the Mughal Kotwals, and later into the British colonial model. The British introduced the formal architecture of the rule of law, but simultaneously embedded a "model of distrust" towards the native police while hypocritically allowing police officers to act as prosecutors to maintain imperial control.

Following independence, a relentless fifty-year struggle – spearheaded by the Law Commission of India and the Supreme Court – finally culminated in the statutory creation of the independent Directorate of Prosecution, separating the truth-seeking prosecution from police administrative control. Key milestones, such as the S.B. Shahane case and the subsequent 2005 amendment of the CrPC, institutionalized the principle that a prosecutor must act as an "officer of the court" rather than an agent of the police.

Today, the enactment of the *Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita* (BNSS) in 2023 represents India's most ambitious attempt to decolonize its legal framework. By integrating mandatory digital recordings, forensic sciences, and stringent procedural timelines, India is actively striving to transcend its colonial legacy and establish a criminal justice system that is both scientifically efficient and fundamentally respectful of human rights. The shift from a passive adversarial role toward a more active, truth-oriented prosecutorial model ensures that the quest for justice remains the paramount objective of the Indian legal system.

Bibliography

AMNESTY INTERNATIONAL: AI Index ASA 20/025/2003. 2003.

ARNOLD, D.: Police Power and Colinial Rule. Oxford University Press, Delhi, 1986.

BANERJEE, T. K.: Background to Indian Criminal Law. R. Cambray & Co. Private Ltd, Calcutta, 1990.

BHARDWAJ, R.: A critical study of the role of prosecutor in criminal law. International Journal of Law, vol. 3, issue 4, 2017.

BÜHLER, G. (tr.): The Laws of Manu. Oxford, 1886.

COMMITTEE ON REFORMS OF CRIMINAL JUSTICE SYSTEM: Committee on Reforms of Criminal Justice System. Government of India, Ministry of Home Affairs, 2003. https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2022-08/criminal_justice_system%5B1%5D.pdf

DAS, M.: The Transformation of Legal Structures in Colonial India: From Pre-British Fluidity to British Codification. South Asian Research Journal of Humanities and Social Sciences, vol. 7, issue 5, 2025. DOI: https://doi.org/10.36346/sarjhss.2025.v07i05.007

DILJEET, T. – KHULLAR, M.: Role of Public Prosecutor in the Indian Legal System. DPCE Online, 1/2024.

GREIF, A.: The Birth of Impersonal Exchange: The Community Responsibility System and Impartial Justice. Journal of Economic Perspectives, vol. 20, no. 2, 2006, 221–236.

GRIFFITHS, P.: The History of the Indian Police. Ernest Benn Ltd, Bombay, 1971.

JAIN, C. – RANJAN, A. – PARMAR, J.: Quest for Prosecutorial Independence. JALDI, VIDH, 2022.

JANY, J.: Jogi kultúrák Ázsiában. Typotex, Budapest, 2016.

KABEER, M.: Law and Order in the Mughal Empire: Insight into Justice Administration. Indian Journal of Integrated Research in Law, vol. 4, issue 5, 2024.

KONCZ Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 1. különszám, 88–94.

KONCZ Ibolya Katalin: A Hatásköri Bíróság Magyarországon. Jogtörténeti Szemle, 19 (2017), 1–2, 96–103.

KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: STIPTA István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, Tomus 3. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003, 191–210.

KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: SZABÓ Béla – SÁRY Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238.

LAW COMMISSION OF INDIA: 14th Report: Reform of Judicial Administration. Vol. 1, 1958. https://lawcommissionofindia.nic.in/report_first/

LAW COMMISSION OF INDIA: 41st Report: The Code of Criminal Procedure, 1898. Vol. 1, 1969. https://lawcommissionofindia.nic.in/report_fifth/

LAW COMMISSION OF INDIA: 154th Report: The Code of Criminal Procedure, 1973. 1996. https://lawcommissionofindia.nic.in/report_fourteenth/

MANUCCI, N.: Mogul India 1653–1708. Vol. I, John Murray, London, 1907.

OLIVELLE, P.: King, Governance and Law in Ancient India. Oxford University Press, 2013.

PETERS, R.: Crime and Punishment in Islamic Law. Cambridge University Press, 2005.

PETRASOWSZKY Anna: Sikertelen perből „Különös házasság". Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 2. szám, 74–90.

PRINSEP, H. T.: The Code of Criminal Procedure (Act XXV of 1861). Thacker, Spink & Co., Calcutta, 1869.

PRINSEP, H. T.: The Code of Criminal Procedure (Act X of 1872). Thacker, Spink & Co., Calcutta, 1875.

PRINSEP, H. T.: The Code of Criminal Procedure (Act X of 1882). Thacker, Spink & Co., Calcutta, 1892.

SAAD, M. – WENXIANG, L.: National Security in Kautilya's Arthashastra: a Content Analysis. Journal of Humanities and Education, vol. 2, issue 2, 2020.

SAH, R. S.: Mughal State and the Information System: 1556–1707. Indian Historical Review, vol. 46, no. 2, 2020. DOI: https://doi.org/10.1177/0376983619889517

SANGAR, S. P.: Crime and Punishment in Mughal India. Reliance Publishing House, New Delhi, 1998.

SEN, S. (ed.): Indian Travels of Thevenot and Careri: Being the Third Part of the Travels of M. de Thevenot Into the Levant and the Third Part of a Voyage Round the World by Dr. John Francis Gemelli Careri. National Archives of India, New Delhi, 1949.

SIDDHARTH, P. K.: Police Accountability, Motivation and Control. National Police Research Repository, vol. III, New Delhi, 2025.

SINGH, A. – AKSHAY, G.: The Chronicle of Indian Criminal Justice System. International Journal of Law and Social Sciences, vol. 10, issue 1, 2024. DOI: https://doi.org/10.60143/ijls.v10.i1.2024.101

SONDHI, S.: Hindu Law in Greater India. 2024. https://hal.science/hal-04680701v1

SONDHI, S.: Dandaniti In The Indian Tradition. Indira Gandhi National Center for the Arts, New Delhi, 2025. https://hal.science/hal-05320608v1/document

Legislation and case law

The Police Act, 1861 (5 of 1861). https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/2264/1/AApolice1861___05.pdf

S. B. Shahane and Others v. State of Maharashtra and Another, 1995 Supp (3) SCC 37.

Bharatiya Nagarik Suraksha Sanhita (BNSS), 2023 (effective 2024). https://www.mha.gov.in/sites/default/files/2024-04/250884_2_english_01042024.pdf

The situation of the land register in the light of the constitutional revision of 1972

VÖLGYESI Levente*

Introduction

It is essential for every state to keep accurate records of real estate and to ensure the smooth flow of real estate. There was no need for this in Hungary for a long time, given that before the civil transformation of 1848, the ownership of land holdings was fixed, which meant limited marketability.[1] The registration of noble estates took place in the administrative unit of the county, and the landed family had to be registered primarily so that they could exercise their political rights: only those who had noble estates in the territory of the said county could vote or elect a parliamentary representative. The other case was when someone took out a money loan, in which case the lien was registered by the county administration. Thus, if he wanted to obtain any information about the legal status of a noble estate, he could do so at the county hall.[2]

There was also a register in the case of non-nobles. The ownership or liens of the citizens of the city were registered by the city council. Only those who had a house in the city could have civil rights, city membership, and then they could also exercise their political rights.[3] The land and house of the agricultural serf were registered by the landlord administration, which did not provide political rights, but rather meant help with taxation.

* habilitated associate professor, Pázmány Péter Catholic University, Budapest, Faculty of Law and Political Sciences, Department of Legal History

[1] Hóman B. – Szekfű Gy: *Magyar történet II*, Budapest, 1936.II. 201.

[2] Act XXI of 1840 on the Classification of Debt Claims for Priority

[3] Szende P.: *Magyar városok a középkor végén*, Budapest, 1913, 42.

1. The more distant antecedents of the 1972 regulation

The civil transformation of 1848 had a liberal approach to private law, so the freedom of property could prevail. And this boosted real estate sales. From then on, the security of acquiring rights on real estate was a serious challenge. At that time, Hungary was under Habsburg rule, so Austrian law was introduced. The mapping of the properties and their registration has begun.[4] In addition to the physical enumeration, the establishment of a public register was at least as important.[5]

The foundations of the modern Hungarian land register were laid by the Austrian Empire on 15 December 1855. This regulation was in symbiosis with the ABGB, and its organizational system was linked to the territorial structure of the courts. This is how the system of land registry offices was established under the direction of the district courts, which kept the land register in the administrative circle of the district courts, guaranteeing the authenticity of the data.[6]

When Hungary became independent again, the task remained, which was confirmed by the 'Provisional Legislative Rules' adopted in 1861, which made the Austrian legislation part of the Hungarian legislation. The Hungarian Parliament has taken the regulation in two directions, which stemmed from the tradition of public law. One of them was the 'land tax cadastre', which belonged to the financial administration. Since Hungary was a country based on agricultural foundations, the public considered the fairest method of tax payment to be to determine the tax base based on the territorial size of the land and the fertility of the land. The other register did not primarily deal with the quality of the land and the buildings on it, their participation in production, but with the rights existing on the property, such as property, liens, easements. The latter was responsible for the security of the circulation of assets, still under judicial supervision.

---

[4] Tóth L.: *Az ingatlan-nyilvántartás*, Szeged, 1991, 4.
[5] Herczegh 1883, 15.
[6] Schnierer Gy: *A telekkönyvi eljárás rendszeres kézikönyve*, Pest, 1864, 5.

2. The immediate antecedents of the 1972 legislation

After Hungary came into the Soviet sphere of influence, the economic conditions were radically transformed under the influence of communist ideology. Private property was persecuted, tolerated only in a very small area. Nationalization was typical; for example, multi-storey apartment buildings were taken away from the owners and transferred to the state. Land suitable for agricultural cultivation had to be handed over, and the new production units became the production cooperatives. There was a demand to register arable land not only according to the territorial principle, but also according to cooperatives.

As a consequence of the state socialist economic order, the tax registration of arable land became pointless, and the emphasis was rather on the registration of productivity: how much economic production and income a given area is suitable for.

The question is to what extent the transformation of the legal system has followed the economic changes. The influence of the ABGB was no longer enforced, and although the first Civil Code of 1959 depicted socialist conditions, it tried to preserve a little of the old Hungarian traditions of public law. Since this form of state socialist system was not viable, from 1962 onwards, the reform-communist wing decided that reforms had to be introduced. The essence of the reform was to give both private individuals and business organizations greater autonomy in their activities, which also required economic and legal reforms. The legal reform included the amendment of the Civil Code at the level of a novel, the establishment of a modern socialist state by amending the Constitution, and the creation of a land register in accordance with modern socialist conditions.

The momentum soon came to a halt, and the promise of reforms that would come into force in a short time was not fulfilled. Along with the many deliberations, there was also a lot of uncertainty, and over time, the Muscovite-minded communists also gained ground again, so the wording

of the Constitution with a new approach was only completed by 1972, and the novel of the Civil Code only by 1977.

Thus, at the time of the 1972 reform under discussion, the codified Hungarian Civil Code already existed in vain, but the legal modernization related to the 1972 constitutional reform[7] in the field of private law had to wait until 1977.[8] Although the dogmatist and orthodox state socialist system of the 1950s was replaced by the 'new economic mechanism' from 1962, which sought to create a legal system that was more in line with the traditions of Hungarian public law, the reform of the land register had to be created in the midst of these semi-successful reforms. The efforts were catalyzed by the fact that, in addition to the constitutional reform, the court system has also changed; real estate cases have been transferred from the courts to the state administration, but the way has been opened – albeit to a limited extent – for judicial remedy.

3. The 1972 real estate reform

Real estate was treated less as the direct or indirect property of private individuals, but rather as a direct national property, the majority of which was social property (state or cooperative property), and a smaller part was personal property. Personal property has replaced the private property of citizens. Among the properties, arable land was of outstanding importance, which was the basis of socialist agriculture. Therefore, there was a great need to inventory and register real estate assets.

As already mentioned, the objectives of the land register were achieved by two different registration systems until 1972. The state land register provided the data of socialist production, and the task of the land register was to protect the right of ownership. Inheritance is thus a dual system of land registration that developed in the 19th century: in addition to the land register, the land tax cadastre was also kept in parallel with it.[9]

[7] Act I of 1972
[8] Novel of the Civil Code: Act IV of 1977
[9] Article VII of 1875 on the Regulation of Land Tax

Since after the socialist transformation of 1948, the nature of both registers changed. As with the socialist transformation of agriculture, the state land register was continuously developed from the land tax cadastre, and with the new regulation of the land register, the protection of socialist property gained greater importance instead of the protection of private property.

In 1972, it was already clear that there was no need for two registers present in parallel.[10] A land register had to be prepared that was uniform and complete.[11] The first step towards unification was taken on 1 January 1972, even before the legislation under discussion was passed, when the land offices established in 1967 took over the management of the state land register and land register.[12]

3.1. Principles of the land register

What was the new unified land register supposed to look like?

a) Authentic: authentic to the existence of ownership and other rights and facts. With this, it served the performance of official tasks, the protection of ownership and use, and the security of real estate transactions. This also meant that there was a presumption in favor of the authenticity of the data, which could be rebutted in the framework of court proceedings, but the data contained in it had to be accepted as true by everyone until proven otherwise.[13]

b) Principle of completeness: extended to all real estate, i.e., land and buildings. This is new because until now, individual registers only contained data that were only necessary for the given register. Now, however, the consolidated register already contained all the data.

---

[10] Jójárt L.: *Az ingatlanok nyilvántartása*, Budapest, 1994, 6.

[11] Szajlai K.: A magyar ingatlannyilvántartás történetének mérföldkövei. *Közjegyzők Közlönye* 27(4), 2023, 70.

[12] Borsay T.: A Fővárosi Földhivatal története I. Az alapítástól a kormányhivatali integrációig. *Geodézia és Kartográfia* 73(4) DOI: 10.30921/GK.73.2021.4.3, 29–30.

[13] Petrik F.: A telekkönyvi jog alapelvei, a közhitelesség elve. *Magyar Jog* 49(5), 2003, 263.

c) Constitutive effect: there are few contracts for the acquisition of rights; in addition to the contract, official registration is necessary. Of course, it was not only contracts that served as the basis for registration, but also notarial estate transfer orders, the minutes of an auction, a court judgment, and similar public documents as the basis for registrations.

d) Principle of being bound by a document: in the interest of legal certainty, data could only be entered in the land register, or a right or fact could be registered on the basis of a valid document, such as a contract or a decision of an authority. By the way, this principle could be broken because in the case of an uncertain legal basis, it was possible to conduct an on-site inspection and carry out an original data collection based on the existing facts.

e/ Principle of publicity: the land register was generally public; anyone could view it and request a copy of the data. There were exceptions here as well; for example, the data of military objects was locked.

f/ Principle of exclusivity: the new system has become the sole repository and source of land register data.[14]

g/ Principle of disposition: the land registry office was bound to the applications of the clients, and registered the rights and facts to which the requests of the clients were directed. If data were registered ex officio, the land registry office always expressed its disapproval, because the client usually did not comply with their reporting obligation in time.

3.2. The place of the new regulation in the hierarchy of sources of law

The next question is what form of source of law has the new regulation taken? The decree was issued by the Presidential Council of the Hungarian People's Republic. This means that there was no parliamentary debate. Thus, the legislation was affected by two influences: the political system of 1972 and the professions of public administration and real estate law. During the preparation of the draft, the objective prevailed that the land

[14] Karancsi S.: *A földhivatali szervezet kialakítása és jövője*, Szeged, 1990, 134.

register should correspond to the social and economic conditions of the time. The draft was primarily based on the Civil Code of the Hungarian People's Republic. He took into account the procedural rules of the state land register and the land register, which have been proven in practice, the most important experiences of keeping the two registers so far, and the possibilities of modern machine data processing.

Here are some interesting thoughts that are worth stopping for. The first comprehensive land registration rule was born in 1855, when there was no Hungarian state in a political sense. The Austrian emperor established the system of that time by decree, also without parliamentary debate. At that time in the 19th century, there was no Hungarian Civil Code, so the first real estate law in Hungary was based on the rules of the Austrian Civil Code. This was also maintained by the independent Kingdom of Hungary, so the authoritarian regulation in this area of law was not without precedent.[15]

3.3. Real foil vs. personal foil

Another unique thing that is unthinkable in a 21st-century democracy is that not only the ownership of real estate was registered, but also the properties related to individual people were registered. Why did this happen? Because the socialist system almost denied that the existence of private property was justified. Instead, he used the term personal property. However, personal property was restricted, and only a few people could own real estate. Therefore, a register was kept according to the jurisdiction of the place of residence in order to prevent someone from having a lot of personal property. At that time, one apartment and one weekend plot were allowed.[16]

[15] Provisional Jurisdictional Rules (1861) Chapter XIII
[16] Koseljov A J.: *A személyi tulajdon a szocializmusban*, Budapest, 1964, 20.

3.4. Tangible results

Still, what were the results? The modern land register contained all the properties.[17] The state land register and the land register, which were replaced in 1972, were incomplete. None of them covered all properties. For example, roads were not included in the land register, and the state land register did not include individually owned apartments and cooperative apartments.

In order to ensure public credibility, the law presumed the good faith of a third party who, trusting in the land register, acquired a right for consideration. In line with this, it also stated that no one could refer to the fact that they were unaware of the existence of the data, registered right or fact entered in the land register.

The maintenance of the land register and the management of related matters have been placed under the competence of a single body: the land registry.[18] Thus, the cases were not transferred to local governments or courts, but to a state administrative body, in a uniform manner.

The basic unit of the land register was the independent real estate, which already had two types at that time: land parcels and buildings and their details, such as independent dwellings, which were the subject of independent distribution – also separately from the land below them – to which rights could be acquired independently. This regulation was in accordance with the provisions of the Civil Code and complied with the previous land registry legislation existing from the 19th century.

The land register had to be kept by settlements in accordance with the general territorial division of public administration, and in Budapest by districts. The property sheets, the land register, the land registry, the land registry map, the floor plan, and the archives have become part of the land register of territorial units.

---

[17] Jójárt: i.m. 6.
[18] Fenyő Gy – Vincze L.: *A magyar ingatlan-nyilvántartás*, Székesfehérvár, 1993, 26.

3.5. Current parts of the land register

The title deed played the role of the former land register entry and the land registry possession sheet, primarily serving to register the rights and facts related to the real estate. The basis of the land register was to provide the data necessary for socialist farming, so it primarily contained data on the size, cultivation, and quality of the land.

The role of the former land register map and land registry map was performed by the land registry map, which served to depict land parcels and buildings in drawings. Other independent properties, such as apartments, were depicted in the floor plan.

The archives were an integral part of the land registration system. The documents on the basis of which the entry in the land register, the decisions on registration, and the certificates of their service were kept in the archives.

3.6. Some important detailed rules

The registration of the area of the properties was already given in the modern metric system. The eight branches of cultivation have been preserved, which were defined back in the 19th century.[19] Since the basic unit of the land register was the real estate, the legislation was based on the principle of real estate registration. As a general rule, it stated that within the village, the registration was carried out on a property-by-property basis.

But this could not be exclusive in socialism. It has already been mentioned that the registration of the owner, the principle of the personal foil, had to be partially enforced. Such exceptions are properties owned by the state and agricultural cooperatives. It was expedient to keep a record of these by the managing body.

Properties used by the cooperative on the basis of the land use rights of the cooperative required a special register. In the interest of socialist large-

[19] Section 10 of Act VII of 1875

scale farming, these had to be registered together on the so-called cooperative master sheet, regardless of the ownership conditions. The properties indicated on the master sheet were partly owned by the members of the cooperative, partly by the state, and partly by redemption; they became the property of the cooperative. However, in order to calculate the land rent, determine the possible redemption price, and, in the case of inheritance, to conduct the probate procedure, it was also necessary to register the owners. This was done on separate sheets, which contained the lands given to the common use by the owner.

The land register could only meet its purpose if it was up-to-date. With regard to the changes, it prescribed an obligation to notify within a predetermined deadline. If proceedings were initiated ex officio, the cost of the proceedings was to be borne by the party who failed to report. This provision was primarily intended to promote the consolidation of reporting discipline.

There were two sanctions for failing to submit an application for registration:

a/ the change of law specified in the contract has not taken place until it has been registered on the title deed;

b/ an additional sanction was that the defaulting person paid an increased procedural fee.

It followed from the principle of public authenticity that a valid right could only be obtained from the rightholder registered in the land register. Therefore, the land registry office could only complete the registration of rights and facts if the data formulated in the deed corresponded to the data contained in the content of the title deed.[20]

3.7. Right to legal remedy

In the case of the land registry, legal remedy was available partly through the state administration and partly through the courts.

[20] Ministerial Justification, Chapter IV, Item 2

The decision on the data of the properties could be appealed to the county land office. A novel provision of the law was that the district land office considered the appeal as a submission for a new procedure; therefore, it arranged within its own competence if the deficiencies identified in the first instance procedure were remedied by the clients during the appeal. This made the procedure simpler.

However, the amendment of the decision on the registration of rights and facts could be requested from the court, to the exclusion of administrative legal remedy. The legal basis and reference to this were also new: according to the Act on the Court, in matters affecting the fundamental rights and obligations of citizens, the parties had to be allowed to turn to the court against the decision of the state administrative body.[21]

A similar task to a legal remedy is to examine the authenticity of the data and to correct incorrect data ex officio. The land register was created on the basis of the data of the state land register and the land register used until 1972, but there may have been differences between the two databases. In case of a contradiction, an on-site inspection had to be carried out, and the data had to be recorded in accordance with the physical condition. In the event of a dispute over ownership, the beneficial owner had an advantage. It was also possible to seek legal remedy against such administrative decisions.

Conclusion

It would be unfortunate if we tried to understand Hungarian history between 1945 and 1990 as a whole. It is well known that even during the dictatorship, the lines of power within the state party were strained against each other. In some cases, the Muscovite forces, but sometimes the group of reform-communist thinkers came to the fore, and their will prevailed. The reform movement that has developed since 1962 can also be evaluated in many ways. On the one hand, it was a failure because the reformers were

[21] Section 3 (2) of Act IV of 1972 on the Courts

pushed into the background by the end of the 1960s. The revision of the Constitution did not bring the necessary results. However, there were still partial successes. This includes the land register. At first glance, it seems to be just a registration system, but the real test of the new regulation was when the hegemony of private property prevailed again in the 1990s. The system successfully withstood the overwhelming, tsunami-like wave of privatization. Of course, the future belongs to digital registers, but as long as the analogue system was used, the 1972 regulation stood its ground with excellent qualifications.

List of references

BORSAY T.: A Fővárosi Földhivatal története I. Az alapítástól a kormányhivatali integrációig. Geodézia és Kartográfia 73(4) 29-36. DOI: 10.30921/GK.73.2021.4.3. 2021.

FENYŐ Gy – VINCZE L.: A magyar ingatlan-nyilvántartás, Székesfehérvár. 1993.

HERCZEGH M.: A Telekkönyvi rendtartás Magyarországban és Erdélyben, Budapest. 1993.

HÓMAN B. – SZEKFŰ Gy: Magyar történet II, Budapest. 1936.

JÓJÁRT L.: Az ingatlanok nyilvántartása, Budapest. 1994.

KARANCSI S.: A földhivatali szervezet kialakítása és jövője, Szeged. 1990.

KOSELJOV A. J.: A személyi tulajdon a szocializmusban, Budapest. 1964.

PETRIK F.: A telekkönyvi jog alapelvei, a közhitelesség elve. Magyar Jog 49(5) 257-264. 2003.

SCHNIERER Gy: A telekkönyvi eljárás rendszeres kézikönyve, Pest. 1864.

SZAJLAI K.: A magyar ingatlannyilvántartás történetének mérföldkövei. Közjegyzők Közlönye 27(4) 63-74. 2023.

SZENDE P.: Magyar városok a középkor végén, Budapest. 1913.

TÓTH L.: Az ingatlan-nyilvántartás, Szeged. 1991.

Egy sorsfordító vita: a nők oktatáshoz való jogának kérdése a 19. században

BÁLINT Anita*

1. Bevezetés

A 19. századi magyar történelem, s ezen belül kiemelten a reformkor (1825–1848)[1] időszaka a társadalmi struktúra és a jogfelfogás radikális átalakulásának korszaka. Ez a periódus a rendi berendezkedésből a polgári államba való átmenet katarzisa, ahol a feudális privilégiumok és a születő esélyegyenlőségi eszmék feszültek egymásnak. Ebben a sorsfordító társadalmi párbeszédben a nők helyzete és jogaik elismerése nem csupán marginális szociális kérdésként, hanem a nemzetépítés és a polgárosodás egyik alapköveként jelent meg.[2] A korszak eszmetörténeti íve a kirekesztő gyökerű, római jogi alapokon nyugvó magánjogi hagyományoktól vezetett el a felvilágosodás és a liberalizmus modern koncepcióihoz, amelyek a nőt már, mint a nemzet egyenrangú, intellektuálisan is értékes tagját kezdték definiálni.[3]

A nők helyzetének vizsgálata a reformkorban azért bír különös jelentőséggel, mert ekkor következett be az a paradigmaváltás, amely a nőnevelést és a női szerepvállalást kiemelte a tisztán egyházi és családi kontextusból és közjogi súlyú témává emelte. Míg a korábbi évszázadokban a nő jogi státuszát a férfiuralom (a *'patria potestas'*

* Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola II. évf. levelező tagozat

[1] A reformkor kezdetét a történetírás hagyományosan az 1825-ös pozsonyi országgyűléshez köti, amely a rendi ellenzékiség és a polgári reformtörekvések első jelentős találkozási pontja volt.

[2] Fábri A. (szerk.): *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865*, Budapest, Kortárs Kiadó, 1999, 45–48.

[3] Mezey B. (szerk.): *Magyar jogtörténet*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996, 142–144.

intézménye)[4] és a teljes közéleti láthatatlanság jellemezte, a 19. század első felének gondolkodói – Széchenyitől Fáy Andrásig – felismerték: a nemzet kulturális felemelkedése és a magyar nyelv fennmaradása elképzelhetetlen a társadalom felét kitevő nők műveltsége nélkül.[5]

A dolgozat központi tézise, hogy a reformkori nőideál átalakulása – a „hasznos állampolgárok" szülőanyjától a „nemzet anyjáig" és a „honleányig" – elengedhetetlen fundamentumot teremtett a későbbi, dualizmus kori jogalkotási áttörésekhez.[6] E fejlődési folyamat nem volt mentes az ellentmondásoktól: a formálódó liberális retorika és a megcsontosodott magánjogi dogmák aszinkronitása egy olyan feszültséget eredményezett, amely végül az 1848–49-es forradalom és szabadságharc rendkívüli körülményei között oldódott fel ideiglenesen, bizonyítva a nők rátermettségét a legnehezebb közfeladatok ellátására is.[7]

Jelen tanulmányban kiemelt figyelmet fordítunk az oktatási intézményrendszer csíráira, a Teleki Blanka és Karacs Teréz nevével fémjelezhető úttörő kezdeményezésekre, valamint azon szellemi vitákra, amelyek megelőlegezték a magyar nőnevelés történetének legfontosabb mérföldköveit. A téma feldolgozása során a jogtörténeti és neveléstörténeti források mellett az eszmetörténeti összefüggésekre támaszkodunk, bemutatva, miként vált a női művelődés „úri huncutságból" a polgárosodás alapkövévé.[8]

[4] Fáy A.: *Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1841, 14.
[5] A *patria potestas* intézménye a római jogból átemelt atyai hatalom, amely a családfő számára szinte korlátlan rendelkezési jogot biztosított a családtagok, így a nők felett is.
[6] Pukánszky B. – Németh A.: *Neveléstörténet*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 178.
[7] Az emancipáció fogalma a latin *emancipatio* szóból ered, amely eredetileg a fiúgyermeknek az apai hatalom alól való felszabadítását jelentette; a 19. században a nők jogegyenlőségéért folytatott küzdelem szinonimájává vált.
[8] Kéri K.: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)*, Akadémiai doktori értekezés, Pécs. URL: https://real-d.mtak.hu/837/7/dc_1067_15_doktori_mu.pdf, 2015, 112.

2. A nők kirekesztésének dogmatikai és szokásjogi fundamentumai

A 19. század eleji magyar jogrendszer nem egy légüres térben jött létre; mélyen gyökerezett az antikvitás jogi gondolkodásában és a középkori rendi hagyományokban. A nők társadalmi kirekesztése és oktatási esélyegyenlőtlensége nem pusztán véletlenszerű gyakorlat, hanem tudatosan felépített dogmatikai rendszer eredménye volt.

2.1. Az antikvitás öröksége: a női nem dogmatikai korlátai a jogban

A nők jogi státuszát a 19. század hajnalán is alapvetően a római jogi tradíciók határozták meg. A jogtudomány három olyan kulcsfogalmat alkalmazott a női nem jellemzésére, amelyek eleve kizárták őket a teljes körű cselekvőképességből és a közéletben való részvételből.[9] Az első és legfontosabb az 'infirmitas sexus', vagyis a női nem fizikai és biológiai gyengeségének tézise. Ez az elv azt sugallta, hogy a nők fizikai felépítésükből adódóan alkalmatlanok a férfias erőt és kitartást igénylő feladatokra, beleértve a közéleti szerepvállalást és a komoly tudományos stúdiumokat is.[10]

A második pillér az 'ignorantia iuris', azaz a jogi tájékozatlanság vélelme volt. A jogalkotó abból indult ki, hogy a nők képtelenek felfogni a jog bonyolult összefüggéseit, ezért állandó gyámságra szorulnak. Ezt egészítette ki a 'levitas animi', a szellem vagy lélek könnyelműsége és ingatagsága. Ez a dogma azt hirdette, hogy a nők ítélőképessége érzelem vezérelt, hiányzik belőlük a férfiakra jellemző racionális logika, így döntéseikben nem bízhat az állam és a társadalom.[11]

Ezek a fogalmak nem csupán elméleti kategóriák voltak, hanem a mindennapi joggyakorlat alapját képezték. A nők ennek következtében a 'tutela mulierum' (asszonyi gyámság) intézménye alá tartoztak, ami azt

[9] Mezey: i.m. 142.
[10] A római jogban az 'infirmitas sexus' nem csupán fizikai, hanem mentális gyengeséget is jelentett, ami megalapozta a nők folyamatos gyámság alatt tartását.
[11] Völgyesi O.: *A magyar polgári magánjog története*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2001, 89–90.

jelentette, hogy jogilag szinte soha nem váltak nagykorúvá: életük során vagy az apai hatalom (*'patria potestas'*), vagy a férji gyámság alatt álltak.[12]

2.2. A magyar szokásjog és a rendi társadalom keretei

A magyar ius commune, amelynek legfontosabb összefoglalója Werbőczy István Hármaskönyve volt, a nőket elsősorban a családi és vagyoni viszonyok rendszerében értelmezte.[13] A rendi alkotmány a nemességet, mint a „Szent Korona tagjait" azonosította, ám ebből a közjogi egységből a nők (a királynői méltóságot leszámítva) lényegében ki voltak rekesztve.

A magyar szokásjog ugyan ismerte és szabályozta a nők vagyoni jogait – gondoljunk csak a leánynegyed (negyedrész a fiúsított vagy szerzett javakból), a hitbér vagy a hozomány intézményére –, ám ezek célja nem a női önállóság biztosítása volt.[14] E jogintézmények sokkal inkább a család vagyonának védelmét és a nő méltó eltartását szolgálták a házasságban vagy az özvegység idején. A nő vagyoni szempontból is a család tartozéka maradt, önálló gazdasági cselekvése, így például a kereskedelmi vagy vállalkozói tevékenység a gyakorlatban rendkívül nehézkes volt.[15]

Ebben a struktúrában a magasabb szintű oktatás „dogmatikailag is értelmetlennek" tűnt. Mivel a nők nem tölthettek be hivatalt, nem lehettek bírák, ügyvédek vagy közigazgatási tisztviselők, a jogalkotó és a társadalom többsége szerint felesleges volt számukra a népiskolai szintnél magasabb képzés biztosítása. Az oktatás így tisztán magánügy maradt: a tehetős nemesi családok leányai házitanítók mellett sajátították el az

[12] Mezey: i.m. 145.
[13] Werbőczy István Tripartituma (1514) évszázadokig a magyar jog alapköve volt, amely a nők öröklési és vagyoni jogait szigorú, de a nemességet védő keretek között tartotta.
[14] Werbőczy I.: *Hármaskönyve (Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae), ford. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen*, Budapest, Franklin Társulat, 1897, 112. (I. rész, 88. cím).
[15] Mádai A.: *A magyar nő jogai a multban és a jelenben*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1913, 45.

etikettet, a zenét és a francia nyelvet, míg a népiskolákban a lányok legfeljebb az írás-olvasás alapjaiig jutottak el.[16]

2.3. Az oktatás állami szabályozásának kezdetei: A Ratio Educationis korszaka

A nők oktatásának kérdését az állami szintű jogalkotás elsőként a 18. század végén, a felvilágosult abszolutizmus keretei között érintette. Mária Terézia 1777-ben kiadott *'Ratio Educationis'* rendelete volt az első olyan átfogó oktatási kódex, amely állami kontroll alá vonta a tanügyet.[17] Bár a rendelet mérföldkő volt, a nőkkel kapcsolatos rendelkezései még mindig a kirekesztő dogmákon alapultak.

A rendelet felismerte, hogy a „jól nevelt ifjúság" az állam jólétének alapja, de a lányok számára csak a legalsóbb szintű népiskolákat (triviális iskolákat) nyitotta meg. A tananyagban az alapkészségek mellett a hangsúly eltolódott a valláserkölcs, a kézimunka és a háztartási ismeretek felé.[18] A cél nem a nők intellektuális egyenjogúsítása volt, hanem a „hasznos állampolgár" anyjának kinevelése.

I. Ferenc 1806-os második Ratio Educationis már hangsúlyosabb, önálló fejezetet szentelt a lánynevelésnek 'De Institutis Puellaribus' címmel.[19] Ez a dokumentum már szorgalmazta a lányiskolák felállítását, de szigorúan rendi és nemi alapon elkülönítve. A tananyag továbbra is a „női rendeltetésre" fókuszált: a nők feladata a korabeli felfogás szerint a család belső békéjének őrzése és a gyermekek korai nevelése volt. Bár ezek a rendeletek már rést ütöttek a teljes kirekesztés falán, az igazi paradigmaváltást nem a királyi rendeletek, hanem a nemzeti ébredés és a reformkor eszméi hozták el.[20]

---

[16] Pukánszky és Németh: i.m. 182.
[17] A Ratio Educationis az oktatást "politicum", azaz államigazgatási kérdéssé nyilvánította, kivéve azt az egyházak kizárólagos jogköréből.
[18] Pukánszky és Németh: i.m. 185.
[19] Kelemen E.: A tanító a történelem sodrában, Veszprém, *Iskolakultúra*, 2007, 42.
[20] Fábri: i.m. 48.

3. Eszmei paradigmaváltás a magyar reformkorban

A 19. század első felében, a reformkor politikai és kulturális fellendülésével párhuzamosan, a nők megítélése és a nőnevelés kérdése gyökeres átalakuláson ment keresztül. A diskurzus – amely korábban szinte kizárólag egyházi és családi magánügynek számított – a nemzetépítés és a polgárosodás központi, közjogi jelentőségű témájává lépett elő. Ez a paradigmaváltás nem a teljes politikai emancipációt célozta azonnal, hanem a nők nemzeten belüli státuszának újra pozicionálását egy modernizálódó társadalomban.

3.1. A nemzetépítés és a női szerepek újraértelmezése

A felvilágosult abszolutizmus évtizedeiben az oktatáspolitika célja a dinasztiához hű, racionálisan gazdálkodó, „hasznos alattvalók" kinevelése volt.[21] A reformkor azonban egy új dimenziót nyitott: a nemzeti ébredés és a polgárosodás korában a lojális alattvaló helyébe a tudatos 'állampolgár' ideálja lépett. A liberális nemesség felismerte, hogy a társadalmi reformok, a magyar nyelv ügye és a nemzeti kultúra felemelése elképzelhetetlen a társadalom felét kitevő nők bevonása nélkül.[22]

A nyelvújítás és a nemzeti irodalom kibontakozása során a nők, mint a nyelv és a kultúra elsődleges átörökítői, a figyelem középpontjába kerültek. Gróf Széchenyi István és kortársai világosan látták azt a szociológiai veszélyt, amelyet az idegen (német vagy francia) nyelven, külföldi nevelőnők által oktatott, a nemzeti sorskérdések iránt közömbös arisztokrata és polgári nők jelentettek a formálódó magyar nemzetre.[23] A nők tudatlanságát, vagy éppen kozmopolita, „elnémetesedett" neveltetését

[21] Pukánszky és Németh: i.m. 185.
[22] Gyáni G. – Kövér Gy: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 89.
[23] Kéri K.: Női eszmények a 19. században, *Iskolakultúra* 6(2), 1996, 56.

immár nem pusztán magánéleti hiányosságnak, hanem a nemzet jövőjét fenyegető strukturális kockázatnak minősítették.[24]

3.2. A 'honleány' és a 'nemzet anyja' ideáltípusainak megjelenése

Ebből a felismerésből nőtt ki a reformkor két legfontosabb női ideáltípusa: a 'honleány' és a 'nemzet anyja' koncepciója. A magánszféra és a közszféra közötti éles határvonal kezdett elmosódni; a családi tűzhely a nemzetépítés alapsejtjévé, a hazafias nevelés színterévé vált. A 'nemzet anyja' ideálja azt az elvárást támasztotta a nőkkel szemben, hogy fiaikat – a jövő katonáit, választópolgárait és felelős tisztségviselőit – öntudatos, hazaszerető magyarokká neveljék. Ahhoz azonban, hogy ezt a funkciót betölthessék, maguknak az anyáknak is magasabb szintű szellemi és intellektuális felkészültségre volt szükségük.[25]

A puszta háztartásvezetési és hitbuzgalmi ismeretek immár elégtelennek bizonyultak; az új nőideálnak ismernie kellett a nemzet történelmét, földrajzát és irodalmát.

A 'honleány' koncepciója egy lépéssel tovább ment: a nőt már nem pusztán anyai minőségében, hanem önálló, a haza iránt kötelességekkel bíró szubjektumként értelmezte. Bár politikai jogokkal továbbra sem rendelkeztek, a honleányoktól elvárták a nemzeti ipar pártolását (például a Védegylet mozgalmában való részvétellel), a nemzeti nyelv használatát a szalonokban, valamint a jótékonysági és kulturális egyletekben való aktív szerepvállalást.[26] Ez volt az első lépés a nők civil társadalmi integrációja felé.

---

[24] Széchenyi István *Hitel* (1830) című munkájában többször is utal a nemzeti felemelkedés és az asszonyok műveltsége, valamint hazaszeretete közötti elválaszthatatlan kapcsolatra.

[25] Fábri: i.m. 102–104.

[26] A Védegyletet (1844) Kossuth Lajos kezdeményezte, s a nők szerepvállalása a hazai iparcikkek vásárlásában az egyik legkorábbi, nők által is gyakorolható politikai cselekvés volt.

3.3. Fáy András és a szellemi társ koncepciója

A reformkori nőnevelési diskurzus egyik legjelentősebb eszmetörténeti csúcspontja Fáy András nevéhez fűződik. Az 1841-ben megjelent, *Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban* című korszakalkotó műve katalizátorként hatott a hazai pedagógiai és társadalmi gondolkodásra.[27]

Fáy érvelésének középpontjában a társadalmi aszinkronitás veszélye állt. Rámutatott arra, hogy miközben a magyar férfiak a polgárosodás, a tudományok és a közélet terén rohamos fejlődésen mennek keresztül, a nők nevelése megragadt a középkori vagy a felszínes arisztokrata szinten. Fáy logikája szerint, ha a nő szellemileg nem tud lépést tartani a férfival, megszűnik közöttük a megértés, ami a polgári házasság válságához, ezáltal pedig a társadalom alapsejtjének széteséséhez vezet.[28]

Művében Fáy megalkotta a 'szellemi társ' kategóriáját. Kifejtette, hogy a nőt ki kell emelni a puszta „cseléd" vagy a felszínes „szalonbaba" szerepköréből, és olyan mélyreható oktatásban kell részesíteni, amely képessé teszi arra, hogy a férfi egyenrangú intellektuális partnere legyen. A szerző határozottan érvelt amellett, hogy a nők biológiai determinizmusa – a korábban tárgyalt 'infirmitas sexus' dogmája – hamis, és szellemi elmaradottságuk kizárólag az oktatási esélyegyenlőtlenségből fakad. „A nő – írta Fáy – nem csupán házi eszköz, hanem az emberiség szebbik fele, kinek szellemi kifejtésétől függ a jövendő generációk sorsa."[29]

Fáy munkássága azért bír közjogi és neveléstörténeti jelentőséggel, mert a nőnevelést végérvényesen kivette a magánügyek köréből, és intézményes reformokat sürgetett, megágyazva ezzel a későbbi évtizedek gyakorlati iskolaalapításainak.

[27] Fáy: i.m. 5.
[28] Uo. 23.
[29] Uo. 42.

4. A nők kilépése a nyilvánosságba: Sajtó és irodalom

A reformkorban a 'szellemi társ' eszméje nem csupán a nevelési intézetek falai között öltött testet, hanem a nyilvánosság új tereiben, az irodalomban és a sajtóban is. A nők íróként, fordítóként, sőt lapszerkesztőként való megjelenése a magyar kultúrtörténet egyik legfontosabb emancipációs lépése volt, hiszen a leírt szó révén közvetlenül is bekapcsolódhattak a nemzeti diskurzusba.[30]

4.1. A női íróság mint a szellemi autonómia eszköze

A 19. század első felében az írás volt az a tevékenység, amely a leginkább lehetővé tette a nők számára az önkifejezést anélkül, hogy közvetlenül megszegték volna a patriarchális rend konvencióit.[31] Míg a szóbeli politikai agitáció még tiltott terület volt, a szépirodalom és a publicisztika „nőiesebb" műfajai (mint a versek, elbeszélések vagy pedagógiai értekezések) módot adtak a véleményformálásra.

Kiemelkedő példa Karacs Teréz, aki nemcsak pedagógusként, hanem publicistaként is aktívan fellépett. Karacs már az 1840-es években éles hangú cikkekben érvelt a nők szellemi képességei és az oktatás reformja mellett, cáfolva azt a dogmát, miszerint a női agy alkalmatlan a komoly logikai gondolkodásra.[32] Az irodalom terén Szendrey Júlia alakja jelentett áttörést, aki nemcsak Petőfi múzsájaként, hanem önálló alkotóként, tehetséges versíróként és Andersen-mesék első hazai fordítójaként is nevet szerzett magának.[33] Ő volt az egyik első olyan női közszereplő, aki tudatosan építette saját szerzői identitását, szakítva azzal a korabeli

[30] Fábri: i.m. 145–148.
[31] Gyáni és Kövér: i.m. 112.
[32] Karacs Teréz pedagógiai írásai a korabeli ellenzéki lapokban gyakran név nélkül vagy kezdőbetűkkel jelentek meg, de hatásuk a miskolci és pesti közvéleményre jelentős volt. (Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 156.)
[33] Deáky Z.: *A nők története Magyarországon a 19. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 152.

elvárással, hogy a nők csak álnéven vagy a háttérben maradva publikálhatnak.

4.2. Az első női lapok és Kánya Emília úttörő szerepe

A nyilvánosság felé tett legnagyobb lépést a kifejezetten nőknek szóló sajtóorgánumok megalapítása jelentette. A korszak legfontosabb alakja ezen a téren Kánya Emília (1830–1905) volt, aki 1860-ban indította el a *Családi Kör* című hetilapot.[34] Bár a lap a dualizmus kezdetén teljesedett ki, gyökerei és szellemisége mélyen a reformkor pedagógiai törekvéseiből táplálkoztak.

Kánya Emília volt az első magyar nő, aki hivatalos lapszerkesztői engedélyt kapott, ami abban az időben komoly közjogi áttörést jelentett.[35] A *Családi Kör* nem csupán divattal vagy háztartási tanácsokkal foglalkozott, hanem irodalmi és neveléstörténeti tanulmányokat is közölt, lehetőséget biztosítva a női szerzőknek a bemutatkozásra.[36] Ez a lap vált azzá a fórummá, ahol a nők megtanulhatták a professzionális újságírás és a szerkesztői munka alapjait, bebizonyítva, hogy a szellemi munka terén is képesek a férfiakkal egyenrangú teljesítményre.

Ezen író és szerkesztő asszonyok munkássága nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy a társadalom megszokja a női hangot a nyilvános térben, és elismerje: a nők nemcsak a családi béke őrzői, hanem a nemzeti kultúra aktív formálói is.[37]

---

[34] Kánya Emília munkássága hidat jelentett a reformkor nemzeti elkötelezettsége és a dualizmus polgári sajtója között. (Fábri: i.m. 160.)

[35] A sajtórendészeti szabályozások ekkor még szigorúan férfiközpontúak voltak, így Kánya Emília engedélye egyedi és precedensértékű döntésnek számított. (Mezey: i.m. 185.)

[36] Orosz L.: *A magyar nőnevelés története*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001, 140.

[37] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 172.

5. A civil társadalom előszobája: A jótékony nőegyletek megjelenése

A reformkor társadalmi dinamikájában a nők közéleti szerepvállalása nem az oktatási intézmények falai között, hanem a filantrópia és a jótékonyság mezején kezdődött el. Míg a közjog és a magánjog sorompói zárva maradtak, a jótékonyság olyan „semleges" területet jelentett, ahol a női aktivitás nemcsak tűrt, hanem társadalmilag elvárt tevékenységgé vált.[38] Ez a folyamat tette lehetővé a nők számára a civil önszerveződés alapjainak elsajátítását, megágyazva a későbbi emancipációs törekvéseknek.

5.1. A szocializált anyaság: a privát szférából a közügyek felé

A nőegyletek létrejöttének ideológiai bázisát a 'szocializált anyaság' koncepciója adta. Ennek lényege, hogy a nők a családon belüli gondoskodó, ápoló és nevelő funkcióikat kiterjesztették a tágabb társadalomra, különösen az elesettekre, árvákra és szegényekre.[39] Ez a szerepkör nem sértette a konzervatív 'levitas animi' dogmáját, hiszen az érzelmi alapú segítő készségre épített, ugyanakkor mégis módot adott a nyilvános cselekvésre.

Az első meghatározó mérföldkő a Pesti Jótékony Nőegylet 1817-es megalapítása volt, amelynek szellemi vezére Brunszvik Teréz és Meszlényi Teréz volt.[40] Az egylet alapszabálya és működése modern polgári elveket tükröztek: választott tisztikarral, rendszeres gyűlésekkel és pontos pénzügyi elszámolással rendelkeztek. A nők itt tanulták meg a 'public speaking'-nek (nyilvános beszéd) és a stratégiai tervezés alapjait, miközben árvaházakat, népkonyhákat és ipariskolákat tartottak fenn.[41]

---

[38] Gyáni és Kövér: i.m. 102.
[39] Fábri: i.m. 130.
[40] Brunszvik Teréz (1775–1861) nemcsak az első magyarországi óvoda ('Angyalkert') alapítója volt, hanem a női önszerveződés nemzetközileg is elismert úttörője. (Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 88.)
[41] Deáky: i.m. 76.

5.2. A nőegyletek, mint a politikai szocializáció színterei

Bár a nőegyletek hivatalosan mentesek voltak a politikától, a gyakorlatban a nemzeti ellenzék és a reformerek hátországát jelentették. A gyűléseken részt vevő nők – gyakran a vármegyei politikusok feleségei és leányai – az ügyrendi viták során olyan tapasztalatokat szereztek, amelyekkel korábban a nők egyetlen generációja sem rendelkezett.[42]

A nőegyletek hálózata a 1830-as és 40-es évekre országossá vált: Pozsonytól Miskolcig szinte minden jelentős városban létrejöttek ezek a csoportok. Ezek az egyletek voltak az elsők, amelyek felismerték az oktatás és a szociális helyzet közötti összefüggést; ők alapították az első leány-ipariskolákat, ahol a szegény sorsú lányok olyan szakmát tanulhattak, amely biztosíthatta gazdasági önállóságukat.[43] Ezáltal a nőegyletek közvetlen előképévé váltak az 1860-as évek nagy emancipációs egyleteinek, és bizonyították, hogy a nők képesek a komplex társadalmi rendszerek irányítására is.[44]

6. Gyakorlati lépések: Magánkezdeményezések az oktatásban

A reformkor eszmei vívmányai, különösen Fáy András és a reformellenzék által megfogalmazott 'honleány' ideálja, a negyvenes évekre megkövetelték az elmélet gyakorlati, intézményes formába öntését. Mivel a Habsburg államapparátus és a hazai közjog a közép- és felsőfokú oktatást továbbra is a férfiak exkluzív privilégiumaként kezelte, a női nevelés intézményrendszerének megteremtése a felvilágosult arisztokrácia és a polgárság magánkezdeményezéseire hárult.[45] Ebben a folyamatban játszott megkerülhetetlen, történelmi léptékű szerepet gróf Teleki Blanka (1806–1862).

---

[42] Fábri: i.m. 134.
[43] Pukánszky és Németh: i.m. 205.
[44] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 110.
[45] Pukánszky és Németh: i.m. 210.

6.1. Teleki Blanka és az első magyar tannyelvű felsőbb leánynevelő intézet

Teleki Blanka pedagógiai és intézményépítői fellépése nem csupán oktatásügyi, hanem határozott politikai tett is volt. A grófnő szellemi fejlődésére és nemzetfelfogására döntő hatást gyakorolt nagynénje, Brunszvik Teréz – az első hazai kisdedóvók alapítója –, valamint a reformkor olyan vezető politikusai, mint Széchenyi István és Wesselényi Miklós.[46] Teleki felismerte, hogy a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás eszméi soha nem fognak mély gyökeret verni a társadalomban, amíg az elit leányainak nevelését a felszínes kozmopolitizmus határozza meg.[47]

Az 1840-es évek arisztokrata és nagypolgári családjaiban a leánynevelés kimerült az úgynevezett 'franciamanéria' elsajátításában: a házitanítók és a külföldi nevelőnők ('gouvernante'-ok) a francia vagy német társalgási nyelvet, a zongorajátékot, a táncot és a felszínes szalonetikettet oktatták.[48] Teleki Blanka ezt a gyakorlatot a nemzetépítés szempontjából egyenesen kártékonynak tartotta. Amikor 1846-ban közzétette felhívását a magyar anyákhoz, nyíltan hadat üzent a hagyományos arisztokrata nevelésnek: „Neveljünk a hazának honleányokat, kik a magyar nyelvet s történelmet nemcsak ismerik, de szeretik is."[49]

Az általa 1846 őszén, Pesten megnyitott felsőbb leánynevelő intézet koncepciója radikális szakítást jelentett a múlttal. Az iskola legfontosabb innovációja a tannyelv megválasztása volt: a korszakban egyedülálló módon az oktatás kizárólag magyar nyelven folyt.[50] Ez az intézmény volt az első olyan hazai leányiskola, amely nem puszta 'finomító' ('finishing

[46] Deáky: i.m. 84–86.
[47] Kéri: Női eszmények a 19. században 58.
[48] Orosz: i.m. 112.
[49] Fábri: i.m. 105.
[50] A magyar nyelvű oktatás kérdése a negyvenes években közjogi és politikai állásfoglalásnak számított, különösen az 1844. évi II. törvénycikk (a magyar nyelv államnyelvvé tétele) elfogadásának kontextusában. (Mezey: i.m. 178.)

school') szerepet kívánt betölteni, hanem szisztematikus, a fiúgimnáziumok tantervéhez közelítő tudományos kurrikulumot kínált.

A tantárgyi struktúra a 'művelt anya' ideáljának pragmatikus leképezése volt. Teleki Blanka olyan kiváló, radikális reformeszméket valló értelmiségieket kért fel tanárnak, akik garanciát jelentettek a magas tudományos színvonalra. A magyar történelmet a márciusi ifjak egyik későbbi vezéralakja, Vasvári Pál oktatta, aki előadásaiban a nemzeti hősök kultuszát és a hazaszeretet fontosságát plántálta a növendékekbe.[51] A természetrajzot Hanák János, a magyar nyelv és irodalom rejtelmeit pedig Lovassy Sándor tanította. Az intézet nevelőnője és Teleki Blanka legfőbb bizalmasa Leövey Klára lett, aki később maga is a magyar nőnevelés és női publicisztika ikonikus alakjává vált.[52]

Az intézet működése rávilágított arra a feszültségre, amely a haladó pedagógiai eszmék és a társadalmi valóság között húzódott. Bár a grófnő az elit és a tehetősebb középnemesség leányait várta, az iskola folyamatos anyagi és beiskolázási nehézségekkel küzdött. A konzervatív családok idegenkedtek attól, hogy leányaikat egy nyíltan nemzeti, liberális szellemű – és a kor mércéjével mérve „túlságosan tudományos" – intézménybe írassák.[53]

Jóllehet Teleki Blanka intézete az 1848-as forradalmi események elsodró lendülete miatt alig két évig működhetett, eszmetörténeti és jogtörténeti jelentősége felbecsülhetetlen. Az iskola a gyakorlatban bizonyította be, hogy a nők képesek a komoly tudományos stúdiumok elsajátítására, ezzel sikeresen cáfolta a római jogból örökölt 'levitas animi' (a szellem könnyedsége) dogmáját.[54] Teleki Blanka kezdeményezése egy olyan intézményi mintát teremtett, amelyre mintegy húsz évvel később Veres

[51] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 142.
[52] Fábri: i.m. 108.
[53] Deáky: i.m. 90.
[54] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 145.

Pálné is hivatkozási alapként tekinthetett az Országos Nőképző Egyesület iskolájának megalapításakor.

6.2. Karacs Teréz és a polgári leánynevelés vidéki intézményesülése

Míg Teleki Blanka a fővárosi arisztokrácia és a nagypolgárság leányainak nevelését tűzte ki célul, addig a vidéki polgárság és a középnemesség nőnevelésének reformjában Karacs Teréz (1808–1892) játszott úttörő szerepet.[55] Karacs, aki maga is egy plebejus-polgári, református értelmiségi családból származott, a női önállóság és a szellemi munkához való jog egyik legkorábbi hazai szószólója volt. A reformkori eszmék gyakorlati megvalósításának egyik legfontosabb vidéki bázisa Miskolc lett, ahol Karacs 1846-ban átvette a helyi református felsőbb leányiskola vezetését.[56]

Karacs Teréz pedagógiai programja szervesen illeszkedett a Fáy András által megfogalmazott 'szellemi társ' és 'művelt anya' ideáljához, ám azt határozottan a vidéki polgári életmód reális követelményeihez igazította.[57] Az általa vezetett intézményben a tananyag egyszerre volt pragmatikus és intellektuálisan felemelő. Szakítva a felületes nyelvtanulásra és a külsőségekre ('franciamanéria') építő gyakorlattal, a hangsúlyt a magyar nyelvre, a történelemre, a földrajzra és a természettudományok alapjaira helyezte, párhuzamosan a mindennapi polgári háztartásvezetéshez elengedhetetlen racionális ismeretek oktatásával.[58]

A miskolci iskola történelmi és társadalmi jelentősége abban állt, hogy a gyakorlatban bizonyította: a magasabb szintű leánynevelés nem csupán a kiváltságos elit luxusa, hanem a formálódó középosztály elemi társadalmi szükséglete.[59] Karacs intézete nemcsak lexikális tudást adott át, hanem öntudatra és hazaszeretetre is nevelt; a növendékeket arra készítette

[55] Fábri: i.m. 120–122.
[56] Pukánszky és Németh: i.m. 212.
[57] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 156.
[58] Orosz: i.m. 134.
[59] Deáky: i.m. 95.

fel, hogy a családi fészek irányítása mellett a tágabb közösség kulturális életében is aktívan részt vegyenek. Munkássága révén a miskolci intézmény országos hírnévre tett szert, és módszertani mintául szolgált számos később alapított vidéki leánynevelő intézet számára.[60]

Bár az iskola a református egyház keretein belül működött, Karacs pedagógiája messze túllépett a szigorú felekezeti dogmatikán, és a felekezeteken átívelő polgári nemzetépítés szolgálatába állt. Későbbi visszaemlékezések és források bizonyítják, hogy tanítványai közül többen az 1848–49-es események során is aktív szerepet vállaltak, ami jól mutatja az intézmény hazafias és közéleti hatékonyságát.[61] Összességében Karacs Teréz miskolci működése sikeresen ültette át a reformkor absztrakt nőnevelési eszméit a mindennapi pedagógiai valóságba, megteremtve a későbbi, Eötvös József fémjelezte állami polgári leányiskolák szellemi fundamentumát.

7. A reformkori paradoxon: Eszmék és jogszabályok aszinkronitása

A 19. század első felének magyarországi társadalomfejlődését egy sajátos, feszültségekkel terhelt kettősség jellemezte. Míg az eszmetörténeti, pedagógiai és irodalmi diskurzusokban a nő egyre inkább a nemzet 'szellemi társaként' és a hazafiság letéteményeseként jelent meg, a tételes jog és a társadalmi-gazdasági struktúra alig vett tudomást erről a paradigmaváltásról. Ezt a jelenséget nevezhetjük reformkori paradoxonnak vagy aszinkronitásnak: az emancipatórikus retorika és a kirekesztő magán- és közjogi dogmatika egyidejű, egymásnak feszülő jelenlétének.[62]

[60] Kéri: Női eszmények a 19. században 61.
[61] Fábri: i.m. 125.
[62] Gyáni és Kövér: i.m. 105.

7.1. A magánjogi kiskorúsítás és a 'szellemi társ' eszméjének konfliktusa

A Fáy András és a reformellenzék által megálmodott 'művelt anya' ideálja feltételezte volna, hogy a nők a családon belül is autonóm, döntésképes személyiséggé váljanak. A korabeli magyar magánjog azonban – amely alapjaiban még mindig a Werbőczy-féle Tripartitum rendi logikájára épült – a nőket továbbra is a férfidominancia alá rendelte.[63]

A jogrendszer nem ismerte el a nők teljes körű cselekvőképességét. A családjogi viszonyokat a 'patria potestas' (apai, illetve férji hatalom) határozta meg, amely a nőket gyakorlatilag örökös kiskorúságban tartotta. Bár a 'honleánytól' elvárták, hogy önállóan és felelősségteljesen irányítsa a gyermekek hazafias nevelését, ugyanez a nő jogilag képtelen volt önállóan szerződést kötni, vagyonáról szabadon rendelkezni, vagy a férje beleegyezése nélkül gazdasági tranzakciót végrehajtani.[64]

A vagyoni jogok terén a szokásjog gondoskodott ugyan a nők védelméről (a 'hitbér', a 'móring' és a 'leánynegyed' intézményein keresztül), ám ezek a jogintézmények nem a női autonómiát, hanem a család rendi vagyonának egyben tartását és az özvegyi sors biztosítását szolgálták.[65] Ez a magánjogi alárendeltség éles kontrasztban állt azzal a szellemi emancipációval, amelyet a reformkori nevelőintézetek (mint Teleki Blanka iskolája) hirdettek. A jogalkotó – a nemesség vagyonvédelmi reflexeiből adódóan – mereven elzárkózott attól, hogy az oktatásban elért eredményeket magánjogi jogkiterjesztés kövesse.

7.2. A közjogi láthatatlanság: az 'officina virilia' dogmája

A reformkori aszinkronitás még markánsabban mutatkozott meg a közjog területén. Bár a korszak irodalma a nőket a nemzet megmentőiként

---

[63] Völgyesi: i.m. 88–91.

[64] Mezey: i.m. 146.

[65] A 'hitbér' (dos) a nőnek a házasság hálózatába hozott, a férj által garantált vagyona volt, amelynek felett a férj rendelkezett, de azt el nem idegeníthette. (Werbőczy: i.m. 120.)

aposztrofálta, a politika színterén a nők formálisan láthatatlanok maradtak. A közjogban a római jogból eredeztethető 'officia virilia' (férfias tisztségek, közhivatalok) elve érvényesült, amely kategorikusan kizárta a nőket a politikai nemzet fogalmából.[66]

A nők nem rendelkeztek választójoggal (sem aktív, sem passzív formában), nem lehettek a törvényhozás tagjai, nem viselhettek bírói vagy közigazgatási tisztséget. Jogi érvelés szintjén ezt ismét a biológiai determinizmussal, a 'levitas animi' (a szellem könnyedsége) elvével indokolták, mondván, a nők érzelmi beállítottsága összeegyeztethetetlen a hideg racionalitást követelő államügyekkel.[67]

A paradoxont fokozta, hogy miközben a törvények kirekesztették őket, a reformkori nők – különösen az arisztokrácia és a nagypolgárság tagjai – informális csatornákon keresztül jelentős politikai befolyással bírtak. A 'szalonok' világa, a jótékonysági egyletek és az olyan mozgalmak, mint a Védegylet, lehetőséget biztosítottak számukra a közéleti artikulációra.[68] Az országgyűlési ifjak és a reformpolitikusok feleségei, leányai gyakran a politikai agitáció kulcsszereplői voltak, de ez a szerepvállalás közjogilag soha nem nyert intézményes elismerést. A nők kötelességeit (pl. áldozatvállalás a hazáért) kiterjesztették, jogaikat azonban nem.

7.3. Gazdasági realitások és az alsóbb társadalmi rétegek kirekesztettsége

Amikor a reformkor nőideálját és oktatásügyi vívmányait elemezzük, elkerülhetetlen a társadalmi osztályok közötti szakadék vizsgálata is. A 'művelt anya' és a szellemi partner ideáljai kizárólag a tehetős nemesség és a formálódó városi polgárság szűk rétegére vonatkoztak. A társadalom túlnyomó többségét alkotó jobbágyság és a városi plebejus rétegek asszonyai számára ezek a diskurzusok értelmezhetetlenek voltak.[69]

---

[66] Stipta I.: *A magyar bírósági rendszer története*, Debrecen, Multiplex Media, 1997, 65.
[67] Mezey: i.m. 148.
[68] Fábri: i.m. 130–132.
[69] Gyáni és Kövér: i.m. 118.

A gazdasági realitás ezen rétegek számára a kíméletlen fizikai munkát jelentette. Az iparosodás és az urbanizáció kezdeti szakaszában a városokba áramló nők leggyakrabban cselédként, mosónőként, vagy az első manufaktúrák alulfizetett munkásnőiként jelentek meg a munkaerőpiacon.[70] Esetükben a jogi kirekesztettség (a 'patria potestas' alattvalói minősége) kiegészült a teljes gazdasági kiszolgáltatottsággal. Munkajogi védelemről, munkaidő-szabályozásról vagy oktatási esélyekről az ő vonatkozásukban a 19. század első felében még nem beszélhetünk.

Ez a kettős mérce – a felsőosztálybeli nők szellemi emancipációjának igénye, szemben az alsóbb rétegek teljes intellektuális és gazdasági elhanyagoltságával – rámutat a reformkori modernizáció korlátaira. Az oktatás kiterjesztése és a nőkérdés rendezése ekkor még nem egyetemes emberi jogi ('human rights') alapon nyugodott, hanem a nemzetépítő elit pragmatikus, társadalomformáló eszköze volt. Ez a mély társadalmi és jogi aszinkronitás csak egy olyan katarzis révén mozdulhatott ki a holtpontról, amely alapjaiban rázta meg a fennálló rendet – ez a katarzis pedig az 1848–49-es forradalom formájában érkezett el.

8. A katarzis: Nők az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban

Az 1848 márciusában kirobbanó forradalom, majd az azt követő szabadságharc rendkívüli állapota radikálisan, ha csak átmenetileg is, de felülírta a nők magánszférába zártságának dogmáját. A fegyveres konfliktus és a nemzeti önvédelem kényszere olyan társadalmi mobilitást és mozgásteret teremtett, amelyben a reformkori 'honleány' és 'nemzet anyja' ideálok kiléptek az elméleti síkról, és véres gyakorlattá váltak. A nők sokrétű társadalmi szerepvállalása ebben a másfél évben hatalmas, empirikus cáfolata volt az 'infirmitas sexus' (a női nem gyengesége) és a

[70] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 175.

'levitas animi' (a szellem könnyedsége) évszázados jogi és biológiai téziseinek.[71]

8.1. A katonaegészségügy megszervezése: az ápolás, mint 'közügy'

A nők hagyományos, családon belüli gondoskodó szerepköre a háború hatására kilépett a 'domus' (ház) falai közül, és országos, államigazgatási szintre emelkedett. Ennek a folyamatnak a legkiemelkedőbb alakja Kossuth Zsuzsanna (1817–1854) volt. Amikor 1849 áprilisában bátyja, Kossuth Lajos kormányzó-elnök, kinevezte őt „az összes tábori kórházak főápolónőjévé", a magyar közigazgatás történetében először fordult elő, hogy egy nő hivatalos, magas rangú állami megbízatást kapott.[72]

Kossuth Zsuzsanna tevékenysége messze túlmutatott a hagyományos női jótékonyság keretein. Rendszerezte és modernizálta a hadsereg egészségügyi ellátását: alig három hónap alatt több mint hetven tábori kórházat állított fel, és hivatalos felhívásokban mozgósította a hátország asszonyait a sebesültek ellátására és a kötszerkészítésre.[73] „Felhívás a magyar nőkhöz" című kiáltványa egyértelműen közjogi, állampolgári kötelességként definiálta az ápolást, túllépve a pusztán vallási alapú felebaráti szereteten. Ezzel a munkával a nők – formális politikai jogok nélkül is – a független magyar államapparátus működésének integráns részévé váltak.[74]

8.2. Fegyveres részvétel a csatatereken

Bár a korabeli katonai büntetőjog (a Habsburg birodalmi 'Militär-Strafgesetzbuch') és a honvédségi szabályzatok szigorúan tiltották a nők fegyveres szolgálatát, a szabadságharc során több tucat nő öltött

[71] Gyáni és Kövér: i.m. 108.
[72] Hermann R.: *1848-1849 a szabadságharc hadtörténete*, Budapest, Korona Kiadó, 2001, 234.
[73] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 182.
[74] Deáky: i.m. 145.

egyenruhát. Cselekedetük a biológiai determinizmus legélesebb és legközvetlenebb elutasítása volt.

A fegyveres nők legismertebb alakjai, mint Lebstück Mária (Károly néven huszár főhadnagy) és Bányai Júlia (férfiruhában, fedőnéven harcoló tiszt, majd kém), kénytelenek voltak eltitkolni nemi identitásukat, hogy a hadsereg kötelékébe léphessenek.[75] Bányai Júlia Erdélyben Bem József tábornok alatt szolgált, és nemcsak a fegyveres összecsapásokban bizonyította fizikai teherbírását, hanem kiváló taktikai érzékkel kémtevékenységet is folytatott a császári és cári csapatok vonalai mögött.[76] Ezek a példák – noha a hadvezetés többnyire irreguláris anomáliaként kezelte őket – a gyakorlatban bizonyították, hogy a nők képesek a férfiasnak tartott erények (fizikai bátorság, stratégiai helytállás, bajtársiasság) gyakorlására.

8.3. A szellemi holdudvar és a politikai agitáció

A nők forradalmi szerepvállalása nem korlátozódott a frontvonalakra és a kórházakra; a szellemi holdudvar és a politikai agitáció terén is döntő befolyást gyakorolt. A korábban felállított nőnevelő intézetek és a polgári szalonok a radikális politikai gondolkodás bázisaivá váltak. Teleki Blanka intézete például az 1848-as események szellemi központja volt; az intézet növendékei és nevelői (köztük Leövey Klára) aktívan részt vettek a honvédzászlók hímzésében, a proklamációk másolásában és terjesztésében, sőt, menedéket nyújtottak az üldözött forradalmároknak.[77]

Szendrey Júlia, Petőfi Sándor felesége, a forradalmi nőideál egy másik, radikálisabb archetípusát testesítette meg. Ő nem csupán férje múzsája volt, hanem önálló politikai entitás: röpiratokat írt, levágatta a haját (amely a korabeli női konvenciók elleni nyílt lázadás szimbóluma volt), és George Sand-i mintára férfiruhát öltve demonstrálta szellemi és társadalmi

[75] Fábri: i.m. 115.
[76] Hermann: i.m. 240.
[77] Orosz: i.m. 156.

függetlenségét.[78] A nők ezen radikális csoportja a 'szellemi társ' eszméjét a végletekig fokozta: nemcsak támogatták a férfiakat, hanem gyakran ők maguk tüzelték és radikalizálták a politikai ifjúságot.

8.4. A megtorlás paradoxona: 'Felnőtté válás' a haditörvényszékek előtt

A szabadságharc 1849. augusztusi bukását követő megtorlás időszaka egy rendkívül cinikus jogi és dogmatikai anomáliára világított rá. Amint azt korábban vizsgáltuk, a 19. század első felének osztrák és magyar jogrendszere a nőket kiskorúként, politikai jogok nélküli és közéleti cselekvőképességükben korlátozott személyekként kezelte. Amikor azonban a forradalomban való részvételüket és politikai agitációjukat kellett megtorolni, Julius Jacob von Haynau táborszernagy katonai igazságszolgáltatása hirtelen eltekintett az 'infirmitas sexus' elvétől.[79]

A császári haditörvényszékek a vádlottak padján a nőket teljes mértékben felelősségre vonható, racionális politikai cselekvőként, felnőttként kezelték. A megtorlás nem ismert kíméletet a nemek között. Maderspach Károlyné (Buchwald Franciska) ruszabányai nyilvános megvesszőzése a császári csapatok által nemcsak fizikai brutalitás volt, hanem a női politikai aktivitás szimbolikus és demonstratív büntetése.[80] Teleki Blankát és Leövey Klárát a kufsteini várbörtönbe zárták, pontosan ugyanolyan szigorú politikai fogolyként kezelve őket, mint a férfi forradalmárokat.[81]

Ez a „megtorlási paradoxon” tragikus, mégis sokatmondó epizódja a magyar jogtörténetnek. Az államhatalom a nők emancipációját, politikai érettségét és autonómiáját paradox módon éppen akkor és ott ismerte el hivatalosan először, amikor halálra, várfogságra vagy testi fenyítésre ítélte őket. A szabadságharc viharaiban kitermelt művelt, öntudatos nők

[78] Deáky: i.m. 148–150.
[79] Völgyesi: i.m. 112.
[80] Hermann: i.m. 298.
[81] Fábri: i.m. 118.

bizonyították, hogy a nemzet egyenrangú polgárai tudnak lenni; ezen a tapasztalaton pedig a szabadságharcot követő abszolutizmus és a dualizmus kora már nem léphetett túl nyomtalanul.

9. A reformkori örökség továbbélése és a dualizmus kori áttörések

A szabadságharc leverését követő neoabszolutizmus évtizede az elfojtás korszaka volt, ám a reformkorban elvetett magvak a felszín alatt tovább éltek. Az 1860-as évek politikai enyhülése, majd a kiegyezés (1867) teremtette meg azt a közjogi keretet, amelyben a nőnevelés kérdése végérvényesen kilépett a magánszférából, és állami garanciákat követelt magának.

9.1. Az eszmék frontális ütközése: A Madách-Veres vita jelentősége

A magyar nőnevelés és emancipáció történetének egyik legfontosabb eszmetörténeti gyújtópontja az 1864-ben kirobbant vita volt, amely Madách Imre akadémiai székfoglalója és Veres Pálné válasza körül kristályosodott ki. Ez a diskurzus pontos látlelete annak a feszültségnek, amely a 19. századi férfias tekintélyelvűség és a születő modern női öntudat között feszült.[82]

Madách Imre 1864-es, *'A nőről, különösen esztétikai szempontból'* című értekezése a konzervatív dogmatika tetőzéseként értékelhető.[83] A szerző – romantikus és biológiai determinista érvekre támaszkodva – azt hirdette, hogy a nő „teljes férfiúi érettségre sohasem jut", mivel szellemi képességei félúton állnak a gyermek és a férfi között.[84] Érvelésében visszaköszöntek a korábban vizsgált római jogi alapvetések: az *'infirmitas sexus'* és a *'levitas animi'* dogmái, immár pszichologizáló köntösbe bújtatva. Madách

[82] Uo. 130–135.
[83] Madách Imre akadémiai székfoglalójának címe: *A nőről, különösen esztétikai szempontból* (1864).
[84] Madách I.: *A nőről, különösen esztétikai szempontból*, Pest, MTA, 1864, 12.

szerint a nő receptív, de nem alkotó elme, akinek hivatása kizárólag a család belső köreire korlátozódik.[85]

A válaszintézkedés és a társadalmi reflexió nem váratott magára. Veres Pálné (Beniczky Hermin) fellépése a magyar nőmozgalom katalizátorává vált. 1865. októberében, *'A Hon'* című lapban közzétett „Felhívás a nőkhöz!" című írásában határozottan visszautasította a biológiai determinizmus vádját.[86] Kifejtette, hogy a nők szellemi elmaradottsága nem veleszületett adottság, hanem az oktatási esélyegyenlőtlenség közvetlen következménye.[87]

Veres Pálné taktikája zseniális volt: nem a teljes politikai egyenlőséget követelte első lépésben, hanem a 'művelt anya' koncepciójával érvelt.[88] „A nemzetnek... komoly, gondolkodó s a kellő műveltséggel bíró nőkre van szüksége" – írta, ezzel pedig a konzervatív férfiak egy részét is megnyerte az ügynek.[89] Ez a párbeszéd vezetett az Országos Nőképző Egyesület 1867-es megalakulásához, amely az első olyan civil szervezet volt, amely intézményes és állandó keretet biztosított a felsőbb nőnevelésnek, átvéve és továbbfejlesztve Teleki Blanka és Karacs Teréz reformkori örökségét.[90]

9.2. Az 1868-as népoktatási törvény és a tanítónőképzés intézményesítése

A kiegyezés utáni első nagy jogalkotási siker Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződik. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában korszakalkotó volt a nők jogi helyzete szempontjából is.[91] Ez a jogszabály vezette be

[85] Uo. 15.
[86] Veres Pálné *Felhívás a nőkhöz!* című írása *A Hon* 248. számában jelent meg 1865. október 28-án.
[87] Veres Pálné: *Felhívás a nőkhöz!*, A Hon, 248. sz. október 28, 1865, 2.
[88] Deáky: i.m. 160.
[89] Veres: i.m. 3.
[90] Pukánszky és Németh: i.m. 215.
[91] Eötvös József 1868. évi XXXVIII. törvénycikke a polgári liberális államépítés egyik alapdokumentuma.

Magyarországon az általános tankötelezettséget 6-tól 12 éves korig, nemre való tekintet nélkül.

A törvény közjogi értelemben azért volt forradalmi, mert az állam első ízben törte át szisztematikusan a *'patria potestas'* (apai hatalom) korlátját, kötelezve a szülőket leánygyermekeik iskoláztatására is.[92] Ez volt az első szilárd jogi garancia a formális oktatási egyenlőség felé. Bár a törvény hozta létre a polgári iskolákat is – amelyekből leány polgári iskolák is nyíltak –, ezek ekkor még nem adtak érettségit, céljuk továbbra is a „művelt középosztálybeli anyák" nevelése maradt.[93]

Ugyanakkor Eötvös felismerte, hogy a lányok tömeges tanításához női pedagógusokra van szükség. A törvény elrendelte az állami tanítónőképzők felállítását, ami kettős győzelmet jelentett: a nők előtt megnyílt az első államilag elismert, professzionális értelmiségi pálya. A tanítónői hivatás volt az a rés a falon, amelyen keresztül a nők elindultak a gazdasági önállóság és a társadalmi megbecsültség felé, bizonyítva, hogy szellemi munkájukkal is hasznos tagjai a nemzetnek.[94]

10. A jogi gátak végső leomlása: Az 1895-ös nyitás és zárszó

A 19. század utolsó évtizedeire a reformkori 'honleány' eszméje és a dualizmus kori intézményesülés (polgári iskolák, tanítónőképzők) feszítő ereje elérte a felsőoktatás kapuit is. A fejlődés ezen szakaszában a nők már nem csupán tanulni akartak, hanem diplomát szerezni és tudományos pályára lépni.

10.1. Wlassics Gyula rendelete és az egyetemi kapuk megnyílása

A korszak legemblematikusabb jogi aktusa a nők felsőoktatásba való befogadása volt. Ezt a változást nem egy új törvény, hanem Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895. december 19-i, 65719.

[92] Mezey: i.m. 210.
[93] Orosz: i.m. 142.
[94] Kelemen: i.m. 112–115.

számú rendelete hozta el.[95] A miniszter – uralkodói leirat alapján – engedélyezte a nők beiratkozását a tudományegyetemek bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti tanfolyamaira.

A rendelet logikája mélyen gyökerezett a reformkorban megkezdett érvelésben: Wlassics a társadalmi és gazdasági változásokkal, a nők „biztos existentiájának" igényével magyarázta a döntést.[96] Ugyanakkor a jogalkotó továbbra is óvatos maradt. A jogi és a műszaki karok zárva maradtak a nők előtt, amit az *'officia virilia'* (férfias tisztségek) védelmével indokoltak. Mivel a nők ekkor még nem lehettek bírák vagy ügyvédek, a jogi diploma megszerzését a korabeli jogfelfogás szerint „céltalannak" ítélték.[97]

A rendelet hatására azonban megjelentek az „első fecskék", mint Hugonnai Vilma, aki hosszú küzdelem után nosztrifikáltatta zürichi diplomáját, vagy Steinberger Sarolta, az első magyar orvosnő.[98] Az 1895-ös döntés végérvényesen áttörte azt az elvi gátat, amely a nőket biológiai okokból alkalmatlannak tartotta a magasabb tudományokra.

11. Összegzés és történeti perspektíva

A nők oktatáshoz való jogának 19. századi fejlődése a magyar jogrendszer és társadalom modernizációjának egyik legpontosabb tükörképe. A folyamat, amely a római jogi kirekesztő dogmáktól és a Werbőczy-féle szokásjog szigorától indult, a reformkor eszmei katarzisán és az 1848–49-es önfeláldozáson keresztül vezetett el a dualizmus kori intézményesülésig.

A reformkor volt az a szellemi kohó, amelyben a nőnevelés kérdése magánügyből nemzeti közüggyé vált. Teleki Blanka és Karacs Teréz úttörő munkája, Fáy András szellemi társ koncepciója nélkülözhetetlen

[95] Wlassics Gy: *Miniszteri rendelet a nők egyetemi felvételéről (65.719. sz.)*, Budapest, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, 1895.-ös miniszteri rendelete (65719. sz.).
[96] Nagyné Szegvári K. – Ladányi A.: *Nők az egyetemeken*, Budapest, Felsőoktatástörténeti Kiadványok 4., 1976, 45.
[97] Wlassics: i.m. 1.
[98] Steinberger Sarolta 1900-ban szerzett diplomát a budapesti egyetemen.

alapkövek voltak. Bár a teljes jogegyenlőségre (választójog, minden karra való bejutás) a 20. század közepéig várni kellett, a 19. század küzdelmei megdöntötték a biológiai determinizmus egyeduralmát. Minden mai női diploma és karrierút gyökere ott található azokban a heves 19. századi vitákban, ahol elérték, hogy az oktatás ne „nemi privilégium", hanem állampolgári jog legyen.[99] A 'honleány' ideálja így vált a modern, öntudatos és képzett magyar nő előképévé.

Irodalomjegyzék

DEÁKY Z.: A nők története Magyarországon a 19. században, Osiris Kiadó, Budapest. ISBN: 963-389-731-X. 2005.

DOMBI A. – OLÁH J. (eds.): A XIX. századi magyar pedagógusok a polgárosodásért, ApC-stúdió, Gyula. 2003.

FÁBRI A. (ed.): A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1777-1865, Kortárs Kiadó, Budapest. ISBN: 963-8464-96-8. 1999.

FÁBRI A. – BORBÍRÓ F. – SZARKA E. (eds.): A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895, Kortárs Kiadó, Budapest. 2006.

FÁY A.: Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban, Heckenast Gusztáv, Pest. 1841.

GOSZTONYI G.: Az első magyar jogász- és ügyvédnő, Ungár Margit, JOG.történet. Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja [2026. 03. 19.] URL: https://mtajogtortenet.elte.hu/blog/gosztonyi-gergely-ungar-margit.pdf. 2023.

GYÁNI G. – KÖVÉR Gy: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Osiris Kiadó, Budapest. ISBN: 963-379-911-3. 2001.

HERMANN R.: 1848-1849 a szabadságharc hadtörténete, Korona Kiadó, Budapest. ISBN: 963-9376-21-3. 2001.

KELEMEN E.: A tanító a történelem sodrában, Iskolakultúra, Veszprém. 2007.

KÉRI K.: Női eszmények a 19. században, Iskolakultúra 6(2), 55-63. 1996.

[99] Kéri: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással)* 210.

KÉRI K.: Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással), Akadémiai doktori értekezés, Pécs. URL: https://real-d.mtak.hu/837/7/dc_1067_15_doktori_mu.pdf. 2015.

MADÁCH I.: A nőről, különösen esztétikai szempontból, MTA, Pest. 1864.

MÁDAI A.: A magyar nő jogai a multban és a jelenben, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. 1913.

MEZEY B. (ed.): Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Budapest. ISBN: 963-379-119-8. 1996.

MOLNÁR L. – SZÖGI L.: A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára. 1770-1999. Repertórium, Semmelweis Egyetem, Budapest. 2002.

NAGYNÉ SZEGVÁRI K. – LADÁNYI A.: Nők az egyetemeken, Felsőoktatástörténeti Kiadványok 4., Budapest. 1976.

OROSZ L.: A magyar nőnevelés története, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. ISBN: 963-19-1234-5. 2001.

PUKÁNSZKY B. – NÉMETH A.: Neveléstörténet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. ISBN: 963-18-7512-1. 1996.

RIGÓ K.: A magyar felsőoktatási jog története, PhD értekezés, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest. 2019.

STIPTA I.: A magyar bírósági rendszer története, Multiplex Media, Debrecen. ISBN: 963-04-9195-8. 1997.

VERES Pálné: Felhívás a nőkhöz!, A Hon, 248. sz. október 28. 1865.

VÖLGYESI O.: A magyar polgári magánjog története, Dialóg Campus, Budapest-Pécs. 2001.

WERBŐCZY I.: Hármaskönyve (Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae), ford. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen, Franklin Társulat, Budapest. 1897.

WLASSICS Gy: Miniszteri rendelet a nők egyetemi felvételéről (65.719. sz.), Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest. 1895.

A fajokon átívelő gondoskodás és az állatgyűjtögetés mint a gondoskodási kötelezettség kudarca

CSEH Gabriella*

Bevezetés

Az a társadalmi változás, amely a társállatokat egyre inkább családtagként kezeli, indokolttá teszi a fajokon átívelő gondozási kötelezettség tudományos vizsgálatát.

A tanulmány összehasonlítja a társállatok és a családtagok irányában fennálló tartási és gondozási kötelezettségek tartalmát, jogi alapját, keletkezésének és megszűnésének feltételeit, valamint érvényesíthetőségét és szankcionálását. Ennek keretében bemutatja, hogy a két kötelezettség milyen funkcionális hasonlóságokat mutat, és milyen lényegi különbségek jelennek meg jogdogmatikai szinten, továbbá feltárja a két gondoskodási viszony kapcsolódási pontjait. A tanulmány kitér a gondoskodási kötelezettség elmulasztásának egy speciális esetére, az állatgyűjtögetés jelenségére, különös tekintettel azokra az esetekre, amikor az állatgyűjtögetés a gondozásra szoruló családtag elhanyagolásával együtt jelenik meg.

A tanulmány az elérhető hazai és nemzetközi szakirodalmi források felhasználásával készült. Magyarországon az állatvédelmi hatóságok időről időre feltárnak állatgyűjtögetési ügyeket, a jelenségről azonban még kevés empirikus ismeret áll rendelkezésre, ezért – ahol ez nem zavaró – nemzetközi példák és esetek is bemutatásra kerülnek.

Az állatgyűjtögetés és a gondozási kötelezettség elmulasztásának metszete viszonylag kevéssé kutatott terület. Ezzel összefüggésben fontos

* Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Államtudományi Intézet, Miskolc

megjegyezni, hogy a köznyelv és a jogi szaknyelv eltérő fogalmakat használ az állat–ember és az ember–ember közötti gondoskodási viszonyok leírására: míg az emberi kapcsolatokban gondozási kötelezettségről beszélünk, az állatok esetében a „jó gazda gondossága" fogalma jelenik meg; az ember testi és szellemi épsége sérül vagy megszűnik, míg az állat károsodik vagy elpusztul.

A fajokon átívelő család és a fajokon átívelő gondoskodási kötelezettség

A tanulmány tárgya, a gondoskodási kötelezettség szempontjából különösen érdekes az a napjainkban is tartó folyamat, amelyben jelentősen átalakult az emberek és társállataik viszonya.

1.1. A fajokon átívelő család

A gazdasági és létfenntartási motiváltságú állathasználat mellett az elmúlt kétszáz évben elterjedt[1] az erősen érzelmi, kötődésalapú kapcsolatra épülő társállattartás.[2] Magyarországon, a nemzetközi trendeket tükrözve, a családok 38 %-ában él társállat és a magyar állattartók mintegy 70%-a inkább családtagként tekint a kutyájára, macskájára, mintsem egyszerű háziállatként.[3] Sokan a családdal élő társállatot a család integráns részének tekintik: magukkal viszik nyaralásra, szabadidejük eltöltésére 'kutyabarát' helyeket keresnek, rendszeres egészségügyi szűréssel óvják egészségét, születésnapját megünneplik, sírját ápolják. Egy 2025-ös amerikai tanulmány szerint az Egyesült Államokban az állattartók 97% családtagnak tekinti a háziállatát,

[1] Ritvo H.: The emergence of modern pet-keeping, *Anthrozoös*, 1 (1987) 3. https://doi.org/10.2752/089279387787058345, 158–165.
[2] Szalma I. – Pélyi L. – Udvari O.: Szakirodalmi áttekintés a háziállatok családon belüli szerepéről, *Társadalomtudományi Szemle*, 13 (2023) 3, 51–75.
[3] Kubinyi E. – Varga Gy: Társállattartás Magyarországon 2022-es reprezentatív felmérés alapján. In: Tanulmányok az ember és állat kapcsolat értelmezéséhez I. Antrozoológia könyvek. Szerk.: Lovas Kiss Antal. Debreceni Egyetem, Antrozoológiai Kutatócsoport, Debrecen https://antrozoologiakutatocsoport.files.wordpress.com/2023/10/konyv-tanulmanyok-az-ember-es-allat-kapcsolat-ertelmezeserol-i.pdf, 2023, 93. és 96

és közülük nagyjából a fele úgy látja, hogy a háziállata ugyanolyan családtag, mint a rokonai.[4]

A társállatok családtagként kezelése immár ötven éve tudományos kutatások által feltárt jelenség, és a szakirodalomban a társállatok családba integrálódásával megjelent a ’fajokon átívelő család’[5] fogalma. Emberek százmilliói által napi szinten megélt tapasztalat a társállattal kialakított kölcsönös és intenzív érzelmi kapcsolat, a mindennapi aggódás és törődés, a társállat érdekeinek figyelembevétele a család döntéseiben, valamint a halálakor érzett gyász. Bár a társállatra „gyerekként” történő hivatkozás mögött sok esetben túlzó antropomorfizálás húzódik meg, de az egyértelműen látszik, hogy egyre inkább a partner vagy gyermek hiányát pótló társakká válnak, különösen gyermektelenek és egyedülállók számára.[6]

A társállatokkal szoros érzelmi és kommunikációs kapcsolatban élő emberek számára a fajokon átívelő család, vagyis a fajokon átívelő érzelmi és szolidaritási közösség mindennap megélt valóság.

A fajokon átívelő családok jelensége - az állatok érző lényként történő elismerése és az állatkínzás általános elítélése mellett - magával hozza a társállatok érdekeinek fokozott figyelembevételét a családi érdekek között.[7] A családok szintjén lezajlott folyamatokkal párhuzamosan a társállatok iránti fokozott ragaszkodás és érzelmi kötődés társadalmi elismerése együtt jár a feléjük tanúsítandó gondoskodás elvárt szintjének növekedésével.

---

[4] Lawton L.E.: All in the Family: Pets and Family Structure, *Populations*, 1 (2025) 2. https://doi.org/10.3390/populations1020008, 1., 6 és 11-12

[5] Irvine L. – Cilia L.: More-than-human families: Pets, people, and practices in multispecies households, *Sociology Compass*, 11 (2017) 2., e12455. https://doi.org/10.1111/soc4.12455, 3.

[6] Lawton, i.m. 12.

[7] Trikoz E.N. – Brasil D.R. – Gulyaeva E.E.: Animal rights regulation and the concept of the “multispecies family, *in Latin American countries’*, RUDN Journal of Law, 29(3) https://doi.org/10.22363/2313-2337-2025-29-3-651-667, 658.

1.2. A fajokon átívelő gondoskodási kötelezettség

Mind társállataink, mind családtagjaink irányában tartási és gondozási kötelezettségünk áll fenn. Ezek gyökere és történelmi tradíciói ugyan eltérnek[8], napjainkban azonban, a társállattartás előretörésével, a két kötelezettség sok család életében egymás mellett jelenik meg: kiegészíthetik egymást, amikor például a házastárs ellátja demenciás társát és annak macskáját, de esetenként versenghetnek is egymással, amikor például a felnőtt unoka a kutyájával megy nyaralni a nagyszülő ápolása helyett.

Az emberek szűkebb és tágabb családi közösségekben élnek, amelyek alapja a családi-rokoni kapcsolat, az érzelmi közösség és a hozzátartozók közötti szolidaritás.

A háztartásokban élő társállatok számának növekedésével és a társállatok iránti kötődés társadalmi terjedésével aktuálissá vált a velünk egy háztartásban élő családtagjaink és társállataink felé fennálló gondozási felelősségeink összevetése. A „fajokon átívelő család" fogalmából kiindulva az emberek érzelmi és szolidaritási mikroközösségében megjelenő, családtagjaik és társállataik felé fennálló, egymás mellett létező tartási és gondoskodási kötelezettség „fajokon átívelő tartási és gondoskodási kötelezettségként" írható le. Ez a megfogalmazás arra világít rá, amit a tanulmány második részében, a gondoskodási kötelezettség tartalmának tételes összehasonlításával mutatok meg: a „hozzánk tartozó", tőlünk függő és gondoskodásunkra szoruló állatok és emberek szükségletei, valamint az irántuk fennálló felelősségünk közötti különbség kisebb, mint gondolnánk.

Fontos hangsúlyozni, hogy a társállataink és emberi családtagjaink felé a tartás és gondozás jogi kötelezettsége fennáll attól függetlenül, hogy a társállatokat családtagnak tekintjük-e, illetve azonosulunk-e a „fajokon átívelő család" kifejezéssel.

[8] vö. Bódi Stefánia 2023 és Ritvo 1987

A tanulmányban a gondoskodási kötelezettség kifejezést használom, amely összefoglalóan jelöli a velünk érzelmi kapcsolatban álló, együtt vagy közeli kapcsolatban élő szeretteink — legyenek azok családtagok vagy társállatok — felé viselt szolidaritásunkat. A gondoskodás magában foglalja a másik lény fizikai, mentális és érzelmi szükségleteinek kielégítését, ideértve az anyagi eltartást, a fizikai gondozást, a támogatást, az ápolást, a nevelést és az ellátást. A magyar jog rokonok esetén tartási és gondozási kötelezettséget említ, társállatok esetén pedig a tartás és a jó gazda gondosságával történő eljárás kötelezettségét írja elő; a tanulmányban mindezeket összefoglalóan gondoskodási kötelezettségként jelölöm.

Mielőtt a családtagok és társállatok felé fennálló gondoskodási kötelezettség összehasonlításába kezdenék, röviden tisztázom, mit értek társállatok alatt.

1.3. Kik a társállatok?

A társállatok fogalmát a magyar jog nem definiálja, jelen tanulmányban mégis ezt a kifejezést használom. Társállatnak nevezem azokat a kedvtelésből tartott állatokat[9], akikkel egy háztartásban és szoros életközösségben élünk, és akikhez érzelmi, lelki kapcsolat fűz bennünket[10]. Ezzel a szóhasználattal a kedvtelésből tartott állatok azon körét kívánom behatárolni, amely a „családdal együtt él”.

Az állatok tartására és gondozására vonatkozó szabályok kereteit az 1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről (a továbbiakban: Ávtv.) rögzíti, és ez a kötelezettség a törvény hatálya alá tartozó állatok széles köre iránt fennáll (lásd alább 2.3. pont).

A magyar jog a családdal együtt élő kutyák és macskák leírására a kedvtelésből tartott állat kategóriáját használja, de ennek körét rendkívül

[9] Pongrácz P. – Dobos P.: What is a companion animal? An ethological approach based on Tinbergen, s four questions’, *Applied Animal Behaviour Science*, 267, 106055. https://doi.org/10.1016/j.applanim.2023.106055, 9.
[10] Szalma, Pélyi – Udvari: i.m. 64.

tágan határozza meg. A 41/2010. (II. 26.) Korm. rendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról (a továbbiakban: kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet) 1. § (2) bekezdés a) pontja értelmében:

„kedvtelésből tartott állat: a rendszertani besorolásától függetlenül minden olyan állat, amelyet nem kizárólag tudományos kutatás, állati eredetű termék előállítása, igavonás, teherhordás, természetvédelem, géntartalék-védelem és – eb és macska kivételével – közcélú bemutatás céljából tartanak, tenyésztenek, forgalmaznak, továbbá az az állat, amelyet más kedvtelésből tartott állat táplálása céljából tartanak és szaporítanak, valamint a nem gazdasági céllal tartott haszonállat, és a vadászatra használt állat."

A társállat kifejezés használatával a kedvtelésből tartott állatokon belül tovább szűkítem az ember környezetében tartott állatok kategóriáját, annak érdekében, hogy könnyebben szemléltethetővé tegyem a tanulmány középpontjába állított gondoskodási kötelezettség lényegi jellegzetességeit.

Az Európa Tanács 1987. évi, a kedvtelésből tartott állatok védelméről szóló európai egyezményében[11] meghatározott 'kedvtelésből tartott állat' fogalma a magyar definíciónál szűkebb, e szerint kedvtelésből tartott állat „minden olyan állat, amelyet az ember elsősorban a háztartásában, személyes örömszerzés és társaság céljából tart vagy tartani szándékozik". A tanulmányban a társállat kifejezést ehhez, az egyezményben használt definícióhoz közelítő értelemben használom.

2. Az állatok és a családtagok iránti gondoskodási kötelezettség összevetése

A társállataink és családtagjaink iránt fennálló tartási és gondozási kötelezettségek több ponton összevethetők. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy e kötelezettségek milyen jogi alapokon nyugszanak, milyen

[11] Európa Tanács: a kedvtelésből tartott állatok védelméről szóló európai egyezmény, Strasbourg, 1987. 1. cikk (1) bekezdés.

tartalommal bírnak, hogyan keletkeznek és szűnnek meg, illetve miként érvényesíthetők és szankcionálhatók.

2.1. A tartási és gondozási kötelesség, mint jog által elismert kötelezettség

A családi szolidaritás nem pusztán morális elvárás, hanem a jog által is elismert kötelezettség, amely több jogintézményben is megjelenik. Tartási és gondozási kötelezettség emberek között létrejöhet szerződéssel, például tartási szerződéssel, öröklési szerződéssel vagy gondozási megállapodással, illetve jogszabály rendelkezése folytán, a törvényes tartás szabályai alapján. Az állatok irányában fennálló tartási és gondozási kötelezettséget jogszabály állapítja meg, az állatok jogalanyiság hiányában nem jogképesek, ezért szerződéskötési képességük nincs.

Magyarországon a családtagokról való gondoskodás legfontosabb jogi szabályait az Alaptörvény, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) és a Családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (a továbbiakban: a családvédelmi törvény) által keretbe foglalt családjog, az öröklési jog és a szociális jog rendezi. Az Alaptörvény XVI. cikke szerint a szülő köteles kiskorú gyermekéről gondoskodni, a nagykorú gyermek pedig köteles rászoruló szüleit eltartani. A családtagok tartási és gondozási kötelezettségeit a Ptk. Családjogi Könyvének rokontartás szabályai (Ptk. IV. könyv, Negyedik Rész, V. Cím) rendezik. A rokontartás közös szabályai mellett ebben szerepelnek a speciális tartási formák, így a házastársi tartás, a kiskorú gyermek tartása, a továbbtanuló nagykorú gyermek tartása.

A rokontartás a családi szolidaritás jogi intézménye: a rászoruló hozzátartozó meghatározott feltételek mellett követelheti tartását azoktól a közeli rokonaitól, akik erre saját szükséges tartásuk veszélyeztetése nélkül képesek (Ptk. 4:194. § (1) bek., 4:197 - 4:199. §, 4:213. §, 4:215. § és 4:219. §).

A velünk élő állatok iránti tartási és gondoskodási kötelezettség konkrét jogi formája ezzel szemben csak az elmúlt évtizedekben erősödött meg.

Magyarországon az Ávtv. Preambuluma abból indul ki, hogy az állatok „érezni, szenvedni és örülni képes élőlények", tiszteletben tartásuk és jó közérzetük biztosítása pedig minden ember erkölcsi kötelessége. Az állattartói tartási és gondozási kötelezettséget az Ávtv. 4. §-a és 8. §-a mondja ki, tartalmát pedig további jogszabályok, így különösen a kedvtelésből tartott állatok tartásáról szóló rendelet 13-17. §-ai részletezik.

Az állam e kötelezettségeket büntetőjogi eszközökkel is védi. A 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: Btk.) 167. §-a a gondozási kötelezettség elmulasztását, a 208. § a kiskorú veszélyeztetését, a 244. § pedig az állatkínzást, illetve a gerinces vagy veszélyes állat elűzését, elhagyását és kitételét rendeli büntetni.

2.2. A tartási és gondozási kötelezettség tartalma

A családtagok között és a társállat iránt fennálló tartási és gondozási kötelezettség olyan személyes jellegű gondoskodási kötelezettség, amely a hozzátartozó, illetve a társállat iránti eltartási, ellátási, ápolási és gondozási feladatokat foglalja magában.

Mindkét esetben megjelenhet pénzbeli és természetbeni teljesítés is, de hangsúlyuk eltérő. A rokonok közötti tartásnál a jogalkotó a tartásra helyezte a hangsúlyt, mivel életszerűnek tekintette, hogy a családtagok a gondoskodási szolidaritást elsősorban pénzbeli támogatás útján fejezik ki. A rokontartás azonban nem kizárólag pénzbeli teljesítést jelenthet: kiterjedhet természetbeni tartásra, így élelmezésre, lakhatásra, ruházkodásra, valamint gondozásra is, ha az érintett önmagáról nem tud gondoskodni vagy ápolásra szorul. Állatok esetén ezzel szemben a természetben nyújtott tartás és gondozás áll előtérben, hiszen az állattartó jellemzően személyesen eteti, ápolja és gondozza társállatát; pénzbeli teljesítés azonban itt is megjelenhet, például állatpanzióban történő elhelyezéskor.

A két kötelezettség tartalma funkcionálisan hasonló: mindkettő a gondoskodásra szoruló élőlény alapvető szükségleteinek kielégítésére irányul. A tartás mértékénél figyelembe kell venni az eltartott korát,

egészségi állapotát és megélhetési szükségleteit[12]; ezek körébe a létfenntartási, táplálkozási, tisztálkodási és pihenési szükségleteken túl a gondozás, a ruházkodás és a kulturális igények kielégítése is beletartozhat. A tartásnak fedeznie kell a rászoruló rokon indokolt szükségleteit, nem jelenthet „szűkös tartást".[13]

Családtagok esetén a gondozási kötelezettséget a Ptk. külön nem nevesíti, az a rokontartás részeként értelmezhető, és teljesíthető személyesen vagy harmadik személy, például hivatásos ápoló igénybevételével. Körébe tartozhat a személyes ápolás, az egészségügyi kísérés, az étkeztetés, a lakhatás biztosítása és az érzelmi támogatás.

Az állattartó hasonlóképpen köteles az állat fajának, korának és egészségi állapotának megfelelő életfeltételeket biztosítani. Az Ávtv. szerint az állattartó köteles állatáról a „jó gazda gondosságával" gondoskodni, amelynek körébe tartozik különösen a megfelelő elhelyezés és táplálás, a szükséges állatorvosi ellátás, a higiénés és nyugalmi feltételek, a folyamatos felügyelet, a napi ellenőrzés, a szakszerű gondozás, zárt tartás esetén a megfelelő mozgástér biztosítása, valamint az állat szökésének megakadályozása. Némely társállat, így különösen a kutyák esetében e kötelezettségek a kedvtelésből tartott állatokról szóló rendelet szabályai szerint további, speciális elemekkel egészülnek ki: ide tartozik a rendszeres mozgatás, a megfelelő szocializáció, a biztonságos tartási környezet és felügyelet, valamint a tartós kikötésre vonatkozó korlátozások betartása.

2.3. A tartási és gondozási kötelezettség kötelezettje, keletkezése és megszűnése

A törvényes tartási kötelezettségnek családtagok esetén a rokoni vagy családjogi kapcsolat az alapja, például a gyermek és szülő, nagyszülő, házastárs, élettárs vagy testvér közötti családjogi viszony. Főszabály

[12] Barta J.: A nyugdíjaskori megélhetés és a szülőtartás kapcsolata, *Miskolci Jogi Szemle*, 18 (2023) 2. 11
[13] Uo.

szerint a tartási kötelezettség elsősorban egyenesági rokonok között áll fenn, rászorultsági alapon jár és mértéke pedig a jogosult indokolt szükségleteihez és a kötelezett teherbíró képességéhez igazodik.

Társállatok esetén a a gondoskodási kötelezettséget az állat tartásának objektív ténye alapozza meg (Ávtv. 3. § 1. pontja), amit viselhet az állat tulajdonosa vagy bárki más olyan személy, aki az állatot gondozza, felügyeli. Ez például a helyzet akkor, amikor egy házaspár egyik tagja kórházba kerül és az otthonmaradó, a beteget és kutyáját eddig ellátó házastárs válik az állatot felügyelő személlyé és így az állat tartójává.

Családtagok esetében tartási és gondozási kötelezettséget keletkeztethet szerződés vagy jogszabály. A szerződésen alapuló tartás bármely két személy között létrejöhet, míg a jogszabályon alapuló törvényes tartási kötelezettség csak a rokonokat, (szülő, gyermek, nagyszülő, unoka, testvér, házastárs, élettárs, mostohaszülő, mostohagyermek) terheli.

Társállatok esetében a tartási és gondozási kötelezettséget jogszabály keletkezteti, mindenekelőtt az Ávtv. és a kedvtelésből tartott állatok tartásáról szóló rendelet. A tartási kötelezettség nemcsak társállatokra, hanem minden, „az ember környezetében tartott állatra" kiterjed (Ávtv 8. §), így például a haszonállatokra vagy a bértartásban élő kedvtelésből tartott lovakra is.

Társállataink nem jogalanyok, ezért tartási vagy gondozási szerződést sem kifejezetten, sem ráutaló magatartással nem tudnak kötni. Amikor egy kijáró macska tartója jogellenesen felhagy az állat etetésével, gondozásával és oltásával nem hivatkozhat arra, hogy az állat „másik gazdát választott", mondván rendszeresen átjár a szomszédba, ahol etetik.

A családtagok iránti tartási kötelezettség fennállása feltételekhez kötött, ezért megszűnését eredményezheti a rászorultság megszűnése, az érdemtelenség, illetve a körülmények megváltozása; emellett a felek megállapodása vagy a bíróság a tartást időhöz vagy feltételhez is kötheti.[14]

[14] Vékás L. – Gárdos P. (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: Wolters Kluwer, 2014.a Ptk. 4:196–4:208. §-aihoz fűzött kommentár

Ezzel szemben a társállatok iránt fennálló gondoskodási kötelezettség az állat haláláig illetve mindaddig fennáll, amíg az állattartó személyében változás nem következik be.

2.4. Rászorultság, önhiba, érdemtelenség és időbeli korlát

Családtagjaink és állataink felé fennálló tartási és gondozási kötelezettségek között lényeges különbség, hogy a családtagok tartása körében a jog vizsgálja a rászorultságot, az önhibát és az érdemtelenséget, míg az állatokkal szembeni kötelezettségek esetében e kategóriák nem alkalmazhatók.

Rokonaival szemben csak az jogosult tartásra, aki magát önhibáján kívül nem képes eltartani, és akinek tartásra kötelezhető házastársa, volt házastársa vagy volt élettársa nincs (Ptk. 4:194. § (1) bek.). A nagykorú rokon tartásra érdemtelenné válik, ha a tartásra kötelezettel vagy annak vele együtt élő hozzátartozójával szemben súlyosan kifogásolható magatartást tanúsít, vagy olyan életvitelt folytat, amely miatt tartása a kötelezettől nem várható el. A szülő a gyermeke általi eltartásra a kötelezett gyermekkel szemben tanúsított kirívóan súlyos magatartása esetén válhat érdemtelenné (Ptk. 4:194. § (2) és (3) bek.).

Az állat – a kiskorú gyermekhez hasonlóan – nem válhat „érdemtelenné" a gondoskodásra, nem lehet az állat „önhibájára" hivatkozva őt a tartásból kizárni, és vele kapcsolatban a rászorultságot sem kell külön vizsgálni.

A jog az ember környezetében tartott állat gondozásra szorultságát eleve feltételezi. Az Ávtv. 8. §-a feltétlen tartási kötelezettséget állapít meg, amikor kimondja, hogy az ember környezetében tartott állat tulajdonjogával és tartásával felhagyni nem szabad, és tiltja az állat elűzését, elhagyását és kitételét. Ez a szigorú megfogalmazás a kiskorú gyermek tartásra való rászorultságának vélelméhez (Ptk. 4:214. §) hasonlóan azt jelenti, hogy a társállat tartásra rászorultságát mindenkor vélelmezni kell. Ennek megfelelően a kertes háznál egerésző macska tartóját ugyanúgy terheli a tartási és gondozási kötelezettség, mint a lakásban tartott társa gazdáját.

A tartási képesség tekintetében a családjogi szabályok szerint főszabályként nem köteles mást eltartani az, aki ezáltal saját szükséges tartását vagy a tartási sorrendben előrébb álló személy tartását veszélyeztetné. Kivételt jelent a kiskorú gyermek tartása, mert a szülő saját tartása rovására is köteles megosztani gyermekével azt, ami közös eltartásukra rendelkezésre áll.

Az Ávtv. nem tartalmaz ehhez hasonló, a tartási képességre vonatkozó szabályt. Ez nyitott kérdést vet fel: a társállatok iránti tartási és gondozási kötelezettség az általános rokontartáshoz hasonlóan korlátozott-e a kötelezett teherbíró képessége által, vagy a jogalkotó hallgatása azt jelenti, hogy az állattartó e kötelezettséget akár saját tartása rovására is köteles teljesíteni. A társállat iránti gondoskodási kötelezettség tehát abban az értelemben feltétlen, hogy az állat rászorultsága, önhibája és érdemtelensége - nem értelmezhető és - nem vizsgálható; nyitott kérdés azonban, hogy a kötelezett tartási képessége mennyiben jelent korlátot.

2.5. A tartási és gondozási igény érvényesítése és kikényszerítése

Lényegi különbség figyelhető meg a Ptk. és az Ávtv. által szabályozott tartási és gondozási igények érvényesíthetősége között. A Ptk. jogosulti oldalról közelít, és azt határozza meg, hogy ki, kivel szemben és milyen feltételek mellett jogosult tartásra. Az Ávtv. ezzel szemben az állat tulajdonosát, tartóját vagy általában az emberi magatartás alanyát terhelő kötelezettségként fogalmazza meg a tartást és gondozást. Ennek oka, hogy az állatok a hatályos magyar jog szerint nem jogalanyok, ezért formális értelemben jogaik és alanyi jogosultságaik sincsenek.

A családtagok a tartási és gondozási kötelezettségek jogosultjai: nagykorú hozzátartozók e jogaikat közvetlenül, míg kiskorú, illetve gyámság vagy gondnokság alatt álló személyek törvényes képviselőjük útján érvényesíthetik. Ezzel szemben a társállatok nem jogalanyok, jogviszonyban önálló félként nem állhatnak, és érdekeiket saját nevükben vagy képviselő útján sem tudják kikényszeríteni. Az állattartót terhelő kötelezettségek ellenoldalán ezért formális jogosulti pozíció nem jelenik

meg; az állatoknak jelenleg nincs kifejezett „tartáshoz és gondozáshoz való joguk”.

Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy e kötelezettségek jogosulti oldalán ténylegesen ki áll. Az állattartók kötelezettségeit jogilag az állam érvényesíti és kényszeríti ki hatósági eljárások, valamint meghatározott esetekben civil szervezetek fellépése útján (Ávtv. 48. §). A kikényszerítés állami jellege azonban nem jelenti szükségképpen azt, hogy az érdekviszony jogosulti pozíciója is az államot illetné meg.

A tartás és gondozás eredménye a gyakorlatban nem az államot, hanem a tartástól függő és annak előnyeit élvező élőlényt, vagyis a társállatot érinti. Funkcionális értelemben ezért a társállat e kötelezettségek kedvezményezettjeként írható le. Noha a magyar jog nem ismeri el az állatokat jogalanyként, a tartásra, gondozásra és kíméletre vonatkozó törvényi kötelezettségek révén a társállatok jogi védelemben részesülnek. E pozíció ugyanakkor nem jelent önálló jogosulti státuszt: az állatok e kötelezettségek érvényesítésére nem képesek, és azok tartalmát sem alakíthatják.

2.6. A tartási és gondozási kötelezettség elmulasztásának büntetőjogi szankciója

Mind a családtag, mind a társállat iránti gondozási kötelezettség elmulasztása büntetőjogilag releváns lehet. A különbség az, hogy családtagok esetében a jogalkotó speciális tényállásokat kapcsolt a gondozási kötelezettség elmulasztásához, míg társállatok esetében az elhanyagoló bánásmód az állatkínzás általános tényállásában leírt elkövetési magatartási körébe tartozik.

Családtagok esetében a Btk. 167. §-a alkalmazandó akkor, ha a gondozási kötelezettség elmulasztása az állapotánál vagy idős koránál fogva önmagáról gondoskodni nem tudó személy életét, testi épségét vagy egészségét veszélyezteti. Ha az elhanyagoló magatartás kiskorú sérelmére történik, a Btk. 208. §-a szerinti kiskorú veszélyeztetése valósulhat meg. A

Btk. 167. § szerinti bűncselekmény csak mulasztással követhető el, és csak olyan személlyel szemben, aki állapota vagy kora miatt gondozásra szorul.

Társállatok esetében a tartási és gondozási kötelezettség elmulasztása elsősorban a Btk. 244. § alapján értékelhető. A (2) bekezdés tiltja az állat elűzését, elhagyását vagy kitételét, vagyis azt, amikor az állattartó úgy hagy fel az állat tartásával, hogy annak gondozását nem biztosítja más módon. Emellett az állattartó a tartás során is megsértheti gondozási kötelezettségét: a Btk. 244. § (1) bekezdése szerinti állatkínzás valósulhat meg, ha az állattal szemben indokolatlanul olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas maradandó egészségkárosodásának vagy pusztulásának előidézésére. Ilyen bánásmód lehet például az elhanyagolás, az etetés, itatás vagy állatorvosi kezelés elmulasztása, a zárt és zsúfolt helyen tartás, vagy a kutya folyamatos láncon tartása megfelelő búvóhely vagy árnyék nélkül.

Az állatkínzás általános tényállását bárki elkövetheti, nemcsak az állat tartója, ugyanakkor a tényállás csak gerinces állatra vonatkozik.

A büntetőjog állatok esetében is abból az előfeltevésből indul ki, hogy az ember környezetében tartott állat gondozásra szorul, és vele szemben az embernek tartási és gondozási kötelezettsége áll fenn. Ezért – a kiskorú veszélyeztetéséhez hasonlóan – nincs szükség annak külön vizsgálatára, hogy az állat állapotánál, koránál vagy más oknál fogva rászorul-e a gondozásra.

A családtag és a társállat iránti gondozási kötelezettség büntetőjogi megítélése között két lényegi eltérés mutatkozik. Az egyik a veszélyeztetés tárgya és mértéke. Sem ember, sem állat esetében nem szükséges tényleges sérülés vagy halál bekövetkezése a bűncselekmény megvalósulásához, elegendő a veszélyeztetés. Ugyanakkor állatkínzás esetén az elhanyagolásnak az állat maradandó egészségkárosodásának vagy pusztulásának előidézésére kell alkalmasnak lennie, míg gondozási kötelezettség elmulasztásánál elegendő az élet, testi épség vagy egészség

veszélyeztetése. Kiskorú veszélyeztetése esetén a testi, értelmi, erkölcsi vagy érzelmi fejlődés veszélyeztetése releváns.

A másik különbség a bűncselekmény súlyának és a szankcióknak a megítélésében áll. Az állatkínzás alapesete vétség, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő; a gondozási kötelezettség elmulasztása bűntett, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő; a kiskorú veszélyeztetése szintén bűntett, és egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Ez a szankciórendszer az emberi élet, testi épség és fejlődés fokozottabb büntetőjogi védelmét tükrözi.

3. Az állatgyűjtögetés a fajokon átívelő gondoskodás súlyos zavara

Tanulmányom utolsó részében a fajokon átívelő gondoskodás sérülésének egyik legsúlyosabb jelenségét, az állatgyűjtögetést veszem górcső alá.

3.1. Az állatgyűjtögetés

Az állatgyűjtögetés olyan magatartás, amelynek során az állattartó az átlagosnál jelentősen több állatot tart, miközben nem képes számukra megfelelő ellátást biztosítani, különösen etetés, higiénia és betegségek megelőzése terén. A probléma súlyát rendszerint tagadja, az állatoktól nem tud megválni, sőt további állatokat halmoz fel, jellemzően új állatok befogadásával vagy kontroll nélküli szaporulattal.[15]

Az állatgyűjtögetés nem ártalmatlan hóbort. Súlyosságát elsősorban az adja, hogy nagy számú állatot érint, amelyek hosszú időn át vannak kitéve elhanyagolásnak, szenvedésnek, akár éhezésnek. Az állatok kimentését követően gyakran reszocializációra van szükség, súlyos esetekben újragazdásításuk sem lehetséges, vagy eutanáziára kerül sor.[16] Az állatgyűjtögetés emellett közegészségügyi kockázatot is jelent a lakókörnyezet számára: gyakori a nagy mennyiségű ürülék, szemét és

[15] Arluke et al 2007, 108.
[16] Patronek G.J.: *Animal hoarding: Its roots and recognition*. Veterinary Medicine-Bonner Springs Then Edwardsville, 101(8), 520., 2006.Pdf 1

elpusztult állatok tetemeinek jelenléte. A vizsgált esetek egy részében a lakások lakhatatlannak bizonyultak, számos otthon tele volt szeméttel, gyakori volt a túlcsordult alomtálca, valamint az azon kívül felhalmozódó ürülék és vizelet jelenléte is.[17]

A kényszeres állatgyűjtögetést mentális zavarként elsőként Beck írta le 1981-ben[18]. A kutatások szerint a nők aránya kiemelkedően magas az állatgyűjtögetés jelenségében.[19] Az állatgyűjtögetők társas kapcsolatai gyakran beszűkülnek[20], jellemzőek a kötődési zavarok és az önkép torzulásai. Többségük városi környezetben él. Számos esetben elváltak, özvegyek vagy soha nem voltak házasok.[21]

Bár a szakirodalom szerint az állatgyűjtögetők gyakran egyedül élnek, Stumpf 2023-as összesítése jelentős szórást mutatott: az egyedül élők aránya az egyes kutatásokban 30% és 83% között mozgott.[22] Több esetben az állatgyűjtögetővel együtt élt ellátásra szoruló családtag, gyermek, idős hozzátartozó vagy házastárs is.[23]

Az állatgyűjtögetés az együttélő családtagok számára is kockázatot jelenthet. Az állatgyűjtögetők gyakran nincsenek tekintettel arra, hogy életmódjuk saját, illetve családtagjaik egészségére és jólétére is károsan hat, és nem képesek felmérni ennek következményeit.[24]

Az állatgyűjtögetők gyakran patologikusan kötődnek állataikhoz, családtagként tekintenek rájuk, emberi tulajdonságokkal ruházzák fel

[17] Hill K., Yates D. – Dean R. – Stavisky J.: A novel approach to welfare interventions in problem multi-cat households, *BMC Veterinary Research*, 15, 434. DOI https://doi.org/10.1186/s12917-019-2183-3.Pdf 7

[18] Worth D. – Beck A.M.: Multiple ownership of animals in New York City, *Transactions & Studies of the College of Physicians of Philadelphia*, 3 (1981) 4.

[19] Stumpf et al 2023, 363.

[20] Calvo P. – Duarte C. – Bowen J. – Bulbena A. – Fatjó J.: Characteristics of 24 cases of animal hoarding in Spain, *Animal Welfare*, 23 (2014) 2. https://doi.org/10.7120/09627286.23.2.199, 205.

[21] Stumpf et al 2023, 357.

[22] Uo. 363.

[23] Uo. 357.

[24] Nathanson J.N.: Animal hoarding: Slipping into the darkness of comorbid animal and self-neglect, *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 21 (2009) 4. https://doi.org/10.1080/08946560903004839, 10–11.

őket,[25] és sokszor nem ismerik fel sem saját életkörülményeik elégtelenségét, sem azt, hogy állataik szenvednek.[26] Nathanson szerint az állatgyűjtögetés mögött emberi kötődési zavar áll, amely az állatok, valamint a gyűjtögető saját testi és lelki elhanyagolásában fejeződik ki, az állatgyűjtögetés a gondozói funkciók kudarca vagy torzulása.[27] Az önelhanyagolás és mások elhanyagolása mögött gyakran túlzott kontrolligény, kóros kötődés, elhárítás és önfelmentés áll.

Az állatgyűjtögetés rendszerint fokozatosan alakul ki, sokszor átlagos állattartási gyakorlattal kezdődik, majd idővel súlyosbodik, a hatósági beavatkozásra gyakran csak előrehaladott állapotban kerül sor.[28]

A hatályos magyar jogban az állatgyűjtögetésnek nincs önálló kategóriája. A hatóságok az ilyen ügyeket állatvédelmi és közegészségügyi jogsértésként, súlyosabb esetben állatkínzásként kezelik. Az állatgyűjtögetés tipikusan az állattartás körülményeire és az állatkínzás tilalmára vonatkozó szabályokba ütközik. Súlyosabb esetben olyan elhanyagoló bánásmódként jelenik meg, amely alkalmas egy vagy több állat maradandó egészségkárosodásának vagy pusztulásának előidézésére, ezért felmerülhet a Btk. 244. § szerinti állatkínzás miatti büntetőjogi felelősség.

3.2. A kirívó metszet: mikor az állatok és a családtagok elhanyagolása összefonódik

Az állatgyűjtögetéses esetek felderítésekor a hatóságok gyakran komplex problémával szembesülnek: az érintett állatok nagy száma mellett sokszor gyermekek vagy idős hozzátartozók elhanyagolása is jelen van. Egy nevadai (USA) ügyben helyszíni ellenőrzés során a lakás kis helyiségében, ürülékkel szennyezett fekhelyen két, hét- és kilencéves

[25] Frost R.O. – Patronek G.J. – Rosenfield E.: Comparison of object and animal hoarding, *Depression and Anxiety*, 28 (2011) 10. https://doi.org/10.1002/da.20826.Pdf 6
[26] Calvo et al: i.m. 205.
[27] Nathanson: i.m.
[28] Lockwood 2018 Pdf 8

gyermeket, valamint tizennyolc kutyát találtak. A gyermekeken régi és friss harapás- és karmolásnyomok voltak. A helyszínről összesen harmincnégy kutyát mentettek ki, a felnőtteket pedig gyermekelhanyagolás és veszélyeztetés miatt letartóztatták.[29]

Egy másik ügyben az állatgyűjtögető magára hagyta hetvenhat éves, demens édesanyját, akit a lakásban szabadon lévő kutyák megtámadtak és meghalt. A nyomozás során ötvennégy kutyát és hét madarat találtak, több állat rossz egészségi állapotban és súlyosan higiéniahiányos körülmények között; a gyanúsítottal szemben halált okozó elhanyagolás és többrendbeli súlyos állatkínzás miatt indult eljárás.[30]

2026 tavaszán a budapesti állatvédők és a rendőrség közös akciójában egy 40 négyzetméteres súlyosan szennyezett és előrehaladott gyűjtögetés jeleit magán viselő zuglói lakásból 11 kutyát mentettek ki, a helyszínen az állatok mellett, a földön egy széklettel teli vödör mellett egy 11 hónapos csecsemőt találtak, akinek a koponyája az elhanyagolás következtében deformálódott, ruházata szennyezett volt, haja összeragadt, testén bőrelváltozások voltak. A csecsemőt a gyámügy munkatársai kiemelték és az anya ellen kiskorú veszélyeztetésének bűntette miatt indult eljárás, az állatkínzás körülményeit vizsgálják.[31]

Az állatgyűjtögetők körében különösen gyakori a súlyos önelhanyagolás is.[32] Az ellátórendszerek gyakorlati tapasztalata szerint az állatok elhanyagolása sok esetben együtt jár azzal, hogy az érintettek önmagukról

[29] Washoe County Sheriff's Office: Duo arrested for child neglect while hoarding nearly three dozen dogs, *31 January. Reno*, NV: Washoe County Sheriff's Office. https://washoelife.washoecounty.gov [2026. 01. 02.].
[30] Pueblo County Sheriff's Office: Woman arrested in mother, *s death'*, 21 March. Pueblo, CO: Sheriff's Office. https://www.pueblosheriff.com [2026. 01. 02.].
[31] Budapesti Rendőr-főkapitányság: Állatkínzás gyanúja nyomán kiskorú veszélyeztetése is felmerült, 18 April. https://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/allatkinzas-gyanuja-nyoman-kiskoru-veszelyeztetese [2026. 04. 26.].
[32] Nathanson: i.m. 13.

sem képesek megfelelően gondoskodni. Szakpolitikai elemzések az állat- és tárgygyűjtést az önelhanyagolás kockázati tényezői között említik.[33]

Az állatgyűjtögetés a függő helyzetben lévő rászoruló rokonok számára is komoly kockázatot jelenthet. Ha a háztartásban függő helyzetű családtag is él, az elhanyagolás gyakran rá is kiterjed. Ockenden és munkatársai[34] huszonkét ausztrál eset vizsgálata során tizenhárom olyan hozzátartozót azonosítottak, akik az állatgyűjtögetési körülmények között éltek együtt az elkövetővel: partnert, idős családtagot, kiskorút és felnőtt gyermeket.

Az állatgyűjtögetés tehát nem csupán állatvédelmi ügy, hanem gyakran emberi áldozatokkal is járó jelenség, ami az állatgyűjtögetővel együtt élő, vele gondozási viszonyban álló, tőle függő sérülékeny családtagok sérelmével járhat. Az elhanyagolásos állatkínzás és az emberi családtagok iránti gondozási kötelezettség megsértése így sok esetben összefonódik. Ebből következően a jelenség elleni hatékony fellépés, az egyes gyűjtögetési helyzetek megoldása és a visszaesés megelőzése az állatvédelmi és szociális ellátórendszer közös fellépését és szoros együttműködését követeli meg.[35]

Konklúzió

A tanulmány kiindulópontja az a társadalmi és kulturális változás volt, amelynek eredményeként a társállatok egyre gyakrabban a család mindennapi életének, érzelmi közösségének és gondoskodási viszonyainak részévé válnak. Ez a folyamat indokolttá teszi annak

[33] Social Care Institute ofr Excellence (Scie): *Report 46*, Self-neglect and adult safeguarding: findings from research 2011 (szerk: Braye, S., Orr, D., Preston-Shoot M.) https://www.buckssafeguarding.org.uk/adultsboard/wp-content/uploads/sites/3/2020/08/SCIE-Report-46.pdf, [2026. 01. 02.].

[34] Ockenden, de Ockenden E.M., De Groef B. – Marston L.: Animal hoarding in Victoria, Australia: an exploratory study, *Anthrozoös*, 27 (2014) 1. https://doi.org/10.2752/175303714X13837396326388, 33–47.

[35] Hoarding of Animals Research Consortium (Harc): *Animal Hoarding: Structuring interdisciplinary responses to help people, animals and communities at risk. North Grafton*, Cummings School of Veterinary Medicine, MA: Tufts University, 2006, 13–19. és 27-30

vizsgálatát, hogy a családtagok és a társállatok iránt fennálló tartási és gondozási kötelezettségek milyen pontokon hasonlítanak egymásra, és hol húzódnak közöttük dogmatikai, jogi és kikényszerítési különbségek.

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a két kötelezettség tartalma funkcionálisan jelentős hasonlóságot mutat. Mindkettő egy gondoskodásra szoruló, kiszolgáltatott élőlény alapvető szükségleteinek biztosítására irányul: magában foglalja az ellátást, a táplálást, a gondozást, az egészség védelmét, a felügyeletet és szükség esetén az ápolást is. A különbség elsősorban nem a gondoskodás gyakorlati tartalmában, hanem annak jogdogmatikai szerkezetében jelenik meg: míg a családtag a tartási jogviszony jogosultja, addig a társállat a hatályos magyar jog szerint nem jogalany, ezért érdekei csak közvetetten, az állattartót terhelő kötelezettségeken és az állami kikényszerítésen keresztül érvényesülnek.

Az állatgyűjtögetés jelensége különösen élesen mutatja meg e gondoskodási viszonyok közös sérülékenységét. Nem pusztán állatvédelmi probléma, hanem a gondozói funkció súlyos zavara, amely az állatok elhanyagolása mellett gyakran együtt jár az állatgyűjtögető önelhanyagolásával, valamint a vele együtt élő, tőle függő családtagok veszélyeztetésével is. Az állatgyűjtögetés és a családtagok elhanyagolása közötti kapcsolat a bemutatott esetek és szakirodalmi érvelések alapján nem tekinthető puszta véletlen együttállásnak: a gondozói funkció hibás működése egyszerre torzíthatja az állatok és az emberi hozzátartozók szükségleteinek észlelését és kielégítését.

A tanulmány következtetése szerint a „fajokon átívelő gondoskodási viszonyok” megközelítés nem az emberi és állati jogi státusz összemosását jelenti, hanem annak felismerését, hogy a családi környezetben élő emberek és társállatok gondozási szükségletei a gyakorlatban sokszor ugyanabban a háztartási, érzelmi és felelősségi térben jelennek meg. A közös nevező a kiszolgáltatottság és a gondozásra utaltság, valamint az a társadalmi elvárás, hogy a függő helyzetű élőlények alapvető szükségletei biztosítva legyenek.

Ebből a szempontból az állatgyűjtögetés potenciális jelzőesemény, ahol az állatvédelem, a szociális védelem, a gyermek- és idősvédelem, valamint a büntetőjog találkozik. Ennek felismerése és kezelése nemcsak állatvédelmi jogalkalmazási, hanem szociálpolitikai jelentőségű feladat.

Utószó

A tanulmány megállapításai egy további, dogmatikai irányú kérdést is felvetnek: miként lehet a családi környezet részeként élő társállatok iránti emberi felelősséget pontosabban tükröztetni a jogrendszerben. A jelen tanulmány nem kívánja bizonyítani az állatok jogalanyiságának szükségességét, arra azonban rámutat, hogy a tartási és gondozási viszonyokban a társállatok ténylegesen a kötelezettségek kedvezményezettjeiként jelennek meg.

Ez a korlátozott, de tényszerű jogosulti helyzet indokolhatja annak további vizsgálatát, hogy a jelenlegi dolog - nem dolog dichotómián túl kidolgozható-e az állati mivolthoz igazodó sajátos jogi státusz vagy korlátozott jogalanyiságú konstrukció. Ennek egyik lehetséges értelmezési irányaként felvethető az állatok, mint „nem emberi természetes személyek” korlátozott jogképességének koncepciója. E kérdés azonban nem a tanulmány lezárt következtetése, hanem olyan továbbgondolási irány, amelyet a fajokon átívelő gondoskodási viszonyok elemzése különösen időszerűvé tesz.

IRODALOMJEGYZÉK

ARLUKE A. – PATRONEK G. – LOCKWOOD R. – CARDONA A.: Animal hoarding. In The Palgrave international handbook of animal abuse studies (107-129). London: Palgrave Macmillan UK. 2017.

BARTA J.: ‘A nyugdíjaskori megélhetés és a szülőtartás kapcsolata’, Miskolci Jogi Szemle, 18(2), 5–22. 2023.

BÓDI S.: ‘A tartási és életjáradéki szerződések alkotmányjogi vonatkozásai’, Jogelméleti Szemle, 2. 2023.

BUDAPESTI Rendőr-főkapitányság: ‘Állatkínzás gyanúja nyomán kiskorú veszélyeztetése is felmerült’, 18 April. https://www.police.hu/hu/hirek-es-

informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/allatkinzas-gyanuja-nyoman-kiskoru-veszelyeztetese [2026. 04. 26.]. 2026.

CALVO P. – DUARTE C. – BOWEN J. – BULBENA A. – FATJÓ J.: 'Characteristics of 24 cases of animal hoarding in Spain', Animal Welfare, 23(2), 199–208. https://doi.org/10.7120/09627286.23.2.199. 2014.

FROST R.O. – PATRONEK G.J. – ROSENFIELD E.: 'Comparison of object and animal hoarding', Depression and Anxiety, 28(10), 885–891. https://doi.org/10.1002/da.20826. 2011.

HILL K. – YATES D. – DEAN R. – STAVISKY J.: 'A novel approach to welfare interventions in problem multi-cat households', BMC Veterinary Research, 15, 434. DOI https://doi.org/10.1186/s12917-019-2183-3. 2019.

Hoarding of Animals Research Consortium (HARC): Animal Hoarding: Structuring interdisciplinary responses to help people, animals and communities at risk. North Grafton, MA: Tufts University, Cummings School of Veterinary Medicine. 2006.

IRVINE L. – CILIA L.: 'More-than-human families: Pets, people, and practices in multispecies households', Sociology Compass, 11(2), e12455. https://doi.org/10.1111/soc4.12455. 2017.

KUBINYI E. – VARGA – GY: Társállattartás Magyarországon 2022-es reprezentatív felmérés alapján. In: Tanulmányok az ember és állat kapcsolat értelmezéséhez I. Antrozoológia könyvek. Szerk.: Lovas Kiss Antal. Debreceni Egyetem, Antrozoológiai Kutatócsoport, Debrecen, 88-100. ISBN 978-963-490-526-4
https://antrozoologiakutatocsoport.files.wordpress.com/2023/10/konyv-tanulmanyok-az-ember-es-allat-kapcsolat-ertelmezeserol-i.pdf. 2023.

LAWTON L.E: 'All in the Family: Pets and Family Structure', Populations, 1(2), 1–15. https://doi.org/10.3390/populations1020008. 2025.

NATHANSON J.N: 'Animal hoarding: Slipping into the darkness of comorbid animal and self-neglect', Journal of Elder Abuse & Neglect, 21(4), 307–324. https://doi.org/10.1080/08946560903004839. 2009.

OCKENDEN E.M. – DE GROEF B. – MARSTON L.: 'Animal hoarding in Victoria, Australia: an exploratory study', Anthrozoös, 27(1), 33–47. https://doi.org/10.2752/175303714X13837396326388. 2014.

PATRONEK G.J: 'The problem of animal hoarding', Municipal Lawyer, 19(6), 19. 2001.

PATRONEK G.J.: . Animal hoarding: Its roots and recognition. Veterinary Medicine-Bonner Springs Then Edwardsville, 101(8), 520. 2006.

PONGRÁCZ P. – DOBOS P.: 'What is a companion animal? An ethological approach based on Tinbergen's four questions', Applied Animal Behaviour Science, 267, 106055. https://doi.org/10.1016/j.applanim.2023.106055. 2023.
PUEBLO County Sheriff's Office: 'Woman arrested in mother's death', 21 March. Pueblo, CO: Sheriff's Office. https://www.pueblosheriff.com [2026. 01. 02.]. 2025.
RITVO H.: 'The emergence of modern pet-keeping', Anthrozoös, 1(3), 158–165. https://doi.org/10.2752/089279387787058345. 1987.
Social Care Institute ofr Excellence (SCIE): Report 46, Self-neglect and adult safeguarding: findings from research 2011 (szerk: Braye, S., Orr, D., Preston-Shoot M.) https://www.buckssafeguarding.org.uk/adultsboard/wp-content/uploads/sites/3/2020/08/SCIE-Report-46.pdf, [2026. 01. 02.].
SZALMA I. – PÉLYI L. – UDVARI O.: 'Szakirodalmi áttekintés a háziállatok családon belüli szerepéről', Társadalomtudományi Szemle, 13(3), 51–75. 2023.
TRIKOZ E.N. – BRASIL D.R. – GULYAEVA E.E: 'Animal rights regulation and the concept of the "multispecies family" in Latin American countries', RUDN Journal of Law, 29(3), 651–667. https://doi.org/10.22363/2313-2337-2025-29-3-651-667. 2025.
VÉKÁS L. – GÁRDOS P. (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Budapest: Wolters Kluwer. 2014.
WASHOE County Sheriff's Office: 'Duo arrested for child neglect while hoarding nearly three dozen dogs', 31 January. Reno, NV: Washoe County Sheriff's Office. https://washoelife.washoecounty.gov [2026. 01. 02.]. 2022.
WORTH D. – BECK A.M: 'Multiple ownership of animals in New York City', Transactions & Studies of the College of Physicians of Philadelphia, 3(4), 280–300. 1981.

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK

Európa Tanács (1987) European Convention for the Protection of Pet Animals. Strasbourg: Council of Europe.
Magyarország Alaptörvénye
1998. évi XXVIII. törvény az állatok védelméről és kíméletéről
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről
41/2010. (II. 26.) Korm. rendelet a kedvtelésből tartott állatok tartásáról és forgalmazásáról

Legal Regulation of Women's Employment: History, Development, and Challenges

HARSÁNYI Vivien*[1]

Introduction

Equality between men and women is the result of a very long process in which women's emancipation has had an extraordinary influence. However, feminism or suffragism was never exclusively about gaining political rights, but rather about the issue of women's economic vulnerability. Today, as European women, it may seem natural that we are entitled to the same rights as men—that we have the right to study and achieve the same successes in the workplace—but when I think about all this, the question arises: how did we get here, and where does the path to women's equality lead next? I aim to answer all these questions in this study.

1. The Historical Roots of Women's Employment

In the 19th century, the largest number of women were recorded as farmhands, day laborers, and domestic servants. Women also worked in commerce, most of them as shopkeepers. In healthcare, they primarily worked as unskilled midwives, as well as teachers, prostitutes, and governesses. In addition, they were listed in the census data as nuns and brothel owners. Based on this, the majority of registered workers were employed in agriculture. Furthermore, a relatively high number of working women were found in the fields of education and care, and fewer in healthcare and services (prostitution).

[1] PhD student, Deák Ferenc Doctoral School, University of Miskolc

1.1. The General Status of Women's Labor Rights:

In this study, I examined the role of women in the workforce from the late 1800s through the early 1900s. Legal protections for women's labor were already evident by the end of the period under study, though comprehensive regulation was still a long way off. The regulations that had been established primarily governed the conditions of women working in agriculture and domestic servants. The first reference to the protection of women's labor is found in the 1872 Industrial Act, which stipulates that women's physical strength must be taken into account when establishing work schedules.[2]

In contrast, Section 51(I)(f) of Act XIII of 1876 represented a step backward, as it contained a provision explicitly hostile to mothers, allowing the employer to lawfully terminate the employment contract even before the notice period had expired if the female servant became pregnant.

One of the first manifestations of maternity protection in legislation did not appear until the provision of Section 116 of the 1884 Industrial Act (Act XVII of 1884) Section 116, which exempted female workers from work for four weeks after childbirth without terminating their contracts.

A law prohibiting night work for women in industrial plants was not enacted until 1911 (Act XIX of 1911). The prohibition contained therein, which took effect in January 1912, did not extend to agricultural activities, family businesses, or the service sector.[3] Once again, it was necessary to wait for more appropriate regulations, until 1927, when a law was enacted extending pregnancy, maternity, and breastfeeding benefits. In their own right, the amount of pregnancy and maternity benefits corresponded to the average daily wage, and was 40 fillér for the insured's wife. Breastfeeding benefits were 60 fillér for the insured person and 30 fillér per day for the wife.[4] Maternity protection was further expanded in 1929 to include a

[2] 1872. évi VIII. tc. 68. §. In: MANDEL: A nőkről szóló magyar törvénycikkek 238.
[3] Kéri Katalin: *Hölgyek napernyővel, Pro Pannonia, Pécs*, 144, 2008, 2008, 144.
[4] 1927. évi XXI. tc. a betegségi és baleseti kötelező biztosításról

work ban (6 weeks) and mandatory medical examinations, as well as labor law protections for the 6 weeks before and after childbirth and time off for breastfeeding.[5]

1.2. Domestic Workers

The literature generally distinguishes between servants based on the size of the estate where they worked (manorial and farmhands) and on the nature of their work. In the latter classification, we can speak of agricultural and domestic servants, but it was not uncommon for some servants to perform both types of work simultaneously. Thus, within the servant class, we distinguish between external (agricultural) and internal (domestic) servants. During peak agricultural seasons, seasonal laborers, sharecroppers (seasonal workers, temporary workers), and day laborers were also employed. These latter, free field laborers were the most numerous group among agricultural workers, and their livelihoods were precarious. The lowest-paid segment of domestic servants—household servants and day laborers—consisted mostly of women; household servants received almost nothing but pocket money. Most day laborers were women between the ages of 15 and 30 who were hired for seasonal agricultural work, performing mass labor such as weeding or harvesting, for which they received half, two-thirds, or three-quarters of the wage, or, for weeding, generally a daily wage (time wage).

Unfortunately, the First Servants' Act did not protect the servant's dignity at all. It affirmed the employer's right to reprimand the servant and even to deduct from the servant's wages; according to the text of the law, *"expressions and actions that might be considered offensive among persons outside the family and household do not give rise to the presumption that the employer intended to harm the servant's honor*." According to the relevant literature, the humiliation of servants by their

[5] Koncz Katalin: *Nők a munkaerőpiacon, Számvetés a rendszerváltástól napjainkig az Európai Unióban érvényesülő tendenciák és követelmények fényében*, Budapest, Corvinus Kiadó, 2008, 86–89.

employers was a common practice that was recognized and supported at the legislative level.[6]

The First Servants' Act made only two references to female servants, which also reflect the contemporary understanding of the law and the role of women. On the one hand, a married woman could not work if her husband did not permit it; if she disobeyed, her husband could reclaim her.[7] The law also granted a female servant the option to terminate her contract prematurely if she could gain independence through marriage, and if she had no prospect of doing so upon completing her term of service.[8] On the other hand, the lack of protection for women's labor was reflected in the aforementioned provision allowing the employer to terminate the contract if the maid became pregnant.[9]

However, the First Servants' Act also provided protection for servants. The employer was obligated to pay wages, provide the agreed-upon clothing and food, send the servant's children to school, and ensure that the servant did not perform work exceeding her physical strength or endangering her health; in the event of illness, the employer was obligated to provide care and treatment for up to one month, or even until full recovery, if the servant fell ill due to the employer's fault, unless the servant's illness was caused by their own fault.[10]

1.3. Teachers

The prevailing social outlook of the era considered women primarily suited to the practice of teaching and healing professions, as a result of which female teachers played a prominent role in the history of the development of Hungarian higher education. Nevertheless, their presence was not universally accepted: despite changing social conditions and

[6] 1876. évi XIII. tc. 45-46. §.
[7] 1876. évi XIII. tc. 9. §, 22. § b).
[8] 1876. évi XIII. tc. 51. § II. b).
[9] 1876. évi XIII. tc. 51. § I. f).
[10] 1876. évi XIII. tc. 30-34. §.

economic necessities, they often faced rejection from their male colleagues. It was also not uncommon for public opinion to question whether the teaching profession was compatible with marriage. Similar phenomena could be observed in other professions as well. One example is the case of the first Hungarian female doctor, who was required to participate in classes in a segregated manner during her university studies: she moved about under the supervision of the lecturer, and a separate seat was provided for her in front of the lectern to prevent any potential harassment or assault by male students.[11]

As for employment, by the second half of the 19th century, due in part to industrialization, traditional ways of life—such as living off a noble estate—no longer provided a secure source of income for families. As a result, more and more women had to enter the workforce, and men also had to take on different types of work, such as in commerce or government jobs.

This market transformation was by no means smooth, but the lack of protection for women and child labor became an increasingly urgent problem. Not to mention that even in 1917, women's wages averaged only 50–60% of men's.[12]

In the second half of the 19th century, women faced new forms of discrimination alongside the persistence of earlier forms of discrimination. A striking example of this is the case of Karolina Ember, wife of György Illésy, from 1870, who, as the first qualified female stenographer in Hungary, applied for a position as a stenographer in the National Assembly. Although her professional qualifications were beyond dispute, Speaker of the House Pál Somssich rejected Karolina Ember Illésy's application on the grounds of her gender, despite the fact that the National Assembly had voted to hire her prior to the decision.

[11] Kovács, 45.
[12] Bresztovszky 23–24.

At the same time, the incident can be interpreted as a partial step forward in the history of women's employment, as the National Assembly—whose members were exclusively men—would have approved her appointment by a majority vote with the support of Ferenc Deák. Its significance is further evident in the fact that Illésyné later played an active role in shaping the institutional framework for women's employment: she contributed to the founding of the Women's Industrial Association in 1871 and to the organization of the Women's Industrial School.[13]

2. Suffrage as a Key Factor in Women's Employment

Prime Minister *Sándor Wekerle*'s proposal, submitted on July 12, 1918, would have made the granting of women's suffrage subject to three conditions: proof of four years of secondary school or an equivalent qualification; or being the wife or widow of a man who had completed secondary school or held an equivalent qualification; an unmarried or divorced woman who is engaged in agricultural, industrial, or commercial work and pays a specified amount of tax annually (at least 100 crowns).

The *Károlyi* government would have granted women the right to vote on an equal footing with men. The 1918 People's Law No. I would have set a higher age limit and required literacy, but no elections were held in Hungary under this law either. Unfortunately, these conditions were impossible for women of the time to meet, as a higher rate of illiteracy among women was almost universal, so women's suffrage was not extended. [14]

The official ideology of the Horthy era sought to confine women's social role primarily to the sphere of family life, where their status was fundamentally determined by their husbands' social standing. During the preparation of the 1922 suffrage legislation, debate centered on two key

[13] Borbíró Fanni – Fábri Anna – Szarka Eszter: *A nő és hivatása II. - Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895*, Kortárs Könyvkiadó Kft, 2006, 186.
[14] Nagyné Szegvári Katalin: *Út a nők egyenjogúságához*, Kossuth, Budapest, 1981, 211–227.

issues: first, the extent to which women's suffrage should be extended, and second, the retention of open voting.

The draft would have significantly restricted the pool of women eligible to vote, as it would have deprived approximately two-thirds of those eligible under the previous regulations of this right. While 1,433,000 women were registered as voters under the Friedrich Decree, the new proposal would have included 1,500,000 men and only 609,000 women out of the 2,109,000 eligible voters. The exercise of women's suffrage was tied to additional criteria beyond the general requirements—such as citizenship and local residence: after reaching the age of 30, women had to meet at least one of three conditions, the most notable of which was the educational qualification, namely the possession of a high school diploma.

In contrast, the wives of men with higher education would have been eligible to vote without any age restrictions, regardless of their own educational background. This provision sparked significant controversy, as it clearly reflected the patriarchal mindset of the era. The issue was ultimately regulated in 1922 not by law but by decree.[15]

The decree enacted in 1922—given the level of schooling among women at the time—imposed a significant educational requirement on women; Section 2 of the decree tied the granting of the right to vote to the successful completion of the sixth grade of elementary school and reaching the age of 30. At the same time, for men, this requirement demanded only the completion of four years of elementary school.[16]

Act XIX of 1938 also failed to provide genuine, detailed regulations regarding the right to vote. While the new law upheld women's right to vote, it did not grant women any more rights than those provided by Act XXVI of 1925; it merely modified the conditions for exercising that right.

[15] Nagyné Szegvári, 138–168.
[16] Uo. 211–227.

Voting rights remained unchanged between the two world wars; it was not until Act VIII of 1945 that women in Hungary were granted voting rights equal to those of men.[17]

3. Contemporary Issues

In the 1980s, among the former socialist states, women's participation in economic life and the labor market surpassed that of Western European countries, as the socialist worldview prioritized work and high employment above all else, which consequently influenced women's employment.[18] However, the transition to a market economy had an impact on women's employment, as the presence of women in the labor market declined significantly and unemployment rose dramatically. The number and proportion of women at risk of unemployment are presumably much higher than the figures shown in official statistics. Since women's labor force participation declined to a greater extent than men's, the gap between the participation rates of the two genders widened.[19] Despite the slow but steady expansion of women's opportunities, gender segregation in the labor market, lower wages for women, and the continued lack of women in senior management or executive positions remain evident in many areas.[20] In the world's more developed countries, a series of international recommendations have been issued to eliminate all forms of discrimination against women.

Various measures support the creation and assurance of equal opportunities for women in order to increase their social participation and economic activity[21]

In the following, I would like to outline the regulations the European Union has introduced to address the aforementioned issue.

---

[17] Nagyné Szegvári, 138–168.
[18] Csehné P. I. 2012, 26–32.
[19] Nagy Gyula: *A nők gazdasági aktivitása és foglalkoztatottsága*. Hungarian Statistical Review Statisztikai Szemle 2001.1, 35–55.
[20] Nguyen, L. L. A. 2005, 111–134.
[21] Koncz 2014, 853–873.

3.1. EU Measures

The legal aspects of women's rights aim to achieve gender equality at both the legislative and policy levels. Although women have far broader rights than they did a century ago, significant inequality between female and male employees remains evident, particularly in the workplace.

The most glaring problem is the wage gap, as a gender pay gap—the difference in average earnings between women and men—is evident in numerous sectors. To address this, many countries have enacted laws requiring equal pay for work of equal value.

In the European Union, furthermore, DIRECTIVE 2006/54/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCILon the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation prohibits all forms of gender-based discrimination in the workplace. Article 9 of the Directive specifies that provisions contrary to the principle of equal treatment include those which, whether directly or indirectly, on grounds of sex, for example, define the group of persons eligible to participate in an employment social security scheme, establish whether participation in the employment social security system is mandatory or optional, or regulate differently the age limit for entry into the system or the minimum duration of employment or membership in the system required to qualify for benefits, etc.[22]

For female employees, the issue of balancing motherhood and career also poses a significant challenge. Many countries legally protect working women from discrimination related to having children and also provide paid leave for the postpartum period.

The EU has set targets for employment and for certain institutional factors that affect women's labor market outcomes. Among the objectives of the *Europe 2020 strategy*[23] is achieving an employment rate of 75% for

[22] Az Európai Parlament és a Tanács**:** 2006
[23] Európai bizottság: 2010

the 20–64 age group. Improvements are needed regarding the employment of women, and particularly mothers, in order to achieve this goal.[24] The *EU Action Plan 2017–2019: Tackling the Gender Pay Gap*[25] outlines the steps national governments must take to eliminate pay gaps, but does not set specific targets. The EU Directive *on work-life balance*, which entered into force in 2019,3 emphasizes a more equal sharing of parental leave between parents, as well as ensuring and implementing flexible working arrangements for parents. The Barcelona targets[26] set a 33% coverage rate for childcare facilities for children aged 0–3 and 90% for children aged 3 to school age. Although these steps are based on solid empirical evidence that supports their significance, it is important to note that different countries have different institutional environments and that gender inequalities in the labor market stem from various causes. This means that achieving the goals of higher employment rates for women and a smaller wage gap requires a combination of various policy changes, some of which are more or less complex and costly.[27]

Future trends and challenges regarding paternity leave and parental leave in general affect numerous areas, as family policy and labor market changes are closely intertwined. Below, I will outline the most important trends.

In the following sections, I will address the issues recognized by the European Union.

3.2. Fathers' Struggle to Balance Work and Personal Life

The expanding role of fathers still faces certain stereotypes, such as the notion that childcare is primarily the mother's responsibility. However, an increasing number of countries recognize that greater involvement of fathers in child-rearing has a positive long-term impact on families,

[24] Vuri, D. 2016, 241.
[25] Európai bizottság: 2020
[26] Council recommendation 2022
[27] Cukrowska - Torzewska & Lovász & Rigó: 4.

particularly on children and gender equality alike. The European Union and EU member states are also implementing various measures to increase the uptake of paternity leave. Currently, paternity leave for fathers in Hungary is 10 working days. This is based on Directive 2019/1158/EU—the Directive of the European Parliament and of the Council on work-life balance—as this directive stipulates that a minimum of 10 working days must be provided to ensure that fathers can participate in the care of their children following the child's birth. However, it is also important to note that economic incentives are necessary. In Hungary, Act I of 2012 on the Labor Code stipulates that fathers are entitled to 10 working days of paternity leave within four months of the child's birth.[28] During paternity leave, the employee is entitled to an absence allowance under the Labor Code; however, the actual amount varies. *Government Decree No. 535/2022 (XII. 21.) on the use of paternity leave and the reimbursement of related costs* stipulates that the absence allowance is 100% for the first 5 working days, but only 40% for the second 5 days. Thus, Hungarian regulations meet the minimum standards set by the EU, but they do not yet serve as a real incentive for fathers. A much better example to follow would be the Nordic model, where a so-called "paternity quota" has been introduced, and a portion of the leave is specifically reserved for fathers and cannot be transferred to mothers; thus, the leave provided by the system is forfeited if not used—this is the "use it or lose it" mechanism. [29]

In addition to paternity leave, it is worth noting that employees are entitled to forty-four working days of parental leave until their child turns three.[30]

4. Women's Return to the Labor Market

Women's return to the labor market after childbirth is a complex issue in Hungary, influenced by the system of extended parental leave, labor

[28] Mt. 118. § (4)
[29] OECD 2013
[30] Mt. 118/A. § (1)

market flexibility, access to childcare facilities, as well as social expectations and norms. Below, I present the most important aspects in detail.

On the one hand, we can observe the various effects of extended parental leave.

It is clearly a positive development that various forms of childcare support are available, even until the child is 3 years old, which can be considered a fairly long period and provides a safe environment for children and peace of mind for mothers as well. At the same time, as I explained above, these benefits unfortunately serve more as a supplement in the current economic situation; they are by no means sufficient support for raising a child.

It is particularly welcome that the provisions of the Labor Code provide workplace protection for mothers during parental leave, as they are thus protected against dismissal and have the right to return to their jobs.

However, staying at home for an extended period—which was mentioned above as a positive factor—also presents challenges. This stems from the fact that, after a three-year absence, mothers' professional skills may become outdated, and they often face significant difficulties in their careers upon their return.

In addition, the lack of part-time job opportunities raises serious concerns. There are few part-time positions available in the Hungarian labor market that would facilitate mothers' gradual return to work, as in many cases, a 40-hour workweek—or even a 50-hour workweek with overtime—can be excessively burdensome for a mother caring for a child as young as three years old; however, I intend to elaborate on the opportunities offered by this atypical model in a later chapter.

Unfortunately, discrimination in the labor market is also evident. Many employers are reluctant to hire mothers with young children because they fear that these mothers will be less flexible due to their child-rearing responsibilities. In many cases, young women who are about to give birth

are disadvantaged compared to men, whether when applying for a position or in terms of career advancement. After all, employers believe that a female employee poses a much greater risk.

4.1 Access to Childcare Facilities

Access to childcare facilities plays a key role in women's return to the labor market, particularly in cases where caring for children is time-consuming and requires constant presence.

According to a 2021 UNICEF report, Hungary ranks in the middle of OECD countries in terms of access to childcare options. According to the analysis, the rate of children's participation in formal care and education programs is showing an upward trend, but significant regional disparities remain. There is room for further improvement in terms of the quality of care (such as the child-to-caregiver ratio) and affordability.[31]

Although the government encourages the expansion of the daycare network, many municipalities still lack sufficient daycare capacity, so in many cases mothers are forced to keep their children at home until the age of 3, when the child can start preschool. This is a particular problem in rural areas.

Children are required to attend kindergarten starting at age 3, which can help mothers return to work, but kindergarten schedules often do not align with work hours. Furthermore, if a child falls ill and no other family member is available or able to help, the mother must stay home with the child, which creates unpredictable work processes for employers. In addition, nurseries and preschools are overcrowded in many places, which can lead to long waiting lists.

Today, more and more private institutions are opening in Hungary, offering a much more flexible alternative, but this option remains out of reach for the average family due to the financial costs.

[31] Erdélyi 2023

4.2 Part-time and flexible employment

The prevalence of part-time and flexible forms of employment in Hungary lags behind the levels seen in most European Union member states, particularly among female workers; while, for example, more than 57% of women in the Netherlands work part-time, in Hungary this rate is only 4.9%. Flexible forms of employment—including telework, job-sharing, or on-call work—are also present to a limited extent in the domestic labor market . These are primarily more common in the service sector and at larger companies, while they are much rarer in agriculture and at smaller businesses.[32] [33]

At the same time, the wider adoption of these forms of employment could bring significant benefits. Part-time and flexible work could facilitate mothers' return to the labor market, thereby contributing to increased financial security for families. It would also create opportunities for mothers to avoid a permanent break from the workforce, thereby preventing the professional devaluation that often results from a prolonged—frequently three-year—period spent at home.

For companies, the introduction of flexible forms of employment can increase adaptability and economic performance, while helping employees achieve a better work-life balance.[34]

From the employers' perspective, flexible forms of employment can increase organizations' adaptability and economic performance, while helping to improve employees' work-life balance. Based on all this, promoting these forms of employment is particularly justified in order to improve the situation of women returning to work after having children.

However, several problems can be identified in connection with part-time employment. Traditionally, those in such atypical employment relationships have earned proportionally lower incomes than full-time

[32] Tóth & Hajdu & Makó: 185-189
[33] Szalai 2023
[34] Tóth & Hajdu & Makó: Uo.

workers,[35] and in many national legal systems, rules protecting employees and social benefits have applied exclusively to those employed full-time.[36] To address these issues, the International Labour Organization adopted Convention No. 175[37] and the related recommendation, and in the European Union, Directive 97/81/EC establishes minimum requirements[38] for part-time workers. The ILO Convention and Recommendation stipulate that part-time workers should enjoy the same protection as full-time workers in the areas of worker participation, collective bargaining, and occupational health and safety. They also stipulate that part-time workers must receive social benefits at least in proportion to their working hours, and that their interests must be taken into account in labor relations. In the European Union, the regulation of part-time work is not directly about ensuring equal opportunities between women and men, but it is important to clarify that a much larger proportion of part-time workers are women, so this issue primarily affects them.[39]

Accordingly, EU directives require equal treatment for workers in both atypical and traditional employment relationships. Section 4 of the Framework Agreement annexed to Council Directive 97/81/EC sets forth the fundamental principle of non-discrimination, under which, in terms of employment conditions, part-time workers may not be treated less favorably than comparable full-time employees, solely because they work part-time, unless the difference in treatment can be justified on objective grounds. In addition to the secondary legislation of the European Union (

[35] 96/80. J. P. Jenkins v. Kingsgate (Clothing Productions) Ltd. [1981] ECR 911
[36] Bankó Zoltán: *Az atipikus munkajogviszonyok, Dialóg Campus Kiadó*, PTE-ÁJK, Budapest-Pécs, 2010, 81.
[37] Convention No. 175. Convention concerning Part-Time Work.
[38] Council Directive 97/81/EC of December 15, 1997, concerning the Framework Agreement on part-time
work concluded by UNICE, CEEP, and the ETUC – Annex: Framework Agreement on Part-Time Work
[39] Bankó 81.

), the case law of the Court of Justice of the European Communities is also of particular significance in this area.[40]

In Hungary, although the proportion of women employed part-time is on the rise, it remains low at approximately 6.8% compared to the EU average .[41] Employers' willingness to hire part-time workers could be significantly increased if the government created more favorable conditions, particularly by reducing labor costs and amending labor and social security regulations.

Among flexible forms of employment, telework[42] is of particular importance, as it can play a key role in increasing female employment—for example, by allowing women to work from home, thereby greatly facilitating child-rearing. Although this is one of the most flexible forms of employment, the proportion of workers in Hungary who work in this manner is only around 4–5%, which is low compared to the EU average.[43] The European-level regulatory framework is set out in the European Framework Agreement on Telework, which was concluded by the ETUC, UNICE/UEAPME, and CEEP on July 16, 2002. Among other things, the agreement prohibits discrimination, ensuring that teleworkers have the same rights as employees working at the employer's premises. In Hungary, this form of employment is spreading slowly, despite the fact that it could offer flexible working opportunities, particularly for women with young children.[44]

---

[40] Kording v. Senator für Finanz 100/95. [1997] ECR I–5289., Gerster v. Freistadt Bremen 1/95. [1997]
ECR I–5253.
[41] KSH Annual Report
[42] Mt. 196. § (1)
[43] Eurostat 2026
[44] Monori Gábor: *Esélyegyenlőség és feminista jog – a női jogok pragmatikus érvényesülése*, Doktori értekezés, 2011 https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/monori-gabor/monori-gabor-vedes-ertekezes.pdf.

4.3. Invisible Work-Housework

The characteristics of female employment are closely linked to the persistence of the traditional division of labor within the family. In Hungary, women have entered the labor market en masse in recent decades, yet the distribution of household and caregiving tasks has not changed proportionally. Women continue to devote significantly more time to household and child-rearing activities than men. As a result, working women face a double burden, which in the long term limits their leisure time, self-education, and social participation. The situation is exacerbated by the fact that social support systems—particularly childcare facilities and social benefits—are often unable to provide adequate assistance.

The lack of work-life balance also poses a significant challenge. Although women's economic participation is increasing, men's involvement in household responsibilities has not followed this trend.[45] As a result, women are trying to meet both workplace expectations and family obligations simultaneously. Research indicates that supporting work– life balance is not only important for individual well-being but also beneficial for employers, as it improves employee performance and commitment.

Social norms and expectations also have a significant impact on women's participation in the labor market. Traditional gender roles in Hungary continue to suggest that women's primary responsibilities are raising children and managing the household. This mindset limits women's career opportunities, a phenomenon well illustrated by the so-called "glass ceiling." Women often encounter invisible barriers early in their careers that hinder their advancement. The "maze" metaphor, increasingly used in the literature, refers to the fact that women's career paths are not linear but are fraught with numerous obstacles and uncertainties.[46]

---

[45] Belinszki Eszter. A munka nemesít?: Elméleti magyarázatok a nők munkaerő-piaci helyzetéről: *SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 1216-2051 1588-2853 7 1 133-153*, 1997.
[46] Nagy, 2009

Having children has a particularly strong impact on women's employment. In Hungary, due to the traditional family model, mothers often withdraw from the labor market for extended periods—up to three years. As a result, the employment rate of mothers raising young children drops significantly, particularly when children are aged 0–2. In international comparison, this decline is observable in several countries across the Central European region, but it is particularly pronounced in Hungary.[47]

According to research, women's labor market status is fundamentally determined by country-specific factors—such as family policy, labor market flexibility, and cultural norms. Among these factors, childcare services and parental leave systems are of particular importance. The availability of institutionalized childcare has a proven positive impact on women's employment and contributes to reducing the wage gap for mothers and narrowing the gender pay gap.

5. Possible Solutions in Hungary

In Hungary, experts and policymakers have proposed a number of potential solutions to increase women's labor force participation.

Accessible, affordable, and high-quality childcare facilities are needed in multiple locations, particularly in rural and disadvantaged regions. Expanding the current number of daycare spots could be a critical step, as the length of waiting lists prevents many parents from returning to work. Additionally, institutions adapting to parents' work schedules could help balance work and personal life.

The expansion of part-time work would also be an important step. The rate of part-time employment in Hungary is low. Encouraging companies (for example, through tax incentives) to offer such positions could promote women's participation in the labor market.

[47] Cukrowska - Orzewska – Lovász, Rigó: 12.

In addition, based on the positive examples seen during the pandemic, maintaining and expanding remote work provides an opportunity to balance child-rearing and work.

I also consider it very important to increase the role of fathers. Providing fathers with more paid parental leave can help share the burden of child-rearing and thereby facilitate women's return to work. International examples, such as those in the Nordic countries, show that this approach successfully reduces gender inequality.

It would also be helpful for parents if employers provided the opportunity for parents to take their leave flexibly, in installments.

However, to achieve the above, campaigns supporting women's employment and encouraging fathers' participation in child-rearing are needed to break down gender stereotypes.

Of course, the economic situation is one of the most important considerations for both employers and employees. Family-friendly workplaces (such as companies offering flexible work hours or childcare) could be encouraged through tax incentives.

6. Conclusion

I believe that women's status under labor law has undergone profound changes over the past 150 years, but there is still room for improvement. For men and women to truly play equal roles in their professional careers, further changes are still needed. To this end, it would be essential to support part-time employment, whether through tax incentives offered to employers, the integration of remote work – which is already widely practiced – or the promotion of flexible work schedules, all of which would help women return to the workforce more easily after childbirth. With these measures, it would not be as difficult for women to maintain the often-straining balance between their professional and private lives.

Bibliography

Legislation

1872. évi VIII. tc. 68. §. In: MANDEL: A nőkről szóló magyar törvénycikkek 238

1927. évi XXI. tc. a betegségi és baleseti kötelező biztosításról

1876. évi XIII. tc.

Convention No. 175. Convention concerning Part-Time Work.

Council Directive 97/81/EC of 15 December 1997 concerning the Framework Agreement on part-time work concluded by UNICE, CEEP and the ETUC – Annex: Framework agreement on part-time work

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

A TANÁCS AJÁNLÁSA a kisgyermekkori nevelésről és gondozásról: a 2030-ra vonatkozó barcelonai célok (2022/C 484/01)(2022. december 8.), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:32022H1220(01)

Az Európai Parlament és a Tanács 2006/54/EK irányelve (2006. július 5.) a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról (átdolgozott szöveg) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0054

Európai Bizottság: A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE EURÓPA 2020 Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf

Európai Bizottság: A BIZOTTSÁG JELENTÉSE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK a nemek közötti bérszakadék kezeléséről szóló 2017-2019-es uniós cselekvési terv végrehajtásáról, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0101&from=EN

References

BELINSZKI ESZTER. A. munka nemesít?: Elméleti magyarázatok a nők munkaerő-piaci helyzetéről: SZOCIOLÓGIAI SZEMLE 1216-2051 1588-2853 7 1 133-153. 1997.

BANKÓ Zoltán: Az atipikus munkajogviszonyok, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, PTE-ÁJK, 2010.

BRESZTOVSZKY: A magyar ipari munkásság életviszonyai, 23-24.

CSEHNÉ P. I.: Női szemmel: Háztartás és munka. Munkaügyi Szemle. 1. szám. 26-32. 2012.

EUROSTAT: Employed persons working from home by professional status - % of total employment.

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_ehomp$defaultview/default/table [2026. 04. 16.].

ERDÉLYI Dóra: Születéstől az iskoláskorig – gyermekgondozás a világ körül, https://www.oeconomus.hu/irasok/szuletestol-az-iskolaskorig-gyermekgondozas-a-vilag-korul/ (letöltés ideje: 2026.03.17.).

EWA CUKROWSKA-TORZEWSKA – LOVÁSZ – ANNA – RIGÓ – MARIANN: A nők munkaerőpiaci helyzete a visegrádi országokban, KRTK-KTI Műhelytanulmányok, https://real.mtak.hu/117666/1/CERSIEWP202046.pdf 4.40.

BORBÍRÓ Fanni – FÁBRI Anna – SZARKA Eszter: A nő és hivatása II. - Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből 1866-1895, Kortárs Könyvkiadó Kft, 2006.

HUERTA M. et al: , “Fathers' Leave, Fathers' Involvement and Child Development: Are They Related? Evidence from Four OECD Countries”, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 140, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/5k4dlw9w6czq-en. 2013.

KÉRI – KATALIN: Hölgyek napernyővel, Pro Pannonia, Pécs, 2008, ISBN: 9789639893092 144.

KONCZ – KATALIN: Nők a munkaerőpiacon, Számvetés a rendszerváltástól napjainkig az Európai Unióban érvényesülő tendenciák és követelmények fényében, Corvinus Kiadó, Budapest, 2008.

KONCZ Katalin: Nők az Európai Parlamentben, az európai uniós nőpolitika. Hungarian Statistical Review Statisztikai Szemle. Vol. 92. 10. szám, 853-873.

KOVÁCS – JUDIT: Utazás a női egyenjogúság körül, Kossuth, Budapest, 1966.

KSH éves jelentés, http: //statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?page=2&szst=QLI [2026. 04. 16.].

MONORI Gábor: Esélyegyenlőség és feminista jog – a női jogok pragmatikus érvényesülése, Doktori értekezés, 2011 https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/monori-gabor/monori-gabor-vedes-ertekezes.pdf.

NAGY Gyula: A nők gazdasági aktivitása és foglalkoztatottsága. Hungarian Statistical Review Statisztikai Szemle 2001.1, 35-55.

NAGYNÉ SZEGVÁRI – KATALIN: Út a nők egyenjogúságához, Kossuth, Budapest, 1981, ISBN: 9630917785.

NGUYEN L. L. A.: A. Férfiak és nők a munka világában. Nemi szerepek a munkahelyen. Magyar Pszichológiai Szemle, 2005. LX. 1. 111-134.

SZALAI Piroska: A női foglalkoztatás helyzete: tartalék a részmunkaidőben, https://www.ludovika.hu/blogok/ludeconblog/2023/06/21/a-noi-foglalkoztatas-helyzete-tartalek-a-reszmunkaidoben/.

VURI D.: Do childcare policies increase maternal employment?. IZA World of Labor 2016: 241 doi: 10.15185/izawol.241.

THE CONNECTION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S RIGHTS AND ANIMAL PROTECTION

A nők jogainak fejlődése és az állatvédelem kapcsolódási pontjai

KÁLLAI Erika*[*]

1. Introduction

Discrimination and equal opportunity are significant social issues today, which certain social groups, such as people with disabilities, the elderly, or women, face more frequently, primarily in the labor market and in the fields of education and healthcare. The changing social role of women was driven by economic and historical events beginning in the 19th century. *„We want women not to remain in their current restricted, subordinate role, not to be condemned to perpetual immaturity within the family"* - declared Hungarian activists in 1911.[1] During the industrial revolution and the world wars, women began entering the workforce in large numbers, which also transformed their social roles. Along with this, their status within the family changed, and a new perspective emerged due to their successes outside their home and their ability to earn their own income. However, social attitudes toward women changed only very slowly, despite the fact that by the end of the millennium, it had become evident in an increasing number of sectors that women could hold their own alongside their male companions. This study examines the historical development of women's rights and the intellectual and social connections between animal protection and these developments. An analysis of various historical periods highlights that women's social and legal status went

[1] ∗Dr. Erika Kállai, LL.M., PhD student, Deák Ferenc Doctoral School, University of Miskolc, email: erika.kallai@hotmail.com

[1] Jánossy G.: *A feminizmus Magyarországon, A szerző kiadása*, Szombathely, Vasvármegye Nyomdavállalat, 1911, 16.

through significant transformation from ancient civilizations through the Middle Ages and the early modern period to the emergence of modern civil societies. While women's rights in ancient and medieval societies were typically limited and were primarily tied to their family roles, the demand for equal rights gradually emerged during the Enlightenment and the period of 19th-century bourgeois transformation, taking shape in the 20th century through the expansion of political and economic rights. The study also highlights that parallels can be observed between women's movements and animal protection efforts. From the second half of the 19th century, both movements stood up in defense of vulnerable groups, building on the ideals of moral sensitivity, empathy, and justice. In many countries, women played an active role in establishing and operating animal protection organizations while also fighting for their own legal and social emancipation. Linking these two areas contributes to a more complex interpretation of the concept of social justice, as well as a deeper understanding of the historical development of gender roles and ethical norms.

2. Historical Manifestations of the Demand for Women's Equality: The Role and Status of Women in History

Throughout history, the roles of women and men – and consequently their social standing – have differed significantly, and there has been a tendency on the part of men to assert dominance over women. In the ancient world, religions were the defining forces of earthly life and social relations.[2]

In the Asian region, gender inequality first appears in the folk poetry of the pre-Confucian era. The Book of Songs records the social and cultural customs of that era as *follows: "If a son was born, they laid him on a bed and gave him a jade stone to play with; if a daughter was born, they laid*

[2] Szilágyiné Heinrich A.: A nők közjogi szerepe az ókori Rómában, *Miskolci Jogtudó*, (2018) 1., 29–44.

her on the ground and gave her a piece of pottery to play with."[3] Confucius's teachings are also based on this when he formulated the principle of distinguishing between the two sexes. According to Lin Yutang, the oppression of women and their subordinate status grew in direct proportion to the development of Confucianism. The Chinese Book of Rites emphasizes the distinction between superiors and inferiors, with women belonging to the group of inferiors. Women were not even allowed to sit at the same table as their brothers. Feminine virtues – particularly quietness, obedience, propriety, chastity, proficiency in household duties, and respect for the husband's parents – reflected values defined by men's social and familial positions. Women were in a position of economic dependence and accepted their subordinate status. *„In Confucianism, the happiness of men takes center stage, while women are assigned silent service, and their lives are regulated according to men's needs."*[4]

The emergence of the first known female leaders in history can be examined within the power structures of the ancient Mesopotamian city-states, particularly the Sumerian cult centers, as well as in ancient Egypt. Archaeological excavations have provided significant findings in this regard: during his excavations in the Ur region of Iraq, Leonard Woolley uncovered a female burial site dating back approximately 4,600 years, identified as that of a queen or high priestess. Tradition regards the woman, referred to as Subat, as a contemporary of Gilgamesh.[5]

In ancient Egypt, women's participation in economic and, under certain conditions, political life was not considered an exceptional phenomenon. Among the best-known examples are Hatshepsut, Hetepheres I, Cleopatra VII, and Arsinoe IV. In various periods, women's legal and financial autonomy was relatively widespread. Institutionalized forms of female succession to the throne can already be identified from the Second Dynasty

[3] Yutang 2010, 1–390.
[4] Pók K.: *Nők a vallásokban az ókortól napjainkig I. rész*, Barankovics Alapítvány 2015. (https://tinyurl.com/yc6nk353) [2026. 03. 01.].
[5] Szilágyiné Heinrich: i.m. 29–44.

onwards. Following the death of Thutmose II, his wife and half-sister, Hatshepsut, successfully ruled the state as regent and then as pharaoh for more than two decades.

The most important factor influencing the economic status of Egyptian women was their full legal equality in property matters.[6] *„Egyptian women enjoyed a degree of independence and freedom that women in the Middle East, Classical Greece, and even medieval Europe might have envied. The inheritance and property rights of Egyptian women were more favorable than those of married women in Victorian England."*[7] This social status was established by Egyptian rulers based on religious and moral principles and the law played only a secondary role.[8] Based on surviving archaeological remains, Ramses III reported on the achievements of his reign as follows: *„I have ensured that every woman in Egypt may go wherever she wishes with her head held high, and that no stranger may harass her. I have kept the land alive for everyone, whether from another country, a commoner, or a citizen, man or woman."*[9] In terms of property, inheritance, and civil rights, women were completely equal to men, unlike women living in the Babylonian, Greek, and Roman empires, the Jewish kingdom, and 19th-century Egypt.[10] According to ancient Jewish customary law, women, like slaves, could not serve as witnesses. According to Flavius, the reason for excluding women was *„the superficiality and gossip typical of their gender."*[11] In contrast, during the period under examination, Egyptian women possessed full legal capacity; they did not require the involvement of a male guardian or other representative for the validity of their legal acts. They could independently enter into contracts, manage their property, and act in their own name in

[6] Szilovics Cs: A nők szerepe az ókori Egyiptom adórendszerében, JURA 26 (2020) 4, 59–79.
[7] Wilson H.: *People of the Pharaos*, London, O' Mara Books Limited, 1999, 65.
[8] Herzog R.: *Az ősi államok*, Budapest, Corvina Egyetemi Könyvtár, 1999, 247.
[9] Wilson: i.m. 66.
[10] Szilovics: i.m. 59–79.
[11] Flavius J.: *A zsidók története*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1980, 85.

legal proceedings.[12] All free women, even married ones, had unrestricted control over their property, could start businesses, and could take out loans. This favorable legal and economic status applied only to free and wealthy women. Women who were slaves or foreigners did not enjoy these benefits.[13]

In the two most cultured nations of classical antiquity, Greece and Rome, women were nothing more than servants or objects of trade. In ancient Greece, in the two most significant city-states, Athens and Sparta, aside from differences in upbringing, expectations of wives were entirely the same: namely, that a married woman's duty was to bear children. Unlike the women of ancient Egypt, ancient Greek women did not enjoy many rights or much autonomy. They could not vote, own a land, or inherit property. The most important duty of women was raising children. Not many sources have survived regarding the status of ancient Greek women[14], since both historians and the individuals they wrote about were men, and the stories they told were also centered ont he men's world. Historians have primarily been able to reconstruct the roles of Spartan and Athenian women. Spartan women were required to train their bodies just as men did. This equality was evident in other areas of their lives as well; for example, they could own land. In Athens, little importance was attached to women's education; they were taught only to perform household chores, and after marriage, they were entirely at the mercy of their husbands. In the ancient Greek city-states, family households (oikos) operated, where women were expected to fulfill the roles of housewife and mother. By law, every oikos had to have at least one son and one daughter, so ancient Greek women gave birth every two to three years to ensure this despite high infant mortality rates. Boys were provided with a formal education, whereas girls were prepared solely for the role of mother.

[12] Wenig 1967, 12.
[13] Szilovics: i.m. 59–79.
[14] Cartwright M.: *Women in Ancient Greece*, World History Encyclopedia 2016. (https://tinyurl.com/5fkhaxzr) [2026. 03. 01.].

Women were under their father's supervision until marriage, and then their husband became their guardian. Men typically married at the age 30, while the average age of women at marriage was 14. Marriages were typically arranged. The father chose the future husband for his daughter. After marriage, women spent a significant portion of their time at home, cooking and raising children. A wife could rarely be her husband's soulmate, as she was too subordinate and less educated for this role. This role was filled by highly educated courtesans (hetairae). Women could not participate in public assemblies, could not vote, could not inherit, and could not make a will; therefore, upon their death, their property passed to their husbands. Preserving the family's wealth and name was considered very important; therefore, if only daughters were born into the family, one of the daughters became the heiress and was obligated to marry her father's closest male relative. If the girl was already married and her brother died, she had to divorce.[15] If a woman was widowed, she was often married off to one of her late husband's relatives so that the property would remain within the family. Those who did not wish to marry could become priestesses or courtesans.[16] It is no coincidence, then, that in ancient depictions, women were portrayed either as protectors of the family or as prostitutes. In Sparta, women's status was slightly better, as they could participate in sports and learn to sing and dance in order to become perfect mothers. *„This training instilled the polis's value system in Spartan women through the medium of poets' poems, thereby preparing them to conform to the gender roles, behavioral patterns, and duties that made the maintenance of the Spartan state possible."* According to ancient writers, physically strong people symbolize the strength of the state, and strong women give birth to strong children. According to Millender, *„the upbringing of the strong mothers of*

[15] Ritoók Zs. – Sarkady J. – Szilágyi Gy: *A görög kultúra aranykora*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984, 366.

[16] De Boer J. Z. – Hale J. R. – Chanton J.: New evidence for the geological origins of the ancient Delphic oracle (Greece), *Geology* 29 (2001) 8., https://doi.org/10.1130/0091-7613(2001)029%3C0707:NEFTGO%3E2.0.CO;2, 707–710.

Spartan warriors" played a major role in ensuring that sport held a prominent place in the life of the city-state. Spartan women married around the age of 18, and their most important task was to bear strong Spartan children. A distinctive feature of the Spartan system of inheritance was that, in the absence of a male heir, women could also inherit land, which, however, ultimately became the property of their husbands and then their firstborn sons.[17] Of course, there were women in ancient Greece who were not satisfied with the duties of running a household and raising children, such as Sappho, known for her poetry, who wrote love poems to young girls on the island of Lesbos, or Arete, who taught philosophy and strove to promote gender equality in the ancient world. Aspasia, Pericles's mistress, gained immense influence and was highly respected for her wisdom. Agnodice, meanwhile, is considered Athens's first female physician, who practiced medicine dressed as a man because women were not allowed to practice medicine.[18] In ancient times, households formed economic communities in which women were the producers. Although the work was very hard and essential for the family's survival, women's labor was not considered work. Women's work involved not only caring for children, baking bread, and washing clothes in the stream, but also 12-16 hours of daily labor in the fields. Xenophanes, the founder of the Eleatic school, expressed this view: *„The gods created women for domestic work, and men for everything else."*[19]

In ancient Rome, women also held a subordinate social role, which manifested itself in their being under guardianship and in the provision of a dowry upon marriage.[20] Throughout Roman legislation, from the earliest records to the Justinian Code, women were always in a position of

[17] Millender E. G.: Kingship, The History, Power, and Prerogatives of the Spartans' 'Divine' Dyarchy, in: Powell A (ed.) A Companion to Sparta, Wiley Online Library 2017. https://doi.org/10.1002/9781119072379.ch17..
[18] Németh 2001, 7–10.
[19] Sullerot E.: *A női munka története és szociológiája*, Budapest, Gondolat, 1971, 430.
[20] Visky K.: A női becsület a római világban, *Antik Tanulmányok* 31 (1984) 1, 45.

oppression.[21] It is an indisputable fact, however, that „In the Roman world, women were accorded special respect, which was related to the fact that women could count on being treated and judged differently. Women stood out as serious and respectable figures in both private and public life, surrounded by esteem from their husbands and reverent respect from family members and the family's slaves."[22] This privileged status, however, was secured only by custom (mores) and not by law.[23] Women were at a disadvantage in the Roman legal system and were considered second-class citizens in many respects.[24] In ancient Rome, the fact that someone was born a woman significantly limited her legal capacity and ability to act. One of the prohibited areas was public participation and appearing in public. Women could not hold office, could not assume responsibility for others, and could not manage the affairs of others either.[25] The most important rule characteristic of the entire era can be found in Ulpianus:[26] *„Women are excluded from all civil and public offices. And therefore they cannot be judges, hold office, sue, act as surety for anyone, or serve as agents."*[27] Not only were public offices and positions barred to women, but certain private occupations as well. In general, women were not prohibited from engaging in business activities, but, for example, a woman could not be a banker, as that was considered a male occupation.[28] The Roman head of the family (patria potestas) held

[21] Brósz R.: *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964, 121.
[22] Visky: i.m. 43–44.
[23] Szilágyiné Heinrich: i.m. 29–44.
[24] Brósz: i.m. 122.
[25] Péter O.: „Feminae improbissimae", A nők közszereplésének és nyilvánosság előtti fellépésének megítélése a klasszikus római jog és irodalom forrásaiban, *Miskolci Jogi Szemle* 3 (2008) 2, 77–94.
[26] Ulpianus, Digesta 50.17.2: „Women are excluded from all civil and public offices; therefore, they cannot be judges, hold public office, stand for election, act on behalf of another, or serve as agents."
[27] Brósz: i.m. 122.
[28] Grubbs J. E.: *Women and the Law in the Roman Empire, A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*, Oxon, Routledge, 2002, 55.

power over life and death within his household. Daughters only escaped their father's authority upon marriage, but then they immediately had to accept their husband's exclusive authority. With the gradual dissolution of the Roman family (familia), the institution of female guardianship (tutela mulierum) went through a transformation. By Gaius's time, guardianship over women existed only formally; the legal institution itself had essentially become hollow. By the 2nd century CE, as a result of socio-economic processes, women became increasingly involved in economic life. This economic role ranged from the duties of an owner of inherited landholdings to the management of a family-run small business. In terms of private law, women began to gain greater freedom; however, the law, shaped by men, remained unchanged in its view that a woman's place was in the home and that her behavior should be modest and restrained. Any woman who attempted to appear in public or exert influence in political life faced negative judgment from society.[29] During the imperial era, of course, no woman played a decisive political role, but this fact did not alter the general legal status of women. In Rome during the imperial era, the Aristotelian view dominated the relationship between men and women. According to this view, a natural hierarchy prevails among humans: in the animal kingdom, the male is the stronger and therefore the ruler, while the female is the weaker and therefore subordinate to the male. According to Aristotle, society consists of slaves and free people. Slaves are those who can only live by depending on others, and they possess just enough intellect to perceive their surroundings. Nevertheless, quite a few women played important roles in political life, such as the Roman Livia, wife of Augustus, or the Delphic priestess, Pythia.

The renowned French medievalist Georges Duby titled one of his collections of essays Mâle Moyen Âge (The Male Middle Ages). By this, he intended to suggest that from the end of the 5th century to the end of the 15th century, male dominance prevailed in both public and private life

[29] Péter: i.m. 77–94.

in Europe. Women's lives in the Middle Ages were shaped by the Church and the aristocracy.[30] A woman's status was greatly influenced by where she was born, and her future fate depended, for example, on how much land she brought into the marriage. At this time land was synonymous with power. The teachings of the Church had an enormous influence on the social perception of women, especially in the early Middle Ages. At that time, the female gender was often either demonized or idealized in a virginal, goddess-like image. According to medieval monks, *„The venom of a viper or a dragon is less harmful to men than the proximity of women."* Beginning in the 12th century, with the rise of the cult of Mary, the social perception of women gradually became more favorable, and religious ideals portrayed women as more respectable, morally positive figures. At the same time, the ideal of chivalry also contributed to the portrayal of women in culture as ideals worthy of protection and courtship. Women's status and opportunities expanded following the outbreak of the Black Death pandemic in 1347-1352, which calimed so many lives, that women were able to inherit ownership of their late husband's businesses.[31] Within the framework of the feudal social order, the landowner – the lord – owned and controlled the land, which he leased to serfs who were obligated to perform land-bound services. The lord's authority extended to the entire serf family, for example, he decided whom a girl would marry. After the marriage, the girl's husband assumed legal and economic responsibility, so it was the woman's husband who was sued if she committed a transgression. Marriages, especially among the higher social classes, were arranged with the involvement of intermediaries. It was not uncommon for girls to be betrothed as infants or young children, with the actual betrothal ceremony taking place around the age of 12. In medieval society, a woman's duties included maintaining the household, assisting her husband

[30] Mark J. J.: *Women in the Middle Ages*, World History Encyclopedia 2019. (https://tinyurl.com/5caebxew) [2026. 03. 03.].
[31] Migdol E. – Morrison E. – Grollemond L.: *What Was Life like for Women in the Middle Ages?*, Getty, 2021. (https://tinyurl.com/3y47jjy7) [2026. 03. 03.].

in his work, and bearing children. Most women lived their lives without leaving any written record behind, while working in the fields, on the farm, and at home. In the Middle Ages, women's work was considered dishonorable. In the 14th century, for example, women earned only three-quarters of what men earned. By the 15th century, female day laborers were receiving only two-fifths of the wages earned by male day laborers. Due to low wages, the supply of female labor increased, which provoked serious resistance from male society; for example, in 1324, the wool weavers of Strasbourg filed a complaint against women who worked without being members of the guild. During the Renaissance, men brought all previously female occupations into their sphere of interest, such as silk production in France, with the result that only poorly paid jobs remained for women, and they were forced back into agriculture and domestic work.[32]

Historically, starting in the 15th century, we find women who openly spoke out against the social disadvantages that limited women's advancement, but no organized movement had yet emerged at that time. The Venetian writer Christine de Pizan advocated for women's education and protested against the Church's view that women were morally weaker and more prone to sin. The English writer Mary Astell also advocated for women's education and criticized the inequalities between women and men within marriage. In the 17th century, Aphra Behn, the first English female playwright, also examined the issue of marriage in her works, particularly marriages of convenience arranged by parents.[33]

The Enlightenment of the 18th century paved the way for women's movements, as conflicts arising from the changing social and economic environment intensified. Lacking a clear concept and effective coordination, early organizations fought for political rights. They framed their demands within the ideals of the revolutions and joined forces with

[32] Sullerot: i.m. 1–430.
[33] Antoni R.: *A feminizmus története – vázlatos áttekintés*, Nőkért Egyesület (https://tinyurl.com/5uuc253a) [2026. 03. 05.], 2010.

the revolutionaries. In the 1860s, it was only activists specifically fighting for women's rights who recognized that the struggle must begin in the realm of education.[34]

In England, the case of Sarah Bly marked the beginning of a process of legal expansion characteristic of the English legal system regarding women's rights. Bly was elected as an official of the City of London in 1739, which was a significant moment because women also voted in her election. That means, women in London had the right to vote based on their property, as judicial precedent, citing a case from the reign of Charles I, held that a single woman, if she was a freeholder, could have a voice in Parliament.[35] Nevertheless, even in England, the struggle for political rights did not gain momentum until after 1832, largely due to the Reform Act. Institutions offering higher education for women, such as Bedford College or Queens College, were not established until the mid-19th century.[36]

Women's movements on the American continent began in connection with the War of Independence in 1776. The struggle for women's freedom was intertwined with the issue of civil rights, primarily the fight to abolish slavery. In America, the 1787 Philadelphia Congress demanded equal rights for women; however, the War of Independence left the legal discrimination against women unchanged in most states. Under common law, a married woman was considered legally dead, forming a single entity with her husband. This view meant not only exclusion from public law but also a lack of legal capacity in private law. The first organized women's movements emerged between 1830 and 1840, fighting not only for the right to vote but also for the revision of these distinctions and for women's

[34] Császár K.: Nőmozgalmak a dualizmus-kori Magyarországon (1867-1918), JURA 19 (2013) 1., 117–128, 117–128.
[35] Mason B.: *The Story of the Women's Suffrage Movement*, Burbank, Legare Street Press, 2021, 1–126.
[36] Nagyné Szegvári K.: *Út a nők egyenjogúságához*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1981, 7–18.

identity.[37] The second wave began in the United States in the early 1960s.[38] The basis for the aspirations of this latter period, known as new feminism or bourgeois feminism, was a critique of consumer society and the family.[39]

In Europe, France served as the starting point for new ideas, although the thinkers of the 18th-century Enlightenment did not hold unified views. According to some authors, most thinkers of the century believed that the prejudice regarding women as inferior stemmed from upbringing and that no innate social difference could exist between the sexes, since *„the soul has no gender." („l'âme n'a pas de sexe"*)[40] However, Montesquieu, Rousseau, Voltaire, Diderot, and Rousseau's revolutionary followers, Robespierre and Chaumette, held conservative views on women's rights.[41] The ideology of the Enlightenment was human-centered, and Condorcet had already demanded political rights for women as early as 1787, yet the French National Assembly of 1791 maintained the complete legal distinction. The Jacobin Convention even banned the operation of women's associations, meaning that the ideals of the Revolution left half of humanity out of the emancipation plan.[42] Napoleonic legislation proved to be even more conservative than that of the Revolution, for example, in Napoleon's Civil Code (Code Civil, 1804), he placed married women under guardianship. He justified this measure by stating that *„A woman who can do as she pleases is not even French."*[43] Olympe de Gouges, a writer and pioneer of feminism, wrote her work Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne (Declaration of the Rights of Women and Citizens) in 1791, which was modeled after the Declaration of the Rights

[37] Pogány Zs: *Nőemancipáció 1790-1848*, Budapest, Minerva Kiadó, 1937, 5–7.
[38] Passerini L.: *A nők és a feministák története*, Budapest, Balassi Kiadó, 2003, 148.
[39] Császár: i.m. 117–128.
[40] Palasik M.: *A nő és a politikum: a nők politikai szerepvállalása Magyarországon*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2007, 17–22.
[41] Szegvári: i.m. 7–18.
[42] Pogány: i.m. 7.
[43] Császár: i.m. 117–128.

of Man and of the Citizen. The declaration is a draft of a French legislative text demanding the full legal, political, and social assimilation of women. Olympe de Gouges defends the cause of women without irony regarding male prejudices, and wrote that *„women are born free and are equal to men in their rights."*[44]

Mary Wollstonecraft, the pioneer of modern women's rights movements, wrote her book „The Vindication of the Rights of Woman" in 1792, in which she advocated for gender equality. Wollstonecraft considered domestic tyranny to be the greatest obstacle to women's emancipation. In her work, she argues that the differences in character perceived between the sexes are socially constructed. The bored aristocratic woman, whom the author likens to a bird of fine plumage imprisoned in a golden cage, appears foolish and spends her time on trivial pursuits and excessive beauty treatments because she lacks an education, and thus her character develops in this way. Wollstonecraft's ideal is the woman as an equal citizen, not a simple-minded, chattering creature destined to wither away at home and serve as light entertainment for men weary of the public sphere – yet she was accused of excesses. In her book, Wollstonecraft explains that with proper schooling, women awaken to self-awareness and can make use of their intellectual capabilities. She asserted that women are human beings just like men, but are made weaker only by the influence of their upbringing. Among her demands were the abolition of double standards regarding gender morality, that women be judged by the same standards as men, and that they have the right to learn, work, live independently, and engage in politics. Contemporary society received Hannah More more positively in 1799, she articulated the need for women's education in a conservative manner, based not on the principle of autonomy but of a subservient role. In her view, women should receive an education so that they could be better moral guides for their children. More

[44] De Gouges O.: *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne*, La Tour-d'Aigues, L'aube, 2023, 1–126.

also spoke out against arranged marriages and regarded friendship between a man and a woman as the foundation of marriage. In 1820, a man, William Thompson, spoke out for women's interests and compared women's situation to that of slaves.[45] John Stuart Mill and his wife, Henriett Mill, began publishing their joint works in 1830, in which they articulated women's civil equality and the expansion of their economic opportunities. Advocates of legal equality formed a unified group starting in 1840, thereby institutionalizing the movement. In England, for example, Emmeline Pankhurst mobilized half a million people at a demonstration, highlighting the support for liberal ideals. In 1903, Pankhurst founded the Women's Social and Political Union (WSPU), one of whose primary goals was to secure women's suffrage. Their motto was *„Deeds, not words.*"

The first organized feminist movement began in England in the early 20th century, then spread to the United States and other parts of the world. Their primary goal was to secure women's right to vote. This is the origin of the term „suffragist," which became a commonly used descriptor for the first wave. European and American suffragists demanded legal equality and the right to vote for women. In 1857, after Caroline Norton caused a great public outrage by revealing her own abusive marriage – from which, when she tried to escape, her husband barred her from their home and deprived her of seeing their child – a bill was passed, the Infant Custody Act, to facilitate divorce for women; however, the conditions were still not equal to those of men, as it granted custody of children under the age of seven to the innocent wives separated from their husbands, and visitation rights for older children. In her own case, however, she was unable to enforce the law, as her husband still refused to hand over their children and would not reveal their whereabouts. Part of Norton's work involved the passage of two additional laws aimed at improving the status of women. The first one was the Matrimonial Causes Act, which came into effect in 1857 and mitigated the gender-based double standard regarding the ability

[45] Antoni: *A feminizmus története – vázlatos áttekintés*.

to file for divorce, simplified the previously nearly impossible and costly procedure, and included cruelty and desertion as possible grounds for divorce for women. The second one was the Married Women's Property Act of 1870 ensured that women could inherit property and established that their wages belonged to them, not their husbands.[46]

The bourgeois liberal women's movements, which are vividly present in the public consciousness, thus emerged in the second half of the 19th century, but they did not gain significant influence until the 1890s. The most recent scholarly literature divides the history of European women's movements into the following four phases: 1.) from the Enlightenment to the end of the French Revolution and the Napoleonic era; 2.) from the „backlash" against Napoleonic legislation to the early women's movements; 3.) from the 1860s to 1890, the beginning of organized women's movements; and 4.) from 1890 to the golden age of women's emancipation movements and international organizations, which came to an end with World War I.[47]

At the first Congress of the Internationale in 1866, a resolution was adopted recognising women's equal right to employment, among other issues. The second Congress of the Working Men's International Association was held in 1899, among the speakers was Clara Zetkin, who wanted to promote women's right to work, the protection of mothers and children, and women's participation in public life. In 1911, Zetkin organized the first International Women's Day.

In Hungary, the feminist movement was represented by the Feminist Association, which had two hundred members (fifty of whom were men), led by Róza Bédi-Schwimmer – who received the Nobel Peace Prize in 1937 – and Vilma Glücklich. In addition, there was the social democratic faction led by Mariska Gárdos and the Hungarian Women's Association,

[46] Murray A.: *Caroline Norton – Family Law's Forgotten Heroine*, Financial Remedies Journal 2022. (https://tinyurl.com/2rfu3n9k) [2026. 03. 05.].
[47] Paletschek S. – Pietrow-Ennker B.: *Women's emancipation movements in the nineteenthcentury*, Standford, Standford University Press, 2004, 307–315.

which represented the Christian-conservative wing within the movement. The activists published their arguments in politically oriented women's magazines, addressing current issues such as women's suffrage, women education, women's employment, and questions related to sexuality and prostitution. The significance and social acceptance of feminist ideas is evidenced by the fact that, as a result of the activities of the Men's League (founded by men who supported women's political rights), women were granted partial suffrage in Hungary in 1918.[48]

The ideology known as second-wave feminism fought for further improvements in women's status, including the right to choose regarding abortion. A representative of second-wave feminism was Valéria Dienes,[49] who emphasized the distinctiveness of women and the value inherent in their differences. The ideological unity of feminism was disrupted by Virginia Woolf's essay „Three Guineas", published in 1938, which was only translated into hungarian in 2006. The essay tried to answer the question of how war could be prevented.[50] Woolf consistently avoided giving a direct answer, claiming that she could not understand political causes since she was merely a woman; yet, through her examination of the

[48] Section 1 of the 1918 People's Law I: „Every woman who has reached the age of twenty-four, has been a Hungarian citizen for at least six years, and can read and write in any of the languages spoken in the country has the right to vote in the National Assembly."
[49] Valéria Dienes was the first Hungarian woman to earn a doctoral degree. The first Hungarian woman to earn a degree was Vilma Hugonnai, who received her medical degree in 1879 not in Hungary but at a Swiss university; however, she tried in vain for a long time to have it recognized in Hungary, and she had to wait a very long time – she was awarded her doctorate in Hungary only 18 years after graduating from the University of Zurich. The first female student in Hungary crossed the university threshold in 1896; she was none other than Vilma Glükclich, one of the leading figures of the Hungarian women's rights movement. She was thus the first woman in Hungary to earn a university degree in the humanities. The first medical degree awarded to a woman at a Hungarian university was granted on November 3, 1900, to Sarolta Steinberger, an obstetrician and gynecologist. The first Hungarian female lawyer, Dr. Margit Ungár, passed her bar exam with honors in June 1928, and, breaking with tradition, her diploma was presented to her in a pink silk case tied with a gold ribbon. Kornis Gy: *Nők az egyetemen*, Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 1925, 1–48.
[50] At the time the book was written, the Spanish Civil War was still a major concern for the public.

social oppression of women, she dissects contemporary society and shifts the focus from political causes to the social causes of war. In this work, Woolf exposes a society controlled by men and consumed by a lust for power. By presenting the situation of women, she highlights how the tools of oppression – even if it's invisible –live among us, in our subconscious thoughts, habits, and words. Another seminal work of this new ideology is Simone de Beauvoir's philosophical treatise „The Second Sex", published in 1949. The book presents the history of women, the history of women's movements, the portrayal of women in certain literary works, and myths surrounding women, and explores from various angles the question of why women are the *„other".* She concluded that nothing determines the subordinate role assigned to women in society, and that this role cannot be justified on biological, psychological, or historical grounds. Without explicitly using the term, she lays the groundwork for gender theory and is the first to point out how social gender is constructed upon biological gender.[51]

3. Women's Associations in Hungary

From the second half of the 19th century, women's associations and organizations were established one after another throughout Europe, including in Hungary. The primary goal of these organizations was usually charitable work; in many cases, they also served to organize the female members of a particular religious denomination within a communal and charitable framework. On March 15, 1861, the wives of János Damjanich, Lajos Batthyány, and Pál Ferenc Zichy founded the National Association of Hungarian Housewives, whose objectives included promoting women's professions and establishing orphanages, kindergartens, and nurseries. It considered the support of orphans of soldiers who fell in the 1848–49 War of Independence to be a priority. Within the framework of the orphanage

[51] Bernard C.: *Simone de Beauvoir, A Montparnasse asszonya*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2023, 1–444.

established in 1866, elementary and secondary schools were also organized, enabling the institution to fulfill not only a social but also an educational function.[52] The Pest Israelite Women's Association was founded in the same year and established a similar institution. From 1869, it operated a free meal service, and from 1910, a maternity home, playing a significant role in the city's social welfare system.[53] In 1869, following an appeal by Pálné Veres and Hermin Beniczky, the National Women's Educational Association was founded. The association's income came from donations, foundation grants, and admission fees from balls, recitals, and concerts; it also received approximately 50 000 forints in aid. With these funds, they established member institutions, operating one elementary and three upper-level classes for female students, with approximately 80 students annually. The institution became a key factor in the modernization of women's education in Hungary during the Dual Monarchy.[54]

In 1884, under the patronage of Archduchess Mária Dorothea, daughter of Archduke Joseph Karl Ludwig, the Mária Dorothea Association was founded, bringing together nearly a quarter of the country's approximately 3 700 female teachers, including approximately 1 000 nuns. The association's primary objectives were to consolidate the foundations of national women's education and to improve the financial and social status of female teachers. By 1895, the organization had 1 153 members and four regional chapters in Győr, Kolozsvár, Újvidék, and Fiume, indicating its nationwide reach and organizational structure. In her work published on the association's tenth anniversary, Albinné Csáky reported that the association organized regular lectures on scientific and social topics, published eleven volumes, and also maintained its own library.[55] In 1889,

[52] Vámossy Gy: *A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének története 1861-1911*, Budapest, Schmidl Sándor Könyvnyomdája, 1911, 1–47.
[53] Friedmann G.: *A Pesti Izr. Nőegylet 1866-1885*, Budapest, Hungária Könyvnyomda, 1885, 1–120.
[54] Straub L. 1920, 1–16.
[55] Count Csáky 1895, 1–196.

a home for female teachers was established in Budapest, providing housing for eight people, thereby supporting the livelihood security of female teachers who were just starting their careers or in need. The National Women's Industrial Association was founded in 1890, with the primary goal of establishing a women's industrial school, as well as facilitating employment for graduates and providing financial support so that they could engage in self- employment. In 1892, the Lujza Association was established, which primarily sought to provide job opportunities for women in need. As a Protestant-oriented organization, the Zsuzsanna Lorántffy Association carried out a wide range of activities, with its scope of operations extending from welfare assistance through education to community organizing.[56] In 1897, the National Association of Female Civil Servants was founded, bringing together women from the middle class. Its program aimed to open up well-paying intellectual careers, achieve equal pay with men, and ensure equal educational opportunities. The organization's activities were already oriented toward the advocacy of women's interests and professional representation in the modern sense.[57]

In the 1890s, influenced by Christian social parties and ideological trends in Western Europe, Catholic women's protection initiatives gained strength in Hungary as well. Within this framework, the National Catholic Women's Protection Association was established, which founded 16 girls' circles and 20 women's protection associations nationwide.[58] In 1907, Pálffy Pálné founded the National Association of Catholic Housewives, which became independent in 1908. The St. Margaret Circle of University Female Students was established with the support of Ferenc Hanuy, while the National Association of Catholic Female Civil Servants and Female

[56] Synod Archives 2026.
[57] Molnár Z.: A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914, *Hadtudományi Szemle* 13 (2020) 3., https://doi.org/10.32563/hsz.2020.3.10, 133–146.
[58] Sándorfi M.: *Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. sz. első felében*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2004. (1–2), 135–164.

Commercial Employees was founded on the initiative of Sarolta Korányi. Antal Buttkay is credited with founding the Association of Catholic Girls. The Christian Social Party was established in 1903, in its social policy program, it committed to establishing homes for domestic workers and ensuring job opportunities. The Social Mission Society was founded in 1908 with the support of Ottokár Prohászka; in its work, nuns cared for children facing difficulties. The organization also established a Women's Protection Office, and in 1912 the Catholic Women's Patronage was founded, whose members also carried out prison ministry. An institutional form of representation for working women emerged in 1903 with the founding of the Hungarian Working Women's Association; the organization's secretary was Mariska Gárdos. In 1905, the newspaper Working Woman (Nőmunkás) was launched under her editorship. As part of its international connections, the Hungarian branch of the International Council of Women was established in 1905 under the name Federation of Hungarian Women's Associations. Starting in 1909, the federation published its own newspaper titled United Forces (Egyesült Erővel), edited by Flóra Perczelné Kozma and Ilona Szemere.[59]

At the turn of the century, the advocacy for female workers was ineffective because the members of women's associations typically came from the middle class and the aristocracy, and in many cases they viewed women's employment in industry with reservations. At the same time, labor organizations focused primarily on the interests of male workers, who constituted the numerical majority, thus pushing the specific problems of female workers into the background. The bylaws of the General Workers' Association did not allow for female membership, which institutionally excluded them from organized advocacy.[60]

[59] Kereszty O.: A női szerepek tematizálása A Nő és a Társadalom című folyóiratban (1907–1913), *Neveléstörténet* 62 (2012) 9–10, 187–197.
[60] Kéri K.: *Hölgyek napernyővel, Nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867–1914*, Pécs, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, 2008, 78–90.

In the wake of the economic growth and modernization following the 1867 Compromise, not only did new professions emerge, but the number of movements and associations uniting women fighting for equal rights also began to grow, with their ideas conveyed through publications such as Családi Kör, Magyar Bazár, Nők Lapja, and Nemzeti Nőnevelés. The issue of women's equality had grown into a global cause. Women's associations had their origins in the Reform Era and flourished during this period, as their role and activities became increasingly significant. It was during this time that the Pest Women's Benevolent Association and the Buda Women's Charitable Association were founded, and other organizations that played prominent roles included the National Women's Educational Association, the National Association of Hungarian Housewives, the National Women's Industry Association, the Pest Jewish Women's Association, the Mária Dorothea Association, and the Fröbel Association, which focused on early childhood education. To publicize their work, they secured agreements with certain newspapers to regularly feature their activities. Among these was the Magyar Bazár, which served as the official publication for the National Women's Educational Association and the National Association of Hungarian Farmwives, and Családi Kör, which, led by Emília Kánya, sought to publicize the work of the National Women's Industrial Association and emphasized the importance and relevance of women's employment. The Mária Dorothea Association was the last association to be founded during this period; it was originally established to create a shelter for female teachers. Contrary to its original objective, however, it eventually evolved into the first women's association in Hungary that not only engaged in charity work and the improvement of women's conditions but also fulfilled the role of professional advocacy. Antonina de Gerando had already highlighted the power inherent in solidarity at that time.[61] In 1904, with the formation of the Feminist Association from the National Association of Female Civil

[61] Kéri K.: *De Gerando Antonina pedagógiája*, Katedra 27 (2019) 1, 7–10.

Servants, a new era of women's associations began.[62] Parallel to the institutionalization of women's associations, Hungarian civil society also witnessed the emergence of organized animal protection initiatives, which increasingly relied on civic participation, charitable work and public awareness campaigns.[63]

4. The Role of Women in Animal Protection

In the past, women and animals were often considered equally irrational and inferior. Women have played a central role in the field of animal protection since the 19th century.[64] The animal protection movement, which encompasses animal rights and animal welfare, was typically initiated and led by women, perhaps because women are more likely to support animal rights than men. According to Linda Pifer's 1996 study on adolescents, factors that may partly explain this difference include attitudes toward feminism and scientific literacy, and a greater emphasis on support or empathy among women.[65] Many of the major British animal welfare organizations founded in the late 1800s and early 1900s – which were considered radical in their time – were founded by women, such as Mary Tealby, who established the Battersea Dogs' Home in 1860,[66] and Frances Power Cobbe, who founded the National Anti-Vivisection Society in 1875 – the world's first anti-vivisection organization.[67]

From the very beginning, women have proven to be more sensitive to all forms of oppression, including animal cruelty. While the American

[62] Borbíró F.: Budapesti nőegyletek 1862–1904, in: Fábri A. - Várkonyi G. (ed.): Nők Világa, Argumentum, Budapest, 2007, 186–187.
[63] Koncz Ibolya Katalin: Állatvédelmi szakfolyóiratok megjelenése a 19. századi Magyarországon *Acta Animalia Hungarica* 2025. 1. 26-33. 29-30.
[64] Donald D.: *Women against cruelty: Protection of animals in nineteenth-century Britain*, Manchester, Manchester University Press, 2021, 467.
[65] Pifer L. K.: Exploring the Gender Gap in Young Adults' Attitudes about Animal Research, *Society & Animals* 4 (1996) 1., https://doi.org/10.1163/156853096X00034, 37–52.
[66] Jenkins G.: *A Home of Their Own: The Heart-warming 150-year History of Battersea Dogs - Cats Home*, London, Transworld Publishers, 2011, 1–288.
[67] National Anti-Vivisection Society (NAVS) 2026.

suffrage movement was intertwined with the abolition of slavery, there were several early British women's rights activists who also fought against vivisection – that is, the dissection of animals while they are still alive. Among them stands out the Irish women's rights and animal rights activist, founder of the world's first animal protection organization, Darwin's friend and fierce critic, Frances Power-Cobbe, who founded two organizations, which are still active today and aim to restrict animal experimentation: the Society for the Protection of Animals Liable to Vivisection (1875) and the British Union for the Abolition of Vivisection (1898).[68] Frances Power-Cobbe was among the first to pay attention to the problem of domestic violence and was at the forefront of the fight against the vivisection of animals for scientific purposes. She participated in feminist campaigns for suffrage, for the admission of women to university on the same terms as men,[69] and for property rights for married women. In 1867, she became a member of the London Society for Women's Suffrage. She was concerned with domestic violence and, in connection with this, the problem of women's financial vulnerability. She wrote an article titled „Wife Torture" in England and published several similar pamphlets. Her work contributed to the enactment of the new Matrimonial Causes Act in 1878, under which a woman who had suffered violence could live separately from her husband, retain her earnings, and obtain custody of her children under the age of ten.[70] She saw a clear connection between the oppression of women, child abuse, and animal cruelty due to the vulnerability of victims, and she tried to combat all three. In 1875, she was founder of the National Anti-Vivisection Society, an organization that played a major role a year later in the passage of the Cruelty to Animals Act, which was replaced 110 years later, in 1986, by the Animals (Scientific Procedures) Act. The 1876

[68] Antoni R.: *Nők az állatkínzás ellen – okt. 4.: az Állatok Világnapja*, Nőkért Egyesület 2011. (https://tinyurl.com/bdhh4vpf) [2026. 03. 11.].
[69] McDonald L.: *Women theorists on society and politics*, Waterloo, Wilfrid Laurier University Press, 1998, 1–326.
[70] Hamilton S.: *Frances Power Cobbe and Victorian Feminism*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2006, 1–203.

Cruelty to Animals Act imposed restrictions on the practice of animal experimentation and introduced a licensing system.[71] However, Cobbe later became disappointed, considering the results achieved by the law to be insufficient, because it failed to put an end to cruel animal experiments; it only made the conditions somewhat stricter.[72]

In Edwardian England, the „Brown Dog Affair" sparked a serious social and scientific debate on the ethics of animal experimentation. The case involved the autopsy of a conscious dog, which was performed in front of sixty medical students. After the incident became public, British animal rights movements, particularly the anti-vivisectionists, launched a campaign to restrict such experiments. The scientific community was divided, some emphasized the scientific significance of the research, while others considered the practice ethically objectionable. In the long term, the scandal contributed to the tightening of ethical regulations on animal experimentation and promoted greater consideration of the ethical dimensions of science's social acceptance.[73] According to Coral Lansbury[74], women recognized in the restrained and tortured dog a reflection of their own suffering – namely, that of the suffragettes on hunger strike at Brixton Prison, who were restrained and subjected to extremely painful force-feeding through the nose, as well as the agony of women labeled as hysterical strapped to a gynecological operating table and subjected to clitoridectomy and sterilization.[75]

[71] Fazekas F.: Az állatvédelmi jog hazai története a brit modell tükrében, *Miskolci Jogtudó*, (2022) 1., 48–59.
[72] Murray: i.m.
[73] Thomas V.: *The Brown Dog Affair*, The Animal Turn 2024. (https://tinyurl.com/ymwa468d) [2026. 03. 12.].
[74] Lansbury C.: *The Old Brown Dog: Women, Workers, and Vivisection in Edwardian England*, Madison, The University of Wisconsin Press, 1985, 1–232.
[75] Showalter E.: *The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830-1980*, New York, Pantheon Books, 1985, 1–312.

Preceding the work of Frances Power Cobbe, the first major dog and cat shelter was also founded by a woman, Mrs. Mary Tealby, in Battersea, England, and Queen Victoria, who was also an animal lover.[76]

The love for animals was also evident in numerous literary works. A very beloved and famous figure of the Victorian era was Elizabeth Barrett Browning's dog, Flush.[77] In her novel of the same title,[78] Virginia Woolf recounts from Flush's perspective the poetess's budding romance with Robert Browning, her elopement, and her later life. All three Brontë sisters were known to be great lovers of cats and dogs, especially Emily.[79]

Christine Stevens, who founded the Animal Welfare Institute (AWI) in 1951, and Ingrid Newkirk, who co-founded People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) with Alex Pacheco in 1989, are also considered prominent animal rights activists. No matter how questionable some of their campaign photos may be, they maintain the only list of companies that test on animals and those that do not—a list that is both reliable and constantly updated. PETA occasionally uses women as objects in their campaigns, such as nudity as part of the campaign against fur, the use of the female body to symbolize meat, or the action by the English girl who, in the window of a Lush store, endured what is done to animals during cosmetic testing. Vegan feminism is already a well-known phenomenon in America and Western Europe, but Hungarian society is not yet ready for it, because we must first reach the point of adhering to the principles of animal protection – by ensuring proper living conditions and sterilization to prevent unnecessary breeding. Animal rights represent the next step; a newer and more radical direction in animal protection is the Animal Rights Movement, which not only rejects animal cruelty and animal testing for cosmetic purposes, but whose principles also include the

[76] Antoni: *Nők az állatkínzás ellen – okt. 4.: az Állatok Világnapja*.
[77] Browning B. E.: *To Flush*, My Dog, Poetry Foundation 1844. (https://tinyurl.com/34mn9vp9) [2026. 03. 12.].
[78] Woolf V.: *Flush*, Budapest, Magvető Kiadó, 2021, 1–152.
[79] Antoni: *Nők az állatkínzás ellen – okt. 4.: az Állatok Világnapja*.

stance that animals must not be used for food or for medical experimentation. Ecofeminism, which places great emphasis on environmental awareness and protection and draws a parallel between environmental destruction and the oppression of women, also has a vegan strand that equates meat-eating with hegemonic masculine attitudes.[80]

In Hungary as well, it was women who dreamed up and implemented the specialized animal welfare lawyer training program in 2022, in collaboration between the University of Miskolc and the University of Veterinary Medicine; the program proved so successful that starting in the fall semester of the 2025/26 academic year, three specialized legal training programs covering different topics will be available. There are also other education programs for example in Budapest and Pécs, but all of them are built around different areas, but their common goal is to train well-prepared, dedicated professionals in the field of animal welfare and nature conservation regulations. According to Szilvia Vetter, head of The Animal Protection Legal, Analytical and Methodological Center of the University of Veterinary Medicine, which was established on January 1. 2021, a review of the international higher education landscape reveals that there is currently no other country where three specialized animal protection law programs with distinct thematic focuses are offered within law schools. With this initiative, Hungary has taken on a pioneering role in the education of animal protection law on an international scale. In addition to the three specialized legal programs, those without a law degree can also find postgraduate animal protection programs with a legal focus, such as the certified animal protection specialist program at the University of Miskolc, and the animal welfare and nature conservation legal consultant certification program at Károli Gáspár University of the Reformed Church.[81] The University of Veterinary Medicine launched its first specialized turther training program for veterinary specialists in animal

[80] Adams J. A.: *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*, London, Continuum International Publishing Group, 1999, 1–272.
[81] University of Veterinary Medicine Budapest 2025a.

protection in 2022. At the Faculty of Modern Philology and Social Sciences at Pannon University in Veszprém, the first education program of animal protection for teachers took place in 2024.[82]

In Hungary, the development and implementation of the concept for the scientific journal Acta Animalia Hungarica (hereinafter AAH), founded in 2024 by the Faculty of Law of the University of Miskolc, is also attributed to female experts. Operating with the support of The Animal Protection Legal, Analytical and Methodological Center of the University of Veterinary Medicine, the region's first interdisciplinary, bilingual scientific journal on animal protection aims to promote scientific discourse on animal protection and animal welfare, with a particular focus on an interdisciplinary approach to animal protection law and veterinary sciences. The journal's editorial guidelines are based on sustainability and the „One Health, One Welfare" concept, which emphasize the integrated management of the complex relationships between humans, animals, and the environment. Sustainability encompasses the ecological, social, and economic dimensions of animal welfare practices, ensuring that research and applications are conducted with a view to long-term well-being and stability.[83] Animal welfare has become an increasingly important public issue in recent years, and at the same time, there has been a steady growth in the number of people keeping pets. All of this encourages everyone involved in animal welfare to work together with dedication and professionalism to lay the further cornerstones of a sustainable future for animal welfare in Hungary in the coming years.[84]

5. Closing Thoughts

The parallels between the historical development of women's rights and the institutionalization of animal protection show that these processes are

[82] University of Veterinary Medicine Budapest 2025b.
[83] *Acta Animalia Hungarica* 2026.
[84] Ovádi P.: Állatvédelem Magyarországon: jogi és szakpolitikai változások 2020–2024, *Acta Animalia Hungarica* 1 (2025) 1. https://doi.org/10.65063/AAH.2025.1.12, 12–24.

not independent phenomena, but rather interconnected expression of expanding social sensitivity and moral norms. In both areas, it can be observed that hierarchies previously considered natural or unquestionable have gradually become subject to debate, and the protection of vulnerable groups has risen to become a normative principle of modern societies. Historical analysis reveals that the process of extending rights is not the result of linear progress, but has been realized through a series of social debates, conflicts, and ideological struggles. The expansion of women's political, economic, and educational rights, as well as the regulation of animal experimentation and animal keeping practices, are both part of a shift in perspective that views the extension of empathy and moral responsibility as guiding principles. Nevertheless, tensions persist between formal legal equality and actual social practice. Cultural patterns related to gender roles, as well as certain elements of an instrumental relationship with animals, are still present today. It is therefore an important task for further research to explore how the issues of gender equality and ethical responsibility are connected within the broader discourse of sustainability, care, and social justice.

Overall, it can be concluded that the development of women's rights and the history of animal protection both reflect the expansion of the moral horizon of modern societies, and comparing the two fields can contribute to a more complex, interdisciplinary understanding of social equality and ethical responsibility. I am confident that through cooperation and humanity, we will succeed in achieving these much-desired goals.

Bibliography

ADAMS J. A.: The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory, Continuum International Publishing Group, London, 1999.

ANTONI R.: A feminizmus története – vázlatos áttekintés, Nőkért Egyesület (https://tinyurl.com/5uuc253a) [2026. 03. 05.]. 2010.

ANTONI R.: Nők az állatkínzás ellen – okt. 4.: az Állatok Világnapja, Nőkért Egyesület 2011. (https://tinyurl.com/bdhh4vpf) [2026. 03. 11.].

BERNARD C.: Simone de Beauvoir, A Montparnasse asszonya, Kossuth Kiadó, Budapest, 2023.
BORBÍRÓ F.: Budapesti nőegyletek 1862–1904, in: Fábri A. - Várkonyi G. (ed.): Nők Világa, Argumentum, Budapest, 2007. 186–187.
BRÓSZ R.: Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 1964.
BROWNING B. E.: To Flush, My Dog, Poetry Foundation 1844. (https://tinyurl.com/34mn9vp9) [2026. 03. 12.].
CARTWRIGHT M.: Women in Ancient Greece, World History Encyclopedia 2016. (https://tinyurl.com/5fkhaxzr) [2026. 03. 01.].
CSÁSZÁR K.: Nőmozgalmak a dualizmus-kori Magyarországon (1867-1918), JURA 2013. 19(1), 117–128.
DE BOER J. Z. – HALE J. R. – CHANTON J.: New evidence for the geological origins of the ancient Delphic oracle (Greece), Geology 2001. 29(8), 707–710, https://doi.org/10.1130/0091-7613(2001)029%3C0707:NEFTGO%3E2.0.CO;2.
DE GOUGES O.: Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne, L'aube, La Tour-d'Aigues. 2023.
DONALD D.: Women against cruelty: Protection of animals in nineteenth-century Britain, Manchester University Press, Manchester, 2021.
FAZEKAS F.: Az állatvédelmi jog hazai története a brit modell tükrében, Miskolci Jogtudó 2022. (1), 48–59.
FLAVIUS J.: A zsidók története, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980.
FRIEDMANN G.: A Pesti Izr. Nőegylet 1866-1885, Hungária Könyvnyomda, Budapest, 1885.
GRÓF CSÁKY A.: A Nőkérdés a Mária Dorothea-Egylet Tíz éves fennállásának ünnepére, Czettel és Deutsch-Féle Műintézet, Budapest, 1895.
GRUBBS J. E.: Women and the Law in the Roman Empire, A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood, Routledge, Oxon, 2002.
HAMILTON S.: Frances Power Cobbe and Victorian Feminism, Palgrave Macmillan, Hampshire, 2006.
HERZOG R.: Az ősi államok, Corvina Egyetemi Könyvtár, Budapest, 1999.
JÁNOSSY G.: A feminizmus Magyarországon, A szerző kiadása, Vasvármegye Nyomdavállalat, Szombathely, 1911.
JENKINS G.: A Home of Their Own: The Heart-warming 150-year History of Battersea Dogs - Cats Home, Transworld Publishers, London, 2011.
KERESZTY O.: A női szerepek tematizálása A Nő és a Társadalom című folyóiratban (1907–1913), Neveléstörténet 2012. 62(9–10), 187–197.
KÉRI K.: Hölgyek napernyővel, Nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867–1914, Pro Pannonia Kiadó Alapítvány, Pécs, 2008.
KÉRI K.: De Gerando Antonina pedagógiája, Katedra 2019. 27(1), 7–10.
KONCZ I.K: Állatvédelmi szakfolyóiratok megjelenése a 19. századi Magyarországon Acta Animalia Hungarica 2025. 1. 26-33.

KORNIS Gy: Nők az egyetemen, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1925.
LANSBURY C.: The Old Brown Dog: Women, Workers, and Vivisection in Edwardian England, The University of Wisconsin Press, Madison, 1985.
MARK J. J.: Women in the Middle Ages, World History Encyclopedia 2019. (https://tinyurl.com/5caebxew) [2026. 03. 03.].
MASON B.: The Story of the Women's Suffrage Movement, Legare Street Press, Burbank, 2021.
MCDONALD L.: Women theorists on society and politics, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, 1998.
MIGDOL E. – MORRISON E. – GROLLEMOND L.: What Was Life like for Women in the Middle Ages?, Getty, 2021. (https://tinyurl.com/3y47jjy7) [2026. 03. 03.].
MILLENDER E. G.: Kingship, The History, Power, and Prerogatives of the Spartans' 'Divine' Dyarchy, in: Powell A (ed.) A Companion to Sparta, Wiley Online Library 2017. https://doi.org/10.1002/9781119072379.ch17.
MOLNÁR Z.: A női szerepek megváltozásának társadalmi és katonai vonatkozásai a dualizmus időszakában, 1867–1914, Hadtudományi Szemle 2020. 13(3), 133–146, https://doi.org/10.32563/hsz.2020.3.10.
MURRAY A.: Caroline Norton – Family Law's Forgotten Heroine, Financial Remedies Journal 2022. (https://tinyurl.com/2rfu3n9k) [2026. 03. 05.].
NAGYNÉ SZEGVÁRI K.: Út a nők egyenjogúságához, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.
NATIONAL Anti-Vivisection Society: Advancing Science without Harming Animals (https://tinyurl.com/5dw8yrz7) [2026. 03. 11.]. 2026.
OVÁDI P.: Állatvédelem Magyarországon: jogi és szakpolitikai változások 2020–2024, Acta Animalia Hungarica 2025. 1(1), 12–24. https://doi.org/10.65063/AAH.2025.1.12.
PALASIK M.: A nő és a politikum: a nők politikai szerepvállalása Magyarországon, Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.
PALETSCHEK S. – PIETROW-ENNKER B.: Women's emancipation movements in the nineteenthcentury, Standford University Press, Standford, 2004.
PASSERINI L.: A nők és a feministák története, Balassi Kiadó, Budapest, 2003.
PÉTER O.: „Feminae improbissimae", A nők közszereplésének és nyilvánosság előtti fellépésének megítélése a klasszikus római jog és irodalom forrásaiban, Miskolci Jogi Szemle 2008. 3(2), 77–94.
PIFER L. K.: Exploring the Gender Gap in Young Adults' Attitudes about Animal Research, Society & Animals 1996. 4(1), 37–52, https://doi.org/10.1163/156853096X00034.
POGÁNY Zs: Nőemancipáció 1790-1848, Minerva Kiadó, Budapest, 1937.
PÓK K.: Nők a vallásokban az ókortól napjainkig I. rész, Barankovics Alapítvány 2015. (https://tinyurl.com/yc6nk353) [2026. 03. 01.].

RITOÓK Zs. – SARKADY J. – SZILÁGYI Gy: A görög kultúra aranykora, Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
SÁNDORFI M.: Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület és a belőle kibontakozó mozgalmak Magyarországon a XX. sz. első felében, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2004. (1–2), 135–164.
SHOWALTER E.: The Female Malady: Women, Madness, and English Culture, 1830-1980, Pantheon Books, New York, 1985.
STRAUB L. Gy: Az Országos Nőképző-Egyesület Budapesti „Veres Pálné" Leány Középiskolájának Értesítője, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1920.
SULLEROT E.: A női munka története és szociológiája, Gondolat, Budapest, 1971.
SZILÁGYINÉ HEINRICH A.: A nők közjogi szerepe az ókori Rómában, Miskolci Jogtudó 2018. (1), 29–44.
SZILOVICS Cs: A nők szerepe az ókori Egyiptom adórendszerében, JURA 2020. 26(4), 59–79.
THOMAS V.: The Brown Dog Affair, The Animal Turn 2024. (https://tinyurl.com/ymwa468d) [2026. 03. 12.].
VÁMOSSY Gy: A Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesületének története 1861-1911, Schmidl Sándor Könyvnyomdája, Budapest, 1911.
VISKY K.: A női becsület a római világban, Antik Tanulmányok 1984. 31(1), 45.
WENIG S.: Die Frau im Alten Agypten, Edition Leipzig, Leipzig, 1964.
WILSON H.: People of the Pharaos, O' Mara Books Limited, London, 1999.
WOOLF V.: Flush, Magvető Kiadó, Budapest, 2021.
YUTANG L.: My Country and My People, Benediction Classics, Oxford, 2010.
Zsinati Levéltár 18. fond. "Lorántffy Zsuzsanna-Egyesület" (Alapítvány) 1906-1950 2026. (https: //tinyurl.com/ya5x2pd2) [2026. 03. 08.].

Gender Dimensions of Childhood Deviancy: Characteristics of Female Criminology and Questions of the Minimum Age of Criminal Responsibility in the Digital Era

RÉVÁSZ Dániel Péter – LINDT Roland[*][**]

1. Introduction

The issue of juvenile delinquency is, unfortunately, a persistently recurring and inescapable part of our lives today, both in domestic and international context. Furthermore, it remains a scientifically debated and extensively analysed segment of criminal law to this day. One must question whether there is any genuine deterrent effect in the fact that the Hungarian legislator has lowered the minimum age of criminal responsibility by two years for certain types of offences.[1] Is this perhaps merely an erroneous response to societal problems, attempted to be remedied solely through the instruments of criminal law?

What compels a child to attempt or commit a serious, or even capital, offence? What would be the appropriate conduct for society and the legislator to prevent acts that go far beyond a simple childish wrongdoing? Is it possible at all to define, in exact numbers, the level of maturity from which we can hold a child criminally liable – a child whom we, the adult society, perhaps failed to protect from embarking on a path of crime?

[1] ∗RÉVÁSZ Dániel Péter: PhD student, Deák Ferenc Doctoral School, University of Miskolc. LINDT Roland: Assistant lecturer, Department of Constitutional Law, Institute of Public Law, Faculty of Law, Universtiy of Miskolc; PhD student, Deák Ferenc Doctoral School, University of Miskolc.

[1] For the list of the specific offences where the minimum age of criminal liability has been lowered, see: Act C of 2012 on the Criminal Code of Hungary (hereinafter: Criminal Code), Section 16.

The present study examines this issue from a perspective that has hitherto been undeservedly marginalised: through the lens of female delinquency and victimisation. A primary focus of this research is the exploration of the criminological concept of 'dual role': investigating how a traumatised, neglected, or abused girl becomes an offender. In the case of girls, victimisation (be it domestic violence, sexual exploitation, or abuse occurring in the digital space) is often a direct precursor and a driving force behind subsequent deviancy.

Throughout the research, in addition to considering the current domestic and international regulatory environment and pieces of the relevant criminal law and criminological literature, we explore the practical side of the issue. The theoretical framework is supported with experience gained from a long-term empirical research conducted by one of the authors – namely, the insights gained from an interview conducted with a preeminent expert in the field, Police Lieutenant Colonel Péter Maleczky – as well as the analysis of the latest crime statistics provided by the Office of the Prosecutor General.

This interdisciplinary approach allows us to highlight the unique characteristics of the criminology of young women, latent criminality, and the deep psychological impacts of victimisation. Our objective is to demonstrate that shifting the age of criminal liability is not a solution in itself unless it is accompanied by a more effective victim protection and healthcare-prevention strategy that recognises individual traumas and gender differences.

2. Different Legal Approaches of the Concept of 'Adolescence'

There is no – and indeed cannot be – a broad scientific consensus on the legal approach of adolescence, as various disciplines emphasise different aspects based on their methodological specificities. In the following, it is worth establishing a few approaches relevant to the subject under clinical and legal scrutiny.

From a biological perspective, adolescence is interpreted as a transitional phase between childhood and adulthood.[2] Its onset and termination have undergone continuous changes over the centuries; today, it begins significantly earlier than in the past, yet its duration is notably extended. The onset, sequence and duration of these changes significantly differ between sexes and also vary individually. In the background of female delinquency, the widening 'gap' between biological and social maturation is often a key factor. The phenomenon of *pubertas praecox* (precocious puberty) in girls is not merely a physiological change but a severe source of psychological tension, as physical maturity often precedes the development of cognitive control functions and moral judgment. Jenő Ranschburg and Péter popper point out that while early maturation is a status-enhancing factor for boys, for girls, it frequently leads to isolation and affiliation with older, deviant peer groups, the expectations of which the young girl is not yet emotionally equipped to manage.[3] This tension culminates in the stage of post-adolescence, where the biologically mature individual remains in a child-like status from a social point of view – due to prolonged studies and economic dependency – thereby increasing frustration and the probability of deviancy.[4]

In the field of jurisprudence, the concept must be clarified from the perspectives of (at least) two distinct branches of law: civil law and criminal law, as both approaches mean significant contributions to the better of understanding of our issue. Unlike criminal law, civil law refers to individuals who have not yet reached adulthood as 'minors' (*kiskorú*) rather than 'juveniles' (*fiatalkorú*). From a scientific standpoint, it is crucial to emphasise that the two are not analogous: civil law capacity is a legal status, whereas criminal capacity for discernment is an individually assessed psychological-cognitive state.

[2] Commonly used synonyms for this period include pubescence, juvenescene, etc.
[3] Ranschburg J. – Popper P.: *Személyiségünk titkai*, Budapest, Saxum Kiadó Kft., 2012, 144–146.
[4] Uo. 151–153.

Based on the civil law regulation of hungary, "A minor is a person under the age of eighteen. Upon conclusion of marriage, minors shall achieve majority."[5] Thus, the general rule is that everyone under 18 is considered a minor, though the statute implies that adulthood (and thereby full dispositive capacity in a civil law sense) can be attained not only by reaching a certain age but also through marriage. This is, of course, subject to strict rules. Marriage for persons between the ages of 16 and 18 requires permission from the guardianship authority. It is important to note that if the marriage of a person under 18 is dissolved, they do not lose their adult status.

The Civil Code distinguishes between minors under the age of fourteen and those over fourteen. The difference lies in what each age group can perform independently. Those under fourteen are considered legally incapacitated.[6] Their legal statements are null and void; their legal representative acts on their behalf.[7] However, low-value, everyday contracts that occur in mass and require no special consideration (e.g. grocery shopping, purchasing public transport passes) are not void due to incapacity. The status of those over fourteen can be described with limited capacity.[8] While this age group can generally make legal statements, their validity requires the prior or subsequent approval of a legal representative – most commonly one or both parents. Furthermore, they may independently dispose of income earned through their own labour (e.g. remuneration for summer jobs), accept gifts, and enter into contracts that result exclusively in a legal advantage for them.

[5] Act V of 2013 on the Civil Code (hereinafter: Civil Code), Section 2:10(1).
[6] An incapacitated person is one who is in a state where the capacity for discernment required for the management of their affairs is entirely absent.
[7] Civil Code, Section 2:13–14.
[8] Civil Code, Section 2:11.

Unlike civil law, criminal law does not use the term ‘minor’ for non-adults; instead, it utilises the concept of the ‘juvenile’.[9] “‘Juvenile offender’ shall mean any person between the age of twelve and eighteen years at the time of committing a criminal offense.”[10] Thus, the onset of juvenile status is generally the day the person turns fourteen, or in exceptional cases – for specific offenses defined by law – the day they turn twelve. The termination is the day before the person turns eighteen. Juvenile status must exist at the time the offense is committed. Although the definition enshrined in Section 105 of the Criminal Code establishes criminal liability from the age of twelve, it remains tied to the age of fourteen in most cases. Those between twelve and fourteen can only be held liable if their individual capacity for discernment is proven to exist, and even for those possessing such capacity, only ‘measures’ can be applied, rather than ‘punishments’.[11]

In criminal proceedings, it must be examined whether there is room for measures that do not involve deprivation of liberty, such as a reprimand, probation, or reparatory work. A punishment may only be imposed if the court finds that the proper development of the juvenile cannot be achieved otherwise. Regarding juvenile offenders, the primary function of criminal law is education and rehabilitation. The court weighs many factors, including the gravity of the act, whether a confession was made, and the demonstration of remorse. The imposition of sanctions follows the principle that ‘tools of education’ shall primarily be used; the order of priority is as follows: (I) Measures not involving deprivation of liberty; (II) Punishments not involving deprivation of liberty; (III) Measures involving deprivation of liberty; (IV) Punishments involving deprivation of liberty.

[9] Not only the Criminal Code operates with the term ’juveniles’: e.g. Act XXXI of 1997 on the Protection of Children and Act CLV of 1997 on Consumer Protection also use this legal notion.
Criminal Code, Section 105(1).
[11] Tóth M.: Az új Btk. bölcsőjénél, *Magyar Jog*, 60 (2013) 9, 530.

For offenders between the ages of twelve and fourteen, the existence of the capacity for discernment is an indispensable condition for establishing criminal liability. This category serves as a bridge between criminal law and health sciences, as determining whether a child offender possessed the intellectual and moral capacity necessary to recognise the consequences of his or her act at the time of perpetration is a professional, rather than a purely legal question, i.e. forensic science is of fundamental importance in this field.

In practice, this means the authorities must appoint a forensic child psychiatrist (often in conjunction with a psychologist). The expert's task is not merely to measure the IQ but to explore whether the offender – considering their psychic development, potential mental disorders and social maturity – was capable of grasping the social danger and illegality of his or her action. From the perspective of medical law, this raises questions regarding the limits of expert competence and the responsibility inherent in a medical diagnosis that directly determines criminal liability.[12] If the expert finds a lack of capacity for discernment, the child is not punishable, and the proceedings must be terminated.[13]

The Explanatory Memorandum for the Criminal Code highlighted that violent self-assertion had become increasingly prevalent among children between twelve and fourteen years of age. Consequently, it was considered necessary to rethink the minimum age of criminal liability. It stated that criminal liability for children committing exceptionally aggressive, life-threatening offenses had to be established and that the behavior of a child committing such an offense suggested that, without appropriate intervention, they would be unable to integrate into society. Therefore, the instruments of criminal law are essential for special prevention.[14]

---

[12] Borbíró A. – Gönczöl K. – Kerezsi K. – Lévay M. (szerk.): *Kriminológia, Wolters Kluwer Kft.*, 2016, Budapest, 2016, 308–310.
[13] Blaskó B.: *Magyar büntetőjog – Általános rész, Rejtjel Kiadó*, 2013, Budapest - Debrecen, 2013, 175–176.
[14] Explanatory Memorandum for the Criminal Code, Document no. T/6958, 213.

Psychological and sociological approaches provide insight into how age and different life stages influence moral development and criminal propensity. Research suggests that offenses committed in adolescence lack premeditation; they are born of impulse and the heat of the moment, often fueled by a desire to display physical strength during a period of rapid bodily change.[15]

It is indisputable that social factors and the environment have a profound impact on juvenile delinquency. A broken, turbulent, or neglectful family environment, the irregular lifestyle of parents and poverty can cause inconceivable damage to a child's development, increasing the risk of delinquency. The link between education level and criminal propensity is well-known and reinforced by juvenile offender statistics. Analfabetism is not uncommon among them, and a significant number of them tend to interrupt their studies.

It is essential to mention the gender ratio in juvenile delinquency, which has shown a slow but steady shift in recent decades. While the proportion of female offenders remained stable below 10% in the late 1990s, the latest statistics indicate a higher ratio, around 13–15%, of all registered crimes. This increase is particularly noticeable in the category of crimes against property and 'aggressive' offences involving battery, indicating a structural transformation concerning the criminological characterestics of young women.[16] However, it must be emphasised that in serious, life-threatening offenses, male dominance remains overwhelming; the appearance of women in such cases is often considered unique and can be explained by deeply traumatised backgrounds.[17]

Statistics from the U.S. Department of Justice show a similar trend. A 2019 study[18] found that in the United States, male juveniles committed

[15] Vavró 2002, 54.
[16] Borbély B. (szerk.): *Tájékoztató a bűnözés 2024. évi adatairól*, Budapest, Office of the Prosecutor General, 2025, 42–45.
[17] Borbíró, Gönczöl, Kerezsi – Lévay: i.m. 310–314.
[18] Harrell E.: *Crimes Against Persons with Disabilities*, 2009–2019 – Statistical Tables, Bureau of Justice Statistics, Washington D. C, 2020.

74.7% of crimes while female juveniles committed 25.3%, figures that are very similar to those of adult offenders. Not only the propensity for crime but also the type of offense differs between genders. Based on a 2018 UK study,[19] theft, battery, and drug abuse are more characteristic of men, while relational violence and internet harassment – known as 'cyberbullying'[20] – are more characteristic of female offenders. Among the specific behaviours of female offenders, aggression in the digital space is of key importance. Because the mechanism of this phenomenon – relational aggression (exclusion, online shaming) – and its severe health and victim-protection consequences differ fundamentally from traditional physical crime. The main aspects will be introduced in detail in a later chapter.

Regarding all crimes, however, it can be said that the methods of commission are becoming increasingly violent. This can be traced back to social and technological changes in recent years. Minor offences are now frequently accompanied by incomprehensible brutality on the part of children.[21] Additionally, in recent decades, literature increasingly refers to a new life stage between adolescence and adulthood, defined as post-adolescence.

[19] Youth Justice Board & Ministry of Youth Justice Board – Ministry of Justice: *Youth Justice Statistics 2016/17: England and Wales*, London, Ministry of Justice, 2018.
[20] According to the American Psychological Association, cyberbullying "is verbally threatening or harassing behavior conducted through such electronic technology as cell phones, e-mail, and text messaging." American Psychological Association no date. Although a definition of wide consensus cannot be found among scholars. For different approaches, see: Dornfeld L. – Csemáné Váradi E.: A kibermegfélemlítés fogalma, in: Nagy Z (ed.) Az összehasonlító jog eszközével a gyűlölet ellen. Az online gyűlöletbeszéd, zaklatás és megfélemlítés nemzetközi szabályozása, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2023. DOI: 10.47079/2023.nz.gyuloletbeszed.10_2.
[21] Vavró I.: *A gyermek- és fiatalkorúak "bűnözésének" néhány kérdése*, Család, Gyermek, Ifjúság 9 (2000) 3, 13–14.

3. European Domestic Regulations on the Minimum Age of Criminal Liability

Figure 1: Certain EU Member States' Approaches on the Minimum Age of Criminal Liability[22]

It can be stated that while numerous international organisations, including the United Nations and the European Union, have codified justice principles concerning juveniles and formulated several recommendations in multiple documents (e.g. the 1989 New York Convention on the Rights of the Child or the 1985 Beijing Rules), there is no uniform European legal framework regarding the determination of the minimum age of criminal responsibility.[23]

Generally, in Europe, the lower limit of criminal responsibility is set at fourteen years; however, in most cases, age is only one condition for criminal prosecution, as moral, intellectual, and volitional factors are also of critical importance. Furthermore, certain countries 'rank' offenses based on severity, establishing lower age limits for crimes classified as more serious or mandating the examination of additional criteria. For instance,

[22] Source: Authors' own editing based on the data available on the European e-justice portal. Cf. Draskovich 2019, 94–95.
[23] Draskovich E.: Büntethetőségi korhatár, in: Draskovich E & Kardos K (eds.) Infokörkép 2019, Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2019, 94–95.

in Russia, Latvia, and Lithuania, fourteen-year-old offenders are punishable only for certain exceptionally serious crimes; otherwise, the age of criminal responsibility is established at sixteen years.[24]

It can be observed that the age of criminal responsibility is notably low in Anglo-Saxon countries compared to states with continental-type legal systems. The lowest limits are found in certain territories of the United Kingdom and in Switzerland. Similarly to Hungary, the limit is set at twelve years in the Netherlands, Scotland, and Turkey. The highest age of criminal responsibility is applied in Belgium and Luxembourg; however, these nations also operate a specialised liability system for juveniles, which is handled outside the framework of their domestic criminal codes.[25]

In the case of the aforementioned United Kingdom, differences exist in the age of criminal responsibility across the country, as the territory of the island nation is divided into three jurisdictions – England and Wales, Scotland, and Northern Ireland – each of which applies autonomous regulations.[26]

Although the principle of legal equality within European legal systems prohibits the differentiation of the age of criminal responsibility by gender, the conduct of proceedings shows significant variations during practical execution, e.g. through the system of specialised correctional facilities for girls or female prisons.

[24] Igaz B. – Kenese A.: *A gyermekbűnözők*, avagy a büntethetőségi korhatár kérdései, Jogi Fórum, 2014. 7. (https://www.jogiforum.hu/publikacio/2014/09/30/a-gyermekbunozok-avagy-a- buntethetosegi-korhatar-kerdesei/) [2026. 04. 28.].
[25] Csemáné Váradi E. – Lévay M.: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból, *Büntetőjogi Kodifikáció* 2 (2002) 1.
[26] Igaz – Kenese: i.m.

4. Characteristics of Female Criminology in Hungary: Statistics and Practical Experiences

4.1. Observable Trends Based on Statistics in Juvenile Female Delinquency

Analysis of Hungarian criminal statistics reveals that juvenile delinquency continues to exhibit distinct gender dimensions; however, the proportion of female offenders has shown a slow but systematic increase over the past decade. As previously mentioned, according to the data of the Office of the Prosecutor General published in 2025, the share of females among registered juvenile offenders has reached 13–15%, representing a shift from the sub-10% rates characteristic of previous decades.[27] This trend aligns with international processes, where the increasing visibility of female criminality may not necessarily stem from an absolute rise in criminal propensity, but rather from stricter official control and a reduction in latency. Regarding the structure of these offences, property crimes dominate. According to Police Lieutenant Colonel Péter Maleczky, the lack of appropriate parental examples is a significant factor in 90% of female delinquency cases.

Examination of the structure of offences reveals sharp differences between the commission patterns of male and female perpetrators. For female offenders, property crimes – particularly shoplifting and minor forms of fraud – continue to dominate, accounting for nearly two-thirds of all delicts committed by women according to statistics.[28] Concurrently, recent years have seen an increase in the number of violent crimes against the person (e.g. disorderly conduct, battery) within this age group. A significant criminological characteristic is that violent acts committed by women are often directed toward their immediate environment,

[27] Borbély: i.m. 42–44.
[28] Cf. Borbíró, Gönczöl, Kerezsi & Lévay (eds.) 2016, 312–314.

acquaintances, or peers, and can frequently be interpreted as a reactive response to prior victimisation.

Statistical data also indicates that female delinquency exhibits fewer 'career-like' characteristics; a significant number of offenders exit the criminal justice system after a single deviant episode. This phenomenon supports the criminological policy objective of prioritising educational measures and psychosocial support over punishment for this group.

4.2. Relational Aggression and the Digital Space: Criminological Aspects of Cyberbullying

To understand the dynamics of cyberbullying, i.e. online abuse, it is essential to analyse domestic studies conducted within an international research framework. The Hungarian experiences of the TABBY program indicate that online aggression among young women often shows a strong correlation with real-life conflicts; however, the digital environment amplifies the effects of abuse through its continuity and broad publicity. The offending behaviour of women in this sphere is primarily aimed at damaging the victim's social network (e.g. social exclusion or the dissemination of defamatory information) rather than direct verbal attacks.[29]

One of the most severe features of online abuse is its spatial and temporal limitlessness, which deprives the victim of the safety of their home: harassment can reach the youth 24 hours a day, anywhere. For young women, this constant presence is particularly destructive, as aggression committed in the digital space is often not limited to a single perpetrator; the sharing of content and group reactions, e.g. likes and comments, exponentially increase the impact of the abuse. Consequently, the victim's sense of isolation and helplessness may be deeper than in cases of physical aggression. This phenomenon is also critical from a criminological

[29] Parti K.: Az iskolai online bántalmazás felmérése és komplex kezelése a TABBY in Internet nemzetközi program keretében, *Infokommunikáció és Jog* 9 (2012) 5-6, 224–226.

standpoint because the lack of direct physical contact between the offender and the victim in virtual space prevents the offender from immediately facing the consequences of his or her actions and the victim's suffering. This distance reduces empathy and dissolves inhibitions, potentially turning young women into offenders who would never resort to violence in the physical world.[30]

Based on TABBY program data, online aggression within this group focuses on the destruction of the victim's social network. During online abuse, empathy levels decrease due to the lack of physical contact, enabling youth who would not commit such unlawful actions in real life. According to Lieutenant Colonel Péter Maleczky, this serves as a tool for 'spectacular and rapid revenge'.

4.3. Practical Reflections – Police Field Experiences: Interview with Police Lieutenant Colonel Péter Maleczky

The theoretical frameworks and statistical trends of female criminology are most accurately nuanced by the experiences of the representatives of practical law enforcement. The subject of the interview conducted for this research was Police Lieutenant Colonel Péter Maleczky, who possesses an exceptionally broad professional background: in addition to his law degree, he acquired a criminal investigator qualification from the National University of Public Service and has ascended every rank of the hierarchy during his career. He established his experience as a head of department in Miskolc, one of Hungary's most challenging cities in terms of criminality, and currently serves as the Deputy Head of the Siófok Police Station. Through the cases he manages and his daily interaction with child protection institutions, the Lieutenant Colonel is in an optimal position to provide a diagnostic view of contemporary Hungarian reality. Below, we underline certain observations from him.

[30] Nagy 2020, 22–24.

During the interview, Péter Maleczky emphasised that juvenile female delinquency is rooted in a lack of appropriate parental examples and disorganized home conditions in nearly all cases. The Lieutenant Colonel confirmed the statistical data analysed above: while raw physical violence is more characteristic of male offenders, property violations dominate among female perpetrators, the motivation for which is now rarely subsistence necessity. Instead, they are driven by 'challenges' spreading on social media, the acquisition of status symbols, e.g. cosmetics and electronics) and the desire to stand out within their peer group.

Regarding cyberbullying and 'silent' aggression among young women, the Lieutenant Colonel pointed out a critical practical problem: offenders are often unaware of the psychological consequences of their actions. The relational aggression observed in girls – such as filming school conflicts and distributing them online – is, according to the Lieutenant Colonel, a tool for 'spectacular and rapid revenge', where the digital space amplifies the impact of the abuse.

The interview placed particular emphasis on the issues of child prostitution and taking children into protective custody. Péter Maleczky is credited with a nationally unique methodological recommendation that regulates the specialised procedural order and protective care for juveniles caught in prostitution. According to his experience, the fate of twelve-year-old girls ending up on the streets is often due to the failure of the signal system (school, legal guardian, society), where indifference causes the process to remain hidden from the police until the deviancy reaches severe heights.

Finally, the Lieutenant Colonel pointed out that while the twelve-year age limit for criminal responsibility is essential for serious crimes, police work is guided by the principles of gradualism, necessity and proportionality. For young women, the restriction of personal liberty can cause such deep psychological trauma that it may define tehir value system

for a lifetime. Therefore, authorities place the primary emphasis on prevention and child protection cooperation.

5. Summary and Suggestions

Based on the data and expert opinions examined in this paper, it has become evident that the criminological characteristics of juvenile female offenders significantly differ from those of males, necessitating a specialised judicial and preventive approach. While the introduction of the twelve-year age limit for criminal responsibility was unavoidable in the case of certain serious offenses, criminal legal severity alone is insufficient to address the underlying socio-cultural and psychological issues of 'female criminology'.

5.1. Primary Findings

Among young women, delinquency primarily manifests not through physical violence, but through property violations like shoplifting and relational aggression occurring in the digital space, i.e. cyberbullying. The offending behaviour within this group is often driven not by subsistence necessity, but by the acquisition of status symbols, the pressure to conform to peer groups including social media challenges, or as a reactive response to prior trauma. The interview highlighted that the background of more severe cases, e.g. child prostitution, is often characterised by social indifference and the capacity shortages of child protection institutions, where warning signs frequently go unreported to the authorities in a due time.

5.2. Recommendations for More Effective Intervention

Expanding the foster care network and ensuring early removal from institutionalised children's homes are crucial, as a significant number of female offenders emerges from within the walls of these institutions. Subesquently, within the school system, educators must be prepared to recognise not only physical violence but also 'silent' psychological terror

including cyberbullying. Closer, daily cooperation between police crime prevention specialists and school psychologists is essential. The methodological recommendation developed by Péter Maleczky – aimed at taking traumatised girls exposed to prostitution into protective custody – should be applied nationwide as a uniform protocol for the treatment of all similar forms of deviance. Alongside criminal proceedings, the introduction of sanctions and support programs that incentivise parental responsibility is justified, particularly among more educated layers of society where juvenile delinquency can be traced back to a lack of parental supervision.

5.3. Closing Remarks

The question of the age of criminal liability is not merely a legal issue but one of social responsibility. In the case of girls in the 12–14 age group, the objective should not be 'labeling', but rather successful reintegration, avoiding unnecessary restrictions on personal liberty which, in this sensitive stage of life, can cause lifelong disruptions in individual development.

The research confirms that while maintaining the twelve-year age limit, the emphasis must shift toward the reform of the signal system. Closer cooperation is recommended between police crime prevention experts and school psychologists in identifying cyberbullying, along with the national extension of the Maleczky-type methodological recommendation to protect vulnerable individuals.

Bibliography

American Psychological Association (no date) Bullying (https: //www.apa.org/topics/bullying) [2026. 04. 28.].

BARZÓ T. – BÍRÓ Gy. – JUHÁSZ Á. – LENKOVICS B. – PUSZTAHELYI R.: Általános tanok és személyek joga, Novotni Alapítvány, Miskolc, 2014. ISBN: 9789639360914.

BLASKÓ B.: Magyar büntetőjog – Általános rész, Rejtjel Kiadó, Budapest - Debrecen, 2013. ISBN: 9789637255847.

BORBÉLY B. (ed.): Tájékoztató a bűnözés 2024. évi adatairól, Office of the Prosecutor General, Budapest, 2025.

BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. – KEREZSI K. – LÉVAY M. (eds.): Kriminológia, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2016. ISBN: 9789632956053.

CSEMÁNÉ VÁRADI E. – LÉVAY M.: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból, Büntetőjogi Kodifikáció 2002. 2(1), 12-27.

DORNFELD L. – CSEMÁNÉ VÁRADI E.: A kibermegfélemlítés fogalma, in: Nagy Z (ed.) Az összehasonlító jog eszközével a gyűlölet ellen. Az online gyűlöletbeszéd, zaklatás és megfélemlítés nemzetközi szabályozása, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2023. 33–49. DOI: 10.47079/2023.nz.gyuloletbeszed.10_2.

DRASKOVICH E.: Büntethetőségi korhatár, in: Draskovich E & Kardos K (eds.) Infokörkép 2019, Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2019. 94-95.

EUROPEAN e-justice: Rights of minors in court proceedings (https://e-justice.europa.eu/topics/your-rights/rights-minors-court-proceedings_en) [2026. 04. 28.]. 2025.

IGAZ B. – KENESE A.: A gyermekbűnözők, avagy a büntethetőségi korhatár kérdései, Jogi Fórum, 2014. 7. (https://www.jogiforum.hu/publikacio/2014/09/30/a-gyermekbunozok-avagy-a- buntethetosegi-korhatar-kerdesei/) [2026. 04. 28.].

HARRELL E.: Crimes Against Persons with Disabilities, 2009–2019 – Statistical Tables, Bureau of Justice Statistics, Washington D. C. 2020.

NAGY T.: Elektronikus zaklatás – cyberbullying, Mindennapi Pszichológia, 2010. 2(6), 22-24.

PARTI K.: Az iskolai online bántalmazás felmérése és komplex kezelése a TABBY in Internet nemzetközi program keretében, Infokommunikáció és Jog 2012. 9(5-6), 224-226.

RANSCHBURG J. – POPPER P.: Személyiségünk titkai, Saxum Kiadó Kft., Budapest, 2012.

TÓTH M.: Az új Btk. bölcsőjénél, Magyar Jog, 2013. 60(9), 525-534.

VAVRÓ I.: A gyermek- és fiatalkorúak "bűnözésének" néhány kérdése, Család, Gyermek, Ifjúság 2000. 9(3), 11-17.

YOUTH Justice Board – MINISTRY of Justice: Youth Justice Statistics 2016/17: England and Wales, Ministry of Justice, London. 2018.

Care, Vulnerability and the Boundaries of Legal Protection: Legal Historical and Ethical Perspectives

SEBŐK Melinda*

"The female animal was ordained so that the male may rule over her, being unable to act of her own accord."
(St. Thomas Aquinas)

Introduction: The Fluid Boundaries of Personhood and the Anatomy of Oppression

The trajectory of Western legal evolution is defined by the continuous and often contentious expansion of the category of the "person" (persona). At its core, every social order is built upon the fundamental distinction between legal subjects - entities endowed with autonomy and protection - and legal objects (res), which are treated as mere instruments or property.[1] Historically, these boundaries have been strictly policed by hegemonic groups who defined the ideal legal subject in their own image.[2] For centuries, women, enslaved individuals, and non-human animals were relegated to the lowest tiers of this hierarchy, sharing a status defined by exclusion and instrumentalization.

This study seeks to unravel the deeply rooted philosophical and legal structures that once legitimized the dual subordination of women and animals. The central hypothesis posits that the feminist breakthrough - the transition from being "property" to becoming a "person" - shattered the

* Dr. LLM. lawyer, economist, Animal Protection, Legal Psychology, Land Management lawyer, University of Miskolc Compliance law student, University of Miskolc Deák Ferenc Doctoral School of Political Science and Law - PhD student. ORCID: 0009-0007-7781-1599

[1] Naffine N.: *Who are Law's Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects*. *The Modern Law Review*, 66(3), 346-367, 2003.

[2] Francione G. L.: *Animals, Property, and the Law*. Temple University Press. http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/13053/1/117.pdf, 1995.

notion that legal subjectivity is a static biological fact or divine decree. Instead, it revealed personhood as a dynamic social construct. By exploring these intersectional links, this paper demonstrates how the historical struggle for women's rights has paved the rhetorical and legal path for today's efforts to extend moral consideration and legal protection across the species barrier.

1. The Origins of Hierarchical Thinking

To grasp why women and animals have historically been viewed through a similar lens, we must trace Western thought back to ancient Greek philosophy and Christian theology. For thousands of years, the "Scala Naturae" (Great Chain of Being) dictated a strict vertical hierarchy of existence: God resided at the peak, followed in descending order by angels, men, women, animals, plants, and inanimate objects.[3] Within this paradigm, higher entities were granted the inherent and divine authority to exploit those beneath them. Aristotle's teleological perspective reinforced this, arguing that lower life forms existed to serve higher ones - plants for animals, and animals for humans.[4] He applied a similar logic to gender, categorizing women as "defective" men and using their supposed biological and intellectual shortcomings to rationalize male dominance.[5] This framework of biological essentialism, which relies on physical or assumed mental disparities to excuse power imbalances, continues to be a potent tool against the emancipation of marginalized groups today.

The Enlightenment introduced further complexities to this hierarchy. René Descartes' dualism created a rigid divide between mind and body. Rationality, intellect, and civilization were coded as masculine, whereas

[3] Blackstone, W. (1765). Commentaries on the Laws of England. Clarendon Press. https://dn710104.ca.archive.org/0/items/commentariesonla01blacuoft/commentariesonla01blacuoft.pdf

[4] Arisztotelész: Politika. (I. könyv, 1254b).

[5] Descartes, R. (1637). Értekezés a módszerről (Discourse on the Method). https://dn720506.ca.archive.org/0/items/discourseonmetho0000desc_h9d1/discourseonmetho0000desc_h9d1.pdf

the physical body, emotions, instincts, and nature were associated with femininity and the animal kingdom.[6] Descartes famously reduced animals to mindless biological automatons (bête machine),[7] claiming they merely reacted to stimuli and lacked the rational soul required to truly suffer. Simultaneously, Enlightenment thinkers like Locke and Rousseau built their social contract theories around the concept of the "rational, autonomous individual" - a category from which women were systematically excluded due to their perceived over-emotionality and inherent ties to nature.[8]

1.1. The Logic of Property and Infantilization

The most striking common intersection of the historical disenfranchisement of women and animals is the property paradigm. Roman law, which serves as the foundation for modern civil legal systems, made a sharp distinction between persons (personae) and things (res). Roman head of the family (pater familias) held unlimited right of disposal over the women, slaves, and livestock belonging to his household.[9] Although the treatment of people as things legally ceased with the abolition of the institution of slavery, in the case of women, the proprietary logic survived much longer in veiled forms. A textbook example of this is the Anglo-Saxon doctrine of marital coverture, which, right up to the 19th century, dictated that a woman's independent legal personhood is suspended upon marriage and merged into her husband's. A woman could not enter into contracts, could not initiate lawsuits, and her husband

[6] Adams C. J.: *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. Continuum, 1990.
[7] Animal-machine (bête machine): *az elmélet szerint az állatok pusztán komplex fizikai szerkezetek, gépek, amelyek reflexek alapján működnek, nincsenek tudatuk, lelkük, és fájdalmat sem éreznek. Descartes c*, Ikon Kiadó, René: Értekezés a módszerről. Budapest, 1993.
[8] Peter Singer (1975/2019): Animal Liberation. Oriold és Társai, Budapest, 200-284.
[9] Hamza Gábor – Földi András: *A római jog története és institúciói*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.

controlled her body as well as her labor.[10] During the same period, the first seeds of animal protection also appeared merely as the protection of property: the abuse of a horse was punishable not because of the animal's suffering, but because it caused damage to the owner's property. The patriarchal system thus stripped both women and animals of their autonomy and defined the purpose of their existence as serving the needs of an external entity. The appropriation of reproductive capabilities - which manifests in the case of women in the control over sexuality and childbearing, and in factory farming in the physical maximization of milk and egg production - are the most extreme manifestations of dominion over the body.

1.2. The Paradigms of Catching Up: Utilitarianism and Ecofeminism

The onset of legal emancipation necessitated the creation of new theoretical frameworks in both cases. The 20th century's second half saw the emergence of two distinct schools, often viewing each other critically yet converging, which placed the situation of women and animals into a new context. One trend is the utilitarian, whose best-known representative is Peter Singer. Examining the anatomy of discrimination, Singer concluded that earlier arguments justifying the oppression of women and minorities (perceived intellectual or physical differences) are logically identical to the arguments we use today for the exploitation of animals. He named this phenomenon speciesism. His reasoning suggests that the basis of moral consideration is not intellect, but sentience, that is, the capacity to experience suffering.[11] The other, more radical trend is ecofeminism, which sees not merely a logical error, but a systemic, structural entanglement between the oppression of women and animals. Carol J.

[10] Wise M.: *Rattling the Cage: Toward Legal Rights for Animals*. Perseus Books. https://lawcommons.lclark.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1387&context=alr, 2000.
[11] Donovan J., – Adams C. J. (Eds.): *Beyond Animal Rights: A Feminist Caring Ethic for the Treatment of Animals*. Continuum. https://r.jordan.im/download/politics/donovan2006.pdf, 1996.

Adams and other ecofeminist theorists point out that it is the hierarchical, patriarchal language and culture that "objectifies" the living body. The fragmentation and presentation of the female body as an object in pornography or advertising, along with the reduction of animals as food from unique beings into mere masses of meat, are products of the exact same psychology built on dominance.[12]

2. The Property Paradigm: The Absence of the Right of Disposal

The similarity between women and animals in Roman law lay in their possess ability as the master possessed the draft animal (res mancipi), the pater familias possessed the labor of family members and the right to decide over them. The disposal over the bodies of both the woman and the animal belonged not to the individual but to the head of the family.

2.1. The Absence of Female Legal Subjectivity in Traditional Legal Systems

In Roman law, the pater familias held absolute power (patria potestas) over the persons and property belonging to his family. The legal status of women in most ancient societies was equivalent to that of minors: they could not own their own property, could not enter into valid contracts, and their fate was decided by their father, and later by their husband. In Roman law is the cradle of European legal systems, and it was here that the ruthless logical duality that defined the fate of women and animals for millennia was first established. In his Institutes, the Roman jurist Gaius laid down the famous tripartite division: Persons (Personae), Things (Res), and Actions (Actiones). In this system, "Person" was not a biological concept but a legal status. Anyone who did not possess full legal capacity was classified in the eyes of the law either as a thing or as a limited legal subject under the power of another person. In Roman law, the coexistence of three states (status) was required for full legal capacity: freedom

[12] Adams: *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*

(libertas), citizenship (civitas), and family status (familia). Animals belonged to the category of legally "movable things" (res se moventes); they had no rights, and their owner could freely sell, destroy, or use them. If an animal caused damage, the owner was liable under the actio de pauperie, but could be exempt from liability by "handing over" the animal to the victim (as if handing over an object as compensation). Women—although biologically human—were almost never fully independent legally (sui iuris), but lived in the status of alieni iuris, meaning they were under the right of another. The girls was under her father's absolute power, and upon marriage, the woman often came under her husband's power (manus). Legally, in such cases, she was considered the "sister" of her own children (filiae loco), meaning she was just as subordinate to her husband as her own children. Even if a woman was released from paternal power, she remained under guardianship for the rest of her life because, according to the Romans, women could not make independent decisions on matters of property law due to the "levity of their minds" (levitas animi).[13]

2.2. The Animal as a Thing

The perception of animals in Western legal history fell into the category of things René Descartes' 17th-century philosophy, which described animals as mere machines (bête machine), as automata without soul or feeling, long established the moral indifference toward the treatment of animals. Just as the woman was defined as a tool subordinate to the man (the maintainer of reproduction and the household), the function of the animal was also restricted solely to satisfying human needs (labor, food, clothing).[14] Roman law classified animals in the category of movable things (res se moventes). This classification was not merely a technical detail but fundamentally determined human relations with animals: the

[13] Hamza: *A római jog története és institúciói*
[14] Descartes (1993)

animal was not a subject but exclusively an object of the law Roman jurists examined animals according to three main aspects.

Economic Significance (Res Mancipi): Animals fundamental to Italian agriculture (horses, oxen, donkeys, mules) were among the most valuable assets. Their transfer could not take place by simple delivery but required a solemn procedure (mancipatio) conducted before witnesses. All other animals (e.g., dogs, sheep, wild animals) were res nec mancipi, and could thus change owners more simply.

Modes of Acquisition (Occupatio): The principle of "seizure" applied to wild animals (ferae naturae). As long as the animal was free, it belonged to no one (res nullius), but as soon as someone captured it, it came into their possession. However, if the animal escaped and regained its natural freedom, ownership over it ceased immediately.

Liability for Damages (Actio de pauperie): If a domestic animal caused damage out of wildness, contrary to its nature (e.g., a horse kicked someone), the owner had two choices: either to compensate for the full damage or to exercise the option of noxae deditio (surrender for harm), i.e., handing over the animal itself to the victim as compensation.

2.3. Inferior Beings?

What is the process that led women in Hungary from the oppression of gender guardianship to the achievement of legal equality? For the sake of completeness, we will only briefly touch upon earlier historical facts, but essentially, we will track the change only from the beginning of the 19th century to the present day. As a result of political, economic, and social changes, the position of women in society has undergone a significant transformation.[15] These processes continue to affect the female sex and the perception of women to this day, defining their everyday lives and society's relationship to women's rights, education, work, and roles. With this

[15] Koncz Ibolya Katalin: *The Impact of Industrial and Technological Changes on State Social Policy and Social Structure in the First Half of the 20th Century in Hungary*, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Vydavateľstvo ŠafárikPress Kassa. 76-95, 2024.

statement, we can even draw a parallel between the rights or legal subjectivity of animals. While in the Middle Ages certain animals were persecuted and accused of witchcraft along with women, today an extensive system of administrative and criminal sanctions has been established for acts committed against them. What rights did those women have throughout our history who did not want to conform to social conventions, to become wives, or to bear children? What did they have to endure (or still have to endure today) throughout their lives until the suffragettes and their supporters won the right to freedom of expression for them? Or must they still endure social influence? When we look back at history, we see nothing else but that women were essentially equal to animals. The legal subjectivity of animals depends solely on recognition by the state: if positive law does not recognize animals as legal subjects, then animals will not possess rights in that legal system. The criminal rule prohibiting the torture of vertebrate animals grants them the right not to have to endure pain intentionally and unnecessarily caused by humans, thereby making every human a subject of this absolute legal relationship.[16] In the ancient Rome, most women were considered the property of their husbands, and their behavior and very existence were regulated by laws. Later, with the spread of Christianity, they were punished because of Eve's "sin," and women were considered imperfect and impure because of the functioning of their bodies. Even in the 9th century, churches debated whether women even had souls, attributing corruption and the source of lies and hatred to them. The perception of female children did not improve much in the Middle Ages either; they could not choose their husbands freely, and after marriage, they became the property of their husbands along with all their dowries. At that time, husbands could kill their adulterous wives with impunity, whereas the infidelity of men was accepted and even considered natural. Despite female beauty being

[16] Tóth J. Zoltán: *Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok i.m*. Jogosultságok ELMÉLET ÉS GYAKORLAT. Miskolc, Bíbor Kiadó. 75-92, 2008.

glorified in poems and paintings, they were not considered equal to men during the Renaissance either. The renowned 14th-century poet Francesco Petrarch described women as true devils and enemies of peace, while the famous writer Giovanni Boccaccio stated that even the lowliest man is more excellent and noble than the most outstanding among women. By the 17th century, the fear among men of the foolish, curious, loud, and talkative female folk had become general throughout Europe. In the 18th century, pretentious women interested in the arts and sciences were given the name "bluestocking," referring to the ladies who appeared in blue stockings instead of the usual black at the meetings of London literary salons. Domestic violence only became punishable at the end of the last century; the abuse of partners and children was accepted for centuries.[17] However, women did not settle for the beautiful and polite role; they rebelled and longed for freedom In 17th-century England, the first feminist declaration was formulated: "we were born as free as men, we possess free will and a free spirit, we were created from the same parts" Olympe de Gouges formulated the Declaration of the Rights of Woman and of the Female Citizen (1791), and Mary Wollstonecraft declared in. A Vindication of the Rights of Woman (1792) that a woman is the same human being as a man, only becoming an ignorant, brightly feathered bird imprisoned in a golden cage under the influence of education. In male-dominated societies, true joy was brought only by the birth of male children, and girls were expected to remain silent with downcast eyes in company even in adulthood. Basic forms of female education developed, and some girls could already acquire writing in addition to household knowledge and rules of etiquette in primary schools or from tutors. Until the 19th century, women dealt with domestic tasks; their roles were wife, mother, and housewife, and the master of the house was the man who

[17] Áldássy Antal, Ábrányi Kornél, Aczél Károly, Ágoston József (2006): Kékharisnya: A Pallas nagy lexikona, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1895. X. kötet. Kékharisnya Magyar etimológiai szótár (szerk: Zaicz Gábor) Tinta könyvkiadó Budapest. 359.

supported the family. They could access education only from the 19th century During the First World War, however, women also had to work in large numbers outside the home for a living, which remained permanent even after the peace treaties ending the war. The majority of urban women began to work, as a result of which they acquired their own property, despite the fact that their wages were much lower than those of men working in the same positions. Technical development also facilitated the employment of women, mainly in the positions of secretary, typist, or telephone operator.[18]

2.4. Theological Hierarchy and Legal Subjectivity: Comparison of the Status of Women and Animals in the Christian Era

With the European dominance of Christianity, the property paradigm of Roman law did not disappear but became embedded in a deeply theological hierarchy based on divine ordination. Medieval and early modern Christian thought - through the intertwining of canon law and theology - based the social and legal status of women and animals on the interpretation of the Book of Genesis,[19] as well as the adoption of ancient (primarily Aristotelian) philosophy. Although the perception of the two groups differed (since women possessed an immortal soul, while animals did not according to the prevailing dogma), the mechanisms justifying their subordination and the patriarchal - anthropocentric legal application show significant parallels.

The origin of the legal conception of the Christian era is the Book of Genesis, where God made man (the male) the master of the created world, whose task is to "subjugate" the earth and rule over animals. Based on the doctrine of divine dominium, animals were created exclusively to satisfy human needs (food, labor, clothing) They did not possess an independent divine purpose. Female status was defined by two moments in Genesis: on

[18] Koncz (2024) 106-112.
[19] Biblia (Károli Gáspár)

the one hand, Eve was created from Adam's rib (secondary status), and on the other hand, she was held responsible for the original sin (the fall). The letters of the Apostle Paul (e.g., 1 Cor 11:3) further solidified the ecclesiastical and family hierarchy: God is the head, and the man is the head of the woman.

2.4.1. St. Thomas Aquinas and the Scholastic Synthesis.

In the 13th century, St. Thomas Aquinas integrated Aristotle's philosophy into Christian theology,[20] which set in stone the legal and moral status of both women and animals for centuries adopted the Aristotelian doctrine of the soul, asserting that animals only have a sensitive soul, not a rational soul. Since they are not rational, they cannot be legal subjects, and moral duties cannot be enforced against them According to Thomas, animal cruelty is a sin only because someone who is cruel to animals will tend to be cruel to humans as well - an instrumental reasoning Following Aristotle, the woman appeared as a biologically defective male whose intellectual capacities fall below those of the male. Although women - unlike animals - have a rational and immortal soul, both divine and human law justify their subordination to the power of the male (father, husband) due to their "natural weakness".

2.4.2. Legal Practice: Canon Law and Animal Trials

In everyday legal practice, secular and canon law prevailed in parallel.[21] Christianity brought a kind of spiritual equality, which manifested in the obligation of mutual fidelity in the sacrament of marriage.[22] At the same

[20] Aquinói Szent Tamás: Summa Theologica. https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf

[21] For the later, nineteenth-century natural-law formulation of the boundary between ecclesiastical autonomy and state authority, see PETRASOVSZKY Anna: Ius in sacra vs. ius circa sacra – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint. Miskolci Jogi Szemle, 14 (2019), 1. szám, 2. kötet, 34–48, especially 37–41, 47–48.

[22] Gal 3:28: "There is neither male nor female, for you are all one in Christ Jesus"

time, in the field of property and public rights, the infantilization found in Roman law lived on Women could not hold ecclesiastical office, could not teach, and in most European legal systems, the right of disposal over their property transferred to the husband upon marriage. One of the most bizarre phenomena in the legal history of the Middle Ages was the bringing of animals to court between the 13th and 17th centuries. For example, if a pig or a horse killed a person, it was arrested, imprisoned, and a regular trial was conducted against it with a defense attorney, often ending in execution. Trials were also conducted against pests (e.g., locusts, rats, caterpillars), where the bishop called upon them to leave and finally excommunicated them. These animal trials point to a fracture in the thinking of the era: while theology denied animals moral status and reason, in legal practice - as if they were subjects of criminal law - they were still held accountable. The animal, like the woman on the periphery of society, had to be "disciplined" by the instrument of law to maintain the order of divine and human law.

2.5. The Intersection: Witch-hunting and Familiars

The history of witch-hunts in early modern Europe was for a long time primarily the territory of theology, ethnography, and cultural history. Historical memory tends to interpret witch trials as chaotic outbreaks of religious fanaticism and superstition. Strict legal-historical examinations, however, highlight that witch-hunting was not extra-legal chaos, but rather the result of the cold, professional operation of the criminal law and judicial institution system of the time. The legal category of witchcraft formed over centuries, centering predominantly on autonomous women living on the margins of society and their relationship to nature demonized by the church - symbolically embodied by the animal "familiars". This study examines the legal evolution of the witch concept, the intertwining of Western and Central European legal practice, and the role of animals in these trials. Legal-historical research indicates that the witch did not represent a static category in legal practice. The meaning of the concept

and associated penalties underwent drastic transformation from the Middle Ages to the end of the early modern period In the early period, secular courts judged wizards and sorcerers based on whether they caused physical or material damage, a concept called "harm" (maleficeum). If a village herbalist allegedly cursed a neighbor's cow or brought hail on the crop, the court handled it as a crime against property or physical assault, often resulting in compensation, flogging, or exile.

At the end of the 15th century, thanks to the theological guidelines of the Malleus Maleficarum (1486), legal perception changed radically. The essence of witchcraft was no longer specific physical damage, but a conscious contract with Satan (diabolical pact) In the eyes of the law, the witch became an apostate heretic who rejected the divine and state order This was classified as the most serious crime, treason against divine majesty (crimen laesae majestatis divinae), punishable by death, most often at the stake.[23] Wizards, among whom there were many men, often possessed what were seen as innate, natural abilities, and were sometimes tolerated for healing or finding lost objects The specific characteristic of witchcraft, however, was voluntary learning: the witch (predominantly female) was not born with magical power but received it from Satan, who trained her to cause harm. This legal construction was built on deeply rooted misogyny. Theological-legal reasoning argued that women were much more susceptible to devilish teachings due to their intellectual weakness and insatiable physical desires. When courts accused a woman of witchcraft, they were actually punishing female independence and the escape from traditional male dominance (pater familias).[24]

---

[23] Koncz Ibolya Katalin: *A boszorkányüldözés jogtörténeti kérdései a Német-római Birodalomban és a királyi Magyarországon. (PhD értekezés*, Állam- és Jogtudományi Kar), Miskolci Egyetem, 2007.

[24] Koncz Ibolya Katalin: A boszorkánykutatásban megjelenő 15–18. századi történeti érvelések. In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 281–299, especially 281–289. This historiographical perspective helps distinguish historical legal reasoning from a present-day ethical interpretation of persecution.

The most tragic intersection of systemic violence against women and animals was early modern witch-hunting.[25] According to the Malleus Maleficarum (Hammer of Witches, 1486), women are more susceptible to temptation due to their weaker minds During trials, animals appeared as familiars (demonic companions).[26] The pets, principally cats, toads and dogs of marginalized, single, often elderly women were considered the embodiment of Satan. The physical and spiritual proximity of the woman and the animal served as evidence of unnaturalness and sin, leading to the torture and execution of both. Patriarchal power demonized the woman-nature-animal axis as a single entity threatening the divine order. In the Christian era, the legal-social status of women and animals was determined by a vertical, theological power system. While the principle of spiritual equality for women stood in tension with earthly subordination justified by biological weakness, animals were completely excluded from the moral universe. The common point was the unlimited right of disposal of the male over both groups, as well as their cultural association with the body, instincts, and sin, culminating in sorceress trials. The era of witch-hunts, peaking between the 15th and 17th centuries, represents a dark chapter where systemic violence against both groups intertwined spectacularly black cat and the woman pushed to the margins were inseparably fused as symbols of uncontrollable forces threatening the patriarchal order.[27]

2.5.1. Demonizing Female Autonomy: The Malleus Maleficarum

The ideological foundation of the witch trials was provided by the infamous Malleus Maleficarum, written by the inquisitor Heinrich

[25] For the specifically Hungarian conceptual legal-historical background of witchcraft, see Koncz Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: Szabó Béla – Sáry Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238.

[26] Serpell J.: *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Cambridge University Press, 1996.

[27] Koncz Ibolya Katalin: A boszorkányság és a boszorkány fogalmának meghatározása a kora újkori joggyakorlatban. In: *Jogtörténeti Szemle*, 2010/1. szám.

Kramer.[28] The work was built on deeply rooted misogyny cloaked in theology, arguing that witchcraft is primarily a female sin. Kramer justified this by claiming women are biologically and intellectually weaker and possess insatiable physical desires, making them easily seduced by Satan. Victims were predominantly those who stood out from the traditional family model: widows, spinsters, independent midwives, and herbalists relative autonomy represented an existential threat to power structures.[29] Inquisitors tried to eradicate a worldview where women possessed knowledge of healing and their bodies, and where animals were mystical participants in the natural world rather than just machines.

2.5.2. Western Import: Legal Transfer to Hungary

Witch trials were conducted according to strict procedural rules (processus inquisitorius). Hungarian witch-hunting followed Western trends with a time lag, often adopting foreign legal sources from the Holy Roman Empire Emperor Charles V's criminal code of 1532, the Constitutio Criminalis Carolina, systematized the rules of torture (tortura) and evidence code served as a model for many domestic city courts; the witch craze in Hungary peaked in the early 18th century (e.g., the 1728 Szeged trials), when educated judges applied demonological and legal literature acquired at foreign universities against the local population.[30]

Animals such as cats, toads, dogs, and insects frequently appear in trial records as "familiars" - material evidence of the diabolical pact. According to procedural logic, Satan gave the witch an animal carrying a demonic soul to assist in cursing. If an accused woman spoke to or ate with her cat, the court saw it not as alleviating loneliness, but as evidence of demonic

[28] Institoris, Heinrich Kramer – Sprenger, Jakob (1486/1928): Malleus Maleficarum (Boszorkányok pörölye). ford.: Montague Summers
[29] Klaniczay Gábor: Boszorkányhit és boszorkányüldözés a kora újkorban. In: Szolgáló leány és tevehajcsár. Századvég, Budapest, 1986.
[30] Schram Ferenc: *Magyarországi boszorkányperek 1529–1768*. I-III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

communication (commercium cum daemone).[31] Confessions were forced under torture, detailing how animals took the form of Satan[32] Thus, the animal lost its natural; the bond between witch and familiar became a symbol of rebellion to be purged with fire. This history served a single purpose: the consolidation of patriarchal state and church order.[33] The women and animals burned at the stake were victims of fear toward uncontrollable nature and independent female existence.

2.5.3. Why specifically the black cat?

The demonization of black cats began long before the hell-cat craze. In antiquity, cats were linked to fertility, the night, and female deities like Bastet, Freyja, or Hecate.[34] The Christian church portrayed everything linked to pagan, matriarchal fertility cults as the work of Satan. Unlike loyal, obedient dogs, the independent and nocturnal lifestyle of cats was suspicious to the medieval mind Pope Gregory IX officially linked black cats with Satanism in the bull Vox in Rama (1233), claiming Satan appeared at secret séances as a half-human, half-black cat. This document sealed their fate for centuries, leading to their being burned alive at festivals and on stakes alongside witches.[35]

[31] Koncz: *A boszorkányüldözés jogtörténeti kérdései a Német-római Birodalomban és a királyi Magyarországon. (PhD értekezés) 45.*

[32] For a regional Hungarian procedural study that can be read alongside this broader account of persecution, see Koncz Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: Stipta István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, Tomus 3. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003, 191–210. Its scope is the surviving records of Heves and Külső-Szolnok counties.

[33] Bárth Dániel: A boszorkányság és a mágia a kora újkori egyházi és világi jogban. In: Rubicon Történelmi Magazin, 2016.

[34] Engels D. W.: *Classical Cats: The Rise and Fall of the Sacred Cat*. Routledge, 1999.

[35] Evans E. P.: The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals, 1906.

3. Reason and Mechanized Bodies: The Status of Women and Animals in the Age of Enlightenment

At the turn of the 17th and 18th centuries, the scientific revolution and the Enlightenment taking place in Western thought fundamentally shook the medieval, theology-based worldview divine ordination of the Scala Naturae was replaced by social organization based on reason (rationality) and natural law. The great promise of the era was equality and freedom, yet this promise was limited to an extremely narrow stratum. While early modern and Enlightenment philosophy created the modern conceptual set of human rights, it also established a new hierarchy cloaked in science. In this new system, the ticket to legal subjectivity was no longer divine grace, but rationality and autonomy. The pinnacles of Enlightenment political philosophy were the social contract theories (John Locke or Jean-Jacques Rousseau). These theories stated that political power is not of divine origin but is based on the agreement of free, equal, and rational individuals.

3.1. The Exclusion of Women from the Political Sphere

Feminist political scientist Carole Pateman,[36] in her classic work (The Sexual Contract, 1988), points out a blind spot that political history ignored for a long time: the social contract was actually a pact between men, which implicitly included a sexual contract as well. Rousseau, in his work Emile, or On Education (1762),[37] clearly explains: while the goal of a man's education is to become an autonomous citizen, the goal for a woman (Sophie) is exclusively to serve the man, to please him, and to accomplish her role in the private sphere (the family). Women thus remained in the state of nature and could not enter the civil, political (legal subject) space through the social contract. Legally, they continued to exist as the property or wards of the head of the family (feme covert in Anglo-Saxon law). At the end of the 18th century, oppressed groups began to turn

[36] Pateman Carole: *The Sexual Contract*. Stanford University Press, 1988.
[37] Rousseau, Jean-Jacques (1762/1997): Emil, vagy a nevelésről. Budapest, Kossuth Kiadó. (V. könyv)

the Enlightenment's own weapon - rationality and the idea of universal rights - to their advantage. When Mary Wollstonecraft wrote: A Vindication of the Rights of Woman in 1792,[38] she argued that the perceived irrationality of women was not a natural given but the result of a lack of education and social oppression. If women also receive rational education, they can become full citizens. The conservative reaction of the time was telling Platonist philosopher Thomas Taylor published an anonymous satirical pamphlet titled. A Vindication of the Rights of Brutes (1792) in response Taylor's logic was reductio ad absurdum: if we accept that women (who are inferior to men) can have rights, then by that logic, we should also give rights to dogs and horses. This intended mockery perfectly highlights that the patriarchal elite placed women and animals on exactly the same political and moral shelf.[39]

While the cult of rationality was exclusionary, another branch of the Enlightenment, utilitarianism, opened the door toward the moral recognition of animals and women British jurist and philosopher Jeremy Bentham proposed a radically new basis for defining legal subjectivity in 1789.[40] He recognized that if reason is made the basis of rights, then infants or people with intellectual disabilities would also lose them. In his famous sentence, which became the foundation of animal rights, he phrased it thus: "The question is not, Can they reason? nor, Can they talk? but, Can they suffer?"[41] Bentham not only advocated for the legal punishment of animal cruelty among the first, but also stood firmly for the equality of women and their right to divorce, as the oppression of both groups increased the level of social suffering (pain), which is contrary to the fundamental

[38] Wollstonecraft, Mary (1792/2021): A nők jogainak követelése. Budapest, Kréta Kiadó.
[39] Descartes, René (1637/1993): Értekezés a módszerről. (V. rész). Budapest, Ikon Kiadó.
[40] Singer, Peter (1975/2001): Animal liberation. Budapest, Oriold és Társai Kiadó.
[41] Bentham, Jeremy (1789/1907): An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Library of Economics and Liberty. (The footnote to Chapter XVII contains the famous quote about the capacity to suffer as the basis of rights).

principle of utilitarianism.[42] The Age of Enlightenment left behind a dual legacy. On the one hand, by elevating "rationality" to a pedestal and creating a mechanistic worldview, it provided scientific justification for the infantilization of women and the treatment of animals as things, deepening patriarchal rule over Nature On the other hand, through the work of Wollstonecraft and Bentham, it created the argumentative and human rights frameworks that allowed for the legal articulation of emancipatory efforts in later centuries.

4. The Era of Institutionalized Protection and Movements: Women and Animals in 19th-Century Law and Society

The 19th century, the era of the Industrial Revolution and bourgeois development, brought a fundamental paradigm shift in Western legal systems. The theoretical debates of previous centuries (such as the Cartesian machine-animal or Rousseau's exclusionary social contract logic) were replaced by a period of organized civil movements and positive legislation. This is the century when the legal emancipation of women stepped out of the world of pamphlets into parliamentary debate chambers, and this same century brought the first modern animal protection laws in history. Although the legal paths of the two groups seemingly began to diverge - women fought for full legal subjectivity and political rights, while in the case of animals, the goal was to achieve the status of a legal object exempt from suffering - the social base and ideological motivations of the two movements showed surprising and deep overlaps.

During the 19th century, the legal status of women and animals set off on the path of modernization Through a long and arduous struggle, women began to dismantle the institution of coverture, slowly regaining the right of disposal over their own property and bodies, paving the way for 20th-century political equality Animals, in parallel, entered the scope of the law:

[42] Tomaselli Sylvana: The Enlightenment Debate on Women. *History Workshop Journal*, 2001.

their capacity for suffering was recognized, and the first protective laws sanctioned by criminal law were born The two movements, however, did not operate in isolation 19th-century women's rights activists (such as Frances Power Cobbe) were the first to recognize on a mass level that the "right of the stronger," the physical and medical tyranny over the body, springs from the same root, regardless of whether the victim is a disenfranchised wife or a laboratory dog.

4.1. The Situation of Women in 19th-Century Hungary

The 19th century in Europe and North America can be considered the period of emancipatory movements, described as the struggle of those wishing to change women's lives and social position, seeking opportunities to step out of traditional female roles. Jurist Andor Máday (1913) divided the change in the legal status of women into four stages of endeavor. The first stage lasted from the 1780s to 1825 with the first reform efforts; the second from 1825 to 1867 with the linking of women's education and culture to the national cause; while the third from 1868 to 1896 began with Pálné Veres's appeal and ended with the admission of women to certain university departments and the gradual opening of certain professions to women; finally, the fourth period began after 1896 with the interest-representation self-organization of the women's movement (Association of Female Clerks, 1896; Association of Feminists, 1904). It was then that women could first enter professional orders that were previously open only to men they successfully completed university, they could hardly count on professional recognition due to dismissive social conventions. The first female lawyer, Myra Colby Bradwell, received her diploma in 1873, while in Hungary, one had to wait another fifty years until 1923 for the inauguration of Margit Ungár, later a lawyer and judge. The first female representative of the medical profession was Elizabeth Blackwell in 1849, while the first Hungarian, Vilma Hugonnai, received her doctoral title in 1879.

The question of women's political claim to rights arose from time to time in Hungarian public life during the 19th century. In his discussion published in 1790, Péter Bárány requested, citing the values of women, that they be allowed to participate in the national assembly by right of nobility. His initiative was rejected, and women's political rights only came up again during the Reform Era. At the district session of the 1843-44 national assembly, following the speech of Ödön Beöthy, the envoy of Bihar County, the voting rights of women were also put on the agenda, but were not voted for: finally, Section 2 of Act V of 1848 clearly excluded women from elections New Zealand women were the first to receive the right to vote in 1893, followed gradually by the states of the world.

According to contemporary legal historians, Hungarian women were in a more advantageous position legally for centuries compared to their Western European counterparts to laws originating from the Middle Ages, certain privileges were due to Hungarian women. For example, they attained majority upon marriage, while men only at the age of twenty-four in all cases legal rules related to inheritance law and ensuring a decent livelihood for widowed or orphaned women faded out of Hungarian law after 1867; with equal inheritance, most of these lost their meaning and validity. Regarding matrimonial property law, women theoretically had the right to independent assets, but the husband was the usufructuary of these things.[43]

When women's employment was discussed, the Bible, ecclesiastical regulations, or "customary law" remained points of reference These were increasingly displaced - following European models - by scientific explanations about the biological differences between women and men.

[43] A concrete Hungarian example of a wife pursuing maintenance and matrimonial claims is analysed in Petrasovszky Anna: Sikertelen perből „Különös házasság". Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 2. szám, 74–90, especially 78–80. The Buttler–Dőry litigation also shows the interaction of ecclesiastical and secular remedies. Koncz Ibolya Katalin: Community Property as one of the Special Institutions of Hungarian Matrimonial Property Law of the 19., Century in: Journal on European History of Law 2013/4 129-133.

Arguments that have become ridiculous today, regarding women's smaller brains and weaker physical stature, were even written down by Imre Madách While at the beginning of the 19th century, the traditional tasks of women and the possibilities for their creative activities were discussed, during the Reform Era, women's right to education came to the fore as a tool for preserving and renewing the national movement, language, and culture. In the Dualism era, this was replaced by the necessity of secondary and higher education for women, the cause of female education, as well as women's paid employment and economic self-sustenance.

In Hungary, similar to several other countries, the 19th century brought significant changes in the training and education of women.[44] Even the 1806 Ratio Educationis II educational decree mentioned the education of girls In the middle of the century, girls' education institutes with a new pedagogical perspective opened one after another: Gusztáv Steinacker in Debrecen, Teréz Karacs in Miskolc, and Blanka Teleki in Pest opened their schools Institutional female education underwent radical change between 1865 and 1895. The issue of higher training for women became a prominent topic in the last third of the 19th century. Their mass appearance in the teaching profession became the first step on the path leading to the conquest of intellectual occupations. The great lady of education in her time was Pálné Veres, who worked for decades at the head of the National Association for Female Education to develop female training. In the 19th century, a significant change occurred: the mass entry of women into paid work. However, the road from here to the recognition of equality was still rocky The organized movement fighting for women's equality only began to unfold in Europe and the United States at the beginning of the 20th century. Their main goal was to win the right to vote for women, which is

[44] For the wider Hungarian education-policy context, see Koncz Ibolya Katalin: The Standpoint of József Eötvös on Education. Journal on European History of Law, 5 (2014), 1, 151–155, especially 152–153. The discussion of compulsory schooling and equal access supplies background to the more specific issue of women’s educational opportunities.

why its representatives were called suffragettes, a derivative of the French word suffrage , meaning the right to vote leaders tried to call the attention of women (and men) belonging to different social classes to the vulnerability and disenfranchisement of women through posters, peaceful demonstrations, and inspiring speeches. As a result of the centuries-long struggle, the gates of universities opened to girls in more and more countries. In Europe, Finnish women were the first to receive the deserved right to vote from 1907, and Swiss women were the last from 1971. At the beginning of the last century, the day for expressing respect and appreciation for women also entered the calendars March 8th was chosen as International Women's Day, remembering the strike of New York textile workers demanding more humane working conditions and higher pay on March 8, 1867, and the female workers demonstrating for bread and peace in St. Petersburg on the same day in 1917.

4.2. The Absence of Female Legal Subjectivity: The Doctrine of "Coverture"

The Anglo-Saxon legal system of the first half of the 19th century was determined by the doctrine of coverture (spousal cover), which William Blackstone recorded at the end of the 18th century, but experienced its heyday in the Victorian era. The doctrine stated: *"In the eyes of the law, husband and wife are one person, and that person is the husband."* With marriage, the legal existence of the woman practically ceased (was suspended). A married woman (feme covert)[45] could not enter into contracts independently, could not initiate lawsuits, and could not be sued independently; all her movable property (even the money earned by her own work) immediately transferred to her husband's ownership. Her husband had disposal over her body, which included the legal right of "moderate correction" (domestic violence) and coerced marital relations (the concept of marital rape did not legally exist). This legal status, as

[45] Mill, John Stuart (1869/2001): A nők alárendeltsége. Budapest, Helikon Kiadó.

pointed out by first-wave feminists, including Elizabeth Cady Stanton or John Stuart Mill (The Subjection of Women, 1869) was analogous to the status of slaves and domestic animals. The woman was not her own master; her existence depended on the interests of her master/husband.

4.3. The Prohibition of Cruelty: The First Animal Protection Laws

While women sought to break out of the property status, which was made possible by the Married Women's Property Acts[46] of 1870 and 1882 in England, in the case of animals, the state intervened for the first time in the unlimited rights of the dominus (owner). Jeremy Bentham's utilitarian ideals, which made the avoidance of suffering the basis of morality, took political shape.[47] In 1822, the British Parliament passed Martin's Act (Ill Treatment of Cattle Act), the world's first national animal protection legislation, which criminalized the cruel abuse of livestock (horses, oxen, sheep). This was followed in 1824 by the founding of the RSPCA (Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals). The brilliance of Martin's Act lay in the fact that, for the first time in legal history, the punishment for abuse was based not on the financial loss of the owner, but on the suffering of the animal itself. Although the animal remained property, it became a privileged thing in whose well-being the state also had a vested interest. It is an interesting parallel that the state in many cases took legislative action against the public beating of a horse sooner than against the abuse of a wife behind closed doors. This legislative contradiction was not a matter of chance, but stemmed from one of the most defining social and political doctrines of the Victorian era: the strict separation of the public sphere and the private sphere.[48] In the eyes of the

[46] Shanley Mary Lyndon: *Feminism*, Marriage, and the Law in Victorian England. Princeton University Press, 1989.
[47] Ritvo Harriet: *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Harvard University Press, 1987.
[48] For a Hungarian intellectual-history comparison concerning the limits of state intervention and the protection of individual freedom, see Petrasovszky Anna: „Polgárisodás a míveltség magasabb fokán" – Eötvös József integrációs gondolata.

legislators, animal cruelty taking place on the street was a public act violating public order and Victorian public morality, against which the state, as the guardian of order, had a duty to intervene. In contrast, the home—in accordance with Anglo-Saxon legal traditions—remained the man's sovereign "castle." The physical abuse of the wife behind closed doors was for a long time considered not a crime, but a husband's "right of moderate correction" derived from the institution of coverture, and thus a family internal affair, into which the law was institutionally reluctant to intervene. Contemporary women's rights movements also recognized this deeply rooted legal and moral hypocrisy, turning it into an effective political weapon against the system. First-wave feminists openly pointed out the absurdity that English courts often imposed a heavier prison sentence on a man for the unjustified torture of his dog than for the life-threatening beating of his wife. Cobbe, in her highly influential essay published in 1878.[49] She demanded that the state cross the threshold of the private sphere and extend the same physical protection to women that it had already granted to animals on the street. This rhetoric, which used the recognition of animal suffering as a Trojan horse to fight for the bodily integrity of women, ultimately contributed to the amendment of the 1878 Matrimonial Causes Act, which for the first time in history allowed women to seek separation and maintenance from the court in cases of severe physical abuse.

4.4. The Intersectional Awakening: Women and Vivisection

The most striking intersection of the struggles of women and animals at the end of the 19th century was the anti-vivisection movement. With the explosive development of medical science and physiology, experiments were conducted (often without anesthesia) on live dogs, cats, and rabbits

Publicationes Universitatis Miskolcinensis. Sectio Juridica et Politica, 32 (2014), 97–102, especially 101–102.

[49] Cobbe Frances Power: Wife Torture in England. In: *The Contemporary Review*, Vol. 32, 55-87, 1878.

in thousands of laboratories.[50] The leaders of the movement against vivisection were almost without exception the vanguards of female emancipatory movements (suffragettes). But why did contemporary women identify so intensely with laboratory animals? The identification was psychologically and socially based. Women experienced the lack of control over their own bodies in the fate of animals. In the Victorian era, the bodies of women were increasingly pathologized by male doctors (e.g., with the diagnosis of hysteria), and they were frequently subjected to coercive medical examinations against their will (e.g., within the framework of the Contagious Diseases Acts). The tied-down, cut-open, silenced dog on the dissection table became the ultimate symbol of the oppression of patriarchal, cold, masculine science.[51] Women projected their own muteness and their vulnerability to male professional authority into the suffering of animals. Women positioned themselves as the depositaries of care and morality against cruel, materialistic male science, thereby also justifying that they have a place in public life and the right to vote.

4.5. The Ecofeminist Synthesis

The joint destruction of the witch and the black cat is not a coincidental overlap. Both symbolized that wild, untamable nature which the forming modern, patriarchal state and church had to subjugate. Ecofeminism unfolded in the 1970s, and its fundamental assertion is that there is a systemic, deep connection between the oppression of women and the exploitation of nature (as well as the animals living in it). In her pioneering work, The Sexual Politics of Meat, Adams introduced the concept of the "absent referent". According to Adams, the language of meat consumption and the patriarchy erases the victim of violence. When we eat meat, we do not see a dead animal, but an abstract product (e.g., beef, pork chops). This

[50] Cobbe Frances Power: The Modern Rack: Papers on Vivisection, 1884.
[51] Lansbury Coral: *The Old Brown Dog: Women*, Workers, and Vivisection in Edwardian England. University of Wisconsin Press, 1985.

process is made possible by language and culture, which objectifies and dismantles the living being into its parts. Adams also points out that pornography and the media representation of women follow this same fragmenting and objectifying logic.[52] The woman is often depicted merely as body parts (breasts, legs, buttocks), stripping her of intellectual and emotional wholeness, just as the farm animal is treated merely as a meat-producing unit. The two processes - the sexual objectification of women and the objectification of animals as food - are mutually reinforcing cultural mechanisms.

5. The Awakening

The 19th century laid the foundations of modern legal expansion, but the real explosion occurred in the 20th century, where the radical concept of animal rights emerged. The dawn of the century was the era of radicalization and the emergence of "body politics" in women's rights. While in the 19th century the emphasis was on civil rights and gradual reforms, the suffragettes placed the physical conflict between the state and the female body at the center. In this struggle, the animal parallels were no longer merely theoretical but also manifested at the level of legislation and police brutality. The suffragettes recognized that liberal argumentation is not sufficient: they used their bodies as a political tool. They began hunger strikes in the prisons, to which the state's response was force-feeding.[53] This moment is the deepest intersection between the treatment of women and animals: women were held down by prison guards, and rubber tubes were passed down their throats or through their noses to feed them a procedure that was at the time mostly applied in veterinary medicine or in mental asylums. The women felt that the state was treating them as animals, as biological stock without consciousness, who had to be "kept

[52] Adams Carol J.: *The sexual politics of meal: A feminist vegetarian critical theory*. New York, Continuum, 2010.
[53] Atkinson Diane: *Rise Up Women!: The Remarkable Lives of the Suffragettes*. Bloomsbury, 2018.

alive" to avoid political scandal, while stripping them of their human dignity.[54]

5.1. The "Cat and Mouse Act" (1913)

The most telling piece of legislation of the era was the Prisoners (Temporary Discharge for Ill-Health) Act, which common parlance immediately dubbed the "Cat and Mouse Act". The law allowed hunger-striking, extremely weakened women to be temporarily released, and then, as soon as they regained their strength, taken back to prison to serve their sentences. This metaphor perfectly covered the brutality: the state was the cat, cruelly toying with its victim, the mouse equal a woman, then releasing her, only to pounce on her again. This legal construction openly acknowledged the asymmetrical, predator-prey relationship between women and the state.[55]

5.2. Intersectional Connections: Suffragettes and Animal Rights Advocates

It is an interesting historical fact that a significant proportion of radical suffragettes were also committed animal rights advocates and anti-vivisectionists.[56] Swedish-born activists Lizzy Lind-af-Hageby or Louise Lind-af-Hageby, for example, fought simultaneously for the right to vote and for the protection of experimental animals. Their argumentation was intersectional: they believed that the "masculine" cruelty of science (vivisection) and the "masculine" political oppression of the state sprang from the same root. Suffragettes literature often utilized the parallel that

---

[54] Lansbury Coral: *The Old Brown Dog: Women*, Workers, and Vivisection in Edwardian England. University of Wisconsin Press, 1985.

[55] Pankhurst Emmeline: My Own Story, 1914.; For a distinct Hungarian constitutional-history perspective on institutional limits to executive power, see Koncz Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 1. különszám, 88–94, especially 88–94. The comparison concerns the safeguards supplied by separating judicial and executive functions.

[56] Park J. H.: The British Suffrage Activists of 1913: An Analysis. In: *Journal of Modern History*, 1988.

the men sitting in parliament view women just as scientists view tied-down dogs: as beings that are examinable, controllable, but devoid of sovereign will. The emancipatory movements of women proved that legal status is not a static, natural law, but a matter of social agreement. When the women stepped out of the property/minor status and became full citizens, the legal definition of the "person" fundamentally transformed. This precedent is utilized by modern animal protection lawyers. The Nonhuman Rights Project (NhRP) submitted Habeas Corpus petitions in American courts on behalf of primates (e.g., chimpanzees) and elephants, arguing that these animals are autonomous, self-aware beings, and thus they are entitled to the negative right to liberty (bce. holding them in captivity is unlawful). Although they do not demand the right to vote for animals - since this would be absurd - they demand that the law recognize them as "persons," just as it happened in the case of women throughout history.[57] A frequently debated, yet sociologically relevant parallel is the control of the reproductive functions of the female and animal bodies. Factory farming (especially the dairy and egg industries) is entirely built upon the appropriation and maximization of the reproductive cycle of female animals. According to ecofeminist authors, this practice is the most extreme, non-human projection of patriarchal control over the female body (e.g., abortion laws, restriction of contraception).

5.3. The Second Wave of Feminism

The second half of the 20th century proved to be a watershed in the history of marginalized groups, including women and animals. The economic boom following the Second World War brought with it an unprecedented degree of industrialization in agriculture (the emergence of factory farming), while the civil rights movements of the 1960s created a new, radical political vocabulary for overcoming oppression. It was in this

[57] Park J. H.: The British Suffrage Activists of 1913: An Analysis. In: *Journal of Modern History*, 1988.

environment that the second wave of feminism unfolded, which focused no longer merely on the right to vote (like the first wave), but on the private sphere, sexuality, self-determination over the body, and structural inequalities. One of the main battlegrounds of second-wave feminism was the achievement of reproductive rights (contraception, abortion). In parallel with this, partly feeding from the same philosophical and social roots, the modern animal rights movement was born. This chapter examines how this era intertwined the struggles of women and animals through two defining theoretical frameworks - Peter Singer's utilitarianism and Carol J. Adams' ecofeminism - as well as modern legal practice. Singer pointed out that throughout history, the oppression of women and people of color has always been justified by perceived biological, intellectual, or physical differences (e.g., "women are too emotional for politics," "they are less rational"). When society rejected sexism and racism, it accepted the principle of equal consideration: that interests (e.g., the interest in avoiding pain) must be weighed equally, regardless of biological endowments. According to Singer, if we apply this principle consistently, we cannot stop at the human species. He introduced its concept, that prejudiced attitude which favors the interests of our own species over the interests of other species, based solely on the fact of belonging to the species. According to Singer's argumentation, anyone who accepts the equality of women despite biological differences has a logical obligation to extend this moral circle to non-human animals capable of suffering as well.

6. Findings

The 20th century proved that systems of oppression (sexism, racism, speciesism) do not operate in isolation, but as a single integrated network built on hierarchy and the right of disposal over weaker bodies. Peter Singer's logic provided the moral foundation for equal consideration, while Carol J. Adams' ecofeminism nakedly demonstrated how culture and

language equally objectify women and animals. Nowadays, the success of women's legal emancipation is the legal-philosophical torch that illuminates the path of contemporary animal rights movements, proving that the boundaries of legal subjectivity are never set in stone. A comprehensive comparison of the historical, social, and legal status of women and animals leads to the inescapable realization that the mechanisms of oppression never operate in isolation. Throughout history, the predominantly patriarchal hegemony holding power applied the same logical, theological, and legal toolkit against all those it excluded from its own sphere of dominion. Roman law defined them as things, or as being under the right of another, paving the way for the property paradigm that determined their fate for millennia. Christian theology subordinated both the woman and the animal to the man in the hierarchy of beings, which was sealed by the joint death at the stake of the demonized woman and the familiar animal during the early modern witch trials. Although the Age of Enlightenment brought the idea of universal human rights, by elevating rationality to a pedestal, it clothed exclusion in scientific (bête machine) and political (social contract) guise. However, the social movements of the 19th and 20th centuries highlighted the logical untenability of this exclusion. Suffragettes, through their own prison experiences and the anti-vivisection movements, recognized for the first time on a mass level that physical, medical, and legal dominion over the female and animal bodies stems from the same root. At the end of the 20th century, ecofeminism and utilitarianism elevated this realization into modern scientific discourse, pointing out the objectifying power of language, the industrial appropriation of reproductive autonomy, and the moral blindness of speciesism. Ultimately, the historical expansion of women's rights meant not merely the emancipation of a single group, but a fundamental legal-philosophical paradigm shift. It proved that the category of the person is not a biological given, but an expandable moral framework. When modern animal protection lawyers today demand the application of Habeas Corpus

for animals with the most advanced cognitive abilities, or when society rejects gratuitous violence against women and animals, they are in fact proceeding on the path paved by the women's rights movements. The just legal system of the future must be based on empathy and the consideration of the capacity to suffer, recognizing that all forms of violence and objectification - whether directed at a woman or an animal - destroy the exact same moral and social fabric. The historical and philosophical comparison of the rights of women and animals does not mean that the two groups require exactly the same consideration in society. The equality of women aims for full and equal participation in the social, political, and economic space, whereas the focus of animal rights is protection from exploitation, suffering, and objectification. Nevertheless, the dynamics of legal development show unquestionable similarities. The historical struggle of women for self-determination and breaking out of property status provides the theoretical vocabulary and moral framework with which we can act in defense of non-human animals today. Understanding the intersections of oppression is crucial in order to build a more just legal system and a more ethical society, which considers sentience and intrinsic value as the basis of legal protection, rather than biological talents.

Bibliography

ÁLDÁSSY ANTAL, ÁBRÁNYI KORNÉL, ACZÉL KÁROLY, ÁGOSTON JÓZSEF: Kékharisnya: A Pallas nagy lexikona, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1895. X. kötet. *Kékharisnya Magyar etimológiai szótár* (szerk. ZAICZ GÁBOR) Tinta könyvkiadó Budapest. 2006.
AQUINÓI SZENT TAMÁS: *Summa Theologica.* https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf
ARISZTOTELÉSZ: Politika. (I. könyv, 1254b).
BÁRTH DÁNIEL: *A boszorkányság és a mágia a kora újkori egyházi és világi jogban.* In: *Rubicon Történelmi Magazin*. 2016.
Biblia ford: KÁROLI GÁSPÁR
CAROL J. ADAMS: *The sexual politics of meal: A feminist vegetarian critical theory.* New York, Continuum, 2010.

CAROL J. ADAMS: *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory.* Continuum. 1990.
CAROLE PATEMAN: *The Sexual Contract.* Stanford University Press. 1988.
CORAL LANSBURY: *The Old Brown Dog: Women, Workers, and Vivisection in Edwardian England.* University of Wisconsin Press. 1985.
CORAL LANSBURY: *The Old Brown Dog: Women, Workers, and Vivisection in Edwardian England.* University of Wisconsin Press. 1985.
DIANE ATKINSON: *Rise Up Women!: The Remarkable Lives of the Suffragettes*. Bloomsbury. 2018.
DONALD W. ENGELS: *Classical Cats: The Rise and Fall of the Sacred Cat*. Routledge. 2000.
EDWARD PAYSON EVANS: *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*. 1906.
EMMELINE PANKHURST: *My Own Story*. 1914.
FRANCES POWER COBBE: *The Modern Rack: Papers on Vivisection*. 1884.
FRANCES POWER COBBE: *Wife Torture in England*. In: The Contemporary Review, Vol. 32, 1878.
GARY L. FRANCIONE: *Animals, Property, and the Law.* Temple University Press. 1995. http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/13053/1/117.pdf
HAMZA GÁBOR - FÖLDI ANDRÁS (2009): *A római jog története és institúciói.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
HARRIET RITVO: *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age.* Harvard University Press. 1987.
HILDA KEAN: *Animal Rights: Political and Social Change in Britain since 1800*. Reaktion Books. 1998.
Institoris, HEINRICH KRAMER – JAKOB SPRENGER: *Malleus Maleficarum* (Boszorkányok pörölye). ford.: Montague Summers. 1486/1928.
JAMES SERPELL: *In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships*. Cambridge University Press. 2006.
JEAN-JACQUES ROUSSEAU: *Emil, vagy a nevelésről.* Budapest, Kossuth Kiadó. (V. könyv) 1762/1997.
JEREMY BENTHAM: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Library of Economics and Liberty. 1789/1907
JOAN H. PARK: *The British Suffrage Activists of 1913: An Analysis.* In*:* Journal of Modern History. 1988. 147-162.
JOHN STUART MILL: *A nők alárendeltsége*. Budapest, Helikon Kiadó. 1869/2001.
JOSEPHINE DONOVAN, & CAROL. J. ADAMS (Eds.): *Beyond Animal Rights: A Feminist Caring Ethic for the Treatment of Animals. Continuum*. 1996. https://r.jordan.im/download/politics/donovan2006.pdf
KLANICZAY GÁBOR: *Boszorkányhit és boszorkányüldözés a kora újkorban*. In: Szolgáló leány és tevehajcsár. Századvég, Budapest. 1986.
Koncz Ibolya Katalin: A boszorkánykutatásban megjelenő 15–18. századi történeti érvelések. In: BÉLI Gábor – KAJTÁR István – SZEKERES Róbert

(szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2005, 281–299.
KONCZ IBOLYA KATALIN: *A boszorkányság és a boszorkány fogalmának meghatározása a kora újkori joggyakorlatban.* In: Jogtörténeti Szemle, 2010/1. szám.
KONCZ IBOLYA KATALIN: *A boszorkányüldözés jogtörténeti kérdései a Német-római Birodalomban és a királyi Magyarországon*. 2007. (PhD értekezés, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar).
KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a magyarországi boszorkány fogalom jogtörténeti meghatározásához. In: SZABÓ Béla – SÁRY Pál (szerk.): „Dum spiro doceo". Huszti Vilmos 85. születésnapjára. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2000, 231–238.
KONCZ Ibolya Katalin: Adalékok a boszorkányperek eljárási kérdéséhez a Heves és Külső-Szolnok megyei periratok nyomán. In: STIPTA István (szerk.): Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium. Miskolci doktoranduszok jogtudományi tanulmányai, Tomus 3. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2003, 191–210.
KONCZ IBOLYA KATALIN: *A polgári házasságról szóló törvényjavaslat vitája a Képviselőház előtt* in: Publicationes Universitatis Miskolcinensis Sectio Juridica et Politica. 2013.
KONCZ Ibolya Katalin: A hatalommegosztás kérdése a polgári Magyarországon. Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 1. különszám, 88–94
KONCZ IBOLYA KATALIN: *Community Property as one of the Special Institutions of Hungarian Matrimonial Property Law of the 19., Century* in: Journal on European History of Law 2013/4.
KONCZ IBOLYA KATALIN: *The Impact of Industrial and Technological Changes on State Social Policy and Social Structure in the First Half of the 20th Century in Hungary,* Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Vydavateľstvo ŠafárikPress Kassa. 2024.
KONCZ Ibolya Katalin: The Standpoint of József Eötvös on Education. Journal on European History of Law, 5 (2014), 1, 151–155.
MARY LYNDON SHANLEY: *Feminism, Marriage, and the Law in Victorian England.* Princeton University Press. 1989.
MARY WOLLSTONECRAFT: *A nők jogainak követelése*. Budapest, Kréta Kiadó. 1792/2021.
NGAIRE NAFFINE: *Who are Law's Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects.* The Modern Law Review, 66(3), 2003.
PETER SINGER: *Állatok felszabadítása.* Budapest, Oriold és Társai Kiadó. 1975/2001
PETER SINGER: *Animal Liberation*. Oriold és Társai, Budapest, 1975/2019.
PETRASOVSZKY Anna: *Ius in sacra vs. ius circa sacra* – Az állam és egyházak viszonya a 19. századi természetjog szerint. Miskolci Jogi Szemle, 14 (2019), 1. szám, 2. kötet, 34–48, especially 37–41

PETRASOVSZKY Anna: „*Polgárisodás a míveltség magasabb fokán" – Eötvös József integrációs gondolata.* Publicationes Universitatis Miskolcinensis. Sectio Juridica et Politica, 32 (2014), 97–102.
PETRASOWSZKY Anna: *Sikertelen perből „Különös házasság".* Miskolci Jogi Szemle, 12 (2017), 2. szám, 74–90.
RENÉ DESCARTES C. (1993): Értekezés a módszerről. Budapest, Ikon Kiadó. 1990.
RENÉ DESCARTES: *Értekezés a módszerről*. (V. rész). Budapest, Ikon Kiadó. 1637/1993
SCHRAM FERENC: *Magyarországi boszorkányperek 1529–1768*. I-III. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1970.
SIR WILLIAM BLACKSTONE: *Commentaries on the Laws of England.* Clarendon Press. 1765. https://dn710104.ca.archive.org/0/items/commentariesonla01blacuoft/commentariesonla01blacuoft.pdf
STEVEN M. WISE: *Rattling the Cage: Toward Legal Rights for Animals.* Perseus Books. 2000. https://lawcommons.lclark.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1387&context=alr
SYLVANA TOMASELLI: *The Enlightenment Debate on Women*. History Workshop Journal. 2001.
TÓTH J. ZOLTÁN: *Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok* i.m. Jogosultságok ELMÉLET ÉS GYAKORLAT. Miskolc, Bíbor Kiadó. 2008.

The Role of Sámi Women in Reindeer Herding in Sweden

SZATMÁRI Anna[*]

The Situation of Sámi Reindeer Herding

The Sámi are recognised as the only Indigenous people of Europe. Today, they inhabit the region of Sápmi, which spans four countries: Norway, Sweden, Finland, and Russia, with a total population approaching 100,000. Although their language is not uniform, reindeer herding constitutes an integral part of Sámi culture. Today, this activity encompasses both the traditional livelihood and tourism-related services.[1] Each of the states concerned applies different legal regulations to reindeer herding. In Norway, only Sámi individuals may engage in reindeer herding within specifically designated northern Sámi regions.[2] In contrast, in Sweden this constitutes an exclusive right of the Sámi throughout the entire territory.[3] In Finland, reindeer herding is open to anyone but is subject to licensing.[4] The situation of the Sámi in Russia is unique in that other Indigenous peoples – such as the Nenets and Komi – also engage in reindeer herding; therefore, the Sámi do not enjoy exclusive rights in this regard.[5]

∗PhD student, University of Miskolc, Deák Ferenc Doctoral School of Law and Political Sciences

[1] Valkonen S Aikio Á Alakorva S Magga S-M. (szerk.): *The Sámi World*, Routledge, Taylor&Francis Group, London, UK and New York, USA, 2022, 3–5.

[2] Reindeer Husbandry Act of 2007 (Act No. 40 of 2007) Norway 4–5. §

[3] Tsiouvalas A. – Poto M.: *Indigenous Rights to Defend Land and Traditional Activities: A Case Study of the Sami in Northern Sweden*. Centro Universitário FG, Brasil, Revista de Direito da Faculdade Guanambi, 5(1), 2018, 13–28.

[4] Reindeer Husbandry Act (848/1990) Finland 2–4. §

[5] Istomin K.: Cultured reindeer, domesticated land, and (self)-cultivated herders: Histories and structures of reindeer herding landscapes in the European part of Russia, *Pastoralism*, 13(11). DOI: 10.1186/s13570-023-00273-9, 2023, 1–12.

This study focuses on the position of Sámi women in Sweden in relation to reindeer herding. A comparative overview of the legal frameworks in other countries suggests that the situation of Sámi women is most meaningfully examined in a context where reindeer herding is legally reserved exclusively for the Sámi. Within this framework, the study analyses how women are perceived both within Sámi communities and by the state, as well as the opportunities available to them.

Characteristics of the Pre-Colonial Period

Similarly to many other Indigenous and traditional societies, Sámi women historically enjoyed a certain degree of equality with men, primarily due to their way of life. In a society where survival depended on hunting, all members of the community—regardless of gender—participated in essential tasks, and a practical division of labour was effectively realised.

This resulted in women possessing a degree of independence and authority, enabling them to exercise control over both their own lives and certain aspects of community life. These spheres often included domestic and family-related responsibilities, as well as economic activities. Within this framework, women also participated in reindeer herding and were traditionally responsible for managing the family economy.[6]

Men and women worked together in reindeer husbandry, performing different but complementary tasks. Moreover, in traditional Sámi society, women had the right to own property. It was also common for widowed Sámi women to return to their natal families, taking their personal property with them.[7]

[6] Kuokkanen R.: *Saamelaisnaiset*, feministinen analyysi ja saamelaisyhteiskunnan dekolonisaatio, Tasa-Arvon haasteita globaalin ja lokaalin rajapinnoilla, Oulu, Oulun yliopisto, 2004, 143–160.

[7] Olofsson E.: Sámi Women in Reindeer Herding Families – Identity Tied to Recognition of Work Status, *Journal of Ethnobiology* 09(13), 2019, 1–11.

The Western tradition of reindeer herding developed through interaction with nomadic Sámi practices and spread from Central Scandinavia during the 16th and 17th centuries. In nomadic herding systems, extensive grazing required mountain Sámi families to migrate over long distances with their herds. This increased women's participation in herding activities and reduced gender-based divisions of labour. Some sources even refer to female herders capable of travelling alone in mountainous terrain and independently operating reindeer sledges.

In contrast, the Eastern herding tradition—more typical of Sámi communities in Finland—involved less mobility and was often combined with other forms of livelihood. By the late 19th century, the establishment of national borders and the creation of reindeer herding cooperatives (paliskunta) contributed to a shift toward more sedentary forms of reindeer husbandry in Finland. By the early 20th century, most herding families had settled permanently, and dairy farming became widespread in reindeer herding regions.

These developments likely contributed to the increasing dominance of men in reindeer herding. Regardless of herding traditions, animal care—alongside household work and childcare—was typically assigned to women, often tying them to the domestic sphere. Although there were no tasks entirely excluded from women, they most commonly participated in seasonal herding work, such as calf marking, gathering, fodder preparation, and feeding reindeer.[8]

Sámi Women's Activism

The first Sámi National Congress was held in 1917, largely organised and supported by Elsa Laula Renberg (1877–1930), who herself came from a reindeer-herding Sámi family. Renberg also played a significant

[8] Turunen M Rasmus M Komu T Melamies I Väärälä T. – Inget V.: Reindeer husbandry is more than herding – Contemporary roles of women in reindeer husbandry in Finland, *Journal of Rural Studies*, 122(103968) DOI: https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2025.103968, 2026, 1–19.

role in the establishment of the first Sámi women's organisation in 1904. She actively advocated for the practical realisation of Sámi land rights and promoted access to education for Sámi women.

Sámi women's activism, however, was not limited to formal organisations. Throughout history, Sámi women have played a central role in preserving the Sámi language and cultural heritage, advancing women's political participation and economic opportunities, and asserting women's rights in relation to reindeer herding. With the introduction of state legislation regulating reindeer herding, however, legal frameworks increasingly emphasised male activities in this field, thereby altering women's opportunities within a traditionally shared livelihood.[9]

Historical Legal Background

The Reindeer Grazing Act adopted by the Swedish central authority in 1886 fundamentally altered the position of Sámi women engaged in reindeer herding. The law stipulated that a Sámi woman who married a non-Sámi man would lose her right to herd reindeer, and her children would not acquire such rights. Conversely, a non-Sámi woman marrying a Sámi man would gain reindeer herding rights, as would their children.[10]

In the 1920s, a central issue in Swedish Sámi policy concerned the regulation of reindeer numbers and determining who was entitled to engage in herding. The Reindeer Grazing Act of 1928 defined eligibility based on "Lapp descent," meaning that an individual's parents or grandparents had been engaged in reindeer herding as a primary occupation. Women could also acquire herding rights through marriage to a qualified man, but would lose these rights if they married a man without such entitlement.[11]

---

[9] nen 2004, 143–160.
[10] Olofsson: i.m. 1–11.
[11] Mörkenstram U.: Indigenous peoples and the right to self-determination: the case of the Swedish Sámi people, *The Canadian Journal of Native Studies* 25(2), 2005, 433–461.

Current Legal Framework

Although the 1928 legislation—under which rights could be directly gained or lost through marriage—was replaced by the 1971 Reindeer Husbandry Act, indirect forms of discrimination persist.[12]

Reindeer herding is restricted to individuals who are members of a reindeer herding community (sameby), a legal entity functioning as both an economic and administrative association. Membership is granted if an individual meets one of several criteria: active participation in herding, employment within the community's herding activities, familial connection to a member, or status as a surviving spouse or minor child of a deceased member.[13]

In practice, the husband typically represents the household's reindeer herd, with decision-making authority linked to his person. This includes rights derived not only from his own herd but also from reindeer owned by his spouse. Women who divorce and seek control over jointly managed herds are not necessarily entitled to compensation for their contributions during the marriage. Within sameby communities, three categories of membership exist. Active herders enjoy full membership with voting rights. Family members (spouses and children) have limited voting rights, while formally registered but non-participating individuals have no effective decision-making power. Voting is tied to herd size, and full members' votes may reflect both their own and their family's reindeer. Since the majority of active herders are men, this system effectively subordinates women and their property rights to male household heads and to the collective structure of the community.[14]

---

[12] Asztalos Morell I.: Indigenous Gender Justice with a Focus on Sámi Reindeer Herding in Sweden. In: Indigenous Peoples and Gender Equality with Special Reference to Sámi Reindeer Herding, University of Lapland, Rovaniemi, Juridica Lapponica 48, 2021, 37–72.

[13] Burman M.: Men's intimate partner violence against Sami women – a Swedish blind spot. *Nordic Journal on Law and Society* 01(no.01-02) DOI: https://doi.org/10.36368/njolas.v1i01-02.18, 2017, 194–215.

[14] Turunen et al.: i.m. 1–19.

Tension with the Majority Society

In contemporary Sámi society, leadership roles within extended family units (siida) are predominantly held by men. As a result, male relatives often manage reindeer owned by women, increasing the family's influence within the sameby due to the voting system based on herd size. Although women continue to own and work with reindeer, many are not registered members of the sameby and therefore lack voting rights, even when they possess independent herds. State subsidies are typically allocated to men. Furthermore, in cases of divorce or widowhood, women may lose both their herds and their grazing rights. Many women in herding families engage in paid employment outside reindeer herding while also performing physically demanding herding tasks. Despite this, they are not recognised as full-time herders under the 1971 Act. Reindeer herding has thus become strongly associated with male identity, making it easier for men to assert Sámi identity. Women, by contrast, may feel compelled to marry herders in order to maintain their cultural identity.[15]

Based on the above, reindeer herding is now widely regarded as a predominantly male occupation both within Sámi communities and in the majority society, despite the fact that, in practice, women continue to play a crucial role not only in herding activities but also in the multifaceted management of resources. Women engaged in reindeer herding are often more inclined to preserve traditional Sámi value systems, a central element of which is the establishment and maintenance of economic and social relationships among families engaged in different occupations.[16]

Irrespective of the various legislative changes that have adversely affected women, men have consistently retained their herding rights, regardless of whether their partners possessed such rights. At the same time, many Sámi women have withdrawn from herding altogether, and due to the increasing financial difficulties associated with reindeer husbandry,

[15] Olofsson: i.m. 1–11.
[16] Kuokkanen: *Saamelaisnaiset* 143–160.

they have taken up paid employment and pursued higher education in order to secure their families' livelihoods.[17]

In 2015, the Swedish Sámi Parliament prepared a preliminary report for the United Nations Special Rapporteur on the rights of Indigenous peoples, which included a summary specifically addressing the situation of Sámi women within the broader context of the Sámi population in Sweden. The report notes that, through reindeer husbandry legislation, the Swedish state has over time defined who qualifies as Sámi and who does not. These classifications have been based on racial, biological, occupational, and economic criteria, which in turn have shaped the allocation of Sámi rights.[18] An annex to the 2015 report included a statement by a Sámi woman reindeer herder from Sweden, who chose to remain anonymous. According to her account, Sámi reindeer herding is structurally constrained at the state level, particularly for women. While she expressed willingness to serve as an interviewee for the United Nations on this issue, she also indicated that participating in such an interview could result in negative consequences both within her own Sámi community and from the Swedish state. According to her experience, Swedish society generally has limited knowledge of Sámi culture, with the common perception being that Sámi men are engaged in reindeer herding. This reflects the marginalisation of the fact that women are not only able to participate in reindeer herding, but are in fact actively present in the northern regions inhabited by the Sámi. This situation points to clear patterns of

[17] Kaise N Näckter S Karlsson M. – Salander Renberg E.: Experiences of Being a Young Female Sami Reindeer Herder: A Qualitative Study from the Perspective of Mental Health and Intersectionality, *Journal of Northern Studies* 9(2) DOI: 10.36368/jns.v9i2.805, 2016, 55–72.

[18] Bowers I R.: *Preparatory Report from the Sami Parliament in Sweden/Sámediggi/Sámedigge/Saemiedigkie/Sametinget For the United Nations Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Ms. Victoria Tauli-Corpuz, prior to her 2015 August visit to Sápmi and Sweden, Sami Parliament of Sweden (Sametinget)*, 40, 22–26., 2015, 22–26.

discrimination, as leadership positions within reindeer herding communities are typically held by men.[19]

Overall, it can be concluded that Sámi women in Northern European countries currently face significant societal expectations in two distinct domains. On the one hand, they are expected to preserve traditional ways of life and the cultural values and practices associated with subsistence-based economies; on the other hand, they are also required to meet the diverse expectations placed upon contemporary women.[20]

Conclusions

Paradoxically, Sweden—widely regarded as a leader in gender equality—maintains a system of indirect discrimination in the context of Sámi reindeer herding under the 1971 legislation, where the community rather than the individual serves as the primary legal unit.

The disadvantaged position of Sámi women has a dual origin: it arises both from internal community dynamics and from state regulation shaped by historical colonization processes.

While men perform most visible herding activities, women contribute through administrative support and supplementary income, creating a system of mutual dependence within households. Nevertheless, legal recognition of these contributions remains limited.

The Swedish regulatory framework demonstrates that gender inequality in this context is not inherently rooted in traditional Sámi culture but is instead largely a structural consequence of modern state law. Although gender equality is a constitutional principle in Sweden, institutional mechanisms within reindeer herding reinforce male economic and decision-making dominance while rendering women's contributions largely invisible. Empirical research clearly shows that women's

[19] U40.

[20] Kuokkanen R.: *Sámi Women*, Autonomy, and Decolonization in the Age of Globalization, Rethinking-Nordic-Colonialism.org. Act. 4: Finnish Sápmi, June 16-July 9, 2006, 1–19.

involvement in reindeer herding is substantial, yet legally underrepresented, resulting in structural inequality. This phenomenon cannot be explained solely by cultural traditions but must be understood as a consequence of state regulation and institutionalised decision-making processes. The Swedish case highlights that the principle of equality alone does not ensure substantive equality if legal systems fail to account for complex social and power relations. Ultimately, the position of Sámi women in Sweden is shaped not primarily by individual choices or cultural preferences but by historically developed institutional structures in which rights and decision-making powers related to reindeer herding are predominantly linked to men. Within these constraints, women have developed adaptive strategies that enable their participation in community life, albeit often in less visible, undervalued, and legally unrecognised forms of work. The resulting situation is therefore not merely a cultural tradition but a structural condition significantly shaped by legal regulation.

References

ASZTALOS MORELL I.: Indigenous Gender Justice with a Focus on Sámi Reindeer Herding in Sweden. In: Indigenous Peoples and Gender Equality with Special Reference to Sámi Reindeer Herding, University of Lapland, Rovaniemi, Juridica Lapponica 48, 37–72. 2021.

BOWERS I. R.: Preparatory Report from the Sami Parliament in Sweden/Sámediggi/Sámedigge/Saemiedigkie/Sametinget For the United Nations Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Ms. Victoria Tauli-Corpuz, prior to her 2015 August visit to Sápmi and Sweden, Sami Parliament of Sweden (Sametinget), 22–26., 40. 2015.

BURMAN M.: Men's intimate partner violence against Sami women – a Swedish blind spot. Nordic Journal on Law and Society 01(no.01-02), 194–2015. DOI: https://doi.org/10.36368/njolas.v1i01-02.18. 2017.

ISTOMIN K.: Cultured reindeer, domesticated land, and (self)-cultivated herders: Histories and structures of reindeer herding landscapes in the European part of Russia, Pastoralism, 13(11). DOI: 10.1186/s13570-023-00273-9. 2023.

KAISE N. – NÄCKTER S. – KARLSSON M. – SALANDER RENBERG E.: Experiences of Being a Young Female Sami Reindeer Herder: A Qualitative Study from the Perspective of Mental Health and Intersectionality, Journal of Northern Studies 9(2), 55–72. DOI: 10.36368/jns.v9i2.805. 2016.

KUOKKANEN R.: Saamelaisnaiset, feministinen analyysi ja saamelaisyhteiskunnan dekolonisaatio, Tasa-Arvon haasteita globaalin ja lokaalin rajapinnoilla, Oulu, Oulun yliopisto, 143–160. 2004.

KUOKKANEN R.: Sámi Women, Autonomy, and Decolonization in the Age of Globalization, Rethinking-Nordic-Colonialism.org. Act. 4: Finnish Sápmi, June 16-July 9, 1–19. 2006.

MÖRKENSTRAM U.: Indigenous peoples and the right to self-determination: the case of the Swedish Sámi people, The Canadian Journal of Native Studies 25(2), 433–461. 2005.

OLOFSSON E.: Sámi Women in Reindeer Herding Families – Identity Tied to Recognition of Work Status, Journal of Ethnobiology 09(13), 1–11. 2019.

TSIOUVALAS A. – POTO M.: Indigenous Rights to Defend Land and Traditional Activities: A Case Study of the Sami in Northern Sweden. Centro Universitário FG, Brasil, Revista de Direito da Faculdade Guanambi, 5(1), 13–28. 2018.

TURUNEN M. – RASMUS M. – KOMU T. – MELAMIES I. – VÄÄRÄLÄ T. – INGET V.: Reindeer husbandry is more than herding – Contemporary roles of women in reindeer husbandry in Finland, Journal of Rural Studies, 122(103968), 1–19 DOI: https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2025.103968. 2026.

VALKONEN S. – AIKIO Á. – ALAKORVA S. – MAGGA S-M. (eds.): The Sámi World, Routledge, Taylor&Francis Group, London, UK and New York, USA. 2022.

Reindeer Husbandry Act (848/1990) Finland.

Reindeer Husbandry Act of 2007 (Act No. 40 of 2007) Norway.